

Ára: 4400,- Ft

TÁRSADALMI HELYZETKÉP 2005

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL

TÁRSADALMI HELYZETKÉP 2005

TÁRSADALMI
HELYZETKÉP
2005

TÁRSADALMI HELYZETKÉP 2005

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
BUDAPEST • 2007

© Központi Statisztikai Hivatal, 2007
ISSN 1416–437X

Készült a KSH Statisztikai kutatási és módszertani főosztályán, a korábbi Társadalomstatistikai főosztályán,
az Életszínvonal- és munkaerő-statisztikai főosztály, valamint a
Társadalmi szolgáltatások statisztikai főosztály közreműködésével

Főosztályvezető:
Szép Katalin

Felelős szerkesztő:
Harcsa István

Készítették:
Bocz János, Giczi Johanna, Lakatos Judit, Papp Gábor, Rédei Mária

A kiadvány grafikai munkáit, tördelését és nyomdára való előkészítését
a Tájékoztatási főosztály munkatársai végezték

Olvasószerkesztő:
Polónyi Katalin, Ságghi Gábor

Grafika, tördelés:
Dobróka Zita, Rákosy Zoltán,
Simonné Horváth Gabriella, Trybek Krisztina

Borítóterv:
Érdi Júlia

A borítón szereplő embléma
Balogh László festőművész Elmozdulás című festménye

Kiadványrendelés, értékesítés és további információ:
KSH Információs szolgálat
1024 Budapest, Fényes Elek u. 14-18.
Levelezési cím: 1525 Budapest Pf. 51.; Fax: 345-6788
E-mail: informacioszolgalat@ksh.hu
Telefon: 345-6570 (rendelés)
345-6283, 345-6713 (értékesítés)
345-6789 (információ)
Internet: <http://www.ksh.hu>

Nyomdai kivitelezés: Xerox Magyarország Kft. – 2007.144

TARTALOM

Előszó	8
1. Népesedés, család	9
Főbb megállapítások	9
1.1. Népeségnagyság, népességreprodukció	10
1.2. Családformálódás, családmegszűnés	15
1.3. Népességstruktúra, háztartásstruktúra	22
Legfontosabb fogalmak	26
2. Oktatás, iskolázottság	27
Főbb megállapítások	27
2.1. Tanulási arányok, részvétel az oktatásban	29
2.2. A népesség iskolázottság szerinti összetétele	33
2.3. Az iskolázottság, az oktatás eredményei: készségek, tudások	37
2.4. Az iskolázottság, az oktatás eredményei: munkaerő-piaci esélyek és kockázatok	39
2.5. Az iskolázottsági egyenlőtlenségek újratermelődése	41
2.6. Időbefektetés a képzésbe	42
2.7. Társadalmi befektetések a képzésbe	44
Legfontosabb fogalmak	46
3. Munkaerőpiac, keresetek	47
Főbb megállapítások	47
3.1. Gazdasági aktivitás	48
3.2. A munkaerőpiac szerkezete	55
3.3. Hátrányos munkaerő-piaci pozíciók	56
3.4. Munkakörülmények, munkaterhelés	59
3.5. Munkaerő-piaci dinamika	61
3.6. Keresetek	63
Legfontosabb fogalmak	66
4. Jövedelmi helyzet, jövedelemegyenlőtlenség	67
Főbb megállapítások	67
4.1. A jövedelmek színvonala, eloszlása	68
4.2. A jövedelmek színvonalának, reálértékének alakulása az elmúlt másfél évtizedben	68
4.3. A jövedelmek szerkezetének változása 1987–2004 között	69
4.4. Az egyes decilisekbe tartozók részesedése az összes jövedelemből 1982 és 2004 között	70
4.5. A jövedelemegyenlőtlenség alakulása	70
4.6. Az egyes társadalmi csoportok jövedelmi helyzetének alakulása 1995-ben és 2004-ben	71
Legfontosabb fogalmak	74

5. Anyagi helyzet, fogyasztás, kiadások	75
Főbb megállapítások	75
5.1. A háztartások kiadásai és fogyasztási szerkezete	76
5.1.1. Élelmiszer fogyasztás	77
5.1.2. Lakásfenntartási kiadások	79
5.1.3. Közlekedésre és hírközlésre fordított összegek	82
5.1.4. Egészségügy, testápolás	83
5.1.5. A legalacsonyabb és a legmagasabb jövedelműek kiadási színvonala és szerkezete	83
5.1.6. A háztartások villamosenergia-fogyasztása	84
5.2. A háztartások info-kommunikációs eszközökkel való ellátottsága	86
5.3. A háztartások tartós javai	90
5.4. A háztartások megtakarításai	92
5.5. Anyagi fogyasztás és életvitel	92
5.6. Az életszínvonallal való elégedettség	94
Legfontosabb fogalmak	96
6. Lakás	97
Főbb megállapítások	97
6.1. A lakásállomány szerkezeti összetétele	98
6.2. A lakásállomány minősége	100
6.3. Lakásépítés, lakásberuházások	103
6.4. A lakásfenntartás költségei	106
6.5. A lakásfinanszírozási rendszer	108
6.6. Lakáspiac és mobilitás	110
Legfontosabb fogalmak	113
7. Egészségi állapot, egészségügy	115
Főbb megállapítások	115
7.1. Várható élettartam	116
7.2. Halálokok	118
7.3. Az egészségi állapot általános jelzőszámai	119
7.4. Betegségek	120
7.5. Az egészségi állapot és az életminőség összefüggése	121
7.6. Az egészségügyi ellátás intézményi háttere	124
7.7. Az egészségügyi ellátás igénybevétele	125
7.8. Az egészségügyi ellátás társadalmi ráfordításai	126
Legfontosabb fogalmak	128
8. Társadalmi problémák	129
Főbb megállapítások	129
8.1. Bűnözés	130
8.2. Öngyilkosság	135
8.3. Alkoholprobléma	137
8.4. Drogprobléma	140
Legfontosabb fogalmak	143

9. Szociális védőháló	145
Főbb megállapítások	145
9.1. A gyermekek és családok ellátásai	146
9.2. Gyermekjóléti és családsegítő szolgálatok	148
9.3. Gyermekvédelem	149
9.4. Az egészségkárosodott emberek gondozása	151
9.5. A munkanélküliek szociális ellátásai	152
9.6. Az idős emberek szociális gondozása	152
9.7. Nyugdíjak, nyugdíjszerű ellátások	154
9.8. Szociális támogatások Európában	156
Legfontosabb fogalmak	158
10. Társadalmi integráció, társadalmi részvétel	161
Főbb megállapítások	161
10.1. Politikai aktivitás, parlamenti és önkormányzati választások	162
10.1.1. Választási részvétel	162
10.1.2. Országgyűlési képviselőjelöltek és képviselők	162
10.1.3. Önkormányzati választás	164
10.1.4. Európai uniós választás	166
10.1.5. Országos népszavazások	166
10.2. Társadalmi integráció	167
10.2.1. Elégedettség az élettel és a személyes élethelyzettel	167
10.2.2. Az intézményekbe vetett bizalom	168
10.3. Társadalmi aktivitás, társadalmi részvétel	169
10.3.1. Részvétel a nonprofit szervezetek munkájában	170
Legfontosabb fogalmak	172
Ábrák jegyzéke	175
Szövegek táblák jegyzéke	181

Jelmagyarázat

- = a megfigyelt statisztikai jelenség nem fordult elő
- .. = az adat nem ismeretes

ELŐSZÓ

A „Társadalmi helyzetkép” címmel elindított sorozat 2002-ben nyerte el jelenlegi formáját. A 2003. évi megjelenést követően az a döntés született, hogy elégséges kétévente kiadni, mivel az itt bemutatott társadalmi jelenségek és folyamatok többsége inkább csak közép- és hosszú távon változik érdemben.

Jelen kötet is alapvetően az e műfajban kialakult nemzetközi gyakorlatot, azon belül is elsősorban a brit „Social Trends” mintáját követi. Ennek megfelelően az újabb kiadások többnyire tartalmazzák a korábbi kötetekben szereplő adatokat, és ezzel párhuzamosan kerül sor az adatok és a szöveg szükségeszerű felfrissítésére.

Kiadványunk 10 fejezetre oszlik, a korábbihoz képest kettővel kevesebbet tartalmaz, részben az újabb adatgyűjtések hiánya miatt. Ezek a társadalmi jelenségek világának különböző területeiről adnak átfogó képet, a következő tagolásban:

- a népesedési folyamatok, a népességstruktúra, a családformálódás és a család-megszűnés legfontosabb jellemzői;
- a népesség iskolázottsága, az iskolázási esélykülönbségek változása;
- a munkaerő-piaci folyamatok, a keresetek alakulása;
- a jövedelemszerkezet, a jövedelmi egyenlőtlenségek változásának leglényegesebb aspektusai;
- a háztartások fogyasztásának, kiadásszerkezetének és vagyoni helyzetének alakulása;
- a lakáshelyzet, a lakáspiac, a lakásmobilitás tendenciái;
- az egészségi állapot és az ezzel szorosan összefüggő életminőség leglényegesebb vonásai, az egészségügyi ellátás rendszerének főbb jelzőszámai;
- a különböző típusú társadalmi problémák – az alkoholizmus, a bűnözés, a drog-fogyasztás – elterjedtségének változása;
- a szociális védőháló különböző elemei (családtámogatások, nyugdíjszerű ellátások, az egészségkárosodáshoz kapcsolódó szociális intézmények, segélyek);
- társadalmi integráció, társadalmi részvétel.

Kiadványunkkal nyilvánvalóan nem az a célunk, hogy egy-egy területről minden részletre kiterjedő képet adjunk, ez a tematikus elemzések feladata lesz. Ezért a kötet koncepciójának kialakításakor az az elv vezérelt bennünket, hogy az érdeklődésre leginkább számot tartó kérdéseket emeljük ki, és azokat közérthetően, a statisztikai adatok minél szélesebb spektrumának a felhasználásával tárgyaljuk. Az olvasó dolgát szándékoztunk megkönnyíteni a fejezetek végén található fogalomtárral.

1. NÉPESEDÉS, CSALÁD

FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK

Népességnagyság, népességreprodukció

- Magyarországon a halálozások száma már a nyolcvanas évek elején meghaladta a születéseket, a népesség lélekszáma több mint két évtizede szakadatlanul csökken. Ez a folyamat a kilencvenes években felgyorsult, főleg a születésszám visszaesése következtében. A 2005-ös adatok szerint ez a tendencia mérséklődhet. A népességszám apadása a lakosság fokozatos elöregedésével párosul.
- A termékenység szintje hosszú idő óta nem biztosítja a népesség utánpótlását. A születésszám csökkenésével egyidejűleg emelkedik az az életkor, amelyben az anyák első vagy második gyermeküket vállalják, magas a gyermektelenek aránya, különösen a fiatalok körében. Gyengül a két-gyermekes családmódel eddigi hegemóniája.
- Kelet-Európában a népességszám növekedése még az 1990-es elején is kiemelkedő volt, de csupán egy évtized kellett ahhoz, hogy ezek az országok a természetes népességfogyást tekintve kerüljenek vezető helyre. Magyarország helyzete annyiban sajátos, hogy a népesség természetes fogyása korábban kezdődött és hosszabb ideje tart, mint más államokban, és a csökkenés üteme is meghaladja a közép- és délkelet európai régió átlagát.

Családformálódás, családmegszűnés

- Hosszú távon csökken a házasságkötések száma, terjednek az ettől különböző párkapcsolati formák. Az először házasulók között – ahogy átlagos életkoruk emelkedéséből kiténik – egyre kevesebb a fiatal. A jelenség hátterében az iskolai életút meghosszabbodása, a gazdasági-társadalmi környezet változása és az életvezetési értékek, attitűdök átalakulása húzódik meg.
- Az elmúlt harminc évben gyökeresen megváltozott a nem házas együttélés súlya és szerepe a párkapcsolatokban. Ma a 20–24 éves, partnerkapcsolatban élő nők 46%-a választja az élettársi viszonyt, szemben az 1970-es évek elején kimutatott 2%-kal, de szembe tünő expanzióról beszélhetünk a 25–34 éveseket illetően is.
- A párválasztás életkorának kitolódásából nem feltétlenül következik a stabilabb családi élet. Minden 100 megkötött házasságból 43 bomlana fel, ha a jelenlegi válási gyakorlat tartósnak bizonyulna. Tíz évvel ezelőtt még 34 körüli volt ez az arány, az emelkedés tehát jelentős. Az utóbbi időszakban a hosszabb ideje fennálló házasságok váltak sérülékenyebbé: a húsz évnél régebbiek között emelkedett leginkább a válás gyakorisága.

Népességstruktúra, háztartásstruktúra

- Az elmúlt két évtizedben számottevően átalakult a népesség kor és családi állapot szerinti összetétele. A lélekszámcsökkenés szinte kizárólagos oka a gyermek- és fiatalkorú nemzedékek fogyatkozása, ugyanakkor emelkedett az időskorúak száma és népességen belüli aránya.

- A kilencvenes években a mind alacsonyabb születésszám miatt csökkent a 15 évesnél fiatalabbaknak a 15–64 évesekhez (a potenciálisan aktív népességhez) viszonyított hányada; ezzel párhuzamosan viszont az időseké némileg növekedett. Mindez az eltartottsági ráta romlására utal.
- Miközben a népesség lélekszáma 1980 óta jelentősen csökkent, a háztartások száma némileg emelkedett; kevesebb lakos tehát több háztartásban, illetve lakásban él. A háztartások összetétele kedvezőtlen irányban változott. Csökkent a családháztartások száma és aránya, ezen belül is főleg a házaspáros családok részesedése esett vissza jelentősen, nőtt viszont az egy szülő és egy gyermek alkotta, de különösen az egyszemélyes háztartások részaránya.

Vándorlás

- A kilencvenes évek elején a belföldi vándormozgalom nagy része még a főváros, kisebb része a Pest megyei települések felé irányult. Az ezredfordulóra azonban ez a kép megváltozott: Budapestről vándorolnak el a legtöbben, és Pest megye vált a legkeresettebb lakóhellyé.

1.1. Népességnagyság, népességreprodukció

A népesség számának alakulását alapvetően a születések és a halálozások egyenlege határozza meg. Az előbbi többlete természetes szaporodást, az utóbbi természetes fogyást idéz elő. Az utóbbi időben megnőtt a nemzetközi vándorlás jelentősége, amely erősítheti vagy fékezheti ezeket a folyamatokat. 1990 és 2006 között a magyar népesség lélekszáma a születések és a halálozások egyenlegéből adódóan mintegy 560 ezer fővel csökkent, ugyanakkor a nemzetközi vándorlás eredményeként megközelítőleg 260 ezer fővel gyarapodott. Így a tényleges fogyás mértéke 298 ezer főt tett ki. 2006. január 1-én a népesség lélekszáma 10 millió 77 ezer fő volt, szemben az 1990. évi 10 millió 375 ezerrel (1.1. tábla).

A születések száma az 1991 utáni 8 év alatt mintegy 26%-kal csökkent. Az 1999. évi történelmi mélypont idején mindössze 94,6 ezer újszülöttet regisztráltak. Az ezredforduló évében kismértékben emelkedett, majd stabilizálódni látszott az évenkénti születésszám, ezer lakosra számítva 9,5 körüli újszülöttel. 2003-ra ismét az 1999-es szintre súlylyed a születések száma. A visszaesés azért is figyelemre méltó, mert még mindig viszonylag magas az 1970-es évek közepén született szülőképes korú női nemzedékek létszáma, akik ez ideig kevés gyermeket vállaltak. A 2005-ös esztendő magasabb adatai alapján úgy tűnik, hogy az előbb említett tendencia mérséklődik (1.1. ábra).

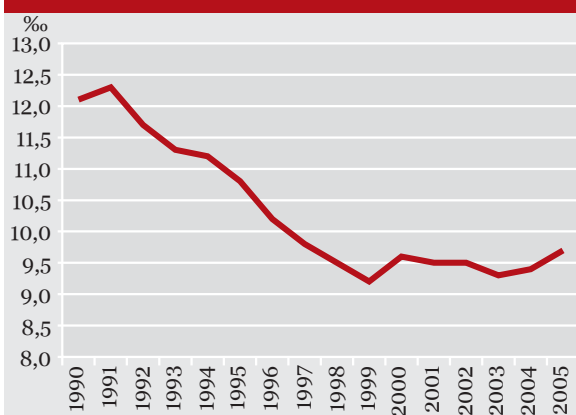
1.1. tábla. A lakónépesség száma nemenként (fő)

Év	Férfi	Nő
1990	4 984 904	5 389 919
1991	4 979 833	5 393 319
1992	4 975 730	5 397 917
1993	4 966 328	5 398 707
1994	4 953 428	5 396 582
1995	4 941 620	5 395 081
1996	4 929 222	5 392 007
1997	4 915 956	5 385 291
1998	4 901 764	5 377 960
1999	4 884 396	5 369 020
2000	4 865 194	5 356 450
2001	4 851 012	5 349 286
2002	4 836 980	5 337 873
2003	4 818 456	5 323 906
2004	4 804 113	5 312 629
2005	4 793 115	5 304 434
2006	4 784 579	5 292 002

Forrás: Időszaki Tájékoztató, Népmozgalom (1990–2001), Demográfiai évkönyvek.

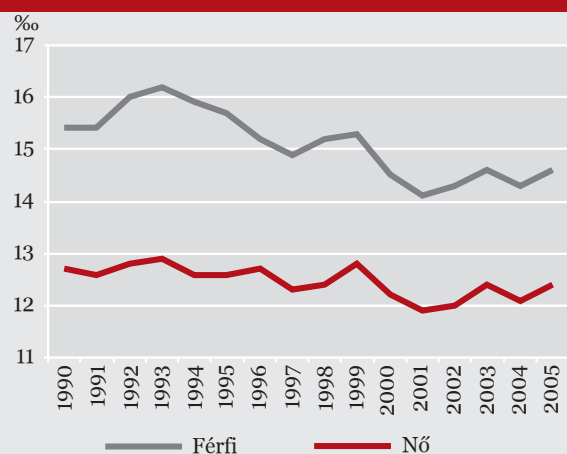
A halálozások irányzatát nehéz egyértelműen meghatározni. Számuk 1993-ban 150 ezer fölé emelkedett – ez volt a második világháborút követő időszakban a legkedvezőtlenebb érték –, majd 2001-re közel 20 ezer fővel csökkent. Az utóbbi években ingadozott, 2005-ben meghaladta a 135 ezret. A férfiak halandósága valamennyi életkorban meghaladja a nőkéét, ezért az életkor előrehaladtával fokozódik a nőtöbblet. A különbség azonban mérséklődik, mivel az elmúlt tíz évben a férfiak halandósága a nőkéénél lendületesebben javult (1.2. ábra).

1.1. ábra. Nyers elveszületési arányszám

Forrás: Demográfiai évkönyvek.

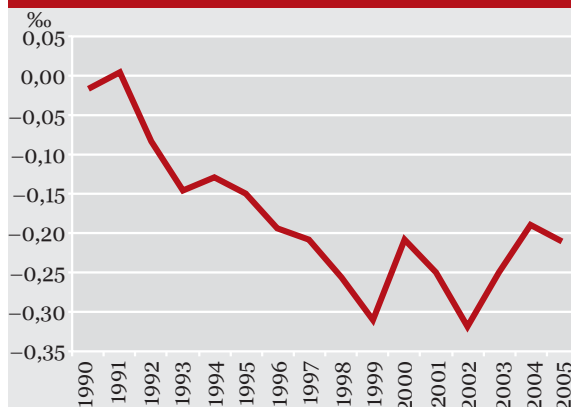
1.2. ábra. Nyers halálozási arányszám

Forrás: Demográfiai évkönyvek.

A születések és a halálozások egyenlegeként kialakult természetes fogyás az 1990-es évek során felgyorsult. A mélypontot ebben a vonatkozásban is az 1999. év jelentette, amikor 48,5 ezer fővel többen haltak meg, mint amennyien születtek. Az ezt követő néhány évben mérséklődött a népességsökkenés üteme, de még így is jelentős mértékű maradt. 2005-ben a halálozások száma 38,2 ezer fővel haladta meg a születéseket, a természetes fogyás ezer lakosra számolva 3,8 volt. A népesség tényleges fogyása a nemzetközi vándorlás pozitív egyenlegének köszönhetően ennél kedvezőbben alakult, 2,1 ezreléket tett ki (1.3. ábra).

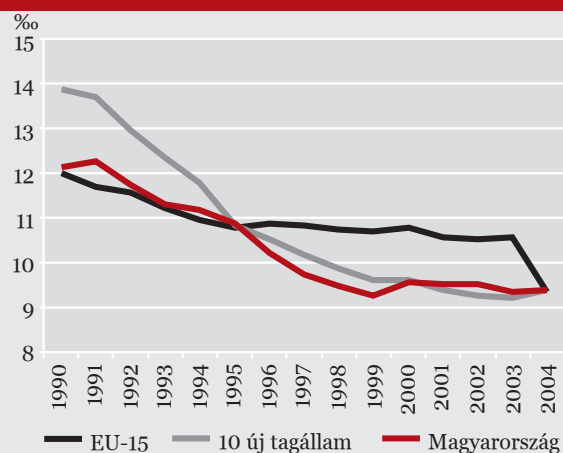
1.3. ábra. A népességszám tényleges változása

Forrás: Demográfiai évkönyvek.

Számos tanulsággal jár az alapvető népmozgalmi folyamatok nemzetközi összehasonlítása. A születések száma valamennyi rendszerváltó közép-kelet-európai országban sokkal erőteljesebben esett, mint az EU-15-höz tartozó államokban. Az 1990-es évek gyors demográfiai változásait jól tükrözi az a tény, hogy míg az évtized elején a 2004-ben csatlakozott országok nyers születési arányszáma jóval meghaladta az EU-15 átlagát, az évtized második felétől kezdve – egészen 2003-ig – jóval elmaradt attól. A 2004. év adatai szerint viszont a különbségek kiegyenlítődni látszanak. Európán belül, sőt világviszonylatban is a közép-kelet-európai régióban a legalacsonyabb a gyermekvállalási kedv (1.4. ábra).

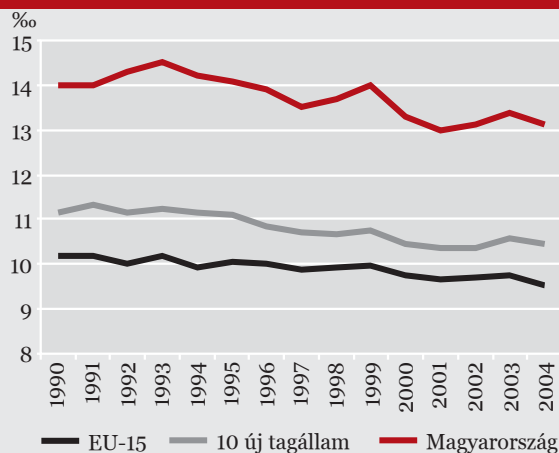
1.4. ábra. Nyers elveszületési arányszám az Európai Unióban

Forrás: European health for all database.

A halandósági viszonyokat tekintve Európa még mindig megosztott, és ez tükröződik a nyers halálozási arányszámokban is. A 2004-ben uniós taggá vált országok többségét kitevő közép-kelet-európai államok a rendszerváltozást követően nem tudták maguk mögött hagyni kedvezőtlen örökségüket. A különbségek változatlanul jelentősek, és ebben két, ellentétes hatású tényező játszik szerepet. A népesség előregedése automatikusan emeli, a halandósági viszonyok javulása ellenben csökkenti a halálozások számát. Európa nyugati felén az öregedési folyamat előbbre haladt, mint a kelet-európai régióban, viszont javult a halandóság és emelkedett a várható élettartam. Így a nyers halálozási arányszám itt csökkent, és alacsonyabb, mint Közép-Európában. A magyar halálozási viszonyok európai összehasonlításban kedvezőtlenebbek, a nyers halálozási arányszám jobban meghaladja a régió átlagát, mint amennyire a születési arányszám elmarad attól (1.5. ábra).

1.5. ábra. Nyers halálozási arányszám az Európai Unióban

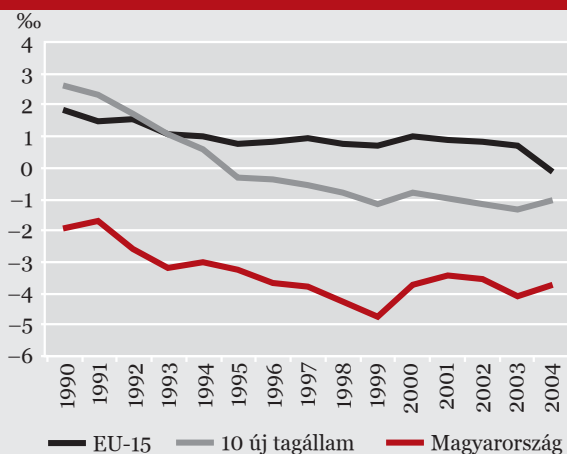

Forrás: European health for all database.

A csökkenő születésszám és a magas halálozás természetes következménye a népességfogyás. Az 1990-es évek második felétől ennek lehetünk tanúi a közép- és kelet-európai országokban. Külön figyelmet érdemel a változás dinamizmusa. Kelet-Európában a népességszám növekedése még az 1990-es évek elején is kiemelkedő volt, de csupán egy évtized kellett ahhoz, hogy ezek az országok a természetes népességfogyást tekintve kerüljenek vezető helyre. A népesség növekedési üteme Európa nyugati felében is mérséklődött. Ezekben az

országokban azonban jelentős bevándorlási tendenciákról beszélhetünk. Magyarország helyzete annyiban sajátos, hogy a népesség természetes fogyása korábban kezdődött és hosszabb ideje tart, mint más államokban, és a csökkenés üteme is meghaladja az újonnan csatlakozott országok átlagát (1.6. ábra).

1.6. ábra. Természetes szaporodás/fogyás az Európai Unióban

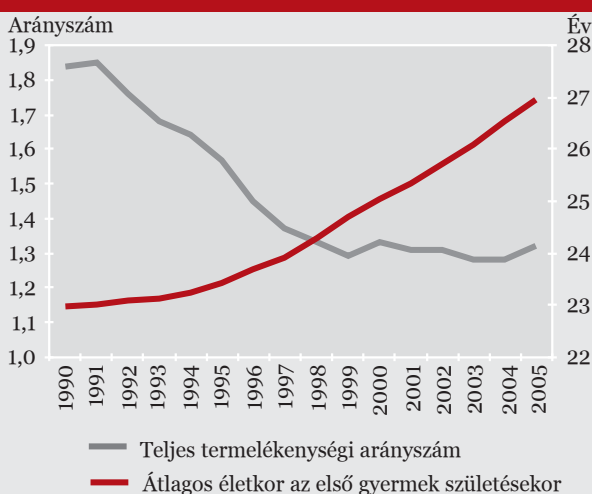
Forrás: European health for all database.

A népesség reprodukcióját a szülői (felnőtt) és gyermek- (felnövekvő) nemzedékek létszámának egymáshoz viszonyított aránya fejezi ki. Indikátorként legáltalánosabban a teljes termékenységi arányszámot (TTA) használják, ami azt mutatja meg, hogy egy nő élete folyamán hány gyermeket hozna világra akkor, ha a megfigyelt (évi) termékenységi viszonyok tartósak lennének. A népesség utánpótlására, létszámának hosszabb távú fenntartására 2,10-es mutató mellett van garancia. Magyarországon a TTA értéke az 1991. évi 1,85-ről 2005-ben 1,32-re csökkent. Ez megközelítőleg 30%-os visszaesés 15 év alatt. Ilyen termékenységi szint mellett 100 szülő nő élete során csak 63 leánygyermeket hozna világra, vagyis a reprodukciós hiány 37%-os lenne. A kilátások felméréséhez tudni kell, hogy a teljes termékenységi arányszám már 1958-ban a reprodukciós szint alá süllyedt, és – egy rövid megszakítással – több mint 40 éve az alatt is maradt. Ebből következően a népesség lélekszámának további apadása várható (1.7. ábra).

A termékenység hosszú időszakon keresztül úgy csökkent, hogy az anyák egyre fiatalabbak lettek. Zsugorodott a nagycsaládosok aránya, egyre ritkáb-

ban születtek meg a negyedik, ötödik vagy hatodik gyermeket, akiket magasabb életkorban vállalhattak volna az anyák. Az elmúlt másfél évtizedben viszont a termékenység visszaesésével egyidejűleg a szülő nők életkora gyorsan emelkedett. Ennek pedig az a magyarázata, hogy az érintettek egyre későbbi életkorra halasztják első vagy második gyermekük világra hozatalát. 1990 óta az első gyermeküket szülő anyák átlagos életkora csaknem 4 évvel emelkedett, és megközelítette a 27 évet (1.7. ábra).

1.7. ábra. Teljes termékenységi arányszám és a nők életkora első gyermekük vállalásakor

Forrás: Időszaki Tájékoztató, Népmozgalom (1990–2001), Demográfiai évkönyvek.

A jelenség meghatározó tényezője az iskolai végzettség szintjének általános emelkedése. Minél képzetesebb ugyanis egy nő, annál később vállalkozik először anyaságra: az általános iskola 0–7 osztályát végzett nők 62%-a 25 éves kora előtt, a diplomások

több mint fele viszont 30 éves kora felett. Egy egyetemi végzettségű nő jelenleg átlagosan 30 éves korában szüli első gyermekét, a nyolc osztályt végzett viszont 8 évvel korábban, átlagosan 22 évesen (1.2. tábla).

A gyermekvállalás kitolódása lényeges hatással volt a fiatal nemzedékek gyermekszám szerinti összetételére: csökkent az átlagos családnagyság, radikálisan emelkedett a gyermektelenek aránya. Az utóbbiak hányada a huszas éveik elején járók körében ma több mint 90%-os, míg a szüleik, azaz az 1950-es évek elején születettek generációjában ennél jóval alacsonyabb – alig fele ekkora – volt az ugyanilyen életkorukig nem szülők aránya. E folyamat számottevő hatással lehet a jövő család-szerkezetére. Csökken a kétgyermekes családmóddal hegemoniája, és a jelenleginél jóval többen maradhatnak akaratlagosan vagy akaratuk ellenére gyermek nélkül, továbbá nőhet azok száma, akik csak egy gyermeket vállalnak az életük során (1.8. ábra).

A házasságkötés vagy a házassági állapot ma már egyre kevésbé feltétele a gyermekvállalásnak. Miközben a születésszám egészében véve jelentősen visszaesett, dinamikusan nőtt a házasságon kívül született gyermekek száma és hányada. 2005-ben megközelítőleg minden harmadik gyermek házasságon kívül jött világra, és minél fiatalabb az anyja, annál nagyobb ennek az esélye. 1990 óta kétszeresére emelkedett a nem házasságban történő szülések száma, és arányuk az összes születésen belül is hasonló mértékben (két és félszeresére) növekedett (1.9. ábra).

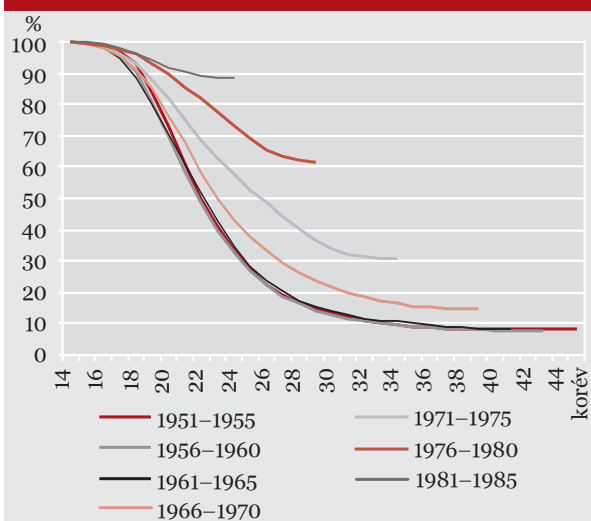
A tényleges születésszám visszaesése ellenére a magyar népesség többsége gyermekpárti. A 18–75 évesek 63%-a még mindig a kétgyermekes család-

1.2. tábla. Élveszületések az anya iskolai végzettsége és korcsoportja szerint, 2005

Iskolai végzettség	Éves születések az anya korcsoportja szerint, 2005 (%)							Összesen
	–14	15–19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–	
0–7 osztály	2,8	32,3	26,9	17,8	12,1	6,1	2,1	100,0
8 osztály	0,2	21,7	27,7	24,8	16,4	7,5	1,6	100,0
Szaktanulmányok	-	3,2	23,8	40,3	23,8	7,6	1,3	100,0
Középiskola	-	1,2	16,2	41,9	29,8	9,6	1,3	100,0
Diploma	-	-	3,0	40,9	40,8	13,4	2,0	100,0
Összesen	0,1	6,3	17,2	37,2	28,0	9,6	1,6	100,0

Forrás: Demográfiai évkönyv, 2005.

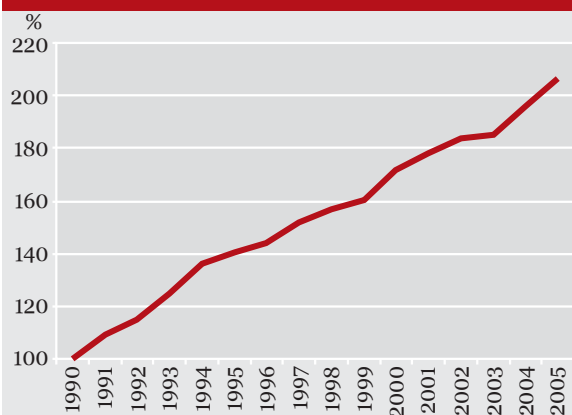
1.8. ábra. A gyermektelen nők aránya a különböző születési kohorszokban korévenként

Forrás: Mikroczensus, 2005.

modell mellett érvel; 23% a háromgyermekes családot preferálja; a felnőttek egytizede szerint viszont a legjobb az, ha az embernek csak egyetlen gyermeke van. Minimális azok hányada, akik a gyermektelenséget vagy a háromnál több gyermek vállalását tartják követendőnek (1.3. tábla). Életkor szerinti differenciák leginkább abban

1.9. ábra. A házasságon kívüli születések száma az 1990. évi százalékában

Forrás: Időszaki Tájékoztató, Népmozgalom (1990–2001), Demográfiai évkönyvek.

mutatkoznak, hogy kik vannak a két- és a háromgyermekes családmmodell mellett. Minél idősebb valaki, annál nagyobb valószínűséggel támogatja a háromgyermekes változatot, a fiatalok csaknem 70%-a azonban a kétgyermekes család híve. Az viszont mindenképpen biztató, hogy a harminc éven aluliak között is csak minimális azok aránya, akik a gyermektelenséget választanák. Figyelemre méltó, hogy a diplomások 35%-a legalább három gyer-

1.3. tábla. Az ideálisnak tartott gyermekszám, 2002

						(%)
Megnevezés	0	1	2	3	4 és több	Összesen
Átlag	2,0	10,3	63,2	22,7	1,7	100,0
Korcsoport						
30 év alatti	1,6	12,0	69,0	16,1	1,3	100,0
30-49 éves	2,1	12,4	63,9	20,0	1,6	100,0
50- éves	2,3	7,2	58,8	29,6	2,2	100,0
Iskolai végzettség						
Alapfokú	1,8	8,9	61,1	25,6	2,6	100,0
Középfokú	2,3	11,9	65,7	18,9	1,2	100,0
Felsőfokú	1,4	6,2	57,0	33,4	2,1	100,0
Családi állapot						
Nőtlen, hajadon	2,5	11,8	67,0	17,6	1,2	100,0
Házas	1,5	9,4	62,7	24,6	1,7	100,0
Élettársi kapcsolatban él	1,6	12,7	63,5	20,1	2,2	100,0
Elvált	3,9	13,5	61,6	19,2	1,8	100,0
Özvegy	3,1	7,1	58,1	29,1	2,6	100,0
Vallásosság						
Vallása tanítását követi	1,5	6,4	54,7	33,8	3,6	100,0
Vallásos a maga módján	1,7	9,9	65,1	21,9	1,4	100,0
Nem tudja eldönteni	1,9	13,2	66,0	17,4	1,5	100,0
Nem vallásos/ateista	3,4	12,7	63,5	19,1	1,3	100,0

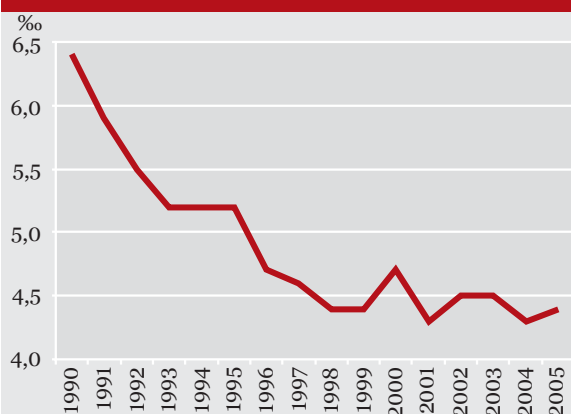
Forrás: „Életünk fordulópontjai” felvétel, 2002.

meket tart kíváncsnak, és közülük pártolják a legkevesebben az akaratlagos gyermektelenséget, illetve az egyetlen utódot. A vallásosság szerepe egyértelmű: minél erősebb valakiben a vallásos meggyőződés, annál inkább kívánná a bőséges gyermekáldást.

1.2. Családformálódás, családmegszűnés

A magyar családalapítási és gyermekvállalási szokásokat hosszú időn keresztül a korai házasságkötés és a fiatalon vállalt anyaság jellemezte. Ez a magatartási minta már a múlté, és nem valószínű, hogy a belátható jövőben visszatér. Ma elfogadott forma a párkapcsolat, és gyermeket is szokás házasságon kívül vállalni. Tény, hogy az elmúlt másfél évtizedben a születések számánál csak a házasságkötési arány esett vissza jobban, több mint 30%-kal. Ha az 1990-es évek elejének házassodási szokásait vesszük alapul, a hajadonok közel 80%-a kötne házasságot 50 éves koráig, a jelenlegi házassági gyakoriságok mellett viszont már csak 47%-uk. Más szóval, ha a jelenlegi gyakorlat kivetíthető a jövőre, a mai fiatalok több mint fele törvényes férj vagy feleség nélkül éli le életét (1.10. és 1.11. ábra).

1.10. ábra. A nyers házasságkötési arányszám

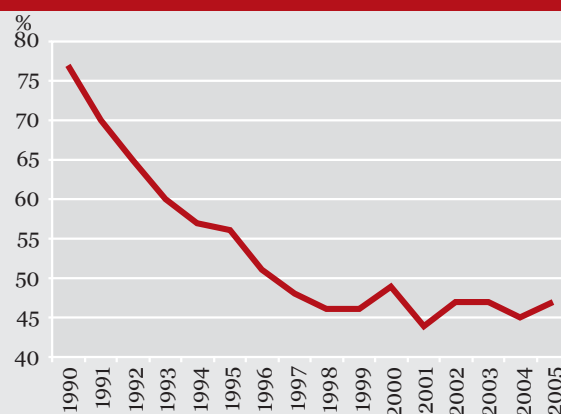

Forrás: Demográfiai évkönyvek.

A házasságkötések számának csökkenésével párhuzamosan egyre korosabbak a menyasszonyok és a vőlegények, mind kisebb köztük a fiatalok, a 20 vagy 25 évesek aránya. Továbbá: tizenöt évvel ezelőtt a házasuló nők 28%-a még a tizenévesek

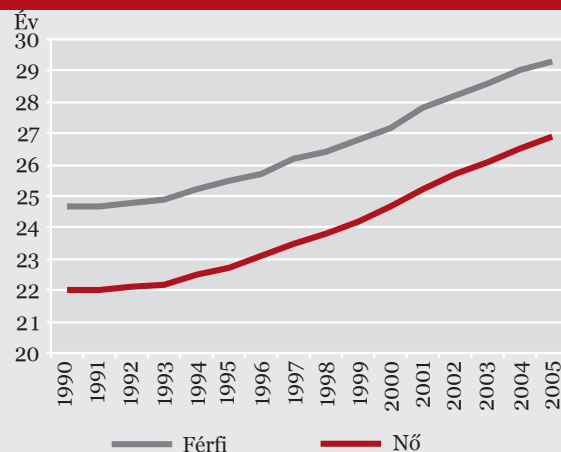
közé tartozott, hányaduk most nem éri el az 5%-ot sem. Csak az elmúlt tíz évben 4 évvel emelkedett a menyasszonyok és a vőlegények átlagos életkora, a hajadonoké 22,7-ről 26,9-re, a nőtlen férfiaké pedig 25,5-ről 29,3-ra nőtt (1.12. ábra).

1.11. ábra. A nők teljes első házasságkötési arányszama

Forrás: Demográfiai évkönyvek.

1.12. ábra. Átlagos életkor az első házasságkötéskor

Forrás: Demográfiai évkönyvek.

A korábban követett házassodási minta szerint a hajadonok leggyakrabban 20 és 24 éves koruk között mentek férjhez. Az első házasságkötés aránya még az 1990-es évek elején is a 20–21 évesek között volt a legmagasabb, de 2005-ben már a 26–29 évesek körében. Ez a jelenség az egész elmúlt század házassági mozgalmára visszatekintve először tapasztalható. Szintén árulkodó tény, hogy a 30-as éveik elején járó

hajadonok ma nagyobb gyakorisággal kötnek házasságot, mint a 20 vagy 21 évesek, ez korábban soha nem fordult elő.

A házassodási szokások változásának számos társadalmi, gazdasági és demográfiai okát ismerjük. Az viszont nem világos, hogy a körülmények kényszeréről, halogatási taktikáról vagy esetleg a házasság intézményével szembeni bizalmatlanságról van-e szó. Tény az, hogy az 1980-as évek elején született fiatal nőknek csak alig 5%-a élt házasságban 19 éves korában, szemben a megelőző generációkkal, amelyek tagjainak csaknem 1/3-a már tizenéves korában házasságot kötött. Ők még az ún. kelet-európai házassodási mintát követték, amire az volt jellemző, hogy rendkívül alacsony, alig 5–6%-os volt az „agglegények” és a végleg „pártában maradt” hajadonok aránya. A mintaváltás első határozott jelei az 1970-es évek elejétől született nemzedékek-nél érhető tetten. Ők már az 1990-es évek házassodási szokásai szerint döntöttek párkapcsolatukról. Így meglehetősen alacsony körökben a 24 vagy 29 éves korban házasságban élők aránya (1.13. ábra).

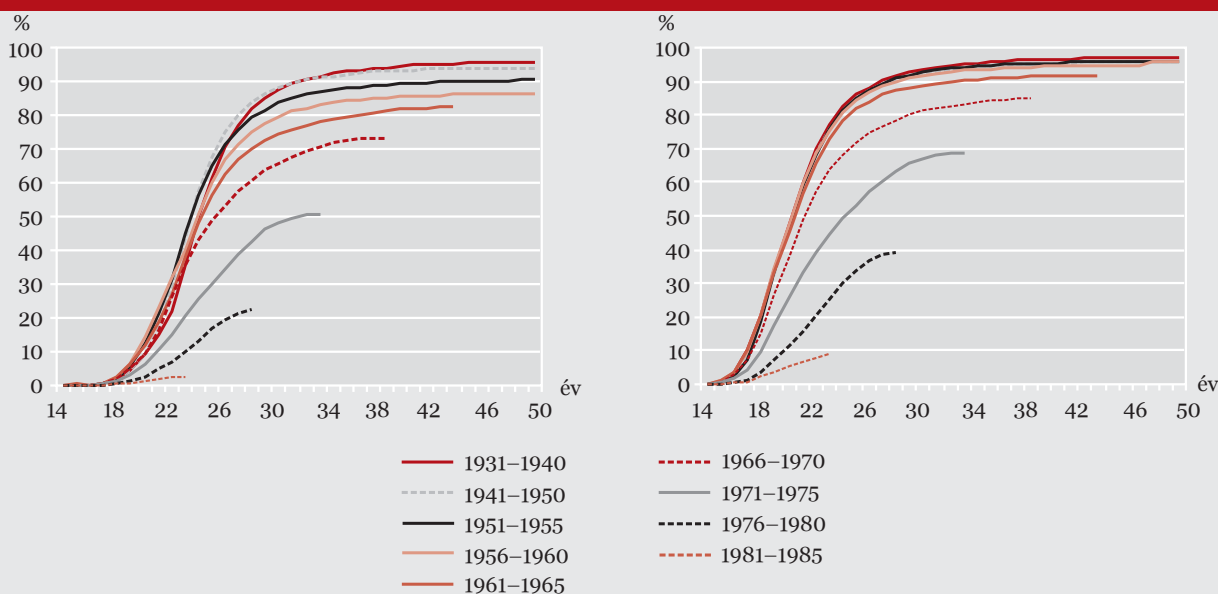
Az első házasságkötés időzítését lényegesen befolyásolja a képzettség szintje. A tanulással töltött időszak megnyúlik, ezt követően a fiatalok munkát vállalnak, egzisztenciát teremtenek, mielőtt rászánják magukat a családalapításra. Árulkodó, hogy a

legfeljebb általános iskolai végzettségű nőtlen férfiak mintegy harmada, a hajadonoknak pedig háromötöde még manapság is megházasodik húszas éveik közepéig. A legtanultabbak többsége 25–29 éves korban, a diplomás férfiak közül minden harmadik, a nők esetében pedig minden ötödik a harmincas éveik elején köti meg első házasságát (1.4. tábla).

A párkapcsolatok két alapvető formája a házasság és az élettársi kapcsolat. Az utóbbit választók száma 1990 óta több mint kétszeresére, 125 ezerrel 370 ezerre emelkedett, ami az összes párkapcsolatban élők 15%-át teszi ki. Minél fiatalabb nemzedékeket tekintünk, annál gyakoribb az a jelenség, hogy az első tartós (együttlakásos) partnerkapcsolat választott formája az együttélés. Népszerű a próbaházasság intézménye, de az is gyakori, hogy a házasság szándéka nélkül élnek együtt a párok. Mindazonáltal ez a folyamat sem tudja ellensúlyozni a házasságkötések drasztikus visszaeséséből eredő hiányt: ha az összes élettársi kapcsolat intézményesülne is – amire igen kevés az esély –, akkor is jóval kevesebben élnének házasságban, mint tíz vagy húsz évvel ezelőtt.

Ma a 20–24 éves, partnerkapcsolatban élő nők 61%-a választja az élettársi viszonyt, szemben az 1970-es évek elején kimutatott 2%-kal, de szembetűnő expanszióról beszélhetünk a 25–34 éveseket

1.13. ábra. A házások aránya különböző születési kohorszokban korcsoportonként

Forrás: Mikrocenzus, 2005.

1.4. tábla. Az először házasodók iskolai végzettség és korcsoport szerinti összetétele, 2005

							(%)
Iskolai végzettség	–19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–	Összesen
	éves						
Férfi							
Általános iskola	6,7	26,5	36,5	18,5	6,2	5,6	100,0
Szaktanulmányképző	0,7	15,8	48,2	25,1	6,6	3,6	100,0
Középiskola	0,3	14,8	50,2	25,6	6,6	2,5	100,0
Diploma	-	4,9	53,2	31,0	7,9	3,1	100,0
Nő							
Általános iskola	26,1	33,8	24,4	10,0	3,2	2,5	100,0
Szaktanulmányképző	5,9	38,2	39,3	12,9	2,6	1,1	100,0
Középiskola	2,4	35,6	44,4	13,8	2,6	1,1	100,0
Diploma	-	15,5	60,3	19,4	3,6	1,2	100,0
Forrás: Demográfiai évkönyv, 2005.							

Forrás: Demográfiai évkönyv, 2005.

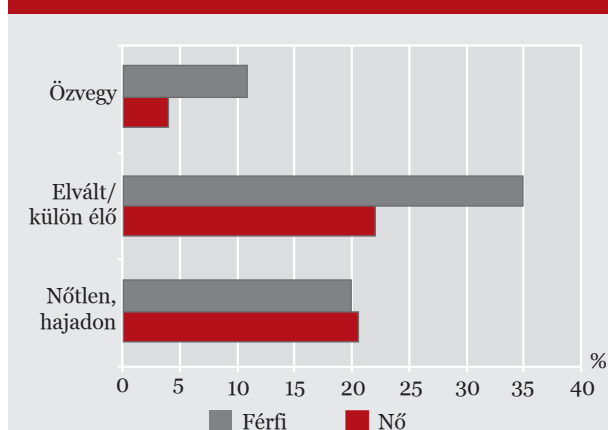
illetően is. A változások dinamikája persze nem volt azonos mértékű az áttekintett időszak különböző periódusaiban. Az 1970-es évek elejétől az 1980-as évek közepéig a növekedés szerény mértékű volt. Az 1980-as évek második felében ugyan a folyamat kissé felgyorsult, de a lényeges változást az 1990-es évek hozták meg. Ebben az évtizedben már nemcsak a húszas éveik elején járó nők között emelkedett a nem házas párkapcsolatban élők aránya – mégpedig 35%-kal –, hanem a 25–29 évesek között is megnégyszereződött, a 30–34 évesek körében pedig csaknem háromszorosára nőtt. Az idősebb korcsoportokat tekintve a partnerkapcsolatban élő nők mintegy 90%-a továbbra is házas (1.5. tábla).

1.5. tábla. Az élettársi kapcsolatban élők aránya a párkapcsolatban élő 20–49 éves nők között korcsoportonként

Év	arány (%)				
	1970	1984	1990	2001	2005
20-24	2	4,6	7,6	41,4	61,4
25-29	2	3	5,6	22,4	34,6
30-34	2,2	3,2	5,2	13,4	19,5
35-39	2,3	3,4	5,3	10,8	13,7
40-44	2,2	3,5	5,3	9,9	10,9
45-49	2,3	3,6	5,0	9,2	9,9

Forrás: Népszámlálások, Mikrocenzus 1984, 2005

Az élettársi kapcsolatban élők aránya a férfiak esetében az elváltak (35%), a nők esetében a hajadonok (21%) között a legmagasabb. Az özvegyek választják legritkábban a párkapcsolatnak ezt a formáját: 2005-ben a férfiak közül 11, a nők közül 4% (1.14. ábra).

1.14. ábra. Az élettársi kapcsolatban élők aránya családi állapot szerint, 2005

Forrás: A társadalom rétegződése. Népszámlálás 2001. 16. kötet.

Az élettársi kapcsolat a nőtlenek és a hajadonok között a 25 évesnél fiatalabbak körében a legritkább, habár a vizsgált időszakban ebben a korcsoportban is gyors terjedését tapasztalhattuk. Az életkor emelkedésével növekszik a gyakorisága, mindkét nem esetében 34 éves korig; ezután csökkenésbe fordul át. Ami az időbeli változásokat illeti, a nem házas partnerkapcsolatot választók részarány-növekedése leginkább a 25–39 év közöttieket érintette. Az 1980-as évek közepén a 25–29 éves hajadon nőknek még csak a 7%-át találtuk élettársi kapcsolatban, 2005-ben ez az arányszám már 37%-ra kúszott fel. A férfiaknál viszont a harmincas éveik elején járók esetében tapasztalhattuk a leglátványosabb aránynövekedést. Ezek az arányszámok

és trendek kivétel nélkül azt mutatják, hogy a magyar fiatalok körében az unió nyugat-európai tagállamaiban tapasztaltakhoz hasonló irányú, bár kisebb intenzitású eltolódás figyelhető meg a nem házasság partnerkapcsolatok irányába (1.6. tábla).

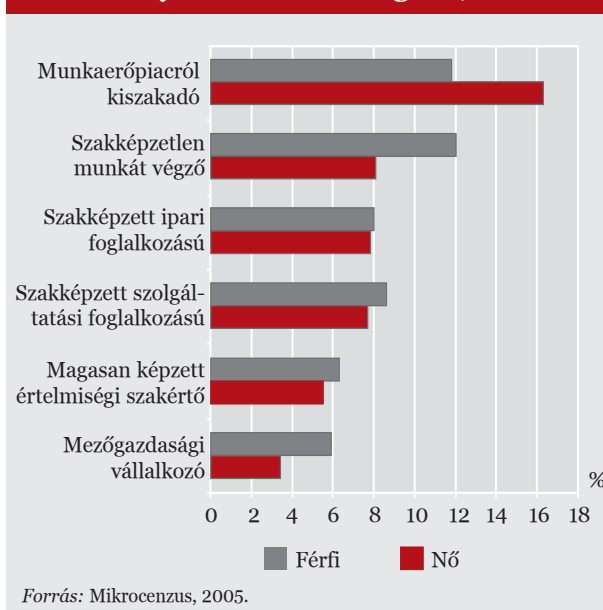
1.6. tábla. Az élettársi kapcsolatban élők a megfelelő korú nőtlenek és hajadonok arányában

(%)				
Korcsoport, éves	1984	1990	2001	2005
Férfi				
20–24	2,1	3,1	9,2	10,0
25–29	4,3	7,9	21,4	25,6
30–34	7,4	10,8	27,2	32,1
35–39	9,7	11,0	24,9	29,6
40–44	11,1	10,9	21,9	25,0
45–49	9,8	11,0	19,5	21,0
Nő				
20–24	5,2	6,3	16,8	19,6
25–29	7,3	12,9	29,7	36,6
30–34	8,5	13,6	32,8	37,5
35–39	7,3	11,3	29,3	35,5
40–44	7,1	9,1	24,4	30,4
45–49	9,3	7,9	17,7	20,4

Forrás: Népszámlálások, Mikrocenzus 1984, 2005

Foglalkozási státusuk szerint a legtöbben a munkaerőpiacról kiszakadók (a tartósan munkanélküliek és a már nem tanuló, de még nem dolgozó fiatalok) közül élnek élettársi kapcsolatban: a nők 16, a férfiak 12%-a. Általánosságban elmondható, hogy minél feljebb haladunk a foglalkozási hierarchiában, annál alacsonyabb ez a részarány. Kivételt csak a mezőgazdasági vállalkozók képeznek, akik között az érintett férfiak aránya 6, a nőké 3%. A nem házasságok előfordulásában megmutatkozó rétegekülönbségeket több okra is visszavezethetjük. Az egyik kétség kívül az eltérő korszerkezet. A munkaerőpiacról kiszakadók jelentős hányada ahhoz a fiatal generációhoz tartozik, amelyben az elmúlt évtized során megnövekedett a házasság előtt együtt élők aránya; míg a mezőgazdasági önállóak nagy része idősebb, de legalábbis a középgeneráció tagja. Ezen túlmenően az is feltételezhető, hogy a munkaerő-piaci – és ebből következően egzisztenciális – szempontból hátrányos helyzetűek esetében, éppen a megfelelő anyagi források híján, erősebb a kényszer a kevesebb elkötelezettséggel, felelősségvállalással járó élettársi kapcsolat választására. Különösen igaz ez a fiatalok első párkapcsolat-teremtésére (1.15. ábra).

1.15. ábra. Az élettársi kapcsolatban élők 15–74 évesek aránya néhány társadalmi rétegben, 2001

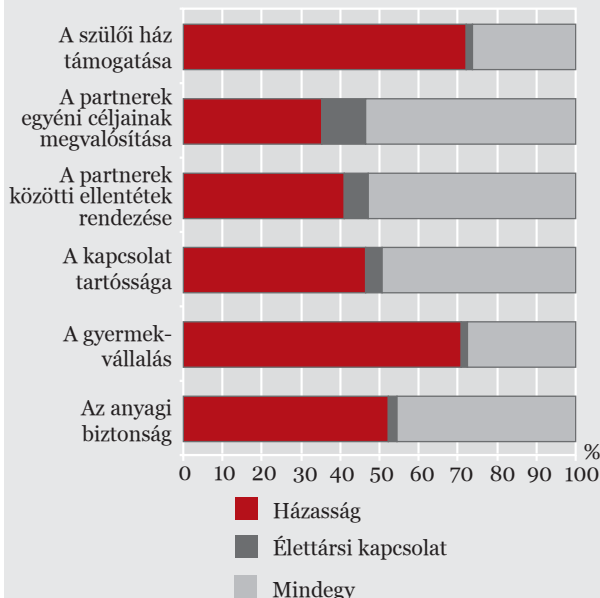

A magyar felnőtt lakosság a párkapcsolati formák közül a legtöbb szempontból a házasságot tartja előnyösebbnek (1.16. ábra). Ezt bizonyítja, hogy a 18–75 évesek 70%-a úgy ítéli meg, hogy a szülői ház támogatását vagy a gyermekvállalást inkább a házasság, mintsem az élettársi kapcsolat biztosítja. A megkérdezettek több mint fele az anyagi biztonság garanciáját is a formalizált párkapcsolatban látja, és 47%-uk szerint a tartós együttélésnek is a házasság a záloga. Az élettársi kapcsolat előnyeit a partnerek egyéni céljainak megvalósítása kapcsán érzékelik: a felnőttek több mint egytizede úgy gondolja, hogy az egyéni törekvések inkább a nagyobb szabadságot engedő, egymás iránt kevesebb felelősséggel járó élettársi együttélés keretében valósíthatók meg, mint házasságban. Említésre méltó még, hogy a 18–75 évesek 6%-a a partnerek közötti esetleges konfliktus elsimítására is alkalmasabbnak véli az élettársi kapcsolatot.

Feltűnő az életkor szerepe a különböző típusú párkapcsolatok megítélésében. Az idősebbek minden vonatkozásban a házasságot részesítik előnyben. A szülői ház támogatása és a gyermekvállalás olyan szempont, amelyben kevésbé karakteresek az életkori különbségek, annál inkább viszont az egyéni célok megvalósítása vagy a partnerek közötti konfliktusok rendezését illetően. Azt is ki kell emelnünk, hogy az igazi választóvonal az 50 éven aluliak és az ennél idősebbek között húzódik; ugyan a har-

mincasok és a negyvenesek között is vannak véleménykülönbségek a vizsgált szempontból, de ezek kevésbé számottevőek (1.17. ábra).

1.16. ábra. A házasság és az élettársi kapcsolat megítélése,* 2002

* A „Mi biztosítja jobban a következő szempontokat” kérdésre adott válaszok megoszlása.

Forrás: „Életünk fordulópontjai” felvétel, 2002.

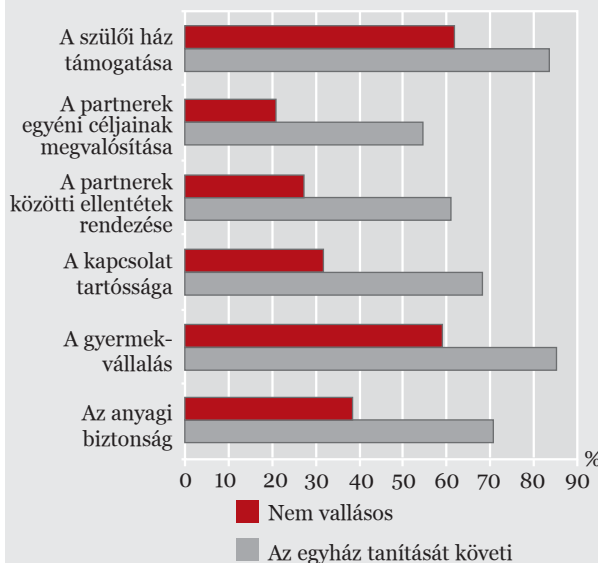
1.17. ábra. Az egyes szempontok teljesüléséhez a házasságot kedvezőbbnek tartók aránya életkor szerint, 2002

Forrás: „Életünk fordulópontjai” felvétel, 2002.

Az életkor mellett a másik lényeges differenciáló tényező a vallásosság. Azok, akik vallásosnak mondják magukat – az egyház tanításait követik –, sokkal inkább tekintik a házasságot az egyedül célravezető párkapcsolati formának, mint a nem vallásosok; függetlenül attól, hogy milyen aspektusban vizsgálódunk (1.18. ábra).

1.18. ábra. Az egyes szempontok teljesüléséhez a házasságot kedvezőbbnek tartók aránya vallásosság szerint, 2002

Forrás: „Életünk fordulópontjai” felvétel, 2002.

A házasságok stabilitását leggyakrabban a válások előfordulásával méri a demográfia. Ezek száma az 1980-as évek második felében tetőzött, évi csaknem 30 ezer bontóperi végzéssel. Az 1990-es években ennél alacsonyabb szinten mozgó, de emelkedő trend figyelhető meg, évenkénti ingadozásokkal. Az elmúlt öt évben pedig lényegében változatlan maradt a válások száma, éves szinten átlagosan 25 ezer. Megjegyzendő, hogy a válások abszolút számának alakulása ma már nem igazán mértékadó mutatója a házasságok stabilitásának. Amíg ugyanis sok volt a házasságkötés, sok volt a válás is, de mert az elmúlt évtizedben – különösen a fiatalok körében – visszaesett a házassági kedv és a házasságban élő népesség aránya, a válások abszolút száma sem emelkedik. Tisztább képet kapunk tehát, ha a helyzet jellemzésére teljes válási arányszámot alkalmazunk. Ez a mutató a házasságtartam szerinti válások kumulált gyakoriságát méri. Ennek alapján az ezredfordulót követő években

minden 100 megkötött házasságból 42 végződött válással, tíz évvel ezelőtt még 30 körüli volt ez az arány, az emelkedés tehát jelentős, több mint egyharmados (1.19. ábra).

1.19. ábra. Teljes válási arányszám

Forrás: Demográfiai évkönyvek.

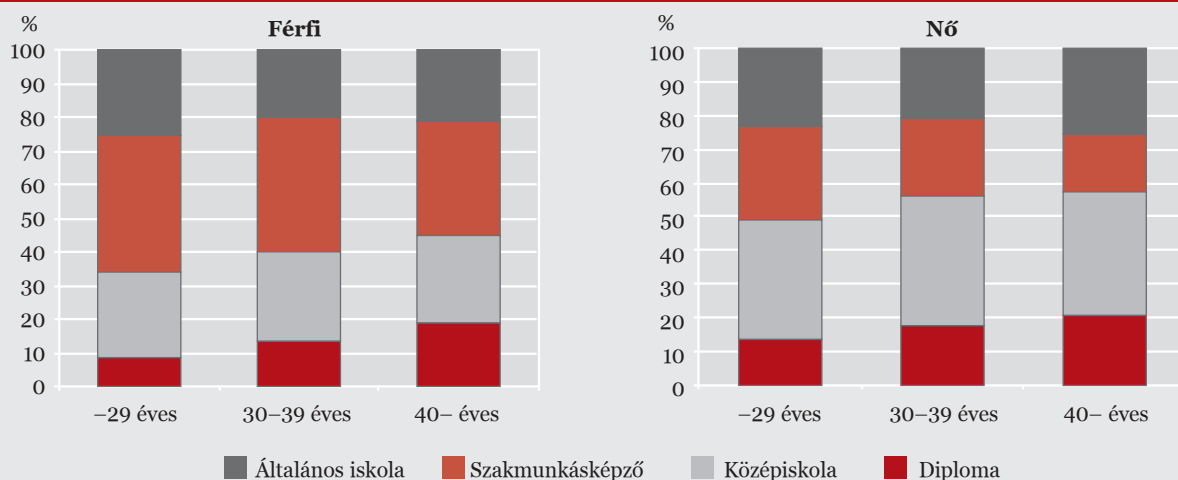
Jellegzetes képet mutat és egymással is összefügg az elváltak életkor és iskolai végzettség szerinti összetétele. Az idősebbek között magasabb a diplomások aránya. 2005-ben a 30 évesnél fiatalabb elvált férfiak 9, míg a 40 évesnél idősebbek 19%-a volt főiskolai vagy egyetemi végzettségű. Ez az összefüggés részben abból adódik, hogy a magasan kvalifikáltak később kötnek házasságot, így

annak esetleges felbomlására is csak később kerülhet sor. Ugyanakkor feltételezhető, hogy a jól képzettek tudatosan késleltetik a válást, hogy megvárják – az egyébként is később megszülető – gyermekeik felcseperedését. Arra is érdemes figyelni, hogy a legfeljebb általános iskolai végzettségűek a harminc évesnél fiatalabb és a negyven évesnél idősebb elváltak között fordulnak elő a legmagasabb arányban. Mivel ők viszonylag fiatalon házasodnak, ez a tény arra utalhat, hogy esetükben a néhány éve, valamint a hosszú ideje fennálló házasság a legsérülékenyebb (1.20. ábra).

A párkapcsolati formák stabilitását illetően figyelmet érdemel, hogy még mindig a házasság intézménye köti szorosabban egybe a család tagjait. Az élettársi kapcsolatok sérülékenyebbek. Meglepő az a reprezentatív vizsgálatból származó eredmény, miszerint az együttélést követő házasságok gyakrabban bomlanak fel, mint azok, amelyek esetében a házasságkötést nem előzte meg együttélés. A próbaházasság intézménye nem feltétlenül szilárdítja meg a családi életet. Az együttélés még akkor is kevésbé maradandó, ha közös gyermek fűzi össze a partnereket.

Korábban fontos szerepet játszott az elváltak és özvegyek újránházasodása. Az ún. újránházasodási arányszám – amely azt mutatja meg, hogy ezer elvált, illetve özvegy közül hányan kötöttek házasságot – mindkét nem esetében jelentősen visszaesett. 1990-ben ezer elvált vagy özvegy fér-

1.20. ábra. Az elváltak iskolai végzettség szerinti összetétele korcsoportonként, 2005

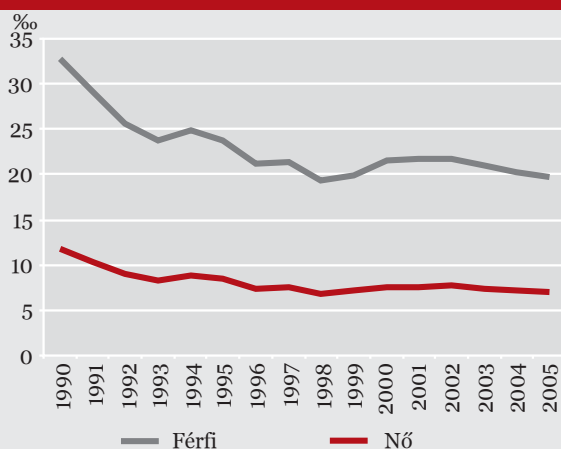

Forrás: Demográfiai évkönyv, 2005.

fira még 33 házasságkötés jutott, 2005-ben már csak 20. A nőknél a vonatkozó arányszámok: 12, illetve 7.

A házassági mozgalom visszaesésben jelentős szerepe van az elváltak egyre tartózkodóbbá váló magatartásának. Változatlanul jellemző ugyanakkor, hogy az elváltak közül az újrَاهázasodó férfiak aránya lényegesen magasabb, mint a nőké. Ez azonban függ az életkortól is. A 25 év alatti elvált nők újrَاهázasodási esélye nemcsak idősebb korú nőtársaikénál, hanem az azonos korú és családi állapotú férfiakénál is nagyobb, 30 év felett viszont egyre inkább a férfiak javára billen a mérleg. Ebben fontos szerepet játszik a várható élettartam nemek szerinti különbsége és a kor előrehaladtával kialakuló jelentős nőtöbbség. Így pl. a 60 évesnél idősebb lakosság körében egy nem házas férfira négy hasonló családi állapotú, többségükben özvegy nő jut, kiélezve ezzel a „házassági piacot” (1.21. ábra).

1.21. ábra. Újrَاهázasodási arányszám

Forrás: Időszaki Tájékoztató, Népmozgalom (1990–2001), Demográfiai évkönyvek.

Az újrَاهázasodók iskolázottság szerinti összetételéről az állapítható meg, hogy a nők között magasabb a legfeljebb általános iskolai végzettségűek és alacsonyabb a diplomások aránya. Ez a strukturális jegy az idősebb korban újrَاهázasodók között hangsúlyosabb, amiben nyilvánvalóan szerepet játszik az a már korábban ismertetett összefüggés, hogy a házasságukat idősebb életkorban felbontók között többen vannak a diplomások és a képzetlenek (1.7. tábla).

1.7. tábla. Az újrَاهázasodók iskolai végzettség szerinti összetétele korcsoportonként, 2005

(%)		
Iskolai végzettség	–39 éves	40– éves
Férfi		
Általános iskola	12,1	19,1
Szaktanulmányok	36,6	23,7
Középiskola	31,4	29,5
Diploma	19,8	27,7
Összesen	100,0	100,0
Nő		
Általános iskola	16,9	29,2
Szaktanulmányok	24,5	16,4
Középiskola	39,3	37,5
Diploma	19,3	16,9
Összesen	100,0	100,0

Forrás: Demográfiai évkönyv, 2005.

1.3. Népeségstruktúra, háztartásstruktúra

A magyar népeség lélekszáma, viszonylag lassú ütemben, mintegy száz év alatt növekedett a kétszeresére. 1981-ben érte el maximumát 10 713 ezer fővel, azóta folyamatosan csökken; az elmúlt 26 évben 5,8%-kal, csaknem 630 ezerrel lett kevesebb. Sajátos jellemzője a demográfiai folyamatoknak, hogy mind a létszám gyarapodása, mind az apadása a népeség öregedésével párhuzamosan zajlott. Más szóval: a növekedés szinte kizárólag a közép- és időskorúak létszámának emelkedéséből, a fogyás pedig főleg gyermek- és fiatalok létszámának csökkenéséből adódott. Mindez lényegesen megváltoztatta a népeség kor szerinti összetételét. 1990-ben még a férfi népeség 22, a női népeség 19%-át tették ki a 0–14 évesek, 2005-ben viszont már csak 17, illetve 15%-át. A népeségfogyás a nemeket nem egyformán érintette: a férfiak létszáma több mint 410 ezerrel, a nőké 220 ezerrel lett kevesebb. A férfi lakosság is elöregszik a születésszám csökkenése miatt, de jóval kevésbé, mint a női. A 65 év feletti férfiak létszáma 1980 óta csökkent, a nőké viszont 16%-kal emelkedett. Ezek a fejlemények a nemek szerinti arány eltolódásával járnak, különösen a korosabb generációkban. A 60 évnél idősebb lakosság körében 1000 nőre 628 férfi jut, a 65 feletti esetében már csak 576. A 80 évesnél idősebbek között több mint kétszer annyi a nő, mint a férfi.

Ezen jelenségek mögött egyértelműen a férfiak rosszabb halálozási mutatói állnak (1.8. tábla).

1.8. tábla. A népesség megoszlása korcsoportok és nemek szerint

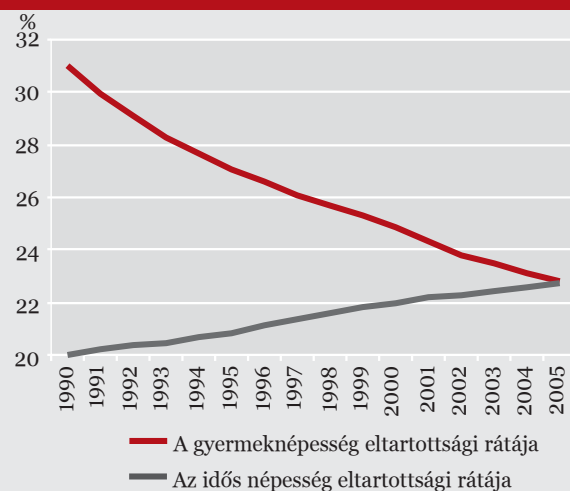
(%)				
Korcsoport, éves	1990	1995	2000	2005
Férfi				
0–14	21,9	19,6	18,2	16,9
15–24	14,9	16,7	16,1	14,1
25–34	14,1	13,3	14,9	17,0
35–44	15,6	16,1	14,0	13,4
45–54	12,2	13,1	14,7	15,2
55–64	10,8	10,1	10,4	11,4
65–79	8,9	9,2	10,1	9,9
80–	1,7	1,9	1,6	2,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
Nő				
0–14	19,3	17,1	15,8	14,5
15–24	13,1	14,6	13,9	12,2
25–34	12,8	11,9	13,1	14,8
35–44	14,6	15,0	13,0	12,2
45–54	12,4	13,0	14,4	14,9
55–64	12,1	11,6	11,9	12,5
65–79	12,4	13,0	14,6	14,4
80–	3,3	3,8	3,4	4,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Időszaki Tájékoztató, Népmozgalom (1990–2001), Demográfiai évkönyvek.

A népesség korstruktúráját makroökonómiai szempontból jellemzik az ún. eltartottsági ráták. A gyermeknépességre nézve ez a kilencvenes években számottevően visszaesett, azaz csökkent a 15

évnél fiatalabbaknak a 15–64 évesekhez (a potenciálisan aktív népességhez) viszonyított hányada; ezzel párhuzamosan viszont az időseké némileg növekedett. Mindez a népesség fokozatos előre-
gedésére utal (1.22. ábra).

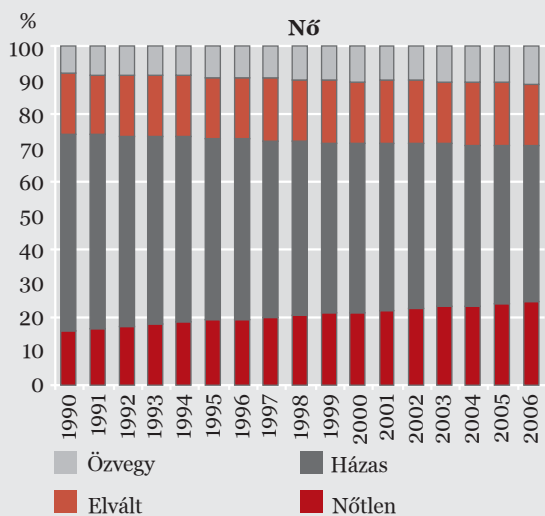
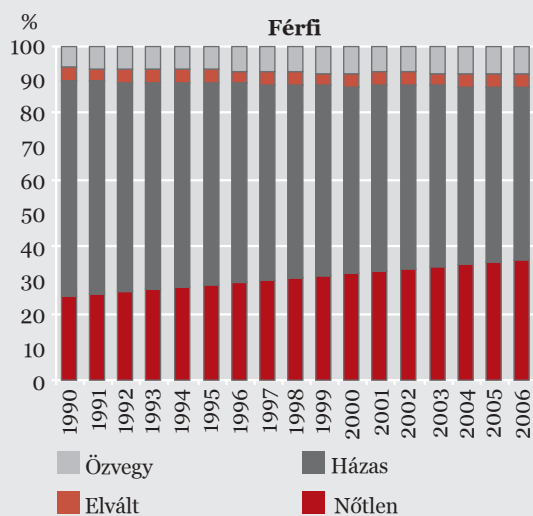
1.22. ábra. Eltartottsági ráták

Forrás: Időszaki Tájékoztató, Népmozgalom (1990–2001), Demográfiai évkönyvek.

A fiatalok csökkenő létszámának és hanyatló házassági kedvének együttes következménye, hogy 1980 óta csaknem felére esett vissza a 15–39 éves házasságok száma. A népesség öregedése és a megözvegyülés nemenként eltérő aránya pedig az időskorúak esetében

1.23. ábra. A 15 éves és idősebb népesség megoszlása családi állapot szerint

Forrás: Időszaki Tájékoztató, Népmozgalom (1990–2001), Demográfiai évkönyvek.

járt hasonló következménnyel. Mindezért lényegesen átalakult a lakosság családi állapot szerinti összetétele. Az elmúlt bő másfél évtizedben elsősorban a nőtlenek és hajadonok száma és aránya növekedett dinamikusán a házasság rovására (1.23. ábra).

A alacsonyabb házassodási és a magasabb válási arányok hatása a háztartások összetételének változásában is tetten érhető. 1970 és 2005 között csaknem 15 százalékponttal esett a házaspáros típusú háztartások (házaspárok, élettársi kapcsolatban élők gyermekkel vagy anélkül) hányada, ugyanakkor növekedett a gyermeküket egyedül nevelők, de különösen az egyszemélyes háztartások részaránya. A két- vagy több családos háztartások pedig továbbra is csekély súlyt képviselnek a magyar háztartásstruktúrában (1.9. tábla).

1.9. tábla. A népesség megoszlása háztartástípusok szerint

	(%)				
Háztartástípus	1970	1980	1990	2001	2005
Házaspáros családból álló háztartás	67,2	64,7	58,7	57,8	51,4
Egy szülő gyermekkel	7,3	8,1	10,6	10,6	9,9
Egyszemélyes háztartás	17,5	19,6	24,3	25,6	29,1
Két- vagy több családos háztartás	5,5	4,2	2,6	3,2	7,0
Egyéb összetételű háztartás	2,6	3,4	3,9	2,8	2,6

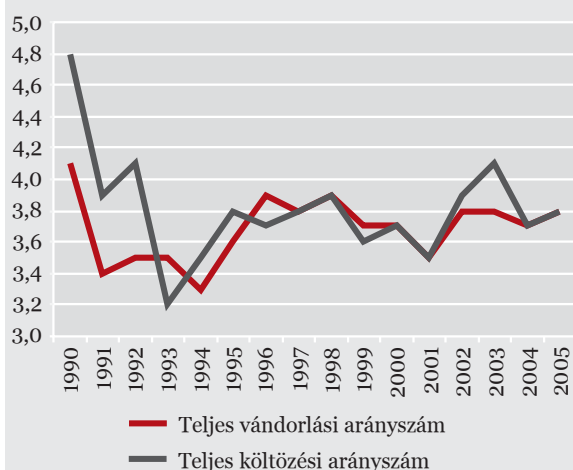
Forrás: Népszámlálások.

A rendszerváltozást követő években valamelyest csökkentek, az utóbbi néhány évben viszont ismét emelkedtek a belföldi vándorlás, illetve költözés mutatói. Míg 1990-ben – az akkori szokások állandósulása esetén – egy ember az élete folyamán átlagosan mintegy ötször változtatott volna lakást a maga településén belül, addig az ezredfordulót követően már csak négyszer. A települések közötti vándorlás valamivel nagyobb állandóságot mutatott az elmúlt másfél évtized folyamán, de mértéke jelenleg alacsonyabb, mint 1990-ben volt (1.24. ábra).

A belföldi vándorlási mozgalom következményei területi egységeként különböztek. A kilencvenes évek elején a költözések nagy része még a főváros, kisebb része a Pest megyei települések felé irányult. Az ezredfordulót követően azonban ez a kép megváltozott: Budapestről vándorolnak el a legtöbben, és Pest megye, közelebből a főváros

agglomerációs övezete vált a legkeresettebb lakóhellyé. Figyelemre méltó még, hogy a belföldi vándorlási mozgalom jellegzetesen keletről nyugatra irányul: bizonyos közép- és nyugat-dunántúli területek egyre vonzóbbá válnak, míg legtöbben továbbra is az észak-magyarországi, észak-alföldi megyékből távoznak (1.10. tábla).

1.24. ábra. A teljes vándorlási és a teljes költözési arányszám

Forrás: Demográfiai évkönyvek.

1.10. tábla. Az összes belföldi vándorlási különbözet aránya régióként

	(‰)						
Területi egység	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Budapest	5,8	-10,4	-8,1	-6,4	-6,0	-4,3	-2,6
Pest megye	3,0	17,0	14,7	15,1	16,7	14	12,1
Közép-Dunántúl	-0,3	3,1	2	0,4	0,7	0,6	0,7
Nyugat-Dunántúl	-0,1	1,4	1,7	1,6	1,4	1,6	1,2
Dél-Dunántúl	-0,9	-0,3	-0,2	-0,3	-1,2	-1,9	-1,8
Észak-Magyarország	-4,5	-1,1	-1,6	-2,4	-3,1	-3,1	-3,0
Észak-Alföld	-4,4	-1,4	-1,4	-2,1	-2,9	-2,3	-3,0
Dél-Alföld	-0,4	-0,5	-0,8	-0,7	-0,6	-1,1	-1,0

Forrás: Demográfiai évkönyvek.

A lakóhelyet változtatók 56%-a 30 éven aluli. Ennek legkézenfekvőbb oka a tanulás, amely sok esetben (ideiglenes) költözködéssel jár. Az első önálló lakás megszerzése, a szülői ház elhagyása szintén számottevő tényező. Ugyanakkor némileg megemelkedett a 30 évesnél idősebbek aránya:

1990-ben csak 34, míg 2005-ben 44%-os volt a hányaduk a vándorlók között. Ez feltehetően a költözködések jellegének és irányának a megváltozásával is összefügg. Elsősorban a középgeneráció jobb módú tagjai tehetik meg, hogy a nagyvárosi agglomerációs és zöldövezeteket válasszák új lakóhelyül (1.11. tábla).

A nemzetközi vándorlás a kilencvenes évek közepéig erőteljesebben csökkent, mint a belső migráció, ezt követően élenkülni kezdett, az uniós csatlakozást követően pedig ismét visszaesett. A nemzetközi vándorlás pozitív egyenlege az elmúlt másfél évtizedben mindvégig fennmaradt (többen költöztek hazánkba, mint ahányan elhagyták azt), de intenzitása jelenleg alacsonyabb szintű, mint a rendszerváltást követően volt (1.25. ábra).

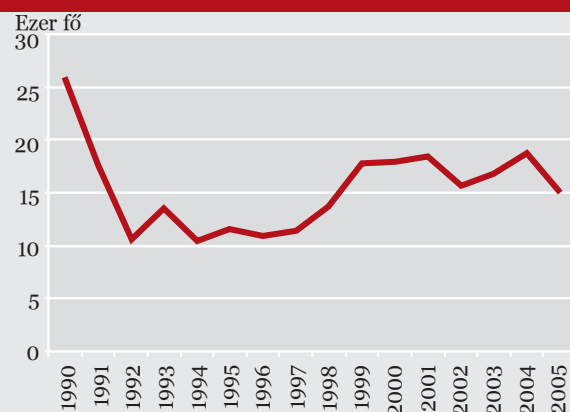
A hazánkban tartósan élő külföldi állampolgárok több mint egyötöde Budapesten telepszik le, egytizedük a főváros közelében, Pest megyében, újabb egytizedük pedig a Dél-Alföld valamelyik települését választja lakóhelyéül.

Az itt élő külföldiek mintegy 54%-a 25–49 év közötti, tehát munkaerő-piaci szempontból a legaktívabb korban van. Feltehető, hogy egy részük éppen ezzel a céllal érkezett Magyarországra. Mintegy egynegyedük ötvenévesnél idősebb, míg további negyedük fiatalabb huszonöt évesnél.

A tartósan hazánkban tartózkodó külföldi állampolgárok korösszetételében az elmúlt években alig történtek változások (1.12. tábla).

A külföldi állampolgárok 43%-a Romániából, 8%-a a volt Jugoszláviából, közel 12%-a az Európai Unió országaiból költözött hazánkba; újabb 12%-ot tesznek ki az Ázsiából származók, és mindössze 3–4% a világ többi országából, illetve földrészéről hozzánk vándorlók és itt tartózkodók aránya (1.13. tábla).

1.25. ábra. A nemzetközi vándorlási különbözet

Forrás: Demográfiai évkönyvek.

1.11. tábla. Az összes belföldi vándorló megoszlása korcsoportok szerint

								(%)
Év	–19	20–29	30–39	40–49	50–59	60–	Összesen	
	éves							
1990	33,5	32,9	14,5	7,4	4,4	7,3	100,0	
1991	34,2	33,0	13,7	7,4	4,4	7,3	100,0	
1992	32,3	33,2	13,8	8,0	4,8	7,9	100,0	
1993	31,7	32,4	13,8	8,6	5,1	8,4	100,0	
1994	33,1	29,0	13,1	9,2	5,8	9,8	100,0	
1995	33,3	30,7	12,4	9,0	5,6	9,0	100,0	
1996	31,2	29,7	12,5	9,9	6,3	10,4	100,0	
1997	31,4	30,5	12,7	9,6	6,1	9,7	100,0	
1998	29,7	30,2	13,4	9,9	6,7	10,1	100,0	
1999	29,0	30,4	13,8	10,0	6,9	9,9	100,0	
2000	28,5	29,9	14,4	10,1	7,2	9,9	100,0	
2001	28,2	30,3	15,1	9,9	7,1	9,4	100,0	
2002	27,3	30,0	15,9	9,7	7,3	9,8	100,0	
2003	27,4	29,3	16,9	9,5	7,4	9,6	100,0	
2004	26,9	28,8	18,1	9,1	7,6	9,5	100,0	
2005	27,6	28,1	19,0	8,7	7,4	9,2	100,0	

Forrás: Demográfiai évkönyvek.

**1.12. tábla. A Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok megoszlása
koresoportok szerint**

(%)

Korcsoport, éves	1995	1997	1999	2001	2002	2003	2004	2005	2006
–14	10,8	8,8	8,8	9,1	9,0	9,6	9,4	8,5	8,4
15–19	6,0	5,8	5,5	6,3	6,0	5,6	5,2	4,8	4,8
20–24	13,6	11,9	11,1	10,9	10,8	9,7	8,8	8,0	9,5
25–29	16,6	18,3	16,0	14,1	13,7	13,0	12,7	12,9	13,0
30–39	24,2	23,4	23,4	23,9	24,5	24,8	25,0	25,6	25,0
40–49	15,5	16,8	17,3	16,8	16,7	16,5	16,6	16,3	16,0
50–59	7,0	7,8	8,9	9,0	9,2	9,6	10,2	10,7	11,0
60–	6,2	7,2	8,9	10,0	10,0	11,1	12,2	13,2	12,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Demográfiai évkönyvek.

**1.13. tábla. A Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok
megoszlása állampolgárság szerint**

(%)

Származási hely	1995	1999	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Európai Unió	8,5	11,5	10,7	10,5	10,0	9,3	6,8	11,9
Jugoszlávia utódállamai	11,1	10,1	11,5	10,3	10,1	9,5	9,6	7,8
Románia	49,6	38,2	37,8	38,6	40,8	42,8	47,5	42,9
Egyéb európai	19,8	22,8	24,8	24,5	23,8	23,6	22,1	21,9
Európa együtt	89,0	82,6	84,7	83,9	84,8	85,5	86,0	84,5
Ázsia	7,0	12,1	11,5	12,4	11,6	11,3	10,6	12,0
Amerika	2,1	3,0	2,3	2,2	2,1	1,9	1,9	1,9
Afrika	1,5	1,7	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,2
Egyéb és ismeretlen	0,4	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Demográfiai évkönyvek.

LEGFONTOSABB FOGALMAK

Átlagos életkor az első házasságkötéskor: az adott naptári időszakban először házasságra lépők (nőtlen, illetve hajadon családi állapotúak) kor szerinti esetszámai alapján számított súlyozott számtani átlag.

Eltartottsági ráta: a gyermek- (0–14 éves) és az idős (65–) népesség a 15–64 éves népesség százalékában.

Lakónépesség: az adott területen lakóhellyel rendelkező és másutt tartózkodási hellyel nem rendelkező személyek, valamint az ugyanezen területen tartózkodási hellyel rendelkező személyek együttes száma. Lakóhely: annak a lakásnak a címe, amelyben a polgár él. A lakcímbeljelentés szempontjából lakásnak tekintendő az az – egy vagy több lakóhelyiségből álló – épület vagy épületrész, amelyet a polgár otthonául használ, továbbá az a helyiség, ahol valaki szükségből lakik, vagy – amennyiben más lakása nincs – megszáll. [1992. évi LXVI. törvény a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról 5.§ (2)] Ez megfelel a korábbi állandó lakóhelynek. Tartózkodási hely: annak a lakásnak a címe, ahol a polgár – lakóhelye végleges elhagyásának szándéka nélkül – három hónapnál hosszabb ideig tartózkodik. [1992. évi LXVI. törvény a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról 5.§ (3)] Ez megfelel a korábbi ideiglenes lakóhelynek.

Nyers élveszületési arányszám: egy adott évi élveszületések számának a lakosság évközepi számához viszonyított aránya ezer főre vetítve.

Nyers halálozási arányszám: az ezer lakosra jutó halálozások száma, az elhunyt nemével, életkorával azonos csoportba tartozó népességre számolva.

Nyers házasságkötési arányszám: az adott évi házasságkötések számának a népesség évközepi számához viszonyított aránya ezer lakosra számítva.

Teljes első házasságkötési arányszám: azt jelzi, hogy a házasodási korba lépő, 15 éves kort elért férfiak és nők hányad része kötne házasságot bizonyos (a nőknél 49, a férfiaknál 59 éves) korig. Azon a feltételezésen alapul, hogy az adott naptári évben 15 éves korukat elérő férfiak és nők ugyanolyan gyakorisággal fognak megházasodni 50, illetve 60 éves korukig, mint az adott naptári évben tették.

Teljes termékenységi arányszám: azt fejezi ki, hogy az adott év kor szerinti születési gyakorisága mellett egy nő élete folyamán hány gyermeknek adna életet.

Teljes válási arányszám: azt mutatja meg, hogy a megfigyelt időszakban kötött házasságokra átlagosan hány válás jutna, amennyiben az adott naptári időszak (például év) házasságtartam-specifikus válási arányszámai változatlanul fennmaradnának.

Teljes vándorlási, illetve teljes költözési arányszám: azt mutatja, hogy a vándorlási, illetve a költözési viszonyok állandósulása esetén egy ember élete folyamán hányszor vándorolna, illetve költözne. Kiszámítási módja: korévenként osztjuk a vándorlókat, illetve a költözők számát a megfelelő évközepi népességgel, e korévenkénti hányadosok összege adja az egy főre jutó átlagos vándorlásokat, illetve költözéseket számát.

2. OKTATÁS, ISKOLÁZOTTSÁG

FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK

Tanulási arányok

- Az elmúlt évtizedben kiteljesedett az iskolarendszerű oktatás: a kilencvenes évek elejének 80%-ot alig meghaladó arányával szemben ma már a 16 évesek több mint 95%-ára terjed ki. A fiatalok magasabb korcsoportjában az expanzió még feltűnőbb volt: 1991-ben a 20 éveseknek még mindössze 14%-a, 2005-ben viszont már fele tanult nappali tagozaton.
- A középfokú oktatás struktúrája átalakult: viszonylag kevesebben tanultak a szakiskolákban, többen az érettségit adó intézményekben. Az 1990-es és a 2005-ös adatokat összevetve: a szakiskolai tanulók aránya kétötödről szűk egynegyedre csökkent, míg a szakközépiskolásoké 37-ről 43%-ra, a gimnazistáké 24-ről 34%-ra nőtt.
- A kilencvenes évek elejétől minden korábbit meghaladó mértékben növekedett a felsőoktatási intézmények hallgatóinak száma és aránya. 1990-ben a nappali tagozaton az adott évben jelentkezőknek 30%-a tanult tovább még ugyanabban az évben, 2004-ben már 70%-uk.
- 1990 óta a nappali tagozatos képzésben nagyjából hasonló mértékben emelkedett az elméletibb jellegű egyetemi, illetve a gyakorlatorientált főiskolai képzésben részt vevők száma. Összességében 2005-ben háromszor több nappali tagozatos hallgatója volt a felsőoktatási intézményeknek, mint 1990-ben.
- Az elmúlt évtized egyik jellegzetes változása, hogy a felsőoktatáson belül jelentősen megemelkedett a nem nappali tagozaton tanulók aránya. Az 1993-tól lassabban, majd az évtized közepétől egyre gyorsabban kibontakozó folyamat eredményeként 2005-ben már ők tették ki a hallgatók több mint 45%-át.

A népesség iskolázottság szerinti összetétele

- A legerőteljesebb változások a középiskolai végzettségűek és a diplomások arányában figyelhetők meg. Mind a férfiak, mind a nők esetében a 20–24 évesek korosztályában a legmagasabb az érettségivel rendelkezők hányada, és – a 25–29 évesek mellett – körükben volt a legnagyobb a részarány-növekedés üteme is. A felsőfokú végzettségűek az elmúlt időszakban szintén minden korcsoportban teret nyertek, a nők esetében nagyobb, a férfiakéban kisebb mértékben.

Az iskolázottság, az oktatás eredményei: készségek, tudások

- A 2003-as nemzetközi PISA-vizsgálat azt mutatta ki, hogy Magyarországon – a többi uniós országgal összevetve – meglehetősen magas a nagyon rosszul olvasók, az olvasottakat csak nagy nehézségek árán megértők aránya. A magyar tanulók matematikai-logikai ismeretek terén is elmaradnak az átlagtól, a természettudományos ismeretek terén viszont jobbak az eredményeik.

- A magyarok az idegennyelv-tudást illetően is hátrányban vannak, viszont a fiatalabbak és a magasan képzettek között egyre többen beszélnek az anyanyelvükön kívül más nyelveket. Hasonlóak az arányok az internethasználat esetében is.

Az iskolázottság, az oktatás eredményei: munkaerő-piaci esélyek és kockázatok

- A képzettség legközvetlenebb hozadéka a munkaerő-piaci érvényesülés. A 2005-ös mikrocenzus adatai szerint a 8 általánosnál alacsonyabb iskolázottságú 25–64 éves férfiaknak csak 13, a nőknek mindössze 6%-a dolgozik. Az általános iskolai végzettségű 25–64 éveseknek mintegy harmada tartozik a foglalkoztatottak közé, döntő többségük nyugdíjas, illetve tanuló. A szakmunkás végzettségű férfiak csaknem háromnegyede, a nők közel 60%-a tudott elhelyezkedni; az érettségizettek esetében nagyon hasonló arányok adódnak. A diplomások körében a legmagasabb, mintegy 80%-os a foglalkoztatottak aránya.
- Az iskolai végzettség és a kereset összefüggésében figyelemre méltóak az országok közötti differenciák. A diplomás fiatalok előnye ugyan mindenhol kimutatható, de mértékében már jelentősek az eltérések. Amíg Franciaországban, Svédországban vagy Spanyolországban a felsőfokú és az alacsony fokú végzettségű fiatalok státus szerinti különbsége viszonylag kicsi, addig Magyarországon Európán belül az egyik legnagyobb.

Az iskolai egyenlőtlenségek újratermelődése

- Minél iskolázottabbak a szülők, annál kisebb arányban taníttatják gyermekeiket szakmunkásképzőkben, szakiskolákban, illetve annál inkább választják számukra a gimnáziumot vagy a szakközépiskolát; ez a tendencia az elmúlt másfél évtizedben csak tovább erősödött. Ehhez hasonlóan: a felsőoktatásban is a legalább érettségizett szülők gyermekeinek képviselési aránya emelkedett a leginkább. Ugyanakkor a képzetlen szülők utódai számára egyre nehezebbé válik bármiféle szakképesítés megszerzése, ami munkaerő-piaci és szélesebb értelemben vett életésélyeik beszűküléséhez vezethet.

Időbefektetés a képzésbe

- A felnőttképzés viszonylagos elmaradottsága tükröződik az idő-befektetési adatokban is: az ezredfordulón egy átlagos napon a 25–64 éveseknek csupán a 2,6%-a foglalkozott tanulással, ismeretszerzéssel. A szóródás társadalmi rétegenként számottevő. A foglalkoztatottak mindig is nagyobb hajlandóságot mutattak erre, mint az inaktívak, eltartottak. Igazán lényeges differenciák azonban csak az iskolázottság szerint mutatkoznak: a legfeljebb általános iskolai végzettségűek esetében a gyakoriság minimális, míg a diplomások körében 7%-os. Ezen túlmenően, a felsőfokú végzettségűeké az egyetlen olyan csoport, amelyben a tanulást a napi programjukba illesztők részaránya jelentősebben növekedett az elmúlt másfél évtizedben.
- A PISA-felmérés alapján az uniós tagállamok közül a magyar tanulók töltik a legtöbb időt (átlagosan heti 43 órát) tanulással. Ebben nagy szerepe van az „iskolán kívüli” időráfordításnak: nálunk a legmagasabb a házi feladat megoldásával és a magántanárnál töltött órák száma.

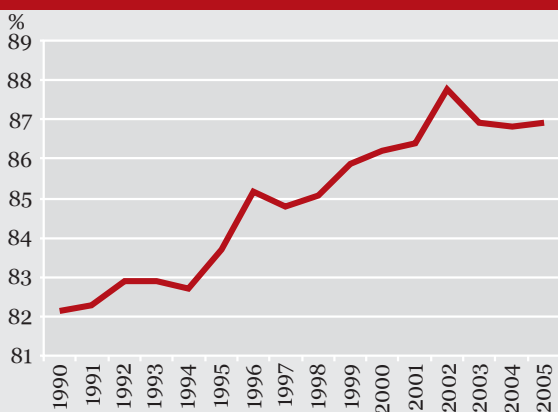
Társadalmi befektetések a képzésbe

- 1990 és 2002 között az oktatási kiadások GDP-hez viszonyított aránya hullámzóan alakult: a kilencvenes évek elején emelkedett, majd jelentős visszaesést követően 2–3 évig stagnált, az utóbbi években ismét nőtt, és bár 2004-ben újra csökkent, de még így is meghaladta az 5,5%-ot. Az oktatási ráfordítások között a közoktatásra fordított kiadások hányada évről évre egyre alacsonyabb.

2.1. Tanulási arányok, részvétel az oktatásban

Széleskörűen elfogadott vélemény, hogy az iskolázottság és a szakképzettség szintje szorosan összefügg az adott ország társadalmi-gazdasági fejlettségének mértékével. Az oktatás különböző szintjein az ismeretek egyre tágabb körét sajátíthatják el fiatalok, ezzel párhuzamosan a felnőttképzésben való részvétel is erősödik.

2.1. ábra. Az óvodai nevelésben részesülő gyermekek aránya a megfelelő korúak körében

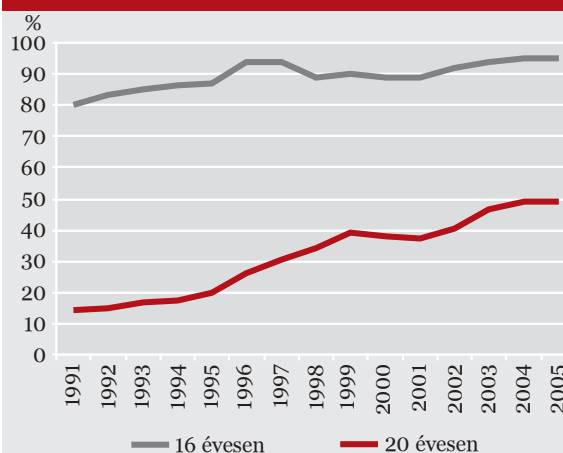
Forrás: Statisztikai közlemények, Óvodai ellátás. Oktatási Minisztérium.

Az 5 éves gyermekeknek az iskolai életre történő előkészítése túlnyomórészt már 1990 előtt is biztosított volt, de az 1993. évi közoktatási törvény ezt kötelezővé tette.¹ Az óvodába beiratkozottak száma – követve az elmúlt évek népesedési tendenciáit – ugyan évről évre csökkent, leszámítva a 2005-ös évet, de a megfelelő korosztály (3–5 évesek) 2002-ig egyre növekvő hányada volt óvodás. Az utóbbi években ez az arány alacsonyabb szinten állandósult, ekkor 5 százalékponttal haladta meg a

kilencvenes évek eleji értéket. Európai uniós összehasonlításban a 3 és 4 évesek óvodai részvétele átlagos mértékű (2.1.ábra).

Polyamatosan közel 5 ezer fogyatékos gyermek részesül óvodai nevelésben. Létszámukat az intézményhálózat telepítése, illetve korlátozott befogadóképessége befolyásolja, de ezt jelentősen bővítette az utóbbi évtizedben kialakult ún. integrált forma, amelynek részesedése 2005-ben 73% volt. Ennek révén könnyebbé vált a gyermekek iskolai továbbhaladása.

2.2. ábra. A nappali képzésben részt vevők aránya 16 és 20 éves korban

Forrás: Magyar statisztikai évkönyvek, Demográfiai évkönyvek.

A 16 éves korig tartó tankötelezettség 1993 előtt is érvényben volt, de meghatározott feltételek esetén ez alól felmentést lehetett kapni. A közoktatási törvény – az 1998/1999-es tanévtől 18 éves korig kiterjesztve – a kivételeket kizárta. Így a folyamatosan csökkenő korosztályi létszám mellett is évről évre nő a középfokú oktatás nappali rendszerű képzésében részt vevők száma és aránya: a ki-

¹ Az óvodai oktatás önkéntes, de az 5. életévtől kötelező legalább napi 4 órában részt venni az óvodai foglalkozásokon.

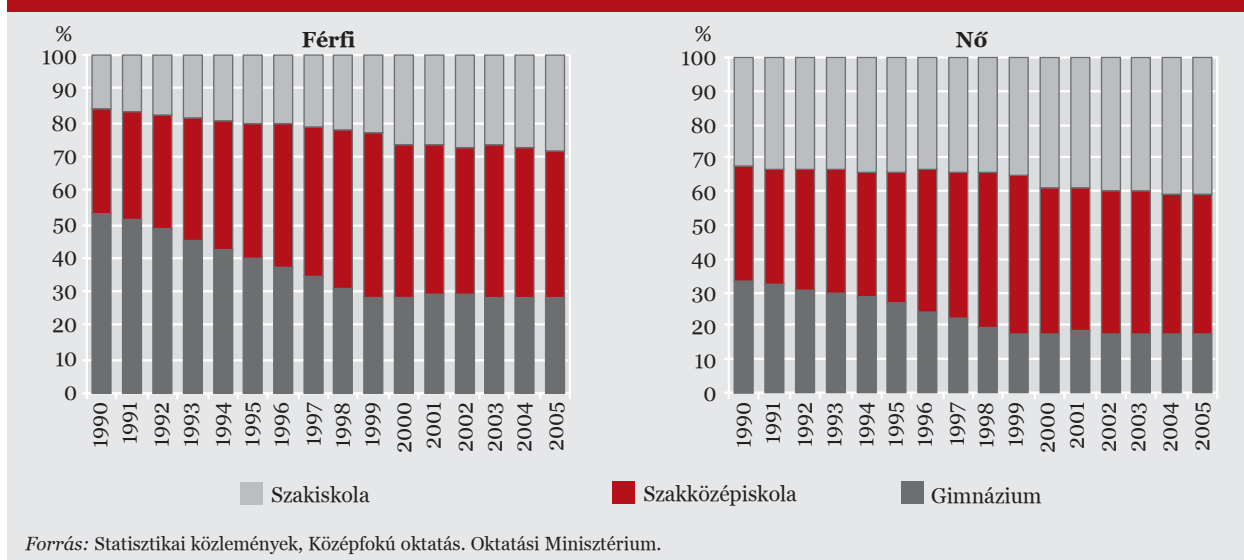
lencvenes évek elején a 16 évesek mintegy négyötödére, 2005-ben 95%-ra rúgott. Még erőteljesebb aránynövekedés figyelhető meg a 20 évesek esetében: az eltelt másfél évtized alatt 14-ről 49%-ra nőtt a nappali tagozatos képzésben részt vevők hányada. Ez egyrészt az érettségre épülő szakmai képzés bevezetésével – a középfokú tanulmányok idejének meghosszabbodásával –, másrészt a felsőoktatás minden eddigit meghaladó expanziójával magyarázható (2.2. ábra).

Az oktatási rendszer átalakítása – az európai integrációval is összefüggésben – a fő képzési irányok tartalmi felülvizsgálatával, a követelmények meghatározásával, továbbá az általános és szakmai területek különválasztásával indult meg. A szerkezeti átalakulás, a tanulói létszám intézménytípusonkénti összetétele követte a munkaerő-piaci igények alakulását. Ennek érdekében – a szakiskolák tevékenységét kiegészítendő – kialakultak az érettségre épülő középfokú szakmai képzés formái. Szemben az 1990-es arányokkal (43%-os volt a szakiskolai tanulók, 33%-os a szakközépiskolások és 24%-os a gimnazisták hányada), jelenleg az összlet-

újra növekszik. Az érettségit adó középiskolákban a tanulók köre folyamatosan bővül. Az 1980-as évek végén indult 8, illetve 6 évfolyamos gimnáziumi oktatás iránt kezdetben igen erős és fokozódó volt az érdeklődés, mára ez megtorpant, az érintettek köre évente kb. 60 ezres, közülük 25–28 ezren általános iskolás korúak (5–8. évfolyamon tanulók).

A szerkezeti átalakulás következtében a nemek szerinti különbségek is csökkentek. Míg a kilencvenes évek elején a fiúk többsége (53%-a) érettségit nem adó szakmunkásképző iskolába járt, 2005-re már több mint 70%-uk középiskolás, és különösen a gimnáziumi képzést választók aránya növekszik. A lányok esetében kisebb mértékű változás figyelhető meg: egyharmadról 20% alá esett a szakiskolások és közel azonos mértékben (7–8 százalékponttal) emelkedett a gimnazisták, illetve a szakközépiskolások aránya. Mindezek hatására egyre kiegyenlítettebb a két nem középfokú oktatásban való részvétele, de az iskolatípusok közti eltérések még nem tűntek el teljesen: a gimnázium továbbra is inkább a lányok, a szakmai képzés inkább a fiúk terepe (2.3. ábra).

2.3. ábra. A középfokú oktatási intézmények nappali tagozatán tanulók megoszlása iskolatípusok szerint

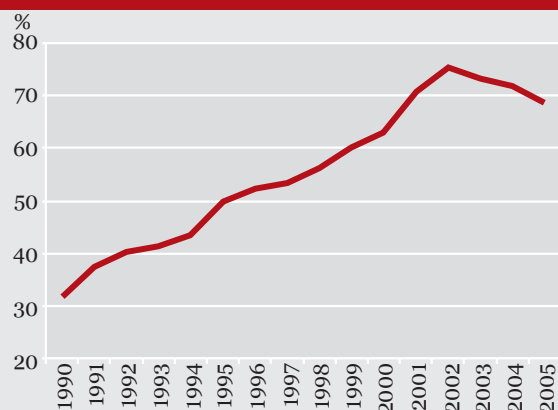

számon belül a beiratkozottak 22%-a érettségit nem adó szakiskolákban, 43%-a szakközépiskolákban és 34%-a gimnáziumokban tanul. Ez a struktúra az elmúlt 4–5 évben stabilizálódni látszik. A tanulói létszám a szakiskolák esetében a kilencvenes években volt mélyponton, azóta, ha lassan is,

A felsőoktatás rendszere az elmúlt évtizedben minden korábbit meghaladó mértékben átalakult. A 2000/2001-es tanévben megtörtént a szervezeti integráció, melynek hatására kevesebb önálló intézmény maradt fenn, és ezzel párhuzamosan profiljuk sokszínűbbé vált. Új fejlemény, hogy az

elmúlt években – bár lassan – ismét emelkedett (évi egy-két) intézménnyel az egyetemek, főiskolák száma. A szervezeti struktúrán túlmenően a hallgatók összetétele is módosult. A nappali képzés mellett egyre terjed a távoktatás és a levelező tagozatos oktatás, illetve az egyetemi, főiskolai képzések mellett a szakirányú továbbképzés és az akkreditált iskolai rendszerű felsőfokú szakképzés. A PhD- és DLA-programok is a felsőoktatás részévé váltak. A lehetőségek bővülésével jelentősen megnőtt az érettségi után a felsőoktatásba kerülők száma és aránya. Míg 1990-ben a jelentkezők alig harmada, 2005-ben már hozzávetőlegesen 70%-a nyert felvételt. Az elmúlt évek felvételi arányai azonban évről évre csökkenő tendenciáról tanúskodnak (2.4. ábra). A felsőoktatás expanziójának egyre növekvő bázisát jelentik az adott évben érettségizők, a kilencvenes évek elején csupán minden ötödik, az ezredfordulót követő években pedig már minden második leendő hallgató közülük került ki.

2.4. ábra. A felsőoktatási intézmények nappali tagozatára felvettek aránya az adott évben jelentkezők százalékában

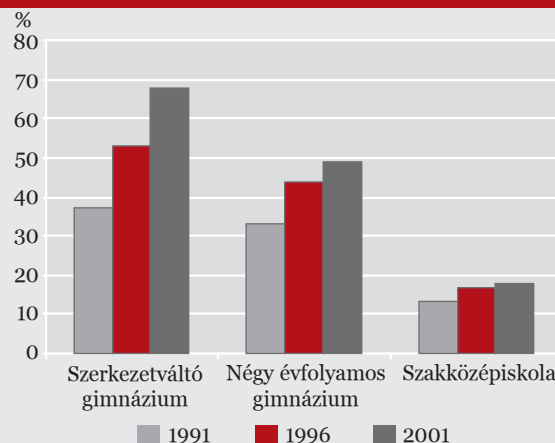

Forrás: Statisztikai tájékoztató; Középfokú oktatás; Felsőfokú oktatás. Oktatási Minisztérium.

A különböző középiskola-típusok eltérő esélyt biztosítanak a továbbtanulásra. A szerkezetváltó gimnáziumokban érettségizők között folyamatosan a legmagasabb azok aránya, akik bekerülnek valamilyen egyetemre vagy főiskolára. Hányaduk 1991-ben 37, 2001-ben pedig már 68% volt. A hagyományos négyosztályos gimnáziumokban alacsonyabb ez az arány, bár 2001-re itt is majdnem elérte az 50%-ot. A szakközépiskolai diákok számíthatnak a legkevésbé arra, hogy valamilyen felsőoktatási

intézményben folytathatják tanulmányaikat, erre még ma is alig egyötödüknek nyílik lehetősége (2.5. ábra).

2.5. ábra. A különböző típusú középiskolákból a felsőoktatási intézményekbe felvettek aránya

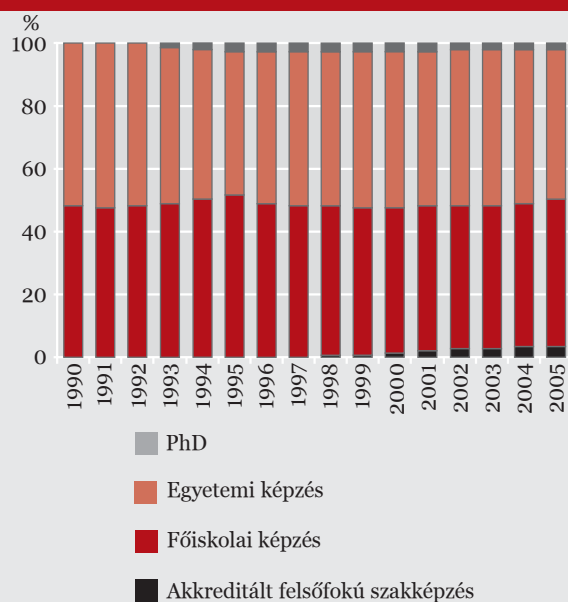

Forrás: Halász–Lannert (szerk.): Jelentés a magyar közoktatásról 2003, OKI, 445. o.

A hallgatók száma a felsőoktatás különböző szintjein eltérő mértékben növekedett. Az egyetemi, főiskolai képzés megőrizte túlsúlyát (2005-ben 94%-os volt részarányuk a nappali képzésben). Az akkreditált iskolai rendszerű felsőfokú szakképzés keresettsége ugyan egyre növekszik, de még mindig jócskán elmarad a „hagyományos” képzési formákétól. Sem a munkaerőpiac fogadókészsége, sem a képzési pályához való illeszkedése nem bizonyult elég ösztönzőnek a továbbtanulni szándékozó fiatalok számára, így – a létszámnövekedés ellenére is – 3–4%-os a részesedése. A doktori, illetve mesterképzés hallgatóinak aránya az összlétszám 2–2,5%-os szintjén látszik állandósulni, ez az összes tagozaton kb. 5 ezer főt jelent évente (a PhD-hallgatók fele levelező képzésben vesz részt) (2.6. ábra).

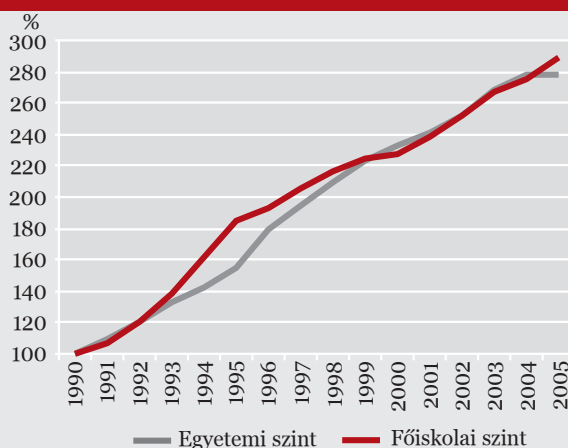
1990 óta a nappali tagozatos képzésben nagyjából hasonló mértékben emelkedett az elméletibb jellegű egyetemi, illetve a gyakorlatorientáltabb főiskolai képzésben részt vevők száma, habár a növekedés ütemében adódtak különbségek. A kilencvenes évek közepén a főiskolások száma ugrott meg, majd az egyetemistáké bővült gyorsabban. Végeredményként 2005-ben csaknem háromszor több nappali tagozatos hallgatója volt a felsőoktatási intézményeknek, mint 1990-ben (2.7. ábra).

2.6. ábra. A felsőfokú oktatási intézmények nappali tagozatán tanulók megoszlása oktatási szintek szerint

Forrás: Statisztikai tájékoztató; Felsőfokú oktatás. Oktatási Minisztérium.

2.7. ábra. A nappali tagozatos egyetemi-főiskolai hallgatók száma az 1990. évi százalékában

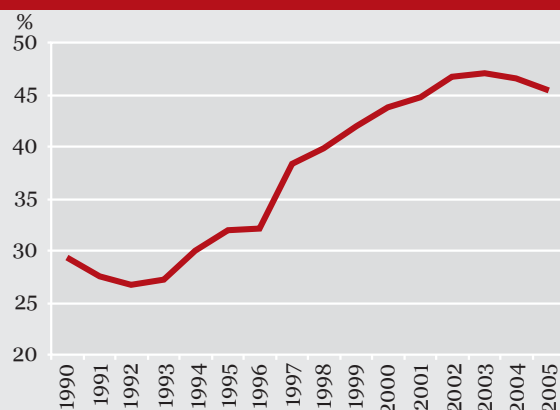

Forrás: Statisztikai tájékoztató; Felsőfokú oktatás. Oktatási Minisztérium.

A hallgatói létszám tagozatonként különböző mértékben bővült, a nappali tagozaton háromszorosára nőtt, ennek ellenére arányuk az 1990. évi 70%-ról az utóbbi években 50%-ra esett vissza. Az esti, levelező képzés (valamint a távoktatás) viszont rendkívül népszerűvé vált: itt ugyanezen időszakban 32 ezerről közel 200 ezerre emelkedett a létszám, dacára annak, hogy e tagozatok jelentős része költségterítéses. Míg a nappali tagozaton a

hallgatók négyötödének tanulmányait az állam finanszírozza, az esti és levelező tagozaton ez az arány 19%-os, a távoktatást pedig csak költségterítéses formában lehet igénybe venni (2.8. ábra).

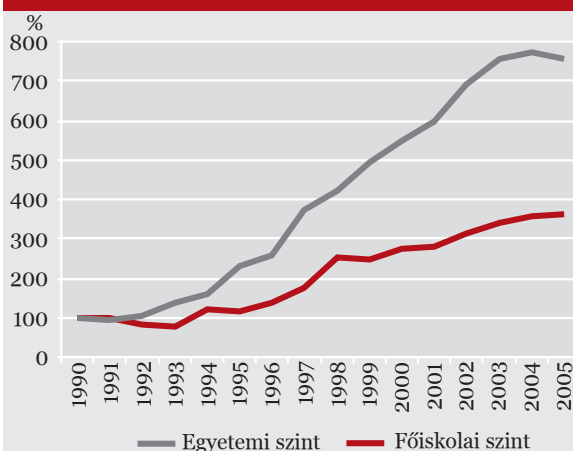
2.8. ábra. A nem nappali tagozatra járók aránya az összes felsőoktatási hallgatók között

Forrás: Statisztikai tájékoztató; Felsőfokú oktatás. Oktatási Minisztérium.

A nem nappali tagozatok hallgatói létszámának növekedése igen eltérően alakult a főiskolai és az egyetemi szinten. Az előbbi expanziója kezdetektől fogva erősebb volt, de különösen a kilencvenes évek közepétől nyílik szét az olló, a költségterítéses voltak ellenére népszerű főiskolák, főiskolai karok elterjedésének következményeként (2.9. ábra).

2.9. ábra. A nem nappali tagozatos egyetemi és főiskolai hallgatók száma az 1990. évi százalékában

Forrás: Statisztikai tájékoztató; Felsőfokú oktatás. Oktatási Minisztérium.

2.1. tábla. A hallgatók aránya az egyetemi, főiskolai szintű oktatásban képzési területek szerint

(%)

Képzési terület	Minden tagozaton		Nappali tagozaton		A nők aránya	
	1990	2005	1990	2005	1995	2005
Tanárképzés, oktatástudomány	36,7	13,9	35,1	12,2	80,1	72,9
Művészetek	1,2	1,3	1,4	2,2	50,5	56,5
Humán tudományok	1,9	7,0	1,5	9,8	72,9	69,5
Társadalomtudományok	4,3	11,6	4,1	13,6	53,2	65,0
Gazdaság és irányítás	9,3	24,0	6,2	15,1	61,3	65,2
Jog	4,6	4,9	4,1	4,7	49,0	62,4
Természettudományok	1,6	1,8	2,1	3,1	51,7	47,1
Informatika	2,6	3,6	2,4	4,6	42,4	20,7
Műszaki tudományok	19,8	13,2	21,8	16,5	20,5	18,5
Mezőgazdaság, állategészségügy	4,9	3,3	5,8	3,3	46,4	45,0
Egészségügy, szociális gondoskodás	9,7	7,9	12	8,7	62,7	76,8
Szolgáltatás	3,4	7,4	3,5	6,4	64,4	58,4
Összesen	100	100,0	100	100,0	54,2	58,4

Forrás: Statisztikai tájékoztató, Felsőfokú oktatás. Oktatási Minisztérium.

Az elmúlt 10–12 év alatt a nappali tagozatos felsőoktatásban a bölcsészettudományi és közgazdasági karokon, továbbá a gazdasági és ügyviteli képzési programok esetében az átlagost jóval meghaladó mértékű volt a létszámnövekedés. Ennek következtében 2005-re a képzés szerkezete főbb területeit tekintve – a humán- és a társadalomtudományok mellett – a gazdasági ágazat javára tolódott el. A korábban legnépesebb műszakiak mellé felsorakoztak a gazdasági szakok, ezeket a társadalomtudományok követik, majd a pedagógiai intézmények következnek. A hagyományos szakirányok mellett egyre több korszerű programot vezetnek be, amelyek keretében a fiatalok a gazdaságirányítás, a számítástechnika, a környezetvédelem, valamint a szociális gondoskodás ismereteit sajátíthatják el (2.1. tábla).

A nem nappali tagozatokon a hallgatói létszám tanulmányi területek szerinti összetétele – összehasonlítva a nappali tagozatokéval – erőteljesebben változott. Ez az oktatási forma ugyanis a második diploma megszerzésének fő területe, és az érintettek feltehetően piacképesebb szakirányokat választanak. (Ma már az itt végzettek felének van korábban szerzett felsőfokú oklevele.) A szerkezetátalakulás legfőbb vesztesei a tanár- és tanítóképző főiskolák: nem nappali hallgatóik aránya 1990-ben az összlétszám 37, az utóbbi években pedig már csak 15%-a körül alakult, ugyanakkor a gazdasági, ügyviteli terület, a műszaki képzést is megelőzve, a legnépszerűbbé vált.

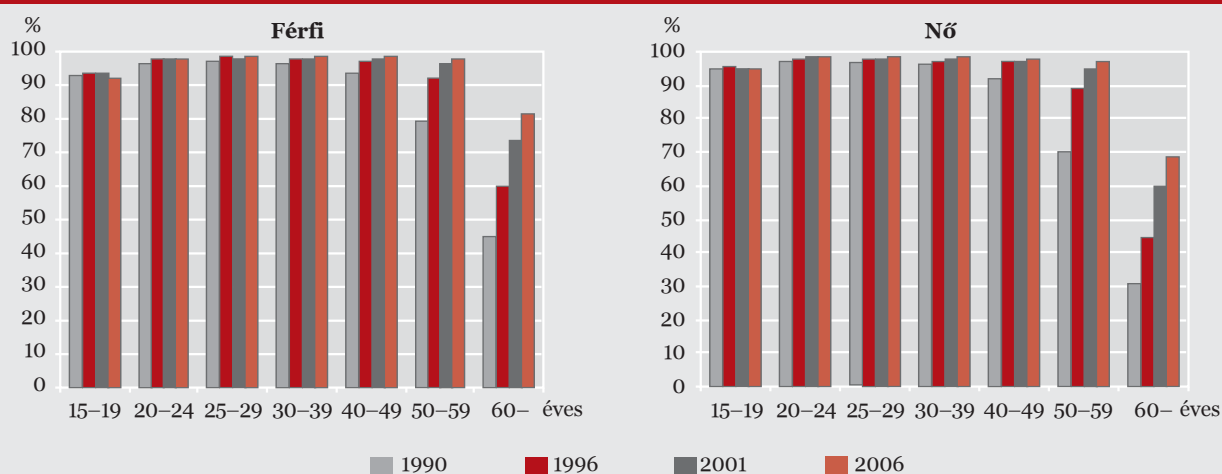
A felsőoktatásban az elmúlt években emelkedett a női hallgatók aránya, 1992-ben érte el az 50%-ot, és 2005-ben már csaknem 60%-ot tett ki. A különböző képzési területek vonzereje nemként eltérő. A férfiak az informatikai és műszaki diszciplínákban felülreprezentáltak, viszont a tanárképzésben, illetve az egészségügyi, szociális szakokon (bár itt csökkenő mértékben) női túlsúly mutatkozik. Ezen túlmenően továbbra is 60% feletti a női hallgatók aránya a gazdasági, a társadalomtudományi, valamint a humán és újabban a jogi karokon.

2.2. A népesség iskolázottság szerinti összetétele

Általános iskolai végzettséggel a 20–39 évesek korcsoportjában már a rendszerváltozás idején is szinte mindenki rendelkezett. Az idősebb korosztályok esetében – a várakozásoknak megfelelően – alacsonyabb ez az arányszám, miközben a legmagasabb növekedési ütemet éppen az 50–59 évesek és a 60 éven felüliek generációjára nézve mutatja. Ez utóbbi korcsoportban 1990-ben a 40%-ot is alig haladta meg, az ezredfordulón viszont már több volt 70%-nál a befejezett általános iskolai végzettséggel rendelkező férfiak hányada, 2005-ben pedig 80%-ot tett ki (2.10. ábra).

A középiskolai végzettségűek arányában sokkal nagyobb változások figyelhetők meg. Mind a fér-

2.10. ábra. A legalább általános iskolai végzettségűek aránya a 15 éves és idősebb népességben

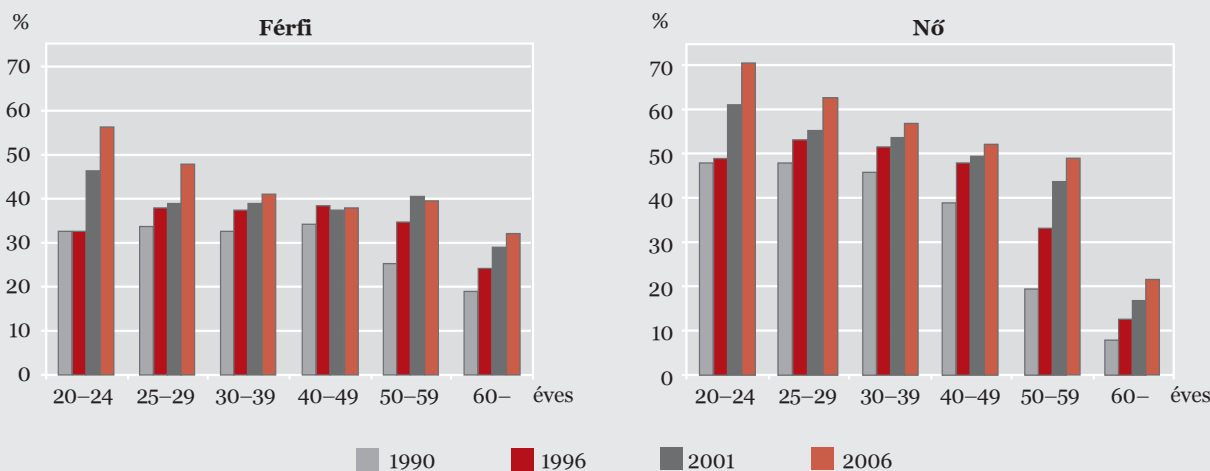
fiak, mind a nők esetében a 20–24 évesek korosztályában a legmagasabb az érettségivel rendelkezők hányada: a nők körében több mint 70, a férfiak között mintegy 56%-os. Az elmúlt másfél évtized változásai a nők esetében egyértelműek: valamennyi korcsoportban nőtt az érettségizettek aránya, a férfiaknál – hasonló elmozdulás mellett – a 40–59 éves korosztályokban már nem ilyen határozott irányú a tendencia. (2.11. ábra).

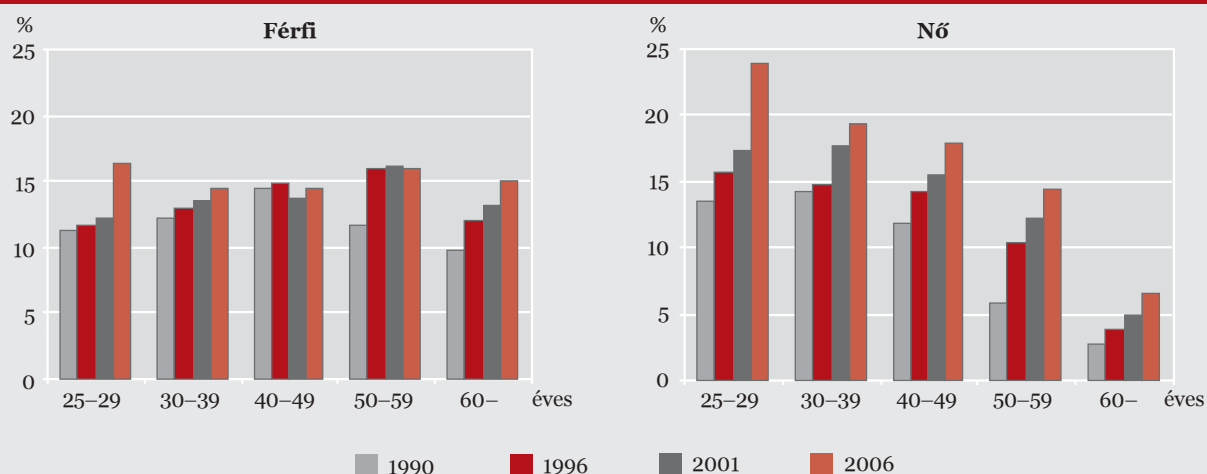
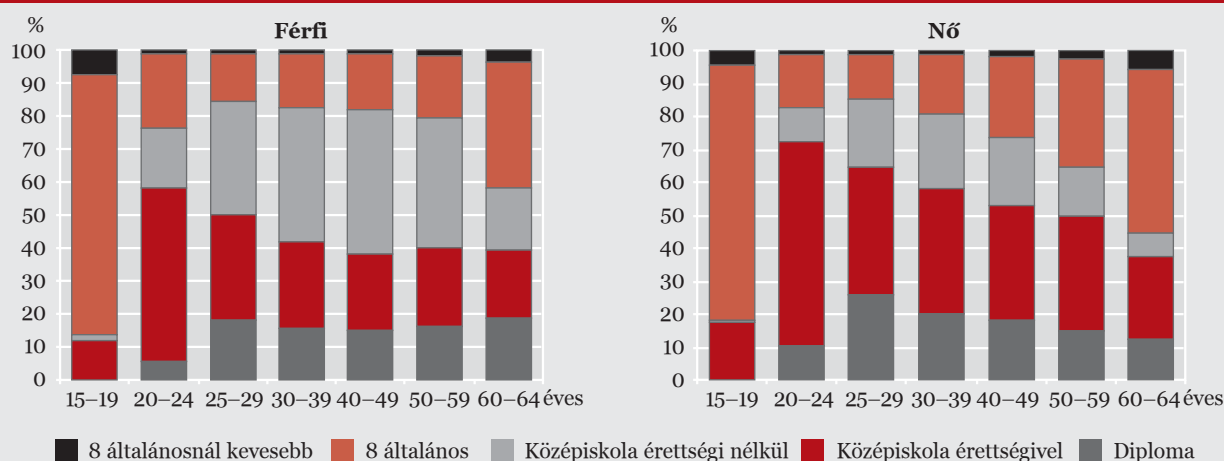
A felsőfokú végzettségűek aránya szintén valamennyi korcsoportban tovább növekedett, a nők körében nagyobb, a férfiak esetében kisebb mérték-

ben. Kivétel ez alól az ötvenes korosztály, esetükben csökkenés mutatkozik. Figyelemre méltó változás, hogy, az ezredforduló óta eltelt időszakban a húszas éveik elején járók körében igen nagy mértékű volt a növekedés (a férfiaknál 4, a nőknél 7 százalékpontos). A magyarázat nyilvánvalóan abban van, hogy az utóbbi években jelentősen felértékelődött a diplomák munkaerő-piaci jelentősége és ezzel összhangban bővült a felsőfokú képzés intézményi hálózata és választéka (2.12. ábra).

Ezek a változások nyomon követhetők a népesség legmagasabb iskolai végzettség szerinti össze-

2.11. ábra. A legalább érettségizettek aránya a 20 éves és idősebb népességben

2.12. ábra. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25 éves és idősebb népességben**2.13. ábra. A 15–64 éves népesség legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása, 2005**

tételében is. A legutóbbi mikrocenzus adatai szerint a 15–64 évesek 2–2,5%-a nem végzett (még) általános iskolát sem. Az arányokban viszonylag nagyok a korcsoportos különbségek is: a 15–19 és a 60–64 évesek esetében a legmagasabb (az előbbieket között előfordulhatnak olyanok, akik a kérdés idején még általános iskolába jártak). A 20–24 évesek között ez az arány 1–1,5%-ot tesz ki, de a középgenerációkban sem alacsonyabb. Az általános iskolai végzettségűeket tekintve nagyobbak a nemek szerinti aránykülönbségek. Az 50

évesnél fiatalabb férfiak negyede tartozik ebbe a képzettségi kategóriába. A nők esetében az 50 éven felülieknél ugrik meg igazán a hányaduk: az 50–59 éves férfiak 19%-os rátájával szemben 33%-ot tesz ki (2.13. ábra).

A középszintű végzettség tekintetében a legnagyobbak a nemek szerinti differenciák. Amíg a 15–64 éves férfiak 33%-ának érettségi nélküli szakmai végzettsége van és csak 27%-uk érettségizett, addig a nőknél az utóbbiak aránya 36, az előbbieké 17%. Ahogyan arra a korábbiakban már utaltunk, a

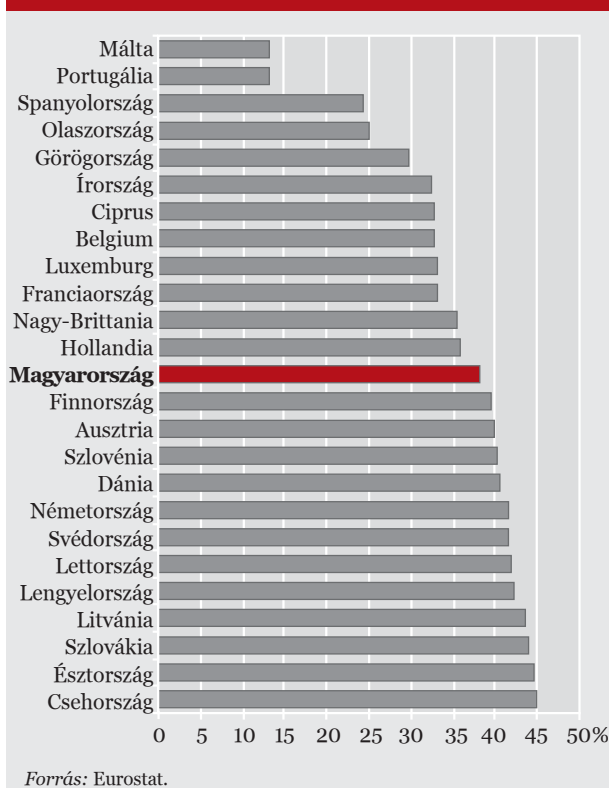
fiatalok körében jóval nagyobb az érettségizettek gyakorisága: a 20–24 éves nők esetében 62, a férfiakéban 53%-os.

A diplomások aránya összességében a nők körében magasabb valamivel. A fiatal generációkban a különbség egyértelműbb: a 25–39 éves nők 22%-ának, a férfiak 15–16%-ának van felsőfokú végzettsége.

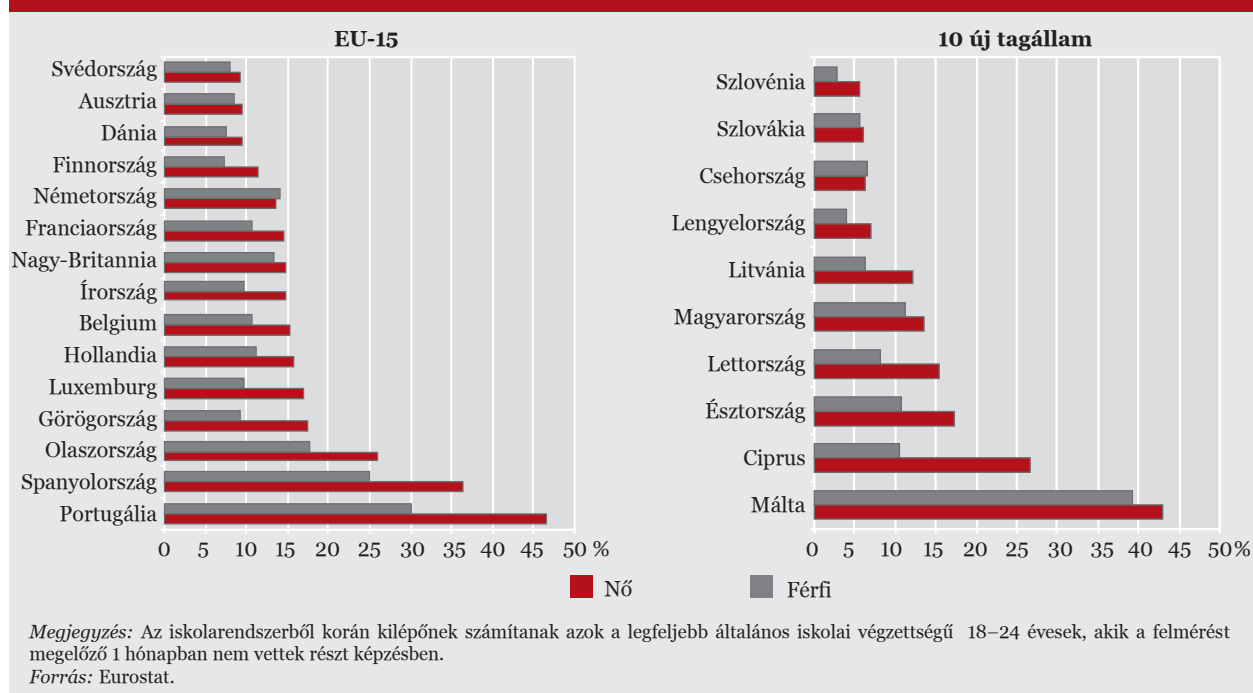
A nemzetközi összehasonlítás a népesség iskolai végzettség szerinti megoszlását meglehetősen különbözőnek mutatja. Az uniós tagállamok közül – aszerint, hogy a közép- és felsőfokú végzettségűek mekkora részét teszik ki az össznépességnek – hazánk (70–80 százalékos aránnyal) a felső harmadba tartozik, az új kelet-európai tagállamok többségével és néhány régi tagállammal együtt. Mögöttük jelentősen leszakadva a dél-európai országok találhatók (2.14. ábra).

Az Európai Unió az ún. leakeni szegénységi indikátorok sorában tartja nyilván az iskolarendszert korán elhagyók arányát (2.15. ábra). Ebben a közösségen belül – ideértve a 10 új tagállamot is – meglehetősen nagyok a különbségek. Amíg a skandináv országokban a 18–24 éves férfiak kevesebb mint egytizede zárta le tanulmányait legfeljebb alacsony fokú végzettséggel, addig Írországban, Hollandiában vagy Franciaországban kb. 15, Olaszországban

2.14. ábra. A legalább középfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25–64 éves népességben az Európai Unió tagállamaiban, 2005

2.15. ábra. Az iskolarendszertől korán kilépők aránya, 2005

viszont már több mint 20%-os az arányuk, Portugáliában és Spanyolországban pedig csaknem a korosztály harmadát, illetve csaknem felét teszik ki. A 2004 májusában csatlakozott posztoszocialista országok helyzete kedvező ebből a szempontból. Az oktatási rendszerből idő előtt kilépő 18–24 évesek hányada szinte mindegyikben az EU-15 átlaga alatt marad. Magyarország a középmezőnyben helyezkedik el a férfiak 13, a nők 11%-os rátájával.

2.3. Az iskolázottság, az oktatás eredményei: készségek, tudások

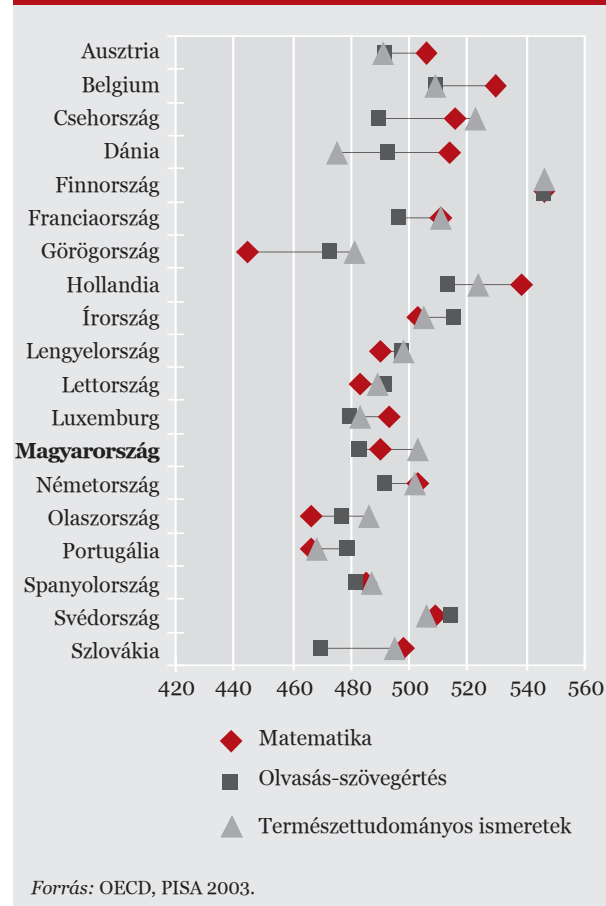
A tudásnak csak egyik fokmérője az iskolai végzettség, emellett az elsajátított tananyag alkalmazása, felhasználhatósága is fontos a munkaerőpiaci boldoguláshoz.

Az OECD már több vizsgálatot végzett a 15 éves tanulók alkalmazott tudásának, készségeinek feltárására. A legfrissebb, 2003-as PISA-felmérést 41 országban hajtották végre azzal a céllal, hogy az olvasás-szövegértési, a matematikai-logikai készségekről, továbbá a (természet)tudományos ismeretekről pontosabb képet kapjanak. Az olvasás-szövegértésre vonatkozó elem a különböző típusú szövegek értelmezésére, elemzésére irányult; a matematikai terület az alapvető fogalmakra, a mennyiségekre, a geometriára, átváltásra, becslésre vonatkozó részekből állt össze; a természettudományos blokk – a fogalmak ismeretén túl – a tudományos magyarázatok megértését, a biológiai és a technológiai ismereteket tárta fel. A kutatásban részt vevő országok mindegyikében azonos módon történt az adatok felvétele, így a három terület átlagos pontszámai összevethetők egymással.

A kutatásban részt vevő 19 uniós tagállam eredményeinek összehasonlítása alapján a magyar diákok a matematikai ismeretek alkalmazása és az olvasás-szövegértés területén a rosszul teljesítők között vannak: megelőzik ugyan a dél-európai országokat, de messze lemaradnak a skandináv államok tanulói mögött. A természettudományos ismereteket tekintve viszont a mieink az átlagosnál jobb eredményeket produkáltak. A három terület bizonyos szempontból „országprofilként” is értelmezhető: hazánkban – de ez nemzetközileg is igaz – a három terület pontszámai között nincsenek lényeges eltérések, néhány ország (Ausztria, Belgi-

um, Dánia, Hollandia) esetében a matematikai ismeretek szintje messze meghaladja a többi területét, Finnország pedig mindhárom területen kimagaslóan a legjobb eredményeket érte el (2.16. ábra).

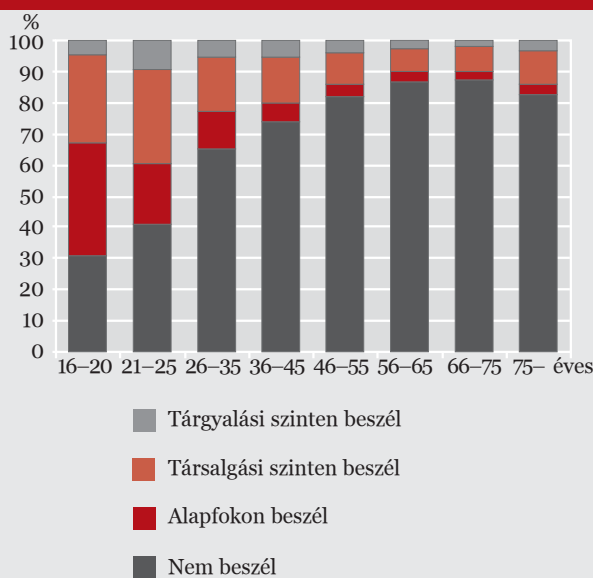
2.16. ábra. Egyes uniós országok átlagos pontszámai a PISA-felmérés által vizsgált területeken, 2003

A tudástőke elengedhetetlen eleme az idegen nyelv ismerete. Magyarországon a 16 éves és ennél idősebb népesség háromnegyede egyetlen idegen nyelvet sem beszél, 7%-uk tud alapfokon, 13%-uk legalább társalgási szinten. Az adatok azt mutatják, hogy a népesség nyelvismerete az utóbbi időszakban valamelyest javult. Ennek egyrészt életkori okai vannak, másrészt az ezzel összefüggő iskolázottsági szint, a diplomások arányának emelkedésével magyarázható. Ezt látszik igazolni, hogy minél fiatalabbakról van szó, annál magasabb a nyelvi szinten képzettség hányada: a 16–25 évesek közül alapfokon beszél minden negyedik, legalább társalgási szinten tud minden harmadik; ugyanakkor az idősebb generációknak mindössze

minden tizedik tagja ismer bármilyen szinten valamilyen idegen nyelvet. Az iskolai végzettség befolyása szintén pozitív, számottevő különbségeket generálva. A differenciák még a főiskolát és az egyetemet végzettek között is feltűnően magasak: az előbbiek esetében 45, az utóbbiak között több mint 80%-os a legalább társalgási szinten tudók aránya (2.17. és 2.18. ábra).

2.17. ábra. Az idegennyelv-tudás szintje a 16 éves és annál idősebb népességben korcsoportok szerint, 2005

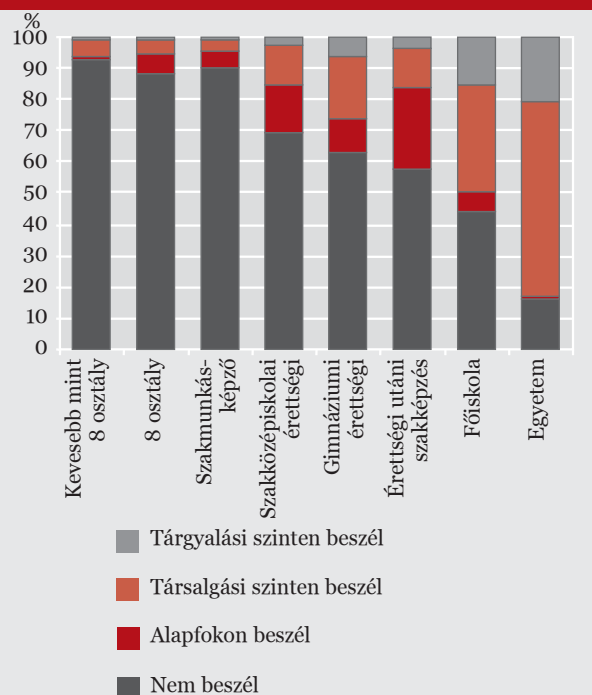

Forrás: TÁRKI Monitor felvétel, 2005.

A legtöbben az iskolai oktatás keretében ismerkednek meg idegen nyelvekkel. A munkaerőpiac egyre nagyobb igényt támaszt a megfelelő nyelvtudás iránt. Éppen ezért nem mindegy, hogy milyen nyelveket tanulnak kötelezően a diákok az oktatás egyes szintjein. 1990 és 2005 között ebben lényeges változások történtek: az orosz nyelv szinte eltűnt az oktatási palettáról, a francia szintén visszaszorult, más nyelvek, így a német, de különösen az angol viszont jelentősen felértékelődött. A diákok valamennyi oktatási szinten (a szakiskola kivételével) az angolt tanulták legnagyobb arányban. Ez utóbbi nyelv különösen elterjedt a gimnazisták és a szakiskolások oktatási programjaiban: az előbbieket körében már 1990-ben is 60%-os, 2005-ben pedig már közel 90%-os arányt képviselt. Ez a mérték még mindig elmarad a legtöbb uniós tagállam mutatóitól. A főiskolások, egyetemisták között jelentősen visszaszorult a nyelvtanulók hányada. Ennek egyrészt finanszíris okai vannak (az állam anyagilag külön

nem támogatja, hogy a hallgatók az egyetemi, főiskolai évek alatt nyelvvizsgát tegyenek, másrészt pedig az egyetemisták nagy hányada már a felsőfokú képzésbe bekerülve rendelkezik a diploma megszerzéséhez szükséges nyelvismerettel (2.2. tábla).

2.18. ábra. Az idegennyelv-tudás szintje a 16 éves és annál idősebb népességben iskolázottság szerint, 2005

Forrás: TÁRKI Monitor felvétel, 2005.

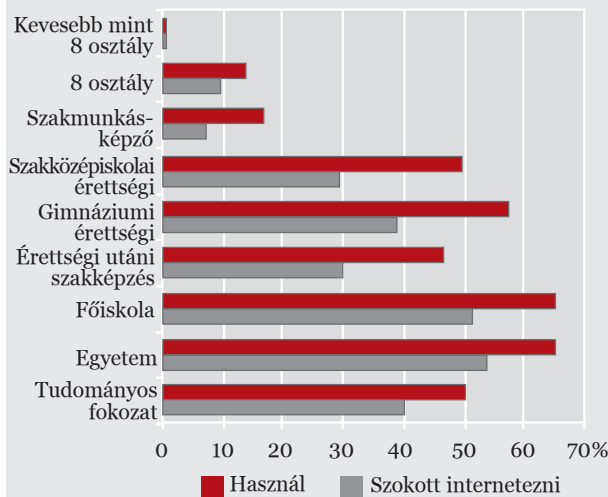
2.2. tábla Az oktatás egyes szintjein idegen nyelvet tanuló diákok, hallgatók aránya a nyelvek szerint az összes tanuló, hallgató között

(%)					
Tanult nyelv	Általános iskola	Szakiskola	Gimnázium	Szakiskola	Főiskola, egyetem
1990/1991					
Angol	11,2	1,8	57,5	29,3	31,2
Francia	0,9	0,5	12,7	5,2	3,3
Német	16,0	5,8	43,8	27,7	18,2
Orosz	41,6	0,0	61,5	53,9	9,5
Egyéb	0,9	2,9	15,0	3,6	7,7
2005/2006					
Angol	43,4	29,8	86,6	60,1	18,8
Francia	0,4	0,8	11,9	1,8	1,7
Német	25,4	42,7	60,6	38,0	9,6
Orosz	0,2	0,6	1,0	0,2	0,6
Egyéb	0,5	0,6	15,9	1,4	6,2

Forrás: Oktatásstatisztikai évkönyv, Oktatási Minisztérium.

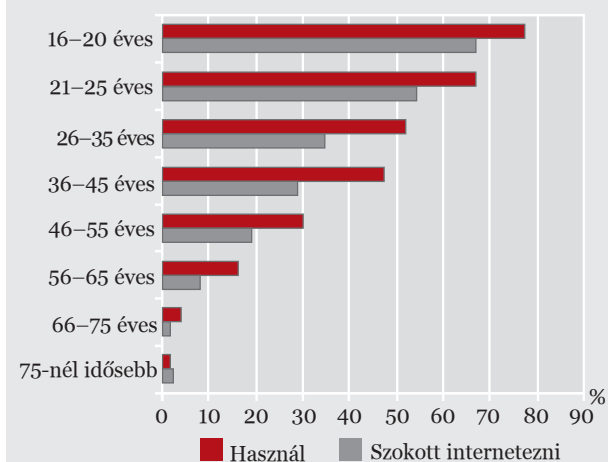
A magyar felnőtt népesség harmada használ – munkahelyen, otthon vagy egyéb helyen – rendszeresen számítógépet; 21%-uk internetezni is szokott. A demográfiai, társadalmi háttérváltozók szerinti jellegzetességek hasonlóak ahhoz, amit az idegennyelvtudás kapcsán rögzítettünk. Minél idősebb valaki, annál kevésbé mozog otthonosan az informatika világában. Az iskolai végzettséggel pedig párhuzamosan emelkedik a számítógépet és a világhálót használók hányada. Ennek hátterében minden valószínűség szerint a hozzáférés lehetőségeiben lévő differenciák állhatnak (2.19. és 2.20. ábra).

2.19. ábra. Számítógép- és internet-használat iskolázottság szerint, 2005

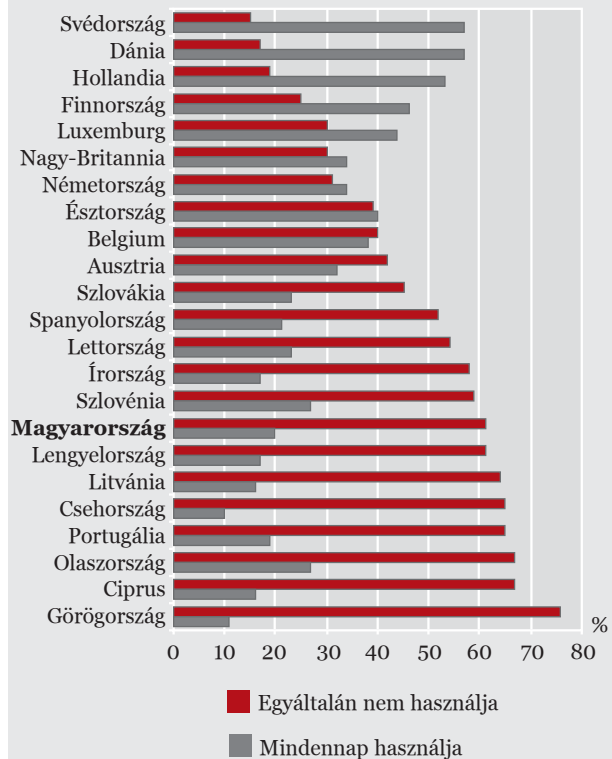
Forrás: TÁRKI Monitor felvétel, 2005.

2.20. ábra. Számítógép- és internet-használat korcsoportok szerint, 2005

Forrás: TÁRKI Monitor felvétel, 2005.

2.21. ábra. Az internetet használók aránya a 16 évesnél idősebbek körében különböző európai országokban, 2005

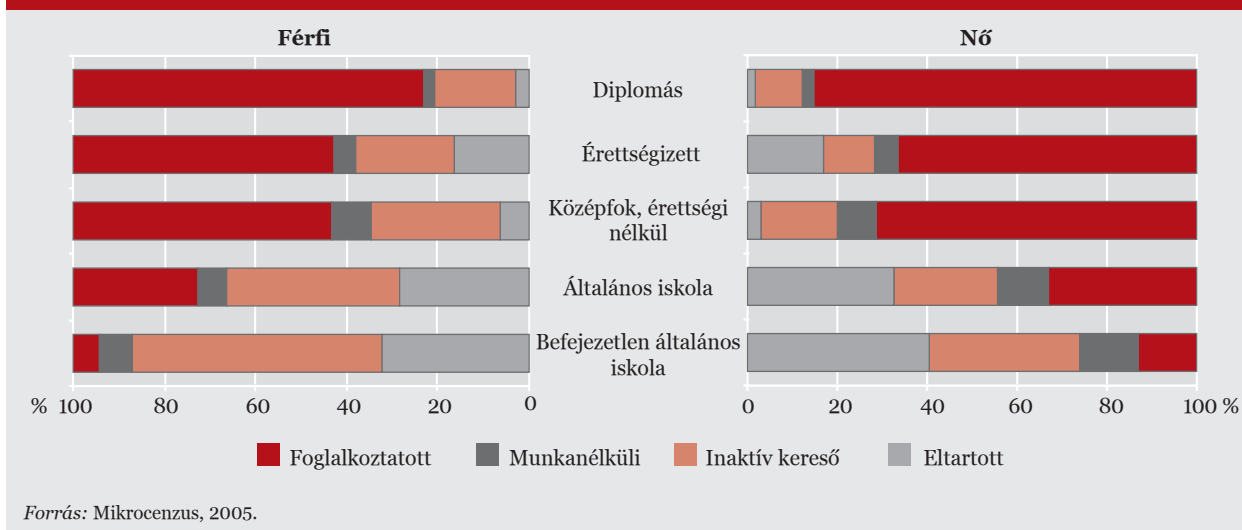
Forrás: OECD, PISA 2003.

Európai viszonylatban az informatikai kultúra Magyarországon meglehetősen szerény. Áruklodó, hogy hazánk a felső harmadban helyezkedik el, ha az internetet egyáltalán nem használók arányát tekintjük (2.21. ábra). Amíg nálunk a 16 évesnél idősebbek 60%-a vagy nem fér hozzá ezekhez az informatikai szolgáltatásokhoz (mert nincs sem otthon, sem a munkahelyén számítógépe), vagy egyáltalán nem használja őket, addig például Dániában és Svédországban 57–57, Hollandiában pedig 53%-uk nap mint nap él ezekkel a lehetőségekkel. Ebből a szempontból a legtöbb újonnan csatlakozott ország is jóval előttünk jár.

2.4. Az iskolázottság, az oktatás eredményei: munkaerő-piaci esélyek és kockázatok

Az iskolai végzettség, a szakképzettség leginkább magától értetődő hozadéka a munkaerőpiacon való érvényesülés, a jó foglalkozási pozíció és potenciális kereset. A 2.22. ábra – a legutóbbi mikrocen-

2.22. ábra. A különböző iskolai végzettségűek gazdasági aktivitás szerinti összetétele, 2005

zus adatokat felhasználva – mutatja a népesség iskolázottság és gazdasági aktivitás szerinti összetételét.

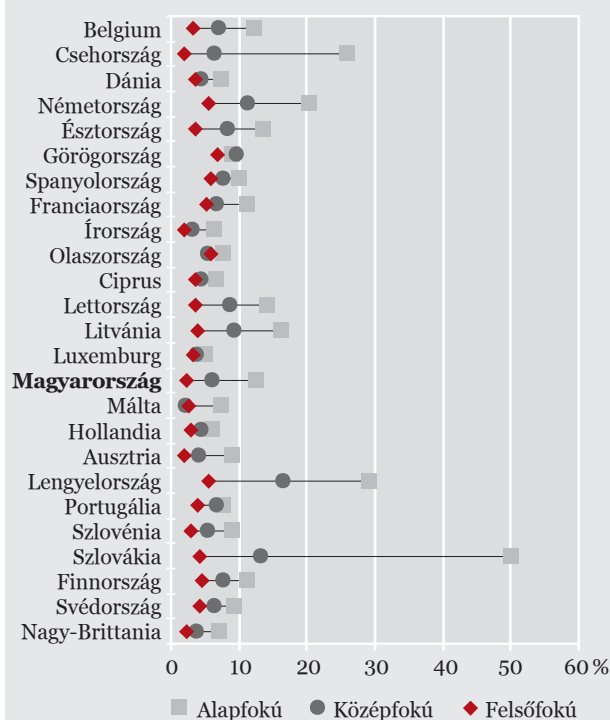
Az ábra alapján szembetűnő, hogy a képzettség és a munkaerő-piaci aktivitás szorosan összefügg egymással: az iskolai végzettséggel lineárisan nő a foglalkoztatottak aránya – mind két nem esetében. A férfiaknál az iskolázatlanok és a legmagasabban képzettek között 6,5-szeres, a nők esetében 15-szörös a különbség az utóbbiak javára. A munkanélküliséget tekintve pontosan fordított a helyzet: a képzetlen férfiak között a munkanélküliek aránya ötszöröse a diplomásokénak, a nők esetében ugyanez a különbség ugyan kisebb, de még mindig háromszoros. Az inaktív keresői státus erős kapcsolatban áll az életkori hovatartozással. Ezt a csoportot elsősorban a nyugdíjasok, valamint a gyermekgondozási szabadságon lévők alkotják. A nők itt sokkal magasabb arányt képviselnek, részben mert alacsonyabb a nyugdíjkorhatáruk és magasabb az átlagéletkoruk, részben mert tradicionálisan az ő feladatuk a gyermeknevelés. Az, hogy iskolai végzettséggel csökken az inaktív keresők hányada, arra utal, hogy elsősorban a magasán képzettek tudják idősebb korukban is megtartani munkaerő-piaci pozíciójukat, illetve hogy a fiatalok képzettségi szintje magasabb. Szintén az életkorról összefüggő, elsősorban a fiatalokra jellemző kategória az eltartotti státus. Az ebbe tartozók aránya szintén csökken az iskolai végzettségi szint

emelkedésével. Emögött a képzettség megszerzését követő állásvállalás és az ezzel összefüggő státusváltás áll.

A 2.23. ábra a különböző uniós országok 2005-ben mért munkanélküliségi rátáit veti össze legmagasabb iskolai végzettség szerint. Az alapfokú végzettségűek a közép- és felsőfokú végzettségűekhez viszonyítva mindenütt hátrányt szenvednek, ennek mértéke azonban országonként különböző. Bizonyos államokban (Görögország, Spanyolország, Olaszország) az iskolázottsági különbségek alig éreztetik hatásukat, a legtöbb újonnan csatlakozott közép-kelet-európai tagállam esetében azonban ezek rendkívül erőteljesen jelentkeznek. Nálunk az alapfokú végzettségűek között 12, a középfokú végzettségűek körében 6, a diplomásoknál pedig 2%-os munkanélküliségi rátáról beszélhetünk.

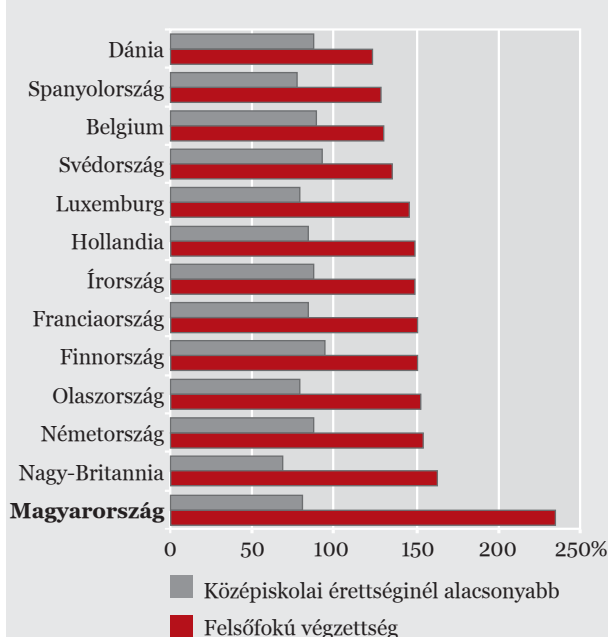
Hasonlóképpen kimutathatók az iskolai végzettség és a kereset összefüggésének általános jegyei és országok szerinti differenciái. A diploma a középiskolai végzettséghez viszonyítva mindenhol többletkeresettel jár, de mértékében különbözővel. Egyes európai országokkal összehasonlítva (2.24. ábra) az előny Magyarországon a legnagyobb: nálunk a diplomások csaknem két és félszer annyit keresnek, mint a középiskolai végzettségűek. Ugyanakkor tudunk olyan kutatási eredményről, amely szerint a kilencvenes évek második felében a magánszférában alkalmazottak között csak a jól képzett fiatalok esetében volt kiugró ez a hozadék, míg az idősebbek – jórészt a szocialista időszakban meg-

2.23. ábra. A 25–59 éves népesség munkanélküliségi rátái iskolázottság szerint, 2005

Forrás: Eurostat.

2.24. ábra. A különböző iskolázottságú 25–64 évesek relatív munkajövedelmei (középfokú végzettség = 100%)

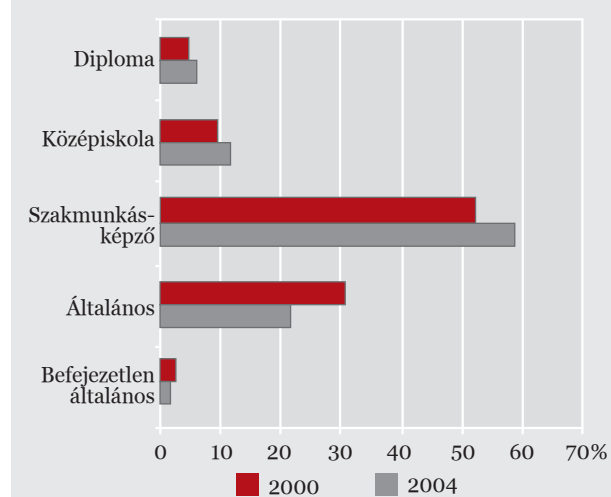
Forrás: Education at Glance, 2005. OECD.

szerzett – iskolai végzettsége folyamatosan veszített értékéből, és ez nemcsak a szakmunkás-bizonyítványra vagy az érettségire igaz, hanem a főiskolai és egyetemi diplomára is.

2.5. Az iskolázottsági egyenlőtlenségek újratermelődése

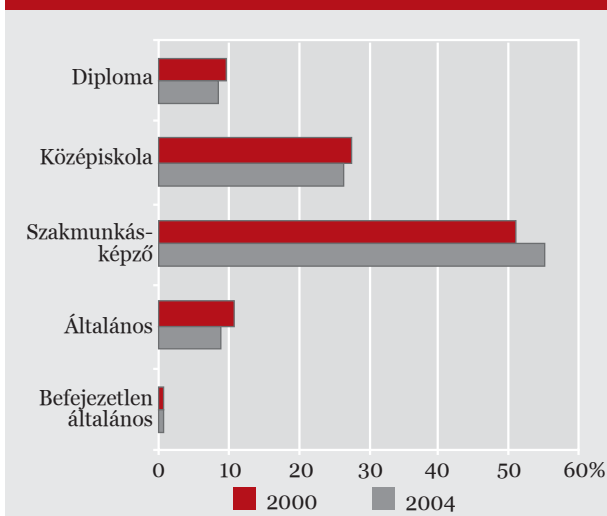
Általánosan vallott nézet, hogy a szülők társadalmi jellemzői erősen befolyásolják gyermekeik tanulási lehetőségeit, ugyanakkor az iskolázottság a foglalkozási struktúrában elfoglalt hely egyik meghatározó tényezője. Ezek szerint minél kedvezőbb egy család társadalmi, gazdasági helyzete, annál valószínűbb, hogy igyekszik gyermekét a lehető legmagasabb iskolai végzettséghez juttatni, és mivel az utóbbi a jól fizető, magas presztízsű foglalkozások, állások betöltésének egyik feltétele, az oktatási rendszer konzerválhatja a családok közötti társadalmi különbségeket. Arról, hogy ez az összefüggés Magyarországra mennyire érvényes, a 2.25–2.29. ábra tájékoztat.

2.25. ábra. A szakiskolában tanulók megoszlása az apa iskolai végzettsége szerint

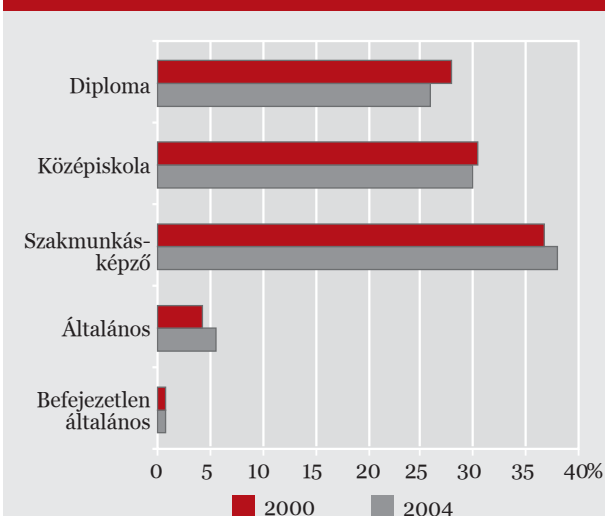

Forrás: „Ifjúság 2000” és „Ifjúság 2004” felvétel.

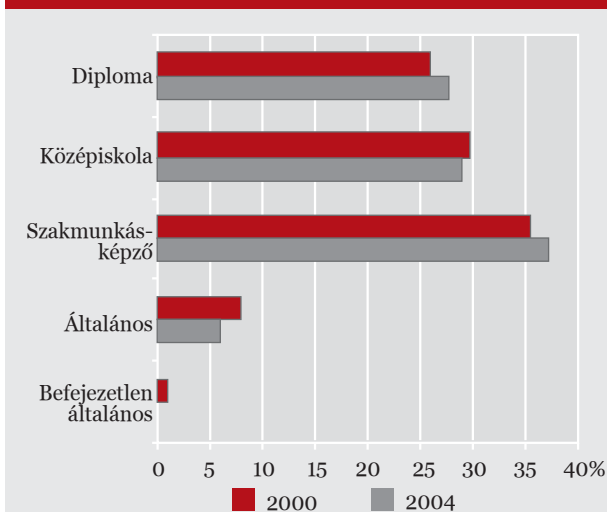
Minél iskolázottabbak a szülők, annál kisebb arányban járatták gyermekeiket szakmunkásképzőbe, szakiskolába. Ezen az oktatási szinten a tanulók közül minden harmadik-negyediknek a szülei általános iskolai vagy annál alacsonyabb végzettségűek, ugyanez az arány a diplomások esetében csupán

2.26. ábra. A szakközépiskolában tanulók megoszlása az apa iskolai végzettsége szerint

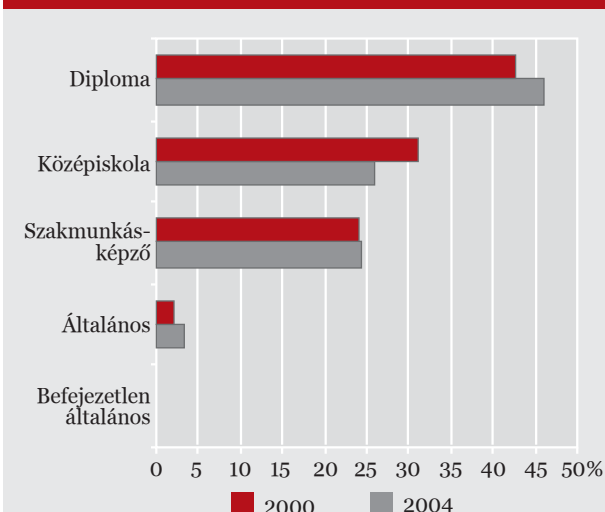
Forrás: „Ifjúság 2000” és „Ifjúság 2004” felvétel.

2.28. ábra. A főiskolán tanulók megoszlása az apa iskolai végzettsége szerint

Forrás: „Ifjúság 2000” és „Ifjúság 2004” felvétel.

2.27. ábra. A gimnáziumban tanulók megoszlása az apa iskolai végzettsége szerint

Forrás: „Ifjúság 2000” és „Ifjúság 2004” felvétel.

2.29. ábra. Az egyetemen tanulók megoszlása az apa iskolai végzettsége szerint

Forrás: „Ifjúság 2000” és „Ifjúság 2004” felvétel.

5–6 százalék volt. Az érettségit adó intézmények közül a szakközépiskolai tanulók szüleinek képzettsége magasabb: a legalább középfokú végzettségű apák gyermekei egyharmados arányt képviselnek. Még ennél is nagyobb eltéréseket mutatnak a gimnáziumba járók adatai, akik között a legalább érettségizett szülők gyermekei 55–56 százalékot tesznek ki. A felsőfokú képzésben részt vevők közül az alacsonyabb iskolai végzettségű szülők gyermekeit inkább a főiskolai szinten találjuk, míg az egyetemi

hallgatók körében a diplomás apák gyermekei valamivel több mint 40, a középfokú végzettségűeké pedig további 25–30 százalékot tesznek ki.

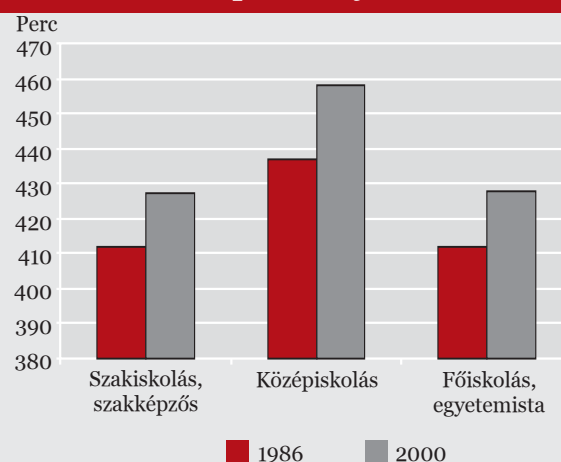
2.6. Időbefektetés a képzésbe

A képzésbe való személyes befektetés indikátora az az iskolai és iskolán kívül tanulással töltött idő, amelyet egy átlagos iskolai napon a tanulók/hallga-

tók erre fordítottak (2.30. ábra). Az adatok emelkedő tendenciát jeleznek. A növekedés különösen a középiskolai diákok esetében figyelemre méltó, akik 1986-ban átlagosan mintegy 437 percet töltöttek az iskolában, illetve az ezzel kapcsolatos kötelezettségeik teljesítésével, addig 2000-ben már csaknem 460 percet. A szakmunkástanulók és a főiskolások, egyetemisták időráfordítása valamivel kisebb mértékben emelkedett.

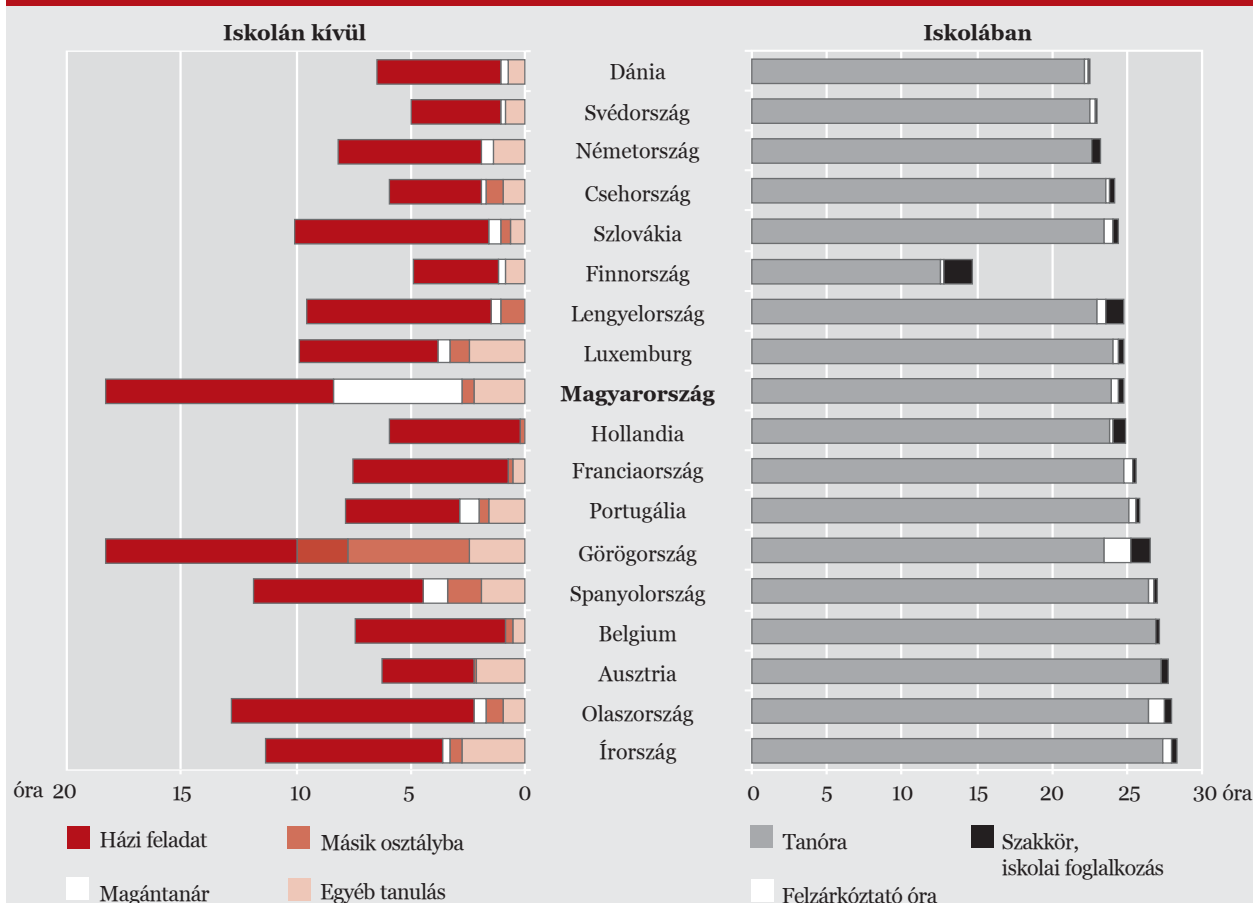
Ez a folyamat egyfelől logikus következménye az elmúlt évtizedben a tudomány és a technika némely területén bekövetkezett robbanásszerű ismeretbővülésnek, másfelől azonban aggasztónak is tarthatjuk, hiszen a tanulókat a növekvő iskolai leterheltségük más hasznos tevékenységektől (pl. olvasástól, testedzéstől, a szabadidő társas eltöltésétől) vonja el. Főleg az oktatás hozadékának tükrében válik elgondolkodtatóvá ez az arányeltolódás. Itt

2.30. ábra. A tanulásra fordított idő egy átlagos iskolai napon a különböző iskolatípusokba járóknál

Forrás: Életmód/időmérleg-vizsgálat, 1986, 2000.

2.31. ábra. A 15 éves tanulók heti átlagos óraszámja az iskolán kívül és az iskolában végzett tanulással kapcsolatos tevékenységek típusai szerint

Forrás: OECD, PISA 2003.

ismét utalunk arra, hogy a magyar tanulók viszonylag rosszul teljesítenek azokon a felméréseken, amelyek a problémafelismerő, problémamegoldó készségeket veszik számba. Ez pedig azt a kérdést veti fel, vajon megfelelő célokra irányul-e a tanulásra, képzésre fordított növekvő időmennyiség.

A tanulásra fordított idő mennyiségéről és összetételéről nemzetközi adatokkal is rendelkezünk. A már hivatkozott 2003-as PISA-felmérés a 15 éves tanulók időbeosztását is vizsgálta. Ennek alapján egy átlagos iskolai héten a magyar diákok – görög és olasz társaikhoz hasonlóan – töltik a legtöbb időt tanulással, 43 órát. Ennek háttérében a házi feladat készítésre és a magántanárnál vett különórákra fordított, uniós összehasonlításban igen nagy időmennyiség áll, a heti átlagos tanórák száma alapján hazánk az alsó-közép mezőnybe tartozik (2.31. ábra).

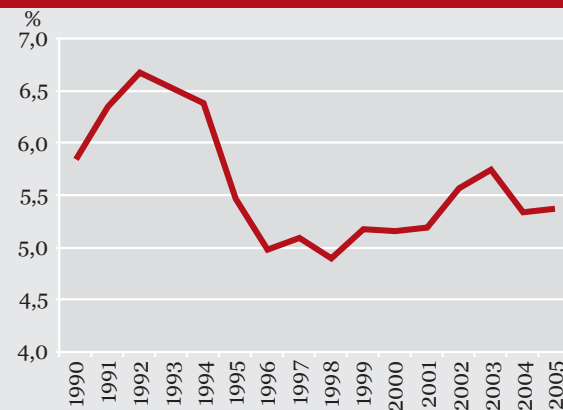
2.7. Társadalmi befektetések a képzésbe

Az oktatásra fordított kiadásokat leginkább a gazdaság mindenkori állapota, a fiatal korosztályok létszáma és az iskolázottság mértéke határozza meg. 1990 és 2004 között az oktatási kiadások GDP-hez viszonyított aránya hullámzóan alakult: a kilencvenes évek elején emelkedett, majd jelentős visszaesést követően 2–3 évig stagnált, az utóbbi években pedig inkább emelkedés volt jellemző, és bár 2005-ben csökkent, de így is csaknem 5,5%-nyi volt. Az oktatási ráfordításoknak egyre csökkenő hányadát emészteti fel a közoktatás, ez egyfelől az itt tanulók számának a csökkenésével, másfelől a felsőoktatás expanziójával magyarázható. Csak a létszámokra alapozva még ennél is nagyobb arányváltozás lenne indokolt, mivel egyre kisebb a két képzési szint normatív kiadásainak különbsége (2.32. és 2.33. ábra).

A tanköteles korosztály apadása, a továbbképzési rendszer bevezetése, az elhelyezkedés feltételeinek szigorítása, az oktatásfinanszírozási elképzelések változása együttesen azzal a következménnyel járt, hogy az alapfokú oktatásban, nevelésben évről évre kevesebb a pedagógus. Mivel a tanulók száma gyorsabban csökkent, egy pedagógusra átlagosan már csak 10 diák jut, ami nemzetközi összehasonlításban kirívóan alacsonynak mondható. A középfokú oktatásban viszont a pedagógu-

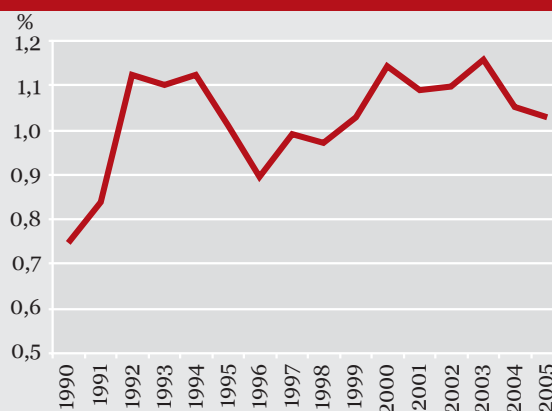
sok számának növekedése figyelhető meg, azonban elmarad a tanulók számának emelkedésétől, így egymáshoz viszonyított arányuk az 1990. évi 12,7-ről 2005-re 14-re nőtt (2.34. ábra).

2.32. ábra. Az oktatásra fordított kiadások a GDP százalékában

Forrás: Magyar statisztikai évkönyvek.

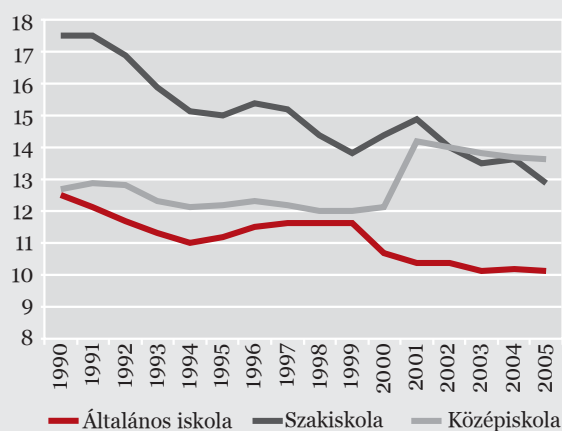
2.33. ábra. A felsőoktatásra fordított kiadások a GDP százalékában

Forrás: Magyar statisztikai évkönyvek.

Bár az oktatási rendszer átalakítása már a nyolcvanas évek második felétől megindult, jelentősebb szervezeti változásokat csak a kilencvenes évek elejétől vezettek be. A folyamat az oktatási törvények elfogadásával az évtized második felében felgyorsult. A reformokat a társadalmi igények és a gazdasági követelmények egyaránt szükségessé tették. A tulajdonformák sokrétősége ebben az ágazatban is megjelent: az iskolák többsége az önkormányzatok fenntartásába került, mellettük más szervezetek (egyházak, alapítvá-

**2.34. ábra. Az egy pedagógusra jutó
tanulók száma
a különböző iskolatípusokban**

Forrás: Statisztikai tájékoztató; Alapfokú oktatás; Középfokú oktatás. Oktatási Minisztérium.

nyok, magánszemélyek stb.) is fenntartanak oktatási intézményeket, évről évre növekvő arányban. Nem állami szervezetek az óvodáknak 7 százalékát, az általános iskoláknak 8 százalékát, a középfokú intézményeknek pedig már 32 százalékát működtetik. A felsőoktatásban a szervezeti integrációt követően az intézmények többsége (56%-a) nem állami fenntartású, különösen az egyházi egyetemek, főiskolák aránya (37%) emelkedett jelentősen. Ennek ellenére a hallgatók többsége (86%-a) állami intézményben tanul, az egyháziak részesedése 6%, az alapítványiaké 8%.

LEGFONTOSABB FOGALMAK

Általános iskola: az általános műveltséget megalapozó oktatási intézmény.

Felsőfokú képzési szintek:

felsőfokú szakképzés;

- a) főiskolai szintű képzés
 - főiskolai szintű alapképzés,
 - főiskolai szintű szakirányú továbbképzés;
- b) egyetemi szintű alapképzés;
- c) posztgraduális képzés
 - egyetemi szakirányú továbbképzés,
 - doktori, illetve mesterképzés.

Gimnázium: érettségi vizsgára és felsőfokú továbbtanulásra felkészítő középiskola. A nyolcosztályos általános iskolára épülő négyosztályos gimnázium mellett 1991 óta megjelent a hat általános iskolai osztályra épülő hatosztályos és a négy általános iskolai osztályra alapozott nyolcosztályos gimnázium is.

Szakiskola: általános műveltséget megalapozó oktatást folytató, valamint a szakképzési évfolyamokon szakmai képesítés megszerzésére felkészítő középfokú oktatási intézmény, amelynek elvégzése nem jogosít felsőfokú továbbtanulásra.

Szakközépiskola: érettségi vizsgára, felsőfokú továbbtanulásra, valamint szakmai képesítés megszerzésére felkészítő középiskola. A tanulók létszáma tartalmazza az érettségire épülő képzés alanyait is.

3. MUNKAERŐPIAC, KERESETEK

FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK

Gazdasági aktivitás

- A munkaerő-felmérés adatai szerint 2005-ben átlagosan 4 millió 205 ezren jelentek meg a munkaerőpiacon. A foglalkoztatottak száma 3 millió 901 ezer, a munkanélkülieké pedig 304 ezer fő volt, ami 7,2%-os munkanélküliségi rátát jelentett.
- A magyar munkaerőpiacot jellemző területi kiegyenlítetlenség az utóbbi két évben tovább növekedett. 2005-ben a legjobb és a legrosszabb helyzetű régió foglalkoztatási rátájának különbsége (13 százalékpont) jelentősen nagyobb volt, mint 2001-ben. Észak-Magyarország és Észak-Alföld foglalkoztatási szempontból egyre inkább lemaradni látszik.

A munkaerőpiac szerkezete

- Az elmúlt évtizedben a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya erőteljesen (az 1992. évi több mint 11%-os arányról 2005-ig 5%-ra), az iparban dolgozóké továbbra is mérsékelten csökkent. A szolgáltatási szektor 1992-ben a munkaerő 53%-át, 2005-ban pedig már 62,6%-át foglalkoztatta.
- Míg korábban a foglalkoztatottak körében évről évre emelkedett az alkalmazottak hányada (1992-ben 79,6%-ot, 2003-ban 86,7%-ot tett ki), az utóbbi két évben csökkenés tapasztalható. A 2004-ben bekövetkezett zuhanásszerű visszaesés után a mutató értéke 2005-ben lassú növekedésnek indult, és 0,4 százalékponttal alacsonyabban zárt (86,3%), mint két évvel korábban.

Hátrányos munkaerő-piaci pozíciók

- Az elhelyezkedéssel egy éve vagy régebben próbálkozók, azaz a tartósan munkanélküliek aránya az utóbbi két évben jelentősen emelkedett. Míg 2003-ban a munkanélküliek 42,5%-át tették ki, arányuk 2005 IV. negyedévében 47,3%-ra nőtt. Többségük az idősebb korosztályokból kerül ki.
- A határozott idejű munkaszerződéssel dolgozók aránya nemzetközi összehasonlításban alacsony, a 2003-ig növekvő tendencia pedig 2004-ben megfordult. A korábbi 7,5%-os hányad napjainkra 7,0%-ra csökkent. A munkáltatók leginkább az új belépők, jellemzően tehát a fiatalok esetében alkalmazzák ezt a megoldást. 2005-ben a 15–24 évesek korosztályából 17,2%-os arányban dolgoztak ilyen munkajogi keretek között.

Munkakörülmények, munkaterhelés

- A munkaerő-felmérés szerint 2005-ben a férfiak szokásos heti munkaideje 41, a nőké 39,2 óra volt. 1995-höz képest az átlagos heti munkaidő csökkent. A 2003-as viszonyokkal összevetve a férfiak ma több mint fél órával kevesebbet dolgoznak, míg a nőknél nem volt jelentős változás.

- A részmunkaidőben dolgozók aránya 1995 óta alig emelkedett. Ez a foglalkoztatási forma a nők, a legidősebbek és az alacsony iskolai végzettségűek körében a leggyakoribb.
- 2005-ben a foglalkoztatottaknak csupán 1,9%-a (73 ezer fő) rendelkezett második munkahellyel, elsősorban idősebbek és diplomások. 1995-ben ez az arány még 4,7% volt (172 ezer fő).

Munkaerő-piaci dinamika

- Éves átlagban a foglalkoztatottak 6–7%-a változtat munkahelyet. Különösen a fiatalok mobilitási rátája magas: 2005-ben a 15–24 éves foglalkoztatottak 14%-a, a 25–29 évesek egytizede került a megelőző 12 hónapban új munkahelyre.

Keresetek

- 2005-ben az átlagosan 158 300 Ft-os bruttó nominálkereset közel másfélszerese volt a 2001. évének. 2005-ben a vállalkozásoknál dolgozók átlagosan 148 500 Ft-ot, a költségvetési szervezeteknél alkalmazásban állók 182 200 Ft-ot kerestek.
- Az életkor a bér egyik meghatározó tényezője. Általában elmondható, hogy minél idősebb a munkavállaló, annál magasabb a bruttó átlagkeresete. Ugyanakkor a kilencvenes évek közepe óta az idősebbeknek ez az előnye számottevően csökkent, ami összefüggésben van a nyugdíjkorhatár emelésével.
- A nemek szerinti különbségek némileg mérséklődtek: a nők bruttó átlagkeresete 1995-ben a férfiakénak 81, 2004-ben 86%-át érte el. A vezető pozíciók esetében az időbeli változást U alakú görbe írja le: 1995 és 1999 között nőtt a rés a férfiak és a nők keresetei között, 2003 után némileg csökkent. Legerősebb közeledés a szakképzettséget nem igénylő foglalkozásoknál mutatkozik. Ez azonban a minimálbér radikális emelkedésére vezethető vissza.

3.1. Gazdasági aktivitás

A rendszerváltozás óta a magyar gazdaság és munkaerőpiac számos fejlődési szakaszon ment keresztül. Az elmúlt évtized elejére a foglalkoztatottság jelentősen visszaesett, terjedt a munkanélküliség, a nettó reálbérek mindvégig csökkentek. A munkaerő-piaci folyamatok kedvező fordulatáról 1997-től kezdve beszélhetünk: ekkor a munkanélküliség folyamatos csökkenése mellett a foglalkoztatottság bővülése is elkezdődött. 1998 és 2001 között gyorsan fejlődött a gazdaság, a munkaerő-piaci mutatók is kedvezőbben alakultak. Az utóbbi éveket azonban lassuló gazdasági dinamika és erősödő egyensúlyhiány jellemzi. A foglalkoztatás növekedése megtorpant, az 50–55%-os foglalkoztatási ráta stabilizálódni látszik. Foglalkoztatási arányait tekintve Magyarország az Európai Unió tagállamainak rangsorában az utolsók között található.

Hazánkban – az európai országokéhoz hasonlóan – a férfiak foglalkoztatási szintje tradicionálisan magasabb, mint a nőké. Az utóbbiak esetében ez a mutató a piaci viszonyok kiteljesedésével egyidejűleg visszaesett, így a nemek szerinti differenciák fokozódtak: a legnagyobb a foglalkoztatás 1996–97-es mélypontja idején volt, 14,4 százalékpontnyi, de 2005-ben is 12,1 százalékpontot tett ki. Ez a különbség a 15–64 éves férfiak 63,1%-os és az azonos korcsoportba tartozó nők 51%-os foglalkoztatási rátájából adódott (3.1. ábra). Az EU-15 átlagát tekintve egyértelműbb közeledés figyelhető meg a nemek foglalkoztatási arányaiban: a differencia 1997-ben még 19,9, 2005-ben 15,9 százalékpontnyi volt.

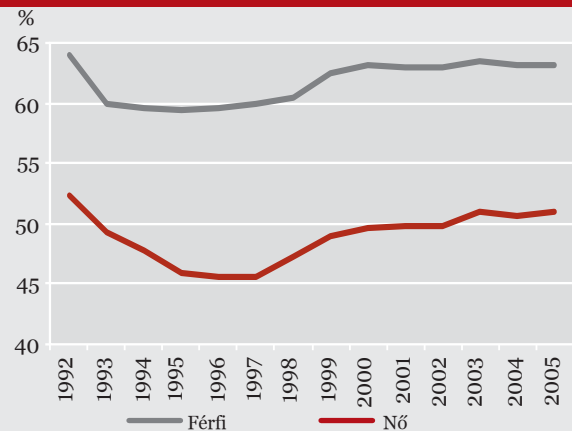
A nők alacsonyabb foglalkoztatási szintjének egyik oka a gyermeknevelés – mivel a gyermekgondozási ellátást csaknem kizárólag nők veszik igénybe –, de a különbség adódhat a nőket a munkaerőpiacon sújtó diszkriminációból vagy a

munkavállalás eltérő motívumaiból is. Emellett alacsonyabb nyugdíjkorhatáruk is szerepet játszik a ráták eltéréseiben.

Az EU-15 átlagához hasonlítva a foglalkoztatási rátát, 2005-ben a magyar nőké 6,4 (2003-ban 5,1), a férfiaké 9,8 százalékpontos elmaradást mutatott. Az utóbbiak esetében a mutató értéke csak Lengyelországban volt alacsonyabb (3.2. ábra), míg két évvel korábban Szlovákia és Litvánia is mögöttünk állt a rangsorban.

Korosztályonként tekintve, a 15–24 évesek foglalkoztatása nemre való tekintet nélkül jelentősen (2003 óta a 20–24 éves férfiak esetében 8,2, a nők körében 7,2 százalékponttal) csökkent, ami az oktatási expanzióval és az iskolában töltött idő meghosszabbodásával is magyarázható. Ugyanakkor az utóbbi két évben, de különösen 2004 és 2005 között a generációs munkanélküliségi ráta is ugrásszerűen megnövekedett. Ebből az a következtetés adódik, hogy a frissen végzettek számára kevés a megfelelő munkahely, a szakmai tapasztalat hiánya csökkenti az elhelyezkedési esélyeket. Az idősebb korosztályok foglalkoztatási aránya ala-

3.1. ábra. A 15–64 évesek foglalkoztatási rátája nemenként

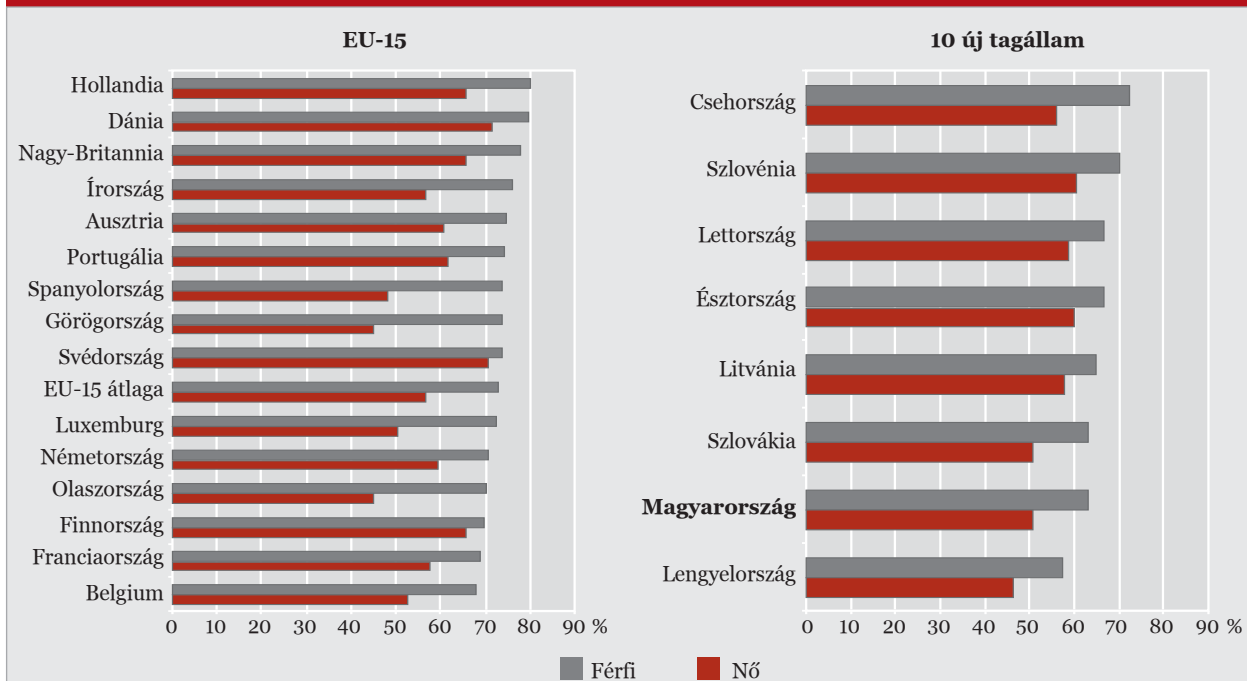

Megjegyzés: A 2001–2005. évi adatok a 2001. évi népszámlálás alapján újraszűzött adatok.

Forrás: KSH Munkaerő-felmérés.

csony, bár az utóbbi években éppen az 50 év felettiek esetében emelkedik a ráta, részben a nyugdíjkorhatár kitolása, részben a rokkantsági nyugdíjazás feltételeinek szigorodása következtében.

3.2. ábra. A 15–64 évesek foglalkoztatási rátája az Európai Unió tagországaiban, 2004

Forrás: Employment in Europe, 2005.

3.1. tábla. A 15–64 éves népesség foglalkoztatási rátája nemek és korcsoportok szerint

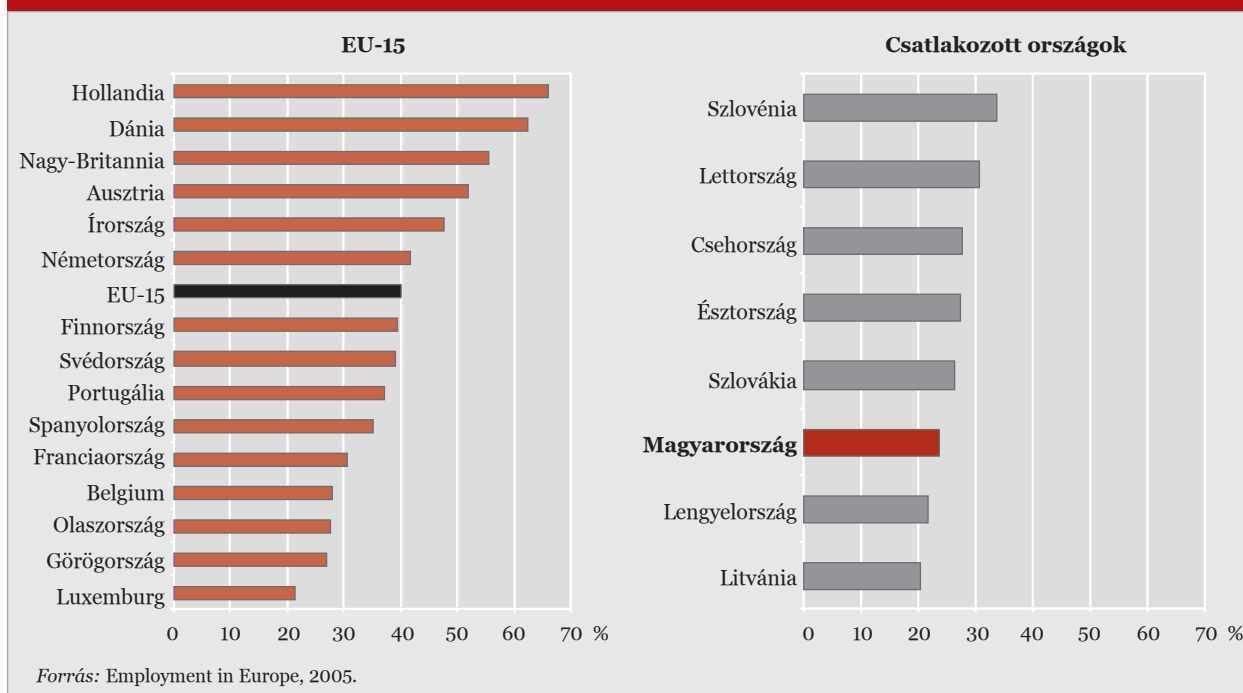
(%)									
Év	15–19	20–24	25–29	30–39	40–49	50–54	55–59	60–64	Összesen
	éves								
Férfi									
1992	14,6	64,7	81,0	84,0	82,2	71,8	48,7	17,1	64,0
1993	11,1	60,2	79,1	80,8	77,7	67,4	43,6	13,4	60,0
1994	10,6	58,0	80,2	80,8	78,1	67,7	40,9	11,8	59,6
1995	9,7	58,8	80,8	80,9	77,6	67,6	42,3	11,5	59,5
1996	9,6	58,8	80,5	81,7	78,1	64,8	43,1	9,1	59,6
1997	9,6	57,4	81,6	81,6	77,8	66,2	40,9	10,0	59,9
1998 ^{a)}	11,4	59,9	80,4	81,1	76,2	66,0	38,3	10,1	60,3
1999 ^{a)}	10,6	60,3	82,8	82,2	77,9	69,0	44,0	10,5	62,2
2000 ^{a)}	8,4	58,9	82,6	84,1	77,3	69,6	49,6	11,6	62,7
2001 ^{a)}	7,9	56,7	83,2	84,9	77,6	68,2	51,3	13,1	62,9
2002 ^{a)}	5,6	53,1	82,0	85,3	78,7	68,6	52,8	14,4	62,9
2003 ^{a)}	4,8	51,8	81,3	86,3	78,9	69,7	55,2	16,8	63,4
2004 ^{a)}	4,5	46,5	82,8	85,8	79,3	69,7	54,0	20,1	63,1
2005 ^{a)}	4,0	43,6	81,9	85,9	79,1	70,1	56,6	20,9	63,1
Nő									
1992	16,0	54,0	55,0	73,1	78,5	58,4	18,2	10,7	52,3
1993	13,8	49,7	51,9	70,1	76,0	56,1	15,2	7,1	49,3
1994	12,9	49,2	53,1	68,0	73,9	53,8	13,2	5,9	47,8
1995	10,2	47,2	49,0	65,5	72,9	52,6	13,8	4,5	45,9
1996	9,2	43,0	47,2	65,4	73,6	50,9	14,8	5,6	45,5
1997	8,4	43,8	48,4	64,0	73,1	49,6	15,4	5,1	45,5
1998 ^{a)}	10,7	47,5	52,7	66,0	72,3	52,3	13,6	5,1	47,3
1999 ^{a)}	8,7	48,1	54,7	66,7	73,4	59,4	16,2	5,5	48,9
2000 ^{a)}	8,0	45,9	56,8	66,8	73,8	62,5	20,0	5,0	49,6
2001 ^{a)}	6,3	44,2	57,5	66,6	74,3	62,1	23,2	5,5	49,8
2002 ^{a)}	4,3	44,2	57,5	65,4	73,4	64,0	28,3	6,0	49,8
2003 ^{a)}	3,1	41,9	59,4	65,8	74,3	65,8	35,1	7,3	50,9
2004 ^{a)}	2,7	37,4	60,3	64,8	73,5	66,0	39,8	9,0	50,7
2005 ^{a)}	2,6	34,7	59,8	65,3	74,2	66,6	41,7	9,6	51,0
a) A 2001. évi népszámlálás alapján újrásúlyozott adatok. Forrás: KSH Munkaerő-felmérés.									

A férfiak közül hagyományosan a 30–39 évesek munkaerő-piaci aktivitása a legmagasabb, őket követik a 25–29 évesek. Esetükben 1992-höz képest a tendencia is javuló, noha 2005-ben visszaesést tapasztalunk. Az 50 évesnél idősebbek foglalkoztatottsága az említett okokból 1998 óta töretlenül emelkedik (3.1. tábla).

A nők körében továbbra is a 40–49 éves korcsoport a legaktívabb, jóllehet foglalkoztatási rátájuk 1992 és 2005 között 78,5-ről 74,2%-ra csökkent. A nyugdíjkorhatár emelése azt hozta magával, hogy fokozódott az 50–54 éves és még inkább az 55–59 éves korosztály munkaerő-piaci jelenléte. A foglal-

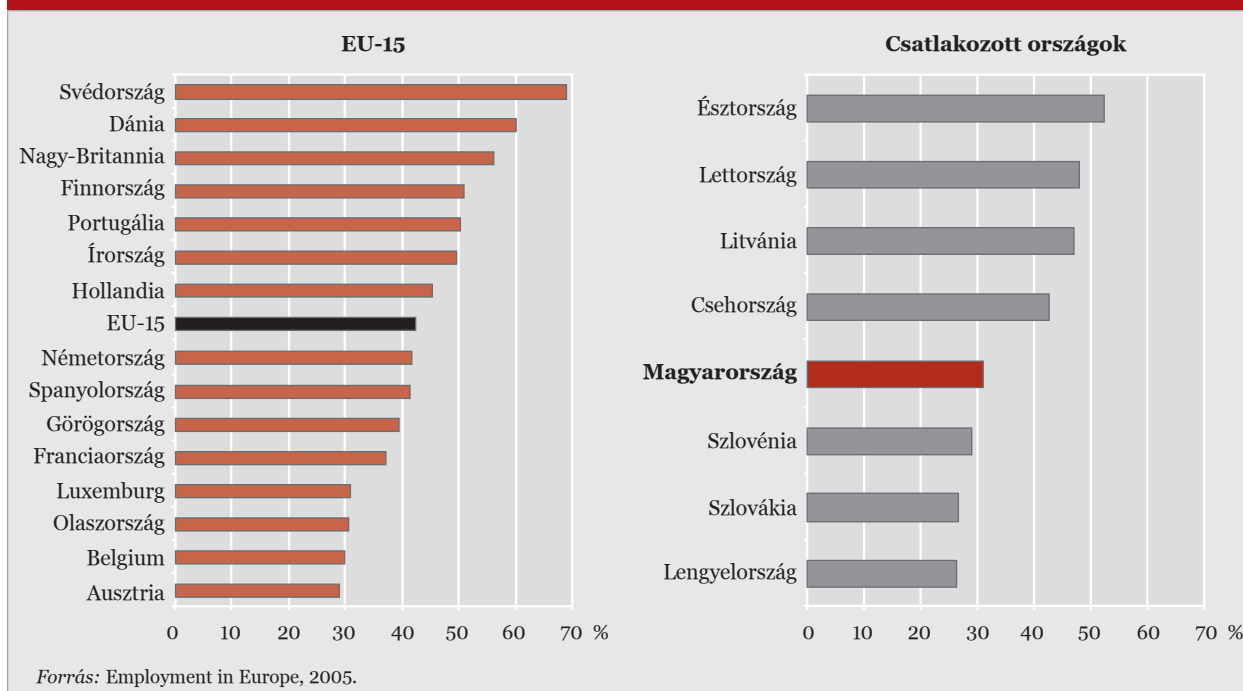
koztatási ráta – hasonlóan a férfiakéhoz – a 30 évesnél fiatalabbak esetében az utóbbi egy évben jelentősen csökkent (3.1. tábla).

A bővítés előtti Európai Unióban a 15–24 évesek foglalkoztatási rátája 2002-ben átlagosan 12, 2004-ben 18 százalékponttal volt magasabb, mint hazánkban, míg az összes uniós tagállam sorrendjében hátulról a harmadik helyet foglaljuk el (3.3. ábra). Közülük egyes országok adatai kiugróak, ami elsősorban kulturális tényezőkkel magyarázható. Hollandiában vagy Dániában például a fiatalok jelentős része számára természetes, hogy a tanulás mellett munkát vállaljon. Ezekben az

3.3. ábra. A 15–24 évesek foglalkoztatási rátája az Európai Unió tagországaiban, 2004

országokban a fiatal korosztályok tagjainak mintegy kétharmada foglalkoztatott. Magyarországon az 55–64 évesek foglalkoztatási rátája – jelentős

javulás után is – 2002-ben 14,5, 2004-ben 11,1 százalékponttal volt alacsonyabb az uniós átlagnál (3.4. ábra).

3.4. ábra. A 55–64 évesek foglalkoztatási rátája az Európai Unió tagországaiban, 2004

3.2. tábla. A 15–74 évesek foglalkoztatási rátája régióként

(%)							
Év	Közép-Magyarország	Közép-Dunántúl	Nyugat-Dunántúl	Dél-Dunántúl	Észak-Magyarország	Észak-Alföld	Dél-Alföld
1998	50,7	49,7	54,2	45,3	41,1	41,4	47,4
1999	52,6	51,8	55,4	46,4	42,5	43,2	48,2
2000	53,4	52,3	55,9	46,9	43,7	43,6	48,7
2001	53,8	52,7	55,7	46,3	43,8	44,2	49,0
2002	54,4	53,2	56,4	45,8	44,1	43,9	47,8
2003	55,1	55,3	55,1	47,2	45,0	45,9	47,0
2004	56,3	53,7	54,5	46,4	44,6	45,0	47,3
2005	56,6	53,6	54,8	47,1	43,6	44,7	47,4

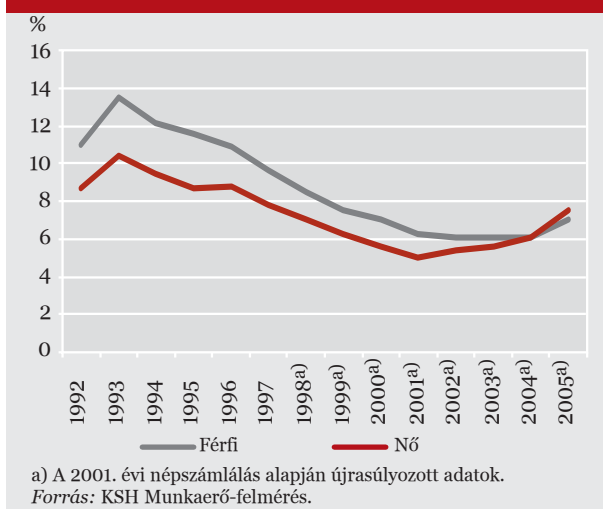
Forrás: KSH Munkaerő-felmérés.

A magyar munkaerőpiacot jellemző területi kiegyenlítetlenség az utóbbi két évben tovább növekedett. 2005-ben a legjobb és a legrosszabb helyzetű régió foglalkoztatási rátájának különbsége (13 százalékpont) számottevően nagyobb volt, mint 2001-ben. A két legelmaradottabb körzet, Észak-Magyarország és Észak-Alföld, illetve a legfejlettebb Közép-Magyarország és Nyugat-Dunántúl közötti szakadék tovább mélyült. Az eddig kétpólusú munkaerőpiac további részekre szakadhat. Észak-Magyarország és Észak-Alföld foglalkoztatási adatai az elmúlt két év során tovább csökkentek, míg az ország többi területén növekedés mutatkozott (3.2. tábla). A viszonylag kedvező helyzetű nyugat- és közép-dunántúli régiókban is komoly lokális feszültséget gerjesztő munkahelymegszűnésekkel járt azonban, hogy a könnyűiparban értékesítési gondok jelentkeztek, és erre reagálva az érintett tőke alacsonyabb bérköltségű országokat választ telephelyként. Az uniós csatlakozással Győr-Moson-Sopron és Komárom-Esztergom megye vállalkozásai munkaerőigényük egy részét Szlovákiából ingázókkal elégítik ki, kihasználva a két ország közötti bérkülönbséget.

A '90-es évek második harmadától a gazdaságilag aktív korúak körében jelentősen csökkent a munka nélkül lévők aránya; az 1993-ban még 12,1%-ot elérő munkanélküliségi ráta 2001-ig mintegy a felére esett vissza. 2002-ben a tendencia megfordult: ha csekély mértékben is (a változás évenként 0,1 százalékpontot tett ki), ismét emelkedett a mutató, 2004-ben 6,1%-ig jutott, majd 1,1 százalékpontos erőteljes növekedés után 2005-ben 7,2%-on állt. A munkanélküliségi ráta ugyanakkor erős szezonaritást mutat, télen jóval

magasabb, nyáron – az időszakos, idénymunka jellegű foglalkoztatásnak köszönhetően – alacsonyabb. Míg azonban a férfiak munkanélküliségi hányada 2001 óta stagnál, a nőké dinamikusan és töretlenül emelkedik. Ebből eredően a nemek szerinti kvóták folyamatosan közelítettek egymáshoz: 2004-ben a férfiak 6,1%-os mutatója megegyezett a nőkével, 2005-ben pedig a munkanélküliség hazai megjelenése óta először a nők mutatószáma magasabb volt, mint a férfiaké (3.5. ábra).

3.5. ábra. A munkanélküliségi ráta nemenként

Az életkor emelkedésének függvényében a munkanélküliségi arány csökken. Az elmúlt évtizedben mindig is a fiatalabb korosztályokban, a 15–19, valamint a 20–24 évesek között volt a legmagasabb, és körükben az utóbbi két évben még

3.3. tábla. A 15–64 évesek munkanélküliségi rátája korcsoportonként

(%)								
Év	15–19	20–24	25–29	30–39	40–49	50–54	55–59	60–64
éves								
Férfi								
1992	32,7	18,2	12,3	10,1	8,3	8,2	6,4	4,5
1993	42,1	22,0	13,4	12,1	11,2	9,3	8,7	5,3
1994	39,3	20,4	12,1	10,8	9,7	8,1	7,1	3,3
1995	40,8	19,0	11,3	10,7	9,2	8,0	5,9	3,8
1996	37,4	17,2	11,1	10,0	9,0	7,1	6,6	1,4
1997	33,4	15,4	9,7	8,7	7,6	6,5	7,3	0,9
1998 ^{a)}	28,2	13,4	8,4	7,7	7,1	5,4	4,6	4,9
1999 ^{a)}	25,7	11,9	7,8	7,6	6,1	4,8	3,8	1,4
2000 ^{a)}	27,7	11,8	7,5	6,2	6,1	4,7	4,0	1,9
2001 ^{a)}	22,5	10,8	7,2	5,7	5,2	4,6	3,9	2,9
2002 ^{a)}	25,3	11,9	7,1	5,6	4,7	4,1	4,2	1,8
2003 ^{a)}	30,9	11,9	7,0	5,5	5,4	4,0	3,1	2,0
2004 ^{a)}	36,6	13,7	6,0	5,6	4,9	4,3	4,0	0,8
2005 ^{a)}	38,7	17,4	7,2	6,3	5,7	4,7	5,0	1,6
Nő								
1992	25,4	10,9	11,4	8,5	6,6	6,3	5,7	4,9
1993	30,3	13,3	13,3	9,9	7,6	5,9	9,3	10,0
1994	26,8	12,8	10,9	9,4	6,8	5,7	4,4	9,2
1995	28,0	11,7	9,7	9,0	6,6	5,3	5,5	4,7
1996	28,8	12,8	11,9	8,0	7,1	5,2	4,8	6,0
1997	29,3	11,0	8,5	7,7	5,9	5,3	4,8	3,2
1998 ^{a)}	24,6	8,7	8,4	6,9	5,5	3,9	4,8	5,7
1999 ^{a)}	23,4	9,4	7,2	6,5	5,1	3,6	1,5	0,6
2000 ^{a)}	22,9	9,2	7,0	5,5	4,5	3,6	1,8	0,7
2001 ^{a)}	22,2	8,3	6,6	5,0	3,6	3,6	1,3	1,8
2002 ^{a)}	29,3	10,0	6,9	5,5	4,2	3,3	2,3	0,0
2003 ^{a)}	34,0	11,0	6,7	6,1	4,1	3,4	2,7	3,1
2004 ^{a)}	31,7	13,0	7,1	6,4	5,0	4,1	2,7	3,4
2005 ^{a)}	36,3	17,6	9,6	7,4	5,7	5,4	3,7	2,3

a) A 2001. évi népszámlálás alapján újrásúlyozott adatok.
 Forrás: KSH Munkaerő-felmérés.

látványosan emelkedett is a ráta, főleg a nők esetében tapasztalunk dinamikus változást. 2004-től mindegyik korcsoport esetében romló tendencia mutatkozott (3.3. tábla).

A munkanélküliséget régióként vizsgálva, legszembetűnőbb Észak-Magyarország hátrányos helyzete: itt a ráta 2005-ben 10,6%-ot tett ki. A térség pozíciója az országos átlaghoz viszonyítva romlott az utóbbi években, elmaradása tavaly 3,4 százalékpontnyi volt. A foglalkoztatási mutatókkal

összhangban, a 2005-ben jelentősen megemelkedett munkanélküliségi ráta Közép-Magyarországon és Nyugat-Dunántúlon mutatkozott a legalacsonyabbnak. Az ezredfordulón mért értékekhez képest a regionális különbségek a munkanélküliségi szint emelkedésével párhuzamosan nőttek. 2005-ben a legalacsonyabb és legmagasabb mutatójú térség közötti differencia 5,4 százalékpontnyi volt a 2000-es 5,9-es értékkel szemben (3.4. tábla).

3.4. tábla. A 15–74 évesek munkanélküliségi rátája régióként

(%)							
Év	Közép-Magyarország	Közép-Dunántúl	Nyugat-Dunántúl	Dél-Dunántúl	Észak-Magyarország	Észak-Alföld	Dél-Alföld
1998	5,7	6,8	6,2	9,4	12,0	10,9	7,0
1999	5,2	6,1	4,5	8,2	11,5	10,1	5,7
2000	5,2	4,8	4,2	7,8	10,1	9,2	5,2
2001 ^{a)}	4,3	4,3	4,1	7,7	8,5	7,8	5,4
2002 ^{a)}	3,9	5,0	4,0	7,9	8,8	7,8	6,2
2003 ^{a)}	4,0	4,6	4,6	7,9	9,7	6,8	6,5
2004 ^{a)}	4,5	5,6	4,6	7,3	9,7	7,2	6,3
2005 ^{a)}	5,2	6,3	5,9	8,8	10,6	9,1	8,2

a) A 2001. évi népszámlálás alapján újrásúlyozott adatok.
Forrás: KSH Munkaerő-felmérés.

Nemzetközi összehasonlításban a 2005 II. negyedévében mért 7,2%-os munkanélküliségi rátával a 25 uniós tagország sorrendjében Magyarország a viszonylag kedvező 9. helyet foglalja el. Fontos megemlíteni, hogy a munkanélküliek létszám-, és aránybeli növekedésének forrását nem a foglalkoztatottak, hanem az inaktív kategóriába tartozók képezték. A munkanélküliségi rátának az utolsó évben bekövetkező jelentős (1,1 százalékpontos) emelkedésben a munkaerőpiacra történő belépés időszakának meghosszabbodása mellett szerepet játszott az is, hogy a pénzbeli munkanélküli ellátás feltétele az igazolt aktív munkakeresés lett.

A 15–64 évesek gazdasági aktivitás szerinti megoszlását tekintve figyelemre méltóak a korosztályos különbségek. A legutóbbi népszámlálás adatai alapján 2001-ben a 15–24 éveseknek a 2001-

ben mért 32%-hoz képest csak 24%-a (a férfiak 27, a nők 21,5%-a) állt munkában; közel 8%-uk munkanélküli volt; közel 70%-uk tartozott az eltartottak és egyéb inaktívok kategóriájába. Foglalkoztatotti státusban a 25–54 évesek – a legaktívabb korban lévők – 71%-a (a férfiak háromnegyede, a nők 65%-a) van, majdnem 8%-uk pedig munkanélküli. Ez utóbbi adat közel 1 százalékponttal magasabb, mint a népszámlálás idején. Már szembesültünk azzal, hogy az idősebb népesség foglalkoztatotti rátája nálunk jóval elmarad az uniós átlagtól. Ezt a kedvezőtlen helyzetet tükrözik a mikrocenzus adatai is: a nyugdíjkorhatár emelésének nyomán az 55–64 évesek foglalkoztatási mutatói kedvezőbbek, mint a népszámlálás idején, ám napjainkban is mindössze alig egyharmaduk (a férfiak 36, a nők 24,5%-a) van foglalkoztatotti státusban (3.5. tábla).

3.5. tábla. A 15–64 éves népesség megoszlása gazdasági aktivitás szerint nemeként és korcsoportonként, 2005

(%)									
Gazdasági aktivitás	15–24 éves			25–54 éves			55–64 éves		
	férfi	nő	összesen	férfi	nő	összesen	férfi	nő	összesen
Foglalkoztatott	27,0	21,5	24,3	76,8	65,4	71,0	36,2	24,5	29,7
Munkanélküli	9,0	6,3	7,7	8,4	7,0	7,7	2,9	1,5	2,1
Inaktív kereső	2,3	8,5	5,3	10,6	20,9	15,8	59,3	70,3	65,3
Eltartott	61,7	63,7	62,7	4,2	6,8	5,5	1,6	3,8	2,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Mikrocenzus, 2005.

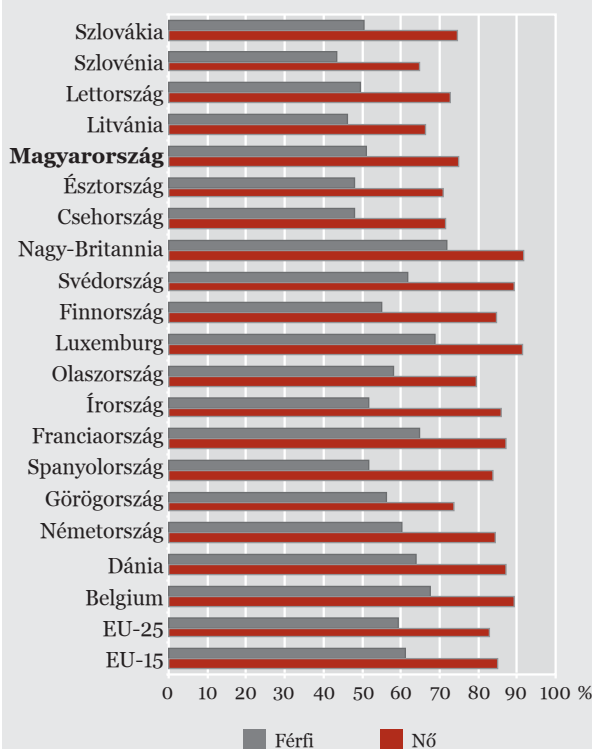
3.2. A munkaerőpiac szerkezete

A munkaerőpiac ágazati szerkezete általában csak hosszabb távon változik. Éppen ezért a mezőgazdaságnak az elmúlt másfél évtizedben tapasztalható visszaszorulása (az 1992. évi több mint 11%-os arányról 2005-ig 5,0%-osra) feltűnőnek mondható. Dacára annak, hogy az építőiparban foglalkoztatottak arányában jelentős (2,7 százalékpontos) emelkedés tapasztalható, az ipari szektor egészében továbbra is mérsékelt csökkenést mutat. A szolgáltatások területén 1992-ben a foglalkoztatottaknak 53%-a, 2005-ben pedig már 62,6%-a dolgozott (3.6. tábla).

A tercier szektor munkaerő-szükséglete – a szállítás, raktározás kivételével – bővült. Különösen a kereskedelem területén emelkedett a foglalkoztatottak száma. Az itt tapasztalt 3,1 százalékpontos növekedést csak az ingatlanügyletekben és gazdasági szolgáltatások terén foglalkoztatottak számának 3,6 százalékpontos gyarapodása múlta felül: 3,5%-ot kitevő 1992-es arányuk 2005-ig 7,1%-ra emelkedett.

Az alkalmazott munkaerő alapján számítva a hazai szolgáltatási szektor súlya az Európai Unió bővítés előtti 15 államának átlagához viszonyítva alacsony, az új tagországokéhoz képest viszont magas. Nálunk és általában az új tagországokban a nőknek a szektorban elfoglalt aránya kisebb. 2005-ben a szolgál-

3.6. ábra. A szolgáltatásban dolgozóknak a foglalkoztatottakon belüli aránya az Európai Unióban, 2004

Forrás: Employment in Europe, 2005.

3.6. tábla. A foglalkoztatottak megoszlása nemzetgazdasági ágak szerint

Nemzetgazdasági ág	(%)					
	Összesen		Férfi		Nő	
	1992	2005 ^{a)}	1992	2005 ^{a)}	1992	2005 ^{a)}
Mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás, halászat	11,4	5,0	14,7	6,9	7,7	2,7
Bányászat	1,3	0,4	2,1	0,6	0,4	0,1
Feldolgozóipar	26,2	22,3	27,3	25,1	24,8	19,0
Villamosenergia-, gáz-, gőz-, vízellátás	2,7	1,6	3,5	2,3	1,7	0,9
Építőipar	5,4	8,1	8,5	13,9	1,7	1,2
Kereskedelem, javítás	11,9	15,0	9,3	12,6	15,0	17,9
Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás	2,9	3,9	2,3	3,3	3,6	4,7
Szállítás, raktározás, posta, távközlés	8,6	7,3	11,2	10,0	5,5	4,1
Pénzügyi tevékenység	1,7	2,1	0,8	1,3	2,8	3,0
Ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatás	3,5	7,1	3,2	7,2	3,9	6,9
Közigazgatás, védelem; kötelező társadalombiztosítás	5,9	7,6	6,2	6,9	5,5	8,5
Oktatás	7,7	8,3	3,5	3,4	12,7	14,0
Egészségügyi, szociális ellátás	5,9	6,7	2,7	2,8	9,5	11,4
Egyéb közösségi, személyi szolgáltatás	4,9	4,6	4,7	3,7	5,2	5,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

a) A 2001. évi népszámlálás alapján újrásúlyozott adatok.
Forrás: KSH Munkaerő-felmérés.

tatásban dolgozók hányada a férfiak között 51,3%, a nők körében 76,1% volt, míg az EU átlagában 61,8%, illetve 85,7%. A szolgáltatási szektorban foglalkoztatottak számának növekedése ellenére az EU-átlagtól egyre messzebb kerülünk. A 2003-ban mért 7 százalékpont körüli különbség 10-re emelkedett (3.6. ábra).

A Nyugat-Dunántúl kivételével a mezőgazdaságban korlátozottak a lehetőségek, viszont a szolgáltatási szektor térnyerése megkezdődött. Az ipar visszaszorulását feltehetően a túl magas adóterhek, valamint a 2001 és 2003 közötti béremelések hatására megnövekedett bérköltségek is befolyásolják.

cia következtében jelenleg 27%-os, a vegyes tulajdonú szervezeteké alig egytizednyi (3.7. tábla).

Míg korábban a foglalkoztatottak körében évről évre növekedett az alkalmazottak hányada – 1992-ben 79,6%-ot, míg 2003-ban 86,7%-ot tett ki –, az utóbbi két évben csökkenés tapasztalható. 2005-ben a mutató 4 tized százalékponttal volt alacsonyabb, mint két évvel korábban (3.7. ábra).

Az alkalmazottak számának csökkenése mellett teret vesztenek az önfoglalkoztatás bizonytalanabbnak ítélt formái. Az egyéni vállalkozók aránya az utóbbi két évben alacsonyabb lett, de még mindig

3.7. tábla. A foglalkoztatottak megoszlása a munkahely tulajdonformája szerint

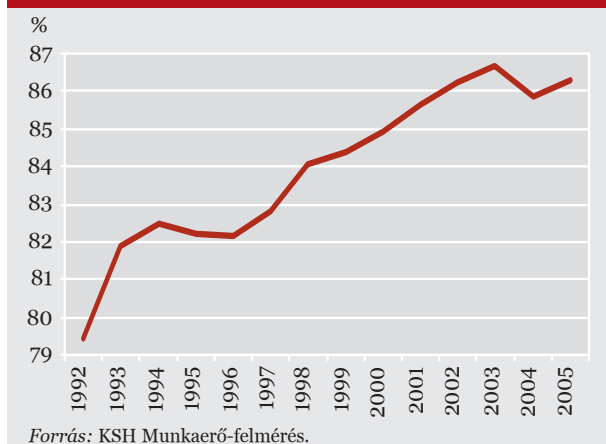
(%)				
Tulajdonforma	1995	2003 ^{a)}	2004 ^{a)}	2005 ^{a)}
Állami vagy önkormányzati tulajdonú	38,4	28,0	27,8	26,9
Tiszta magántulajdonú	32,1	54,7	56,9	58,8
Szövetkezeti tulajdonú	9,2	2,1	1,8	1,7
Egyházi, alapítványi, egyesületi stb. tulajdonú	1,3	1,0	1,0	1,1
Vegyes tulajdonú	18,0	10,7	9,5	8,8
Ismeretlen	1,0	3,5	3,0	2,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

a) A 2001. évi népszámlálás alapján újrasúlyozott adatok.
Forrás: KSH Munkaerő-felmérés.

A kizárólagosan magántulajdonban lévő vállalkozásokban ma már a foglalkoztatottak közel 60%-a dolgozik. Ugyanez az arány 1995-ben még kevesebb mint egyharmad volt. Az állami vagy önkormányzati tulajdonú cégek részesedése a csökkenő tenden-

magasabb (9,3%), mint 1992-ben. Mindemellett a társas vállalkozások hányadának folyamatos visszaszorulása megállt, arányuk két év alatt közel 1 százalékpontot emelkedett, ma 3,8%. Az önfoglalkoztatók aránya a nők körében feleannyi, mint a férfiaknál. Ez továbbra is megfelel az európai gyakorlatnak (3.8. ábra).

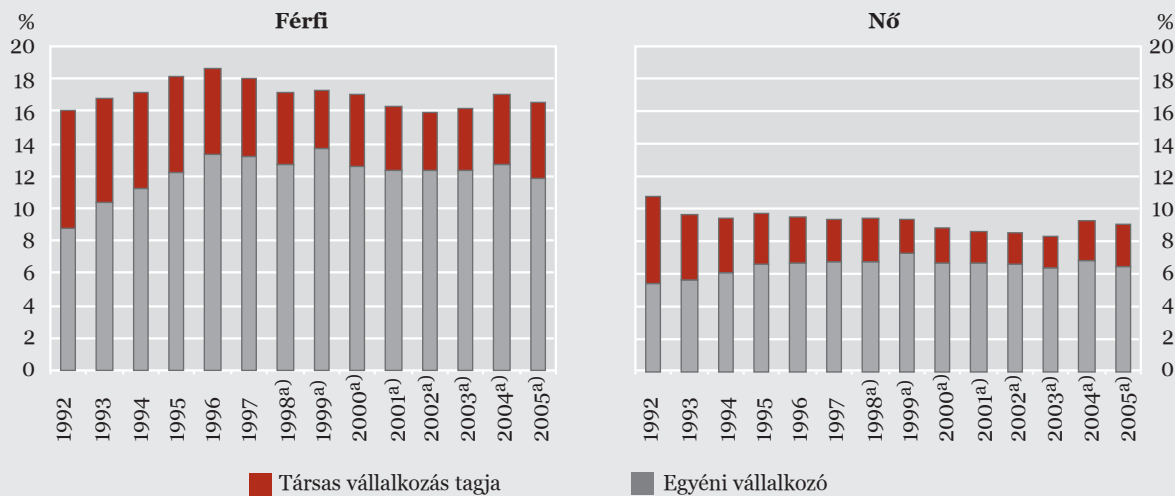
3.7. ábra. Az alkalmazottaknak a foglalkoztatottakon belüli aránya

3.3. Hátrányos munkaerő-piaci pozíciók

A munkanélkülieknek majdnem a fele az elhelyezkedéssel már legalább egy éve próbálkozó tartósan munkanélküli. Arányuk 1999 óta csökkenő tendenciát mutatott, az utóbbi két évben viszont jelentősen megnövekedett, és 2005 IV. negyedévében elérte a 47,3%-ot, ami 1,7 százalékponttal volt magasabb a megelőző évi értéknél (3.9. ábra). A munkanélküliség átlagos időtartama 16,4 hónap volt. A munkaerőpiacon kívül töltött idő hosszával arányosan egyre nő annak kockázata, hogy az érin-

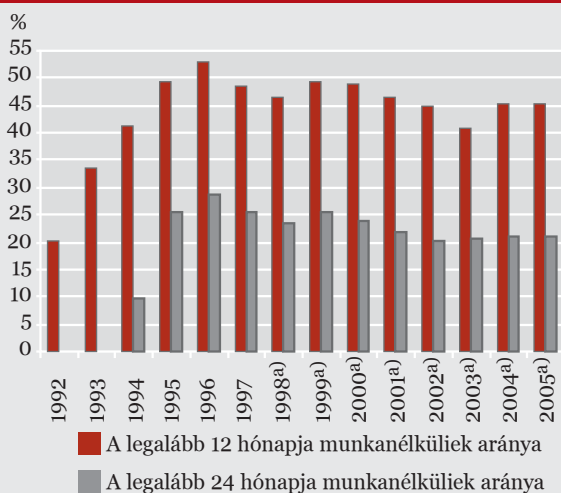
3.8. ábra. A vállalkozóknak a foglalkoztatottakon belüli aránya

a) A 2001. évi népszámlálás alapján újrásúlyozott adatok.
Forrás: KSH Munkaerő-felmérés.

tettek gazdaságilag végleg perifériára szorulnak, inaktívvá válnak. A tartós munkanélküliség leginkább az idősebb korosztályokat veszélyezteti: míg 2005-ben az 50 éven felüli munkanélküliek 27%-a már legalább 24 hónapja nem jutott álláshoz, addig a 20–24 évesek körében 14,3%-nyi ez az arány (3.8. tábla).

3.9. ábra. A tartósan munkanélküliek aránya a munkanélküliek között

a) A 2001. évi népszámlálás alapján újrásúlyozott adatok.
Forrás: KSH Munkaerő-felmérés.

A tartós munkanélküliség rátája országonként számottevően különbözik: az EU-15-ön belül Görögországban és Németországban (5%-ot meghaladó értékkel, illetve közel 5%-kal) volt a legmagasabb. Az unió egészét tekintve Szlovákiában és Lengyelországban átlagosan minden tizedik ember van legalább 12 hónapja munka nélkül, míg Luxemburgban, Ausztriában, Dániában, Svédországban és Nagy-Britanniában a legalacsonyabb, 1% körüli a mutató. A nők elhelyezkedési esélyei a férfiakénál sokkal rosszabbak Olaszországban és Görögországban, míg a nyugat-európai országok többségében ez a különbség csekély. Az újonnan csatlakozott országok körében hazánk azok közé tartozik, ahol a legalacsonyabb a tartós munkanélküliség rátája (3.10. ábra).

A határozott idejű munkaszerződéssel dolgozók aránya nemzetközi összehasonlításban alacsony, a 2003-ig emelkedő tendencia pedig 2004-ben megfordult. A korábbi 7,5%-os hányad napjainkra 7,0%-ra módosult. Bár az érintettek munkajogi helyzete bizonytalanabb, számításba kell venni, hogy hagyományos feltételekkel ezeknek a munkahelyeknek egy része nem jött volna létre. A megoldás makrogazdasági szinten számos előnnyel jár: nagyobb mobilitás, rugalmasabb munkaerőpiac, több legális munkahely. A munkáltatók leginkább az új belépők, jellemzően tehát a fiatalok esetében alkalmazzák ezt

3.8. tábla. A tartósan munkanélküliek aránya a munkanélküliek között korcsoportonként

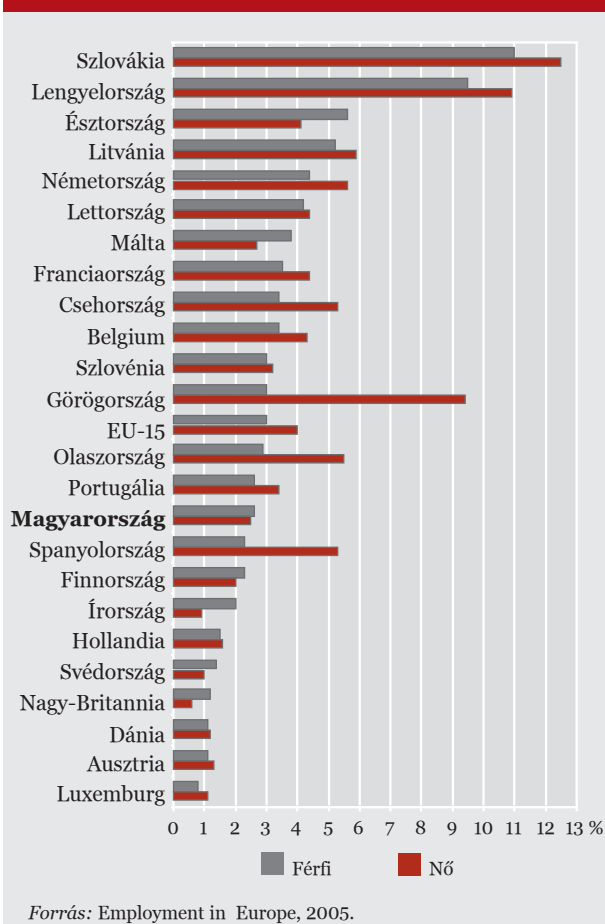
(%)					
Év	15–24	25–29	30–39	40–49	50–
éves					
A legalább 12 hónapja munkanélküliek aránya					
1992	15,4	25,2	22,6	23,2	16,6
1993	24,1	36,2	37,7	40,6	29,0
1994	30,3	43,8	46,9	48,6	37,4
1995	37,1	48,1	53,2	56,9	55,3
1996	40,8	51,0	57,8	63,0	53,0
1997	39,4	49,7	52,5	52,9	54,5
1998	34,7	48,6	52,3	54,6	47,7
1999	37,7	46,5	54,9	55,5	57,8
2000	37,9	45,6	54,4	54,8	56,8
2001 ^{a)}	34,6	44,0	48,3	51,3	60,8
2002 ^{a)}	33,0	43,9	44,3	53,3	54,6
2003 ^{a)}	31,2	41,2	43,3	47,3	52,7
2004 ^{a)}	34,4	39,1	49,0	52,0	51,4
2005 ^{a)}	34,8	42,7	47,3	51,0	51,6
A legalább 24 hónapja munkanélküliek aránya					
1994	5,9	10,5	11,9	12,1	6,9
1995	13,8	25,3	29,9	31,7	29,7
1996	17,4	27,6	32,4	36,0	34,0
1997	18,1	22,7	27,8	30,7	33,5
1998	14,3	24,6	27,1	28,1	27,2
1999	16,0	22,1	28,2	31,3	34,6
2000	15,9	19,8	27,6	29,0	30,1
2001 ^{a)}	13,3	19,8	22,9	25,7	32,9
2002 ^{a)}	11,8	15,7	19,5	28,4	31,3
2003 ^{a)}	10,4	18,7	20,0	26,7	31,8
2004 ^{a)}	10,5	15,1	24,1	27,7	29,9
2005 ^{a)}	13,4	16,6	21,9	26,9	26,9

Megjegyzés: a 30, illetve 90 napon belül új állásban kezdőkkel együtt.
a) A 2001. évi népszámlálás alapján újrasúlyozott adatok.

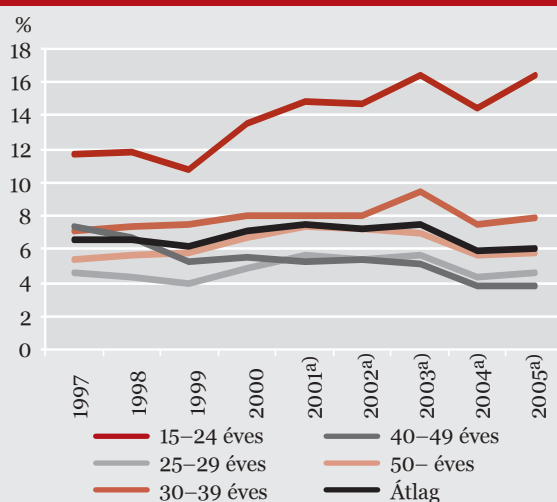
a megoldást. 2005-ben a 15–24 évesek korosztályában 17,2%-os arányban dolgoztak ilyen munkajogi keretek között, és az említett visszaesés után napjainkra egyedül ebben a korosztályban érte el a ráta a két évvel korábban mért értéket (3.11. ábra).

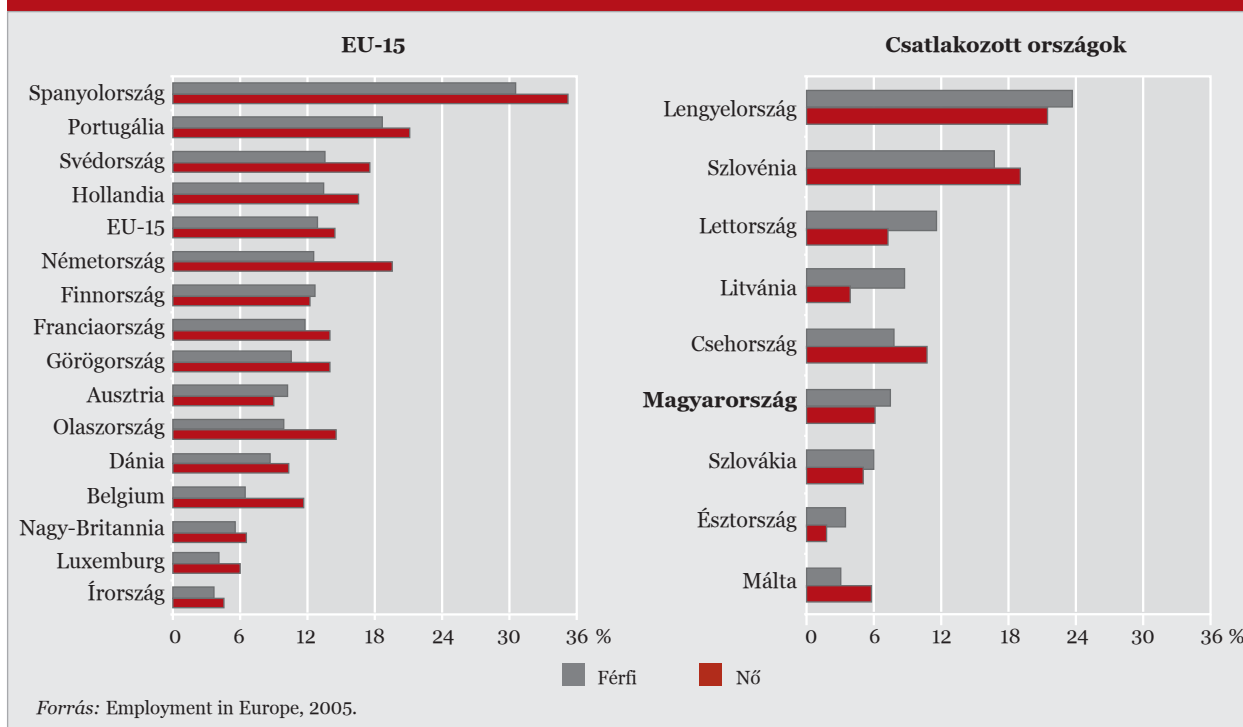
Az alkalmi munkát végzők és a határozott idejű szerződéssel dolgozók arányát tekintve az Európai Unión belül jelentékenyek a különbségek. Legmagasabb a hányaduk Spanyolországban, több mint 30%, míg például Nagy-Britanniában 6, Írországban pedig alig haladja meg a 4%-ot. Figyelemre méltó, hogy ez a foglalkoztatási forma általában a nőknél gyakori, hazánkban mégis a férfiak esetében mutat magasabb arányt (3.12. ábra).

3.10. ábra. A 15–64 évesek tartós munkanélküliségi rátája az Európai Unióban, 2004

3.11. ábra. A határozott idejű szerződéssel dolgozóknak a foglalkoztatottakon belüli aránya korcsoportonként

3.12. ábra. A határozott idejű munkaszerződéssel/alkalmi munkában foglalkoztatottak aránya, 2004

3.4. Munkakörülmények, munkaterhelés

A munkaerő-felmérés szerint 2005-ben a férfiak szokásos heti átlagos munkaideje 41, a nőké 39,2 óra volt. 1995-höz képest az átlagos heti munkaidő csökkent. A 2003-as adatokkal összevetve a férfiak ma több mint fél órával kevesebbet dolgoznak, míg a nőknél nem volt jelentős változás. Mindkét megfigyelt időpontban a középfokú iskolai végzettséggel rendelkezők, leginkább a szakmunkás, illetve szakiskolai képzettségűek töltöttek hosszabb időt munkával, ágazat szerint pedig a mezőgazdaságban dolgozók (3.9. tábla).

A részmunkaidőben dolgozók aránya 1995–2005 között 2,9%-ról 4,1%-ra emelkedett, ez mind egyéni (a családi kötıtségekkel jobban összeegyeztethető, egészségügyi problémák, csökkent munkabírás esetén is megfelelő lehet), mind makrogazdasági szempontból (szélesebb körű foglalkoztatottságra ad lehetőséget) előnyöket hordoz. Leggyakrabban a nők, a legidősebbek és az alacsony iskolai végzettségűek körében fordul elő (3.10. tábla). Elterjedését nagyban segítené, ha az a munkáltatók számára is kedvezményekkel járna.

Egyidejűleg több állást alig vállalnak (vagy vállalnak be) Magyarországon. 2005-ben a foglalkoztatottaknak csupán 1,9%-a (73 ezer fő) rendelkezett második munkahellyel, elsősorban idősebbek és diplomások. 1995-ben ez az arány még 4,7% (172 ezer fő) volt. Csökkenését a keresetek, jövedelmek alakulása nem indokolja, inkább a másodállásban végezhető tevékenységek köre szűkülhetett, vagy a vállalkozói szféra növekvő terhei szolgálhatnak okként (3.11. tábla).

A foglalkoztatási, munkahelyi körülményeiről nyilatkozva az alkalmazásban állók csak alig több mint egyharmada véli úgy, hogy nem kezdené a szokásosnál később vagy nem fejezhetné be korábban munkáját, ha az valamilyen családi okból szükségessé válna. Ennél valamivel korlátozottabb lehetőség van az egész napos távollétre. A foglalkoztatottak több mint 40%-ának – nyilatkozata szerint – erre egyáltalán nincs módja, egynegyedüknek alkalmanként nem okozna gondot egy esetleges távollét. Figyelemre méltó, hogy a férfiak érzékelnek több munkahelyi rugalmasságot (3.12. tábla).

Az elvi lehetőségekkel természetesen nem mindenki él. A foglalkoztatottak kevesebb mint egyharmada jelezte, hogy az elmúlt évben ilyen távollétre ténylegesen sor került volna. Az átlagosnál azonban

3.9. tábla. A foglalkoztatottak átlagos heti munkaideje

(óra)				
Megnevezés	1995	2003 ^{a)}	2004 ^{a)}	2005 ^{a)}
Nem				
Férfi	42,6	41,6	41,3	41,0
Nő	40,1	39,3	39,3	39,2
Korcsoport, éves				
15–24	41,2	40,0	40,4	40,2
25–29	41,7	40,6	40,7	40,4
30–39	41,7	40,8	40,7	40,5
40–49	41,8	40,7	40,6	40,4
50–	40,1	39,8	39,6	39,6
Iskolai végzettség				
Legfeljebb általános iskola	40,8	39,9	39,8	39,7
Szaktanulmányok, szakiskola	42,2	41,2	41,0	40,7
Érettségi	41,5	40,5	40,4	40,2
Főiskola, egyetem	40,3	39,8	39,6	39,5
A munkahely ágazati hovatartozása				
Mezőgazdaság	42,5	42,2	42,4	41,6
Ipar	41,5	40,7	40,7	40,5
Kereskedelem, vendéglátóipar, szállítás, távközlés	42,7	41,3	40,9	40,5
Pénzügyi és gazdasági szolgáltatás	41,3	40,5	40,0	40,2
Közigazgatás, oktatás, egészségügy	39,7	39,2	39,2	39,1
Egyéb személyi és közösségi szolgáltatás	40,4	39,2	39,0	39,0
Összesen	41,4	40,5	40,4	40,2

a) A 2001. évi népszámlálás alapján újraszámított adatok.
Forrás: KSH Munkaerő-felmérés.

3.10. tábla. A részmunkaidőben foglalkoztatottak aránya a foglalkoztatottakon belül

(%)				
Megnevezés	1995	2003 ^{a)}	2004 ^{a)}	2005 ^{a)}
Nem				
Férfi	1,8	3,2	3,2	2,7
Nő	4,1	6,0	5,9	5,8
Korcsoport, éves				
15–24	2,2	3,8	4,1	4,3
25–29	2,3	3,4	2,5	2,6
30–39	2,1	3,5	3,3	3,2
40–49	1,8	3,4	3,5	3,2
50–	7,1	7,9	8,1	6,9
Iskolai végzettség				
Legfeljebb általános iskola	4,4	7,6	7,4	7,1
Szaktanulmányok, szakiskola	1,8	3,6	3,6	3,2
Érettségi	2,5	4,4	4,2	4,0
Főiskola, egyetem	3,5	3,6	3,9	3,6
A munkahely ágazati hovatartozása				
Mezőgazdaság	3,9	6,3	5,5	4,6
Ipar	1,6	2,9	3,0	2,6
Kereskedelem, vendéglátóipar, szállítás, távközlés	3,0	4,6	4,7	4,5
Pénzügyi és gazdasági szolgáltatás	3,9	6,5	6,6	5,7
Közigazgatás, oktatás, egészségügy	3,3	4,7	4,2	4,2
Egyéb személyi és közösségi szolgáltatás	5,2	8,9	8,6	8,4
Összesen	2,9	4,5	4,4	4,1

a) A 2001. évi népszámlálás alapján újraszámított adatok.
Forrás: KSH Munkaerő-felmérés.

3.11. tábla. A két (vagy több) állással rendelkezők aránya a foglalkoztatottakon belül

(%)				
Megnevezés	1995	2003 ^{a)}	2004 ^{a)}	2005 ^{a)}
Nem				
Férfi	5,8	2,1	2,0	2,2
Nő	3,5	1,5	1,5	1,5
Korcsoport, éves				
15–24	1,7	0,5	0,8	0,7
25–29	3,6	1,2	1,0	1,4
30–39	5,8	2,0	2,0	1,9
40–49	5,5	2,0	1,9	1,9
50–	4,7	2,3	2,1	2,5
Iskolai végzettség				
Legfeljebb általános iskola	2,3	0,5	0,5	0,6
Szaktanulmányok, szakiskola	3,6	0,8	0,7	1,0
Érettségi	4,5	1,7	1,7	1,6
Főiskola, egyetem	11,4	4,8	4,4	4,3
Összesen	4,7	1,8	1,8	1,9

a) A 2001. évi népszámlálás alapján újraszámított adatok.
Forrás: KSH Munkaerő-felmérés.

3.12. tábla. A 15–64 éves foglalkoztatottak megoszlása a napi munkarend változtathatósága és az egész napos távollét lehetősége szerint, nemeként, 2005

(%)			
Lehetőség	Férfi	Nő	Együtt
Van-e lehetősége arra, hogy munkaideje kezdetét, illetve végét rugalmasan változtassa családi okból?			
Általában van rá lehetősége	37,7	36,5	37,2
Ritkán van rá lehetősége	24,3	28,9	26,4
Nincs lehetősége	38,0	34,6	36,4
Összesen	100,0	100,0	100,0
Van-e lehetősége arra, hogy jövedelmet biztosító munkájától akár egész napra távol maradjon családi okból?			
Általában van rá lehetősége	33,2	30,3	31,9
Ritkán van rá lehetősége	24,9	28,4	26,5
Nincs lehetősége	41,9	41,3	41,6
Összesen	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH, Munkaerő-felmérés kiegészítő felvétele.
„A munkavégzés és a családi kötelezettségek összeegyeztetése, 2005”.

3.13. tábla. A tört- vagy egész napot a munkahelyüktől távol töltő 15–64 éves foglalkoztatottak megoszlása az ellentételezés módja szerint, nemenként, 2005

(%)				
Megnevezés	Van		Nincs	
	15 éven aluli gyermeke			
	férfi	nő	férfi	nő
Távol lévők összesen ebből:	26,1	39,6	19,9	23,0
erre a napra fizetést vagy táppénzt kapott	8,9	20,4	5,9	8,0
erre a napra nem kapott fizetést vagy táppénzt	4,8	5,0	4,0	3,0
szabadság igénybevétele nélkül kompenzálta azt	12,4	14,2	10,0	12,0
Nem volt távol	73,9	60,4	80,1	77,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
Forrás: KSH, Munkaerő-felmérés kiegészítő felvétele.				
„A munkavégzés és a családi kötöttségek összeegyeztetése, 2005”.				

jóval gyakrabban hiányoztak a 15 éven aluli gyermeket nevelő nők, s esetükben az ilyen alkalmak közel fele (véltetően a beteg gyermek gondozására járó) táppénz igénybevételel járt (3.13. tábla).

3.5. Munkaerő-piaci dinamika

Éves átlagban a foglalkoztatottak 6–7%-a változtat munkahelyet. Különösen a fiatalok mobilitási rátája magas: közlésük szerint 2005-ben a 15–24 éves foglalkoztatottak 14%-a, a 25–29 évesek közel egy-

tizede került a megelőző 12 hónapban új munkahelyre. Nyilvánvaló okokból következően, minél idősebb a munkavállaló, annál kisebb az állásváltás valószínűsége. A képzettség szerinti differenciák kevésbé látványosak, ennek ellenére kitűnik, hogy az iskolázottsági hierarchiában felfelé haladva csökken a mobilitási ráta. Ha az átlagot tekintjük, 2003 óta a munkahely-változtatási hajlandóság egyre alacsonyabb (3.14. tábla).

A tényleges és a tervezett állásváltoztatások volumenét összehasonlítva, az utóbbiak aránya magasabb, 2005-ben 19,4%-os. A befolyásoló tényezők ebben az összefüggésben is hasonlóképp érvényesülnek: míg a 30 év alattiaknak 31, addig az 50 év felettieknek csak 9%-a szeretne más munkahelyen dolgozni; képzettség szerint pedig inkább az érettségizetteknek és a végzettség nélkülieknek van ilyen szándéka (3.15. tábla).

Egy 2002-es felmérés szerint a munkahely-változtatásra sokféle ok készítheti az érintetteket. A legtöbben a magasabb kereset reményében szeretnének váltani, főleg a férfiak, a 40 évesnél fiatalabbak és az alacsonyabb iskolázottságúak (egyaránt mintegy háromnegyedes arányban). Fontos szempont a szakmai karrier előmozdítása is, elsősorban a fiatalok és az érettségizettek, diplomások számára. A nők csaknem egynegyede, a férfiak 21%-a jobb munkakörülményeket szeretne, de hasonlóan fontos ez a motívum a legfeljebb szakmunkásképzőt, szakiskolát végzettek esetében is. 17%-os azok

3.14. tábla. A megelőző 12 hónapban munkahelyet változtatók aránya a foglalkoztatottakon belül

Megnevezés	(%)						
	1999	2000	2001 ^{a)}	2002 ^{a)}	2003 ^{a)}	2004 ^{a)}	2005 ^{a)}
Nem							
Férfi	7,2	6,6	6,5	6,6	8,0	7,7	7,2
Nő	5,6	5,5	5,3	5,5	6,0	5,5	5,3
Korcsoport, éves							
15–24	12,1	11,7	11,4	12,0	14,3	13,3	13,5
25–29	9,6	8,3	8,2	8,7	10,5	10,1	9,5
30–39	6,3	6,3	6,1	6,5	7,3	7,3	6,9
40–49	4,6	4,4	4,5	4,6	5,5	5,4	4,9
50–	3,1	3,1	3,0	2,9	3,6	3,1	2,9
Iskolai végzettség							
Legfeljebb általános iskola	6,5	6,8	6,6	7,1	8,5	8,4	8,1
Szakkultúsképző, szakiskola	7,9	7,4	7,3	7,4	8,6	8,2	7,6
Érettségi	5,8	5,4	5,0	5,4	6,2	5,8	5,6
Főiskola, egyetem	4,9	4,3	4,4	4,1	5,0	4,8	4,3
<i>Összesen</i>	<i>6,4</i>	<i>6,1</i>	<i>5,9</i>	<i>6,1</i>	<i>7,1</i>	<i>6,7</i>	<i>6,3</i>

a) A 2001. évi népszámlálás alapján újrásúlyozott adatok.
Forrás: KSH Munkaerő-felmérés.

3.15. tábla. A közeljövőben munkát, munkahelyet változtatni tervező foglalkoztatottak aránya

(%)		
Megnevezés	2002	2005
Nem		
Férfi	20,5	21,4
Nő	17,0	17,0
Korcsoport, éves		
18–29	31,3	31,6 ^{a)}
30–39	20,3	22,4
40–49	15,2	15,7
50–	6,7	9,0
Iskolai végzettség		
Legfeljebb általános iskola	15,2	20,2
Szaktanulmányok, szakiskola	20,0	18,9
Érettségi	20,4	21,5
Főiskola, egyetem	17,0	16,6
Összesen	18,9	19,4

a) 21–29 éves.

Forrás: „Életünk fordulópontjai” felvétel, 2002, 2005. KSH
Népességtudományi Kutatóintézet.**3.16. tábla. A munkahely-változtatás okai a változtatást tervezők körében nemek szerint**

(%)		
Ok	Férfi	Nő
Több pénzt szeretne keresni	74,4	68,8
Lakásához közelebbi munkahelyet szeretne	10,6	11,1
A családdal jobban összeegyeztethető munkát szeretne	8,0	14,3
Nem szereti a munkáját, a munkatársait	6,2	7,9
Rövidebb munkaidőt, több szabadidőt szeretne	16,2	18,3
Mellékállást szeretne vállalni	4,4	4,1
Jobb munkakörülményeket szeretne	21,3	23,2
Szakmai fejlődése, karrierje érdekében	22,4	27,9

Forrás: „Életünk fordulópontjai” felvétel, 2002.
KSH Népességtudományi Kutatóintézet.**3.17. tábla. A munkahely-változtatás okai a változtatást tervezők körében korcsoport és iskolai végzettség szerint**

(%)				
Ok	18–29	30–39	40–49	50–
	éves			
Több pénzt szeretne keresni	74,0	77,0	69,8	49,4
Lakásához közelebbi munkahelyet szeretne	10,7	8,0	14,7	8,8
A családdal jobban összeegyeztethető munkát szeretne	8,5	13,2	12,3	7,8
Nem szereti a munkáját, a munkatársait	7,5	6,3	6,6	6,6
Rövidebb munkaidőt, több szabadidőt szeretne	19,2	15,8	15,1	15,0
Mellékállást szeretne vállalni	4,9	2,8	4,7	4,8
Jobb munkakörülményeket szeretne	23,9	19,8	24,5	12,2
Szakmai fejlődése, karrierje érdekében	35,1	22,4	14,3	4,7

Ok	Maximum általános iskola	Szaktanulmányok	Érettségi	Főiskola, egyetem
Több pénzt szeretne keresni	77,5	78,7	70,0	58,5
Lakásához közelebbi munkahelyet szeretne	8,2	12,3	11,1	8,4
A családdal jobban összeegyeztethető munkát szeretne	7,6	10,1	11,8	11,0
Nem szereti a munkáját, a munkatársait	9,8	6,0	7,5	5,6
Rövidebb munkaidőt, több szabadidőt szeretne	11,5	19,6	18,4	12,4
Mellékállást szeretne vállalni	3,0	5,0	4,7	2,7
Jobb munkakörülményeket szeretne	24,9	26,4	19,7	15,8
Szakmai fejlődése, karrierje érdekében	7,6	15,2	31,0	43,4

Forrás: „Életünk fordulópontjai” felvétel, 2002.
KSH Népességtudományi Kutatóintézet.

aránya, akik a rövidebb munkaidő, több szabadidő reményében gondolkodnak az állásváltoztatáson; az átlagosnál nagyobb súllyal esik latba ez a szempont a középfokú végzettségűeknél és a fiataloknál. Leginkább a középgenerációhoz tartozó gyermekes nők számára fontos, hogy a családi feladatokkal job-

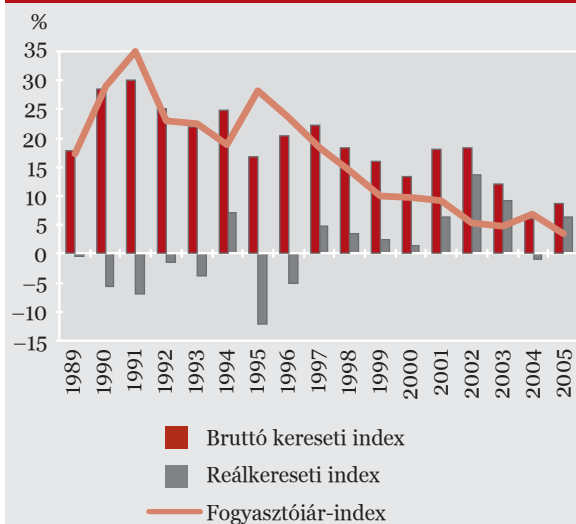
ban összeegyeztethető munkát végezzenek. Főleg a 40–49 évesek emelték ki azt a szempontot, hogy a munkahely lakásukhoz, lakóhelyükhöz közelebb legyen. A nők 8, a férfiak 6%-a azért tervez váltást, mert nem szereti a jelenlegi munkáját, munkatársait. A legkevesebben – 4%-nyian – arra hivatko-

nak, hogy másodállást szeretnének vállalni, amire így nagyobb esélyük lenne.

3.6. Keresetek

A 2005-ös, átlagosan 158 300 Ft-os bruttó nominálkereset közel másfélszerese volt a 2001. évének. A keresetek reálértékét vizsgálva a rendszerváltozás óta eltelt időszak nagyjából két részre osztható. 1990–96 között – 1994 kivételével – folyamatosan csökkenés mutatkozott, a mélyponton 1996-ban volt; a második (1997–2003 közötti) szakasz viszont a folyamatos növekedés periódusa volt – köszönhetően a sikeres gazdasági konszolidációnak. Az utolsó 7 éves periódusból is kiemelkedik a 2002. évi – a 2001-eshez viszonyítva – 14%-os többlet. 2004-ben azonban a fogyasztóiár-index 6,8%-os növekedése mellett az előző évhez viszonyítva 1%-kal csökkent a reálkereset (3.13. ábra), aminek oka technikai jellegű: a közszférában szokásos egy havi különjuttatás kifizetése 2004 végéről 2005 elejére tevődött át.

3.13. ábra. A bruttó kereset, a reálkereset, valamint a fogyasztói árak éves változása

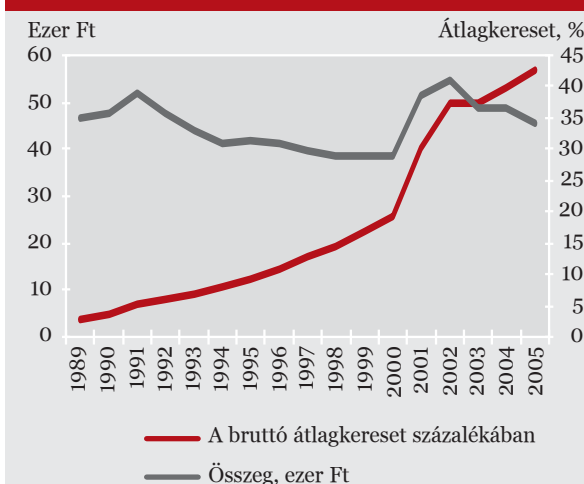
Forrás: Munkaerőpiaci Tükör 2005.

A kedvező folyamatban leginkább a minimálbér és a köztisztviselői, valamint a különböző közalkalmazotti csoportok bérkorrekciója játszott szerepet. A fogyasztóiár-index növekedési ütemének lassulása szintén a keresetek reálértékének emelkedését segítették elő.

A minimálbérnek a bruttó átlagkeresetekhez viszonyított aránya a vizsgált időszakban folyamatosan vál-

tozott. Trendje 1990 és 1998 között lassan, de folyamatosan csökkenő volt. A ráta legalacsonyabb szintre (28,8%) 1998-ban süllyedt; az eddigi legmagasabb értékét (40,8%) 2002-ben vette fel, napjainkban 35%-ot tesz ki. A minimálbér 40 ezerről 57 ezer Ft-ra történő emelése az alacsony keresetű fizikai dolgozók javadalmazására volt jelentősebb következménnyel. Tényleges nominális keresetemelkedést azonban nem feltétlenül jelentett, inkább a szürkegazdaság egy hányadát terelte legális keretek közé. Alátámasztja ezt a feltevést az a tény is, hogy a kisvállalkozásoknál minimálbéren alkalmazottak aránya az 1998. évi 15%-ról 2003-ig közel 50%-osra emelkedett, ugyanakkor a több mint 50 főt foglalkoztató vállalkozásoknál alig mutatkozott ilyen változás (3.14. ábra).

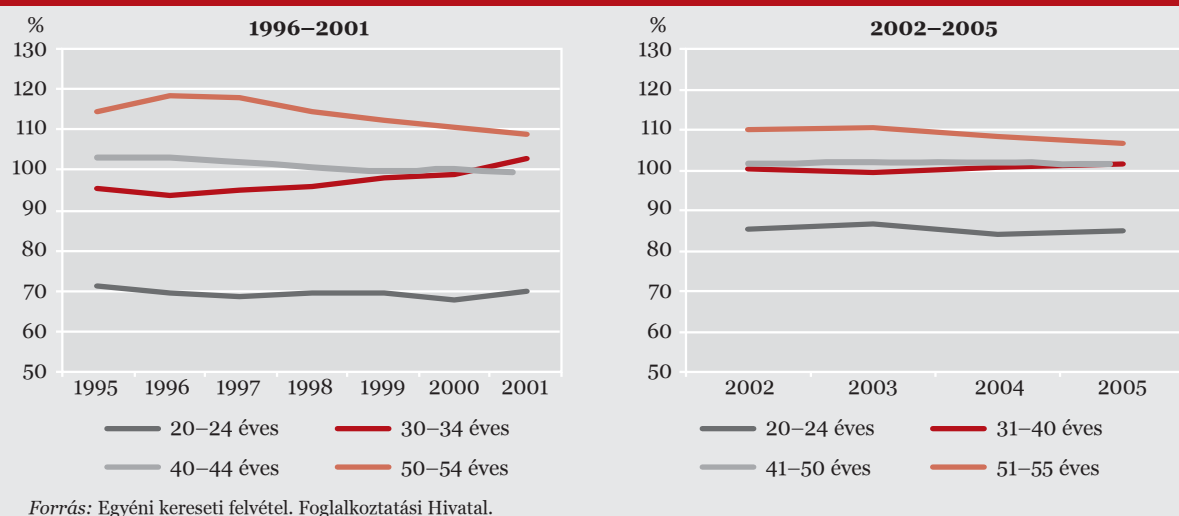
3.14. ábra. A minimálbér összege és aránya a bruttó átlagkereset százalékában

Forrás: Intézményi munkaügyi adatgyűjtési rendszer.

Az életkor a bér alakulását jelentősen befolyásolja. Általában elmondható, hogy minél idősebb a munkavállaló, annál magasabb a bruttó átlagkeresete. Ugyanakkor a kilencvenes évek közepe óta az idősebbeknek ez az előnye számottevően csökkent. 2005-ben az 56 éven felüli foglalkoztatottak keresete a nemzetgazdasági átlag 120%-ára rúgott, és a legfiatalabb, illetve legidősebb korosztályok bérkülönbsége a kilencvenes évek közepén mért két és félszeresről napjainkra alig egyharmadosra szelődött. A nem pályakezdő fiatalok – a 30–34 évesek – a kilencvenes évek közepén még csak az átlag 94%-át kapták, 2002-ben viszont már gyakorlatilag azzal megegyező összeget (3.15. ábra). Mindebből a fiatalok korszerűbb szaktudásának a

3.15. ábra. Az egyes korcsoportok bruttó átlagkeresete a nemzetgazdasági átlag arányában

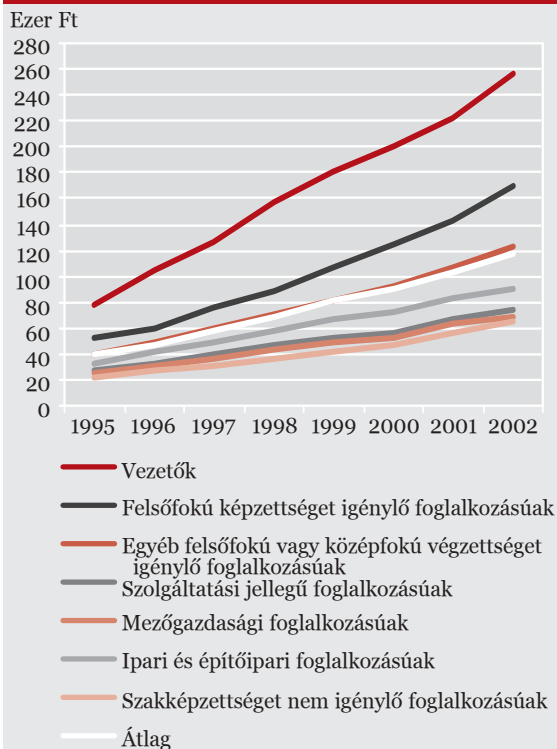

munkaerő-piaci felértékelődésére következtethetünk.

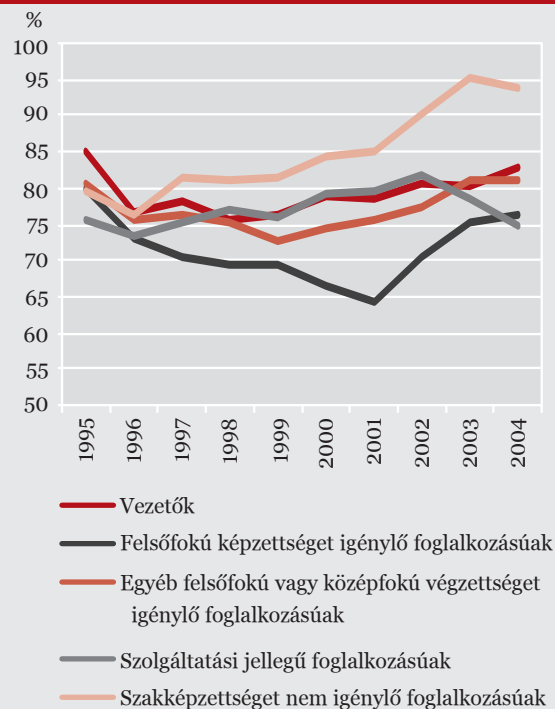
A bruttó keresetek a két eltérő finanszírozási terület szerint is különböznek: 1995 és 2000 között a verseny-

szférában jóval magasabbak voltak, mint a közszférában, 2001 óta viszont az utóbbiban mutatkozott erőteljes javulás. 2005-ben a vállalkozásoknál dolgozók átlagosan 148 500 Ft-ot, a költségvetési szervezeteknél

3.16. ábra. A bruttó átlagkereset alakulása néhány foglalkozási főcsoportban

3.17. ábra. A nők bruttó kereseti aránya a férfiakéhoz képest néhány foglalkozási főcsoportban

alkalmazásban állók 182 200 Ft-ot kerestek. 2005-ben a versenyszférában 6,9%-os volt az emelkedés, a költségvetés területén dolgozóké viszont 12,8%-os, mint-hogy az utóbbiakat törvény szerint megillető egyhavi különjuttatást 2005-re ütemezték át.

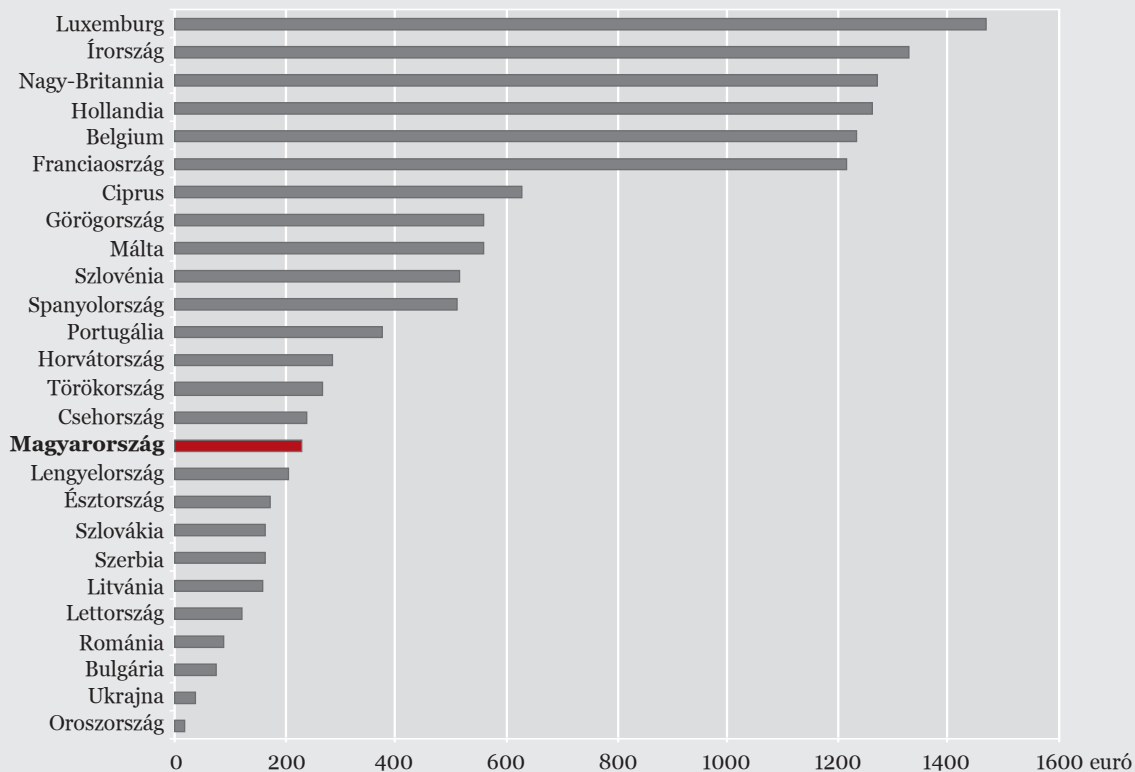
Nagyon lényegesek a foglalkozási főcsoportok szerinti differenciák. Általánosságban érvényes az az összefüggés, hogy a nagyobb presztízsű, magasabb végzettséget igénylő, vezetői funkciókat is magukban foglaló munkakörökben magasabbak a keresetek. Emellett az is igaz, hogy éppen ezeknek a foglalkozásoknak a bérkondíciói javultak a leggyorsabban a kilencvenes évek második felében és az ezredforduló után. A vezetők bruttó átlagkeresete 1995 és 2004 között a 3,4-szeresére emelkedett; ennél is nagyobb mértékű keresetnövekedés tapasztalható a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozások esetében. Ez a képzettség, a szaktudás növekvő munkaerő-piaci megtérülésére utal (3.16. ábra).

A nemek szerinti különbségek némileg csökken-tek: a nők bruttó átlagkeresete 1995-ben a férfiaké-
nak 81, 2004-ben 86%-át érte el. Figyelmet érdem-

lően változott a szakmastruktúrának ebben betöltött szerepe. 1995-ben még – a sokszor csak minimális szakképesítést igénylő – szolgáltatói foglalkozá-
sokban, 2002-ben viszont már a diplomát igénylő állásokban, majd 2004-ben ismét a szolgáltatói szek-
torban szenvedték el a legnagyobb hátrányt a nők. A vezető pozíciók esetében az időbeli változást U alakú görbe írja le: 1995 és 1999 között a férfiakéhoz képest romlottak a nők kereseti viszonyai, 2003-után némi-
leg javultak. Legerősebb közeledés a szakkép-
zettséget nem igénylő foglalkozásoknál mutatkozik (3.17. ábra).

A 10 új tagállamban a teljes munkaidőben foglalkoztatottak minimálbére messze elmaradt az EU-15 átlagától, bár az utóbbi országcsoportban is jelentősek a különbségek. Luxemburgban (1467 €) és Írországból (1324 €) a legmagasabb, Portugáliában (375 €) és Spanyolországban (513 €) a legalacsonyabb a foglalkoztatottak bruttó minimálkeresete. A poszt-
szocialista országok bérvizsgálatai azonban az EU-15 legfejletlenebb gazdaságaihoz viszonyítva is messze kedvezőtlenebbek (3.18. ábra).

3.18. ábra. A teljes munkaidőben foglalkoztatottak törvényes minimálbére, 2004

Forrás: Annual gross earnings. Results from Member States, Acceding, and Candidate Countries, and Switzerland. Statistics in focus. Theme 3: Population and social condition. 2003/25. Eurostat.

LEGFONTOSABB FOGALMAK

Alkalmazott: a munkaerő-felmérésben megkérdezett 15–74 éves személy, aki a megfigyelt héten vállalkozással, költségvetési, társadalombiztosítási, illetve nonprofit szervezettel munkaviszonyban vagy bedolgozói jogviszonyban állt, illetve azoknál szóban vagy írásban történt megállapodás alapján munkát végzett (ILO-definíció).

A tartós munkanélküliség rátája: az egy éve vagy ennél hosszabb ideje munkát kereső munkanélküliek aránya a gazdaságilag aktív népességben.

Bruttó átlagkereset: a teljes munkaidőben foglalkoztatottak részére fizetett bruttó kereset-tömeg (alapbér, bérpótlék, kiegészítő fizetés, prémium, jutalom, 13. és további havi fizetés) egy főre jutó havi átlaga.

Foglalkoztatott: aki a vonatkozási héten legalább egy órányi, jövedelmet biztosító munkát végzett, illetve rendelkezett olyan munkahellyel, ahonnan átmenetileg (betegség, szabadság stb. miatt) volt távol. A gyermekgondozási díjban (gyed), gyermekgondozási segélyben (gyes) részesülők a nemzetközi ajánlásnak megfelelően a vonatkozási héten végzett tevékenységük alapján kerülnek besorolásra. Az Eurostat ajánlások alapján a sorkatonák mint intézeti népesség nem tartoznak a felvétel körébe.

Gazdaságilag aktívak azok, akik megjelentek a munkaerőpiacon, azaz a foglalkoztatottak és a munkanélküliek.

Gazdaságilag nem aktívak azok, aki a vonatkozási héten nem dolgoztak, illetve nem volt rendszeres jövedelmet biztosító munkájuk, és nem is kerestek munkát, vagy kerestek, de nem tudtak volna munkába állni.

Munkanélküli: aki a vonatkozási héten nem dolgozott, és nincs is olyan munkája, amelytől átmenetileg távol volt; a kikérdezést megelőző négy hét folyamán aktívan keresett munkát; két héten belül munkába tudna állni, ha találna megfelelő állást, illetve már talált munkát, ahol 90 napon belül (2002-ig 30 napon belül) dolgozni kezd.

Munkanélküliségi ráta: a munkanélküliek a megfelelő korcsoportba tartozó gazdaságilag aktív népesség százalékában.

Nettó átlagkereset: a bruttó átlagkeresetből gazdálkodó szervezetenként a mindenkor munkavállalói járulék, a mindenkor érvényes jövedelemadó-kulcsok alapján számított személyi jövedelemadó, az egészségbiztosítási és a nyugdíjjárulék, valamint a munkavállalói járulék levonásával és az adott évre érvényes járulékküszöb figyelembevételével számított adat.

Reálkereseti index: a bruttó, illetve a nettó kereseti index és a fogyasztói árindex hányadosa.

4. JÖVEDELMI HELYZET, JÖVEDELEMEGYENLŐTLENSÉG

FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK

- A kilencvenes évek közepéig a társadalmi-politikai átalakulást gazdasági recesszió kísérte, ami a jövedelmek színvonalának jelentős csökkenésével, az egyenlőtlenségek határozott erősödésével járt együtt. A kilencvenes évek második felétől növekedésnek indult az életszínvonal, ez azonban a jövedelmi egyenlőtlenségek mértékén érdemben nem változtatott.
- Az 1995. évi reáljövedelem a nyolcvanas évek utolsó harmadában mértnek valamivel kevesebb mint a 2/3-ára süllyedt. A folyamatban szerepet játszott mind a foglalkoztatottság visszaesése, mind a keresetek, nyugdíjak csökkenő reálértéke. A 2004. évi egy főre jutó reáljövedelem már 40%-kal meghaladta az 1995-ben mértet. Az előrelépésben – a foglalkoztatottság kismértékű bővülése mellett – a keresetek színvonalának emelkedése volt a meghatározó, de hatással volt rá az eltartott gyermekek számának (összes népességen belüli hányadának) csökkenése is.
- A jövedelmek forrás szerinti szerkezete is változott. A kilencvenes évek második harmadáig a társadalmi jövedelmek tettek szert nagyobb súlyra, az ezt követő években pedig a piaci, munkajövedelmek összes jövedelmen belüli hányada emelkedett. A 2004-es arányok az 1987-est közelítik (az összes bruttó jövedelmen belül 74,2% piaci, 24,5% társadalmi jövedelem).
- Az egyes jövedelemtulajdonos-típusok képviselőinek az egy főre jutó nettó jövedelem alapján képzett tizedek közötti átrendeződése ugyancsak a kilencvenes évek második feléig zajlott le. 1987-ben gyakorlatilag még nem létezett munkanélküliség, így akkor a legalsó jövedelmi tizedekben jellemzően a nyugdíjasok és a gyermekgondozási ellátást igénybe vevő sokgyermekes családok képviselték magukat. 1995-ben a jövedelmi ranglétra középső szegmensében találjuk a nyugdíjasok tömegeit, míg a legszegényebbek közé a munkaerőpiacról kiszorult aktív korúak, közülük is főképpen a gyermekesek kerültek. 1995–2004 között az egyes jövedelemtulajdonosok decilisenkénti megoszlása alig módosult.
- A legalsó jövedelmi tizedbe tartozók összes jövedelemből való részesedése a kilencvenes évek közepéig folyamatosan csökkent, legnagyobb mértékben 1987 és 1995 között, 2004-ben viszont némileg emelkedett. A felső jövedelmi harmadba tartozók összjövedelemből való részesedési aránya 1987 és 1995 között megugrott, és némileg tovább nőtt 2004-ben is.
- A különböző jövedelemegyenlőtlenségi mutatók azt jelzik, hogy a nyolcvanas évek vége és a kilencvenes évek közepe között felerősödött jövedelemdifferenciálódás a kilencvenes évek végétől nem folytatódott, az egyenlőtlenség mértéke enyhén nőtt, illetve 2004-ben stagnált 1995-höz képest.
- A demográfiai jellegű változók egyre kevésbé magyarázzák a jövedelemegyenlőtlenségeket, annál inkább a háztartásfő gazdasági aktivitása és iskolai végzettsége. Azon csoportok jövedelmi előnye növekedett nagyobb mértékben, amelyek munkaerő-piaci pozíciója – iskolai végzettségüknek, szakismeretüknek köszönhetően – erős volt, ezzel szemben lemaradtak az alacsony iskolai végzettségűek és a saját jogú öregségi nyugdíjon kívüli egyéb társadalmi jövedelmekből élők (munkanélküliek, rokkantnyugdíjasok).
- Csökkenő jelentősége ellenére sem elhanyagolható az a szerep, amit az eltartottak háztartáson belüli száma játszik az egy főre jutó jövedelmek alakulásában. 2004-ben a gyermekes háztartásoknak a gyermektelenekéhez viszonyított jövedelmi hátránya fokozódott. Legnehezebb helyzetben a 133 ezer, aktív kereső nélküli gyermekes háztartás volt, amelynek az egy főre jutó éves jövedelme az átlag felét sem érte el.

4.1. A jövedelmek színvonala, eloszlása

A rendszerváltás óta eltelt több mint másfél évtizedben a lakossági jövedelmek színvonalának és eloszlásának alakulásában két jól elkülöníthető időszak figyelhető meg. A kilencvenes évek közepéig a társadalmi-politikai átalakulást gazdasági recesszió kísérte, ami a jövedelmek színvonalának jelentős csökkenésével, az egyenlőtlenségek határozott erősödésével járt együtt. A kilencvenes évek második felétől növekedésnek indult az élet-színvonal, ez azonban a jövedelmi egyenlőtlenségek mértékén érdemben nem változtatott.

Az összlakosság és a társadalom különböző csoportjainak jövedelmi színvonaláról, a jövedelem-eloszlásról és a jövedelemegyenlőlenségről már hosszú évtizedek óta a KSH két adatgyűjtése ad számot. Az egyik az önkéntes válaszadású, éves gyakoriságú Háztartási költségvetési felvétel (HKF), amely a jövedelmek mellett a kiadásokról is teljes körű képet nyújt.

A másik a ritkábban, nagy mintán végrehajtott, a települések széles körét felölelő Jövedelmi felvétel. Ennek az a jellegzetessége, hogy adatállományának valamely része mindig kiegészül más, teljes körű adatforrásokkal, nem szorítkozik az önkéntes válaszadású lakossági interjúkra. A kilencvenes évek előtt a foglalkoztatottak kereseti adatait a KSH az önbevalláson kívül a munkaadók igazolásaiból származtatta, ezt követően a jövedelmekre és a 16 éves és idősebb személyek gazdasági aktivitására vonatkozó és az egyéb tájékoztató jellegű adatokat az önkéntes válaszadású lakossági felvételből, míg a jövedelmeken kívüli egyedi háztartási és személyi információikat a kötelező válaszadású mikrocenzusból nyeri.

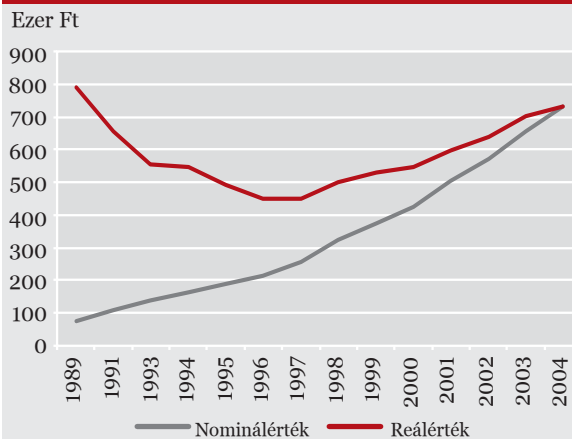
Miután a KSH Jövedelmi felvételei közel estek az említett fordulópontokhoz (1987-re, 1995-re és 2004-re vonatkoztak), és a lakossági jövedelmek színvonaláról, továbbá differenciáltságáról – az erre irányuló, ismert felvételek közül – a leginkább elfogadható eredményeket adják, ezért elemzésünkben ezekre támaszkodunk. Bizonyos trendek kimutatásánál használjuk a Háztartási költségvetési felvétel adatait is. (Ez utóbbi kétségtelen előnye a rendszeresség, hátránya viszont – módszertani okokból – a jövedelmek színvonalának és differenciáltságának alulbecslése.) A KSH jövedelmeket is vizsgáló harmadik felvétele, a „Változó

életkörülmények” 2005-ben indult. Adatai a társadalmi kirekesztettség mélyebb vizsgálatát és a későbbiekben longitudinális elemzést tesznek majd lehetővé.

4.2. A jövedelmek színvonalának, reálértékének alakulása az elmúlt másfél évtizedben

Az 1995. évi reáljövedelem a nyolcvanas évek utolsó harmadában mértnek a 62–63%-ára süllyedt. (A nomináljövedelem növekedési üteme lassabb volt, mint az inflációé.) A folyamat részben a foglalkoztatottság visszaesésével, részben pedig a foglalkoztatottak reálkeresetének csökkenésével függött össze. Megjelent a munkanélküliség, és megugrott az aktív korú nyugdíjasok száma. Mindez a társadalmi jövedelmek összjövedelmen belüli arányának jelentős növekedését hozta magával, a társadalmi jövedelmek különböző típusai azonban szintén veszítettek reálértékükből.

4.1. ábra. A lakosság egy főre jutó évi nettó jövedelmének alakulása nominál- és reálértéken, 2004. évi árakon

Forrás: Háztartási költségvetési felvétel, KSH.

A kilencvenes évek második felétől – inkább az utolsó harmadától – növekedésnek indult az élet-színvonal, a 2004. évi egy főre jutó 786,6 ezer forintos jövedelem reálértéken már 40%-kal meghaladta az 1995. évit (4.1. ábra). Az előrelépésben – a foglalkoztatottság kismértékű bővülése mellett – főképpen a keresetek színvonalának emelkedése volt a meghatározó, de hatással volt rá az eltartott gyermekek számának (összes népességén belüli

hányadának) csökkenése is. Így az összjövedelmen belül a piaci jövedelmek átlagosan 5 százalékponttal emelkedtek, és hozzávetőlegesen ugyanennyivel csökkent a társadalmi jövedelmek összjövedelmen belüli aránya.

4.3. A jövedelmek szerkezetének változása 1987–2004 között

1987-ben az egy főre jutó összes bruttó jövedelem 75,5%-a volt munkajövedelem, 23,5%-a társadalmi jövedelmekből származott. 1995-ben az előbbi részesedése 69,3, az utóbbié 29,3% volt, a 2004-es arányok az 1987-est közelítik (74,2 illetve 24,5%).

A népesség egy főre jutó nettó jövedelme alapján képzett tizedekbe tartozók összes jövedelmének forrás szerinti arányait szemlélve, a vizsgált időszak első periódusában a különböző jövedelemtulajdonos-típusok képviselőinek pozicionális átrendeződése is megfigyelhető. 1987-ben

gyakorlatilag még nem létezett munkanélküliség, így a legalsó jövedelmi tizedekben jellemzően a nyugdíjasok és a gyermekgondozási ellátást igénybe vevő sokgyermekes családok képviselték magukat. 1995-re a jövedelmi ranglétra középső szegmensében találjuk a nyugdíjasok tömegeit, míg a legszegényebbek közé a munkaerőpiacról kiszorult aktív korúak, közülük is főképpen a gyermekesek kerültek. Így 1987 és 1995 között a munkajövedelmek összes jövedelmen belüli aránya legnagyobb mértékben az 1., és az 5–7. decilisekben csökkent, 12–14%-kal.

A munka- és tőkejövedelmek színvonalemelkedéséből következően – eltekintve az 1. decilisbe tartozóktól – a piaci jövedelmek aránya nőtt, míg a legszegényebb, a munkaerőpiacról kiszorultak esetében a társadalmi jövedelmek hányada emelkedett (az aránynövekedésben mind a társadalmi jövedelmek körének kiszélesedése, mind színvonalának átlagot meghaladó mértékű emelkedése szerepet játszott) (4.1. tábla).

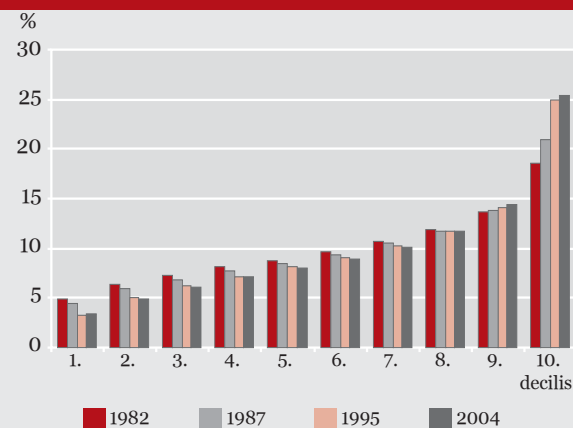
4.1. tábla. A piaci és a társadalmi jövedelmek részaránya az összjövedelemből decilisenként

(%)										
Jövedelemtípusok	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
decilis										
1987										
Piaci jövedelem	55,6	59,6	64,2	67,4	70,7	73,1	76,7	77,4	82,5	87,5
Társadalmi jövedelem	44,2	38,7	34,7	31,5	28,3	26,1	22,3	22,0	16,6	11,0
Egyéb jövedelem	0,2	1,7	1,1	1,1	1,0	0,8	1,0	0,6	0,9	1,5
Bruttó jövedelem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1995										
Piaci jövedelem	41,3	54,4	60,3	59,9	57,8	59,6	62,4	67,8	74,1	86,9
Társadalmi jövedelem	56,7	44,1	38,8	39,3	41,4	40,0	36,8	31,5	24,9	10,1
Egyéb jövedelem	2,0	1,5	0,9	0,8	0,8	0,4	0,8	0,7	1,0	3,0
Bruttó jövedelem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2004										
Piaci jövedelem	38,7	57,0	63,5	63,4	63,1	65,4	67,6	73,1	81,2	88,9
Társadalmi jövedelem	60,0	41,8	35,6	35,7	36,0	33,9	31,8	26,2	17,9	8,6
Egyéb jövedelem	1,2	1,2	0,9	0,9	0,9	0,7	0,6	0,6	1,0	2,5
Bruttó jövedelem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Forrás: Jövedelemfelvétel, KSH.										

4.4. Az egyes decilisekbe tartozók részesedése az összes jövedelemből 1982 és 2004 között

A jövedelem szerkezetének változása hatással volt az egyes decilisekbe tartozók összjövedelemből való részesedésének arányára is: a legszegényebb rétegeké a nyolcvanas évek elejétől folyamatosan, 1987 és 1995 között pedig gyorsulva csökkent (4,5%-ról 3,3%-ra); ezzel szemben a 9. és 10. decilisbe tartozóké egyre nagyobb mértékben emelkedett (a 10. decilisben az 1982. évi 18,6%-ról 25%-ra). A kilencvenes évek utolsó harmadától az összjövedelemből való részesedés aránya az egyes decilisekben gyakorlatilag azonos volt az 1995. évvel, némi növekedés a 9. és 10. decilisben volt tapasztalható (0,3–0,3%-pont) (4.2. ábra).

4.2. ábra. Az egy főre jutó nettó jövedelem alapján képzett decilisek részesedése az összes nettó jövedelemből

Forrás: Jövedelemfelvétel, KSH.

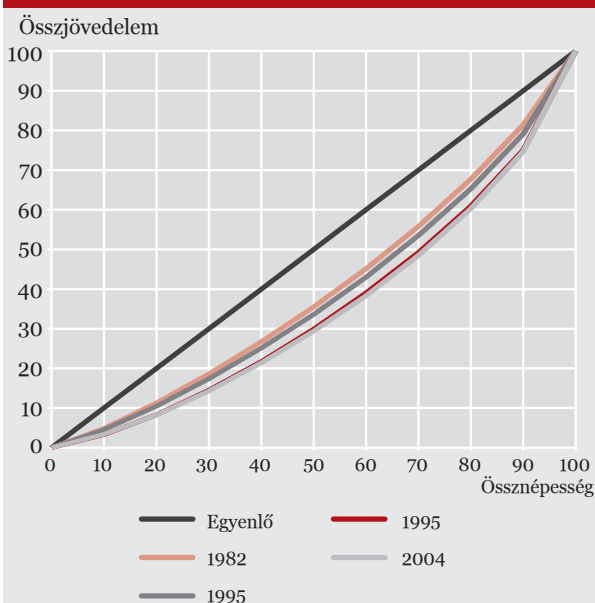
4.5. A jövedelemegyenlőtlenség alakulása

A jövedelmi különbségek a nyolcvanas évektől folyamatosan, a nyolcvanas évek végétől a kilencvenes évek közepéig, második harmadáig pedig felgyorsulva növekedtek. A kilencvenes évek végétől a kétezres évek közepéig a folyamat stagnált vagy enyhén emelkedő trendet vett fel. Ennek megfelelően, míg a legfelső és a legalsó tizedbe tartozók egy főre jutó nettó jövedelmének hányadosa 1982-ben 3,8, 1987-ben 4,6-szeres különbséget mutatott ki, addig 1995-re 7,5-szeresre nőtt a differencia,

2004-ben 7,6-szeres volt. A felső 5%-ba tartozók egy főre jutó nettó jövedelme pedig mind 1995-ben, mind 2004-ben 11,6-szer volt magasabb, mint az alsó 5%-é. Ez utóbbiak alkotják a tartósan leszakadó szegények csoportját.

Az összjövedelem eloszlását szemléletesen bemutató Lorenz-görbe is azt jelzi, hogy az utóbbi csaknem egy évtized alatt a jövedelmek emelkedését nem kísérte szóródásuk növekedése (4.3. ábra).

4.3. ábra. A nettó jövedelem Lorenz-görbéi

Forrás: Jövedelemfelvétel, KSH.

A jövedelemegyenlőtlenség leggyakrabban használt mérőszáma a Lorenz-görbén alapuló Gini-mutató, ami a koncentráció mértékét jelzi, ám az átlagos jövedelmi színvonalra érzéketlen. Értéke az 1982-es 0,206-ról 1995-re 0,296-ra emelkedett, majd enyhe növekedés nyomán, 2004-ben 0,3121-en állt, ami nemzetközi összehasonlításban közepesnek mondható.

A jövedelem differenciáltság időbeli alakulása ennél érzékenyebb egyenlőtlenségi mutatóval, a Robin Hood-indexszel vizsgálható. Ez az indikátor az egyenletes eloszlástól való eltérést méri, vagyis azt, hogy az átlag fölött élők jövedelméből mennyit kellene átcsoportosítani a szegényebbek javára ahhoz, hogy a teljes jövedelmi egyenlőség megvalósuljon. A jövedelmi egyenlőség biztosításához

1982-ben az egy főre jutó nettó jövedelmek 15%-ára, 1987-ben 17%-ára és 1995-ben már a jövedelmek több mint egyötödére lett volna szükség, és 2004-ben is lényegében ez utóbbihoz hasonló volt az arány.

Az Éltető–Frigyes-index a nemzetgazdasági átlag feletti jövedelműek átlagjövedelmének az átlag alattiak átlagjövedelmének százalékában kifejezett értéke. Ez – a többi egyenlőtlenségi mutatóval összhangban – 1982-ről 1987-re is jelzett némi egyenlőtlenségnövekedést, de 1987 és 1995 összevetésében ugrásszerű emelkedést mutatott (1,99-ről 2,36-ra), majd 2004-ig csak enyhén nőtt (4.2. tábla).

4.2. tábla. Néhány fontosabb jövedelemegyenlőtlenségi mutató

Egyenlőtlenségi mutató	1982	1987	1995	2004
A felső és az alsó tized átlagjövedelmének aránya	3,8	4,6	7,5	7,5
A felső és az alsó ötöd átlagjövedelmének aránya	4,7	4,8
A felső és az alsó huszad átlagjövedelmének aránya	11,6	11,6
Éltető–Frigyes-index	1,82	1,99	2,36	2,41
Robin Hood-index	14,9	17,0	21,0	21,4
Gini-mutató	..	0,2358	0,2964	0,3121

Forrás: Jövedelemfelvétel, KSH.

Összegezve: minden egyenlőtlenségi mutató azt jelzi, hogy a nyolcvanas évek vége és a kilencvenes évek közepe között felerősödött jövedelemkülönbség kialakulás a kilencvenes évek végétől nem folytatódott, az egyenlőtlenség mértéke a 2004. évre vonatkozó jövedelmi felvétel adatai alapján stabilizálódni látszik.

4.6. Az egyes társadalmi csoportok jövedelmi helyzetének alakulása 1995-ben és 2004-ben

A vizsgált közel egy évtizedes időszakban azon csoportok jövedelmi előnye növekedett nagyobb mértékben, amelyek munkaerő-piaci pozíciója – iskolai végzettségüknek, szakismeretüknek köszönhetően – erős volt, ezzel szemben lemaradtak az alacsony iskolai végzettségűek, illetve azok, akik bár keresőfoglalkozást folytatnak, de sok eltartotttól kell gondoskodniuk.

Tekintsük ennek igazolása érdekében a háztartásfő iskolai végzettsége és gazdasági aktivitása szerint csoportosított adatokat. Azoknak a háztartásoknak az egy főre jutó éves nettó jövedelme (2004-ben 1 millió 234 ezer Ft), amelyeknek háztartásfője felsőfokú végzettségű, 57%-kal magasabb volt, mint az országos átlag, míg ha a háztartásfő iskolai végzettsége maximum 8 osztály, 23%-kal elmaradt attól. Ez utóbbi csoporton belül azonban markánsan elkülönül a nagyon idős nyugdíjasok egy- vagy kétszemélyes háztartása, amelynek jövedelme lényegében az átlag körüli nyugdíjból származik; és az aktív korú, szakmával, szakismerettel nem rendelkező, a munkaerőpiacról kiszorult, általában gyermekes háztartásfő családja, melynek jövedelme jóval az országos átlag alatt van.

A gazdasági aktivitás szerinti csoportosítás alapján abban a háztartásban volt a legmagasabb az egy főre jutó nettó jövedelem (2004-ben 890 ezer Ft/fő/év), amelynek háztartásfője vállalkozó, a jövedelem növekedése viszont az 1995-ös szinthez képest ott volt a legnagyobb (43%-os), ahol a háztartásfő alkalmazásban állt.

A nyugdíjas háztartásfők háztartásában az egy főre jutó évi nettó jövedelem (2004-ben 751 ezer Ft) az országos átlag 96%-át érte el, ezen belül a saját jogú öregségi nyugdíjasoké az átlagnál 3%-kal magasabb volt, míg legalacsonyabbnak a saját jogú rokkantnyugdíjasoké mutatkozott. Ez utóbbiak éves 590 ezer Ft-os jövedelme mindössze 73%-át tette ki a saját jogú öregségi nyugdíjasokénak. Ennek oka a rokkantsági nyugdíjak alacsonyabb színvonala mellett a háztartás összetételében rejlik. Az öregségi nyugdíjas háztartásfők háztartása egyszemélyes vagy a szintén nyugdíjas házastárssal egészül ki, míg – az aktív korú – rokkantnyugdíjas háztartásfők háztartásában eltartott gyermekekről is gondoskodni kell (átlagos háztartásnagyságuk 2,34 fő).

A munkanélküli-, illetve a gyermekgondozási ellátásban részesülő háztartásfők háztartásának az egy főre jutó éves nettó jövedelme az átlag felét, illetve 40%-át tette ki 2004-ben. Jövedelmük nagyobb hányada származott pénzbeli társadalmi juttatásokból 2004-ben, mint 1995-ben. Miután a társadalmi juttatások növekedési üteme nem tartott lépést a munkaviszonyból, vállalkozásból származó jövedelmek dinamikájával, az érintett kb. 111 ezer háztartás a legszegényebbek közé került, illetve lemaradásuk tovább nőtt (4.3. tábla).

4.3. tábla. A különböző gazdasági aktivitású háztartásfők háztartásának jövedelem-összetétele annak forrása szerint

(%)					
Jövedelemforrás	A háztartásfő				Összes háztartás
	aktív kereső	nyugdíjas	munkanélküli	egyéb inaktív kereső, eltartott	
1995					
Munkapiaci jövedelem	85,2	34,8	58,0	42,1	69,4
Társadalmi jövedelem	13,2	65,2	38,8	45,6	29,2
Ebből:					
Nyugdíj	3,6	60,6	5,2	6,7	9,7
Munkanélküli-ellátás	0,9	1,0	15,0	6,3	1,7
Gyermekkel kapcsolatos jövedelem	3,8	1,1	9,1	11,6	3,4
Egyéb jövedelem	1,6	0,0	3,2	12,3	1,4
Bruttó jövedelem összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Egy főre jutó éves nettó jövedelem, Ft	234 481	211 827	131 218	123 811	215 732
2004					
Munkapiaci jövedelem	88,5	29,2	48,9	32,3	74,3
Társadalmi jövedelem	10,6	70,2	45,2	40,4	24,5
Ebből:					
Nyugdíj	4,7	67,0	4,9	4,4	18,5
Munkanélküli-ellátás	0,5	0,6	22,6	4,3	0,7
Gyermekkel kapcsolatos jövedelem	2,2	0,7	9,8	13,9	2,1
Egyéb jövedelem	0,9	0,0	5,9	27,3	1,2
Bruttó jövedelem összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Egy főre jutó éves nettó jövedelem, Ft	833 549	750 847	358 845	407 390	786 636
Forrás: Jövedelemfelvétel, KSH.					

A 2004-es adatok szerint a felső jövedelmi tizedbe tartozó háztartások 76,5%-ában a háztartásfő aktív kereső, az átlagnál alacsonyabb jövedelműeket felölelő decilisekben – kivéve az 1. decilist – az összes háztartáson belüli hányadukhoz hasonló nagyságrendben fordultak elő.

Azok a háztartások, amelyek háztartásfője nyugdíjas, 2004-ben az átlaghoz közel eső jövedelmi szint körül tömörültek, ahogy az már 1995-ben is megfigyelhető volt.

Ha a háztartásfő munkanélküli, a háztartás nagy valószínűséggel kerül a legsó jövedelmi decilisek valamelyikébe: az érintettek a társadalmi arányukhoz viszonyítva 3-szor, 4-szer nagyobb súllyal képviseltetik magukat az 1. és a 2. tizedben. Pozitív változás 1995-höz képest, hogy számuk 2004-re érdemben csökkent.

Az eltartottak háztartáson belüli száma továbbra is jelentős szerepet játszik az egy főre jutó jö-

vedelmek alakulásában. Mérsékeltébb ütemben, de továbbra is távolodik a gyermektelen és a gyermekes háztartások egy főre jutó jövedelme: az utóbbiak relatív helyzete 1995-re 1987-hez képest 7 százalékpontot, 2004-re 1995-höz képest pedig 2 százalékpontot romlott.

2004-ben az egygyermekesek egy főre jutó éves jövedelme 80, a kétgyermekeseké 68, míg a 3 és több gyermekeseké 49%-át tette ki a gyermektelen háztartásokénak.

Az országos átlagnál (5%-kal) magasabb fejenkénti éves jövedelmet egyedül a kétkeresős, egy gyermekes háztartásoknál regisztráltunk. Az aktív kereső nélküli 133 ezer gyermekes háztartás fejenként évi 339 ezer forinttal rendelkezett, ami az országos átlag 43%-a.

A gyermektelen háztartások közül a nyugdíjasok alkotta háztartások évi átlagos jövedelme 4%-kal, az

4.4. tábla. A háztartások összetétel szerinti megoszlása és egy főre jutó nettó jövedelme az országos átlag százalékában

(%)

Háztartások	Aktív	Inaktív	Összes	Aktív	Inaktív	Összes
	háztartások					
	aránya			egy főre jutó éves nettó jövedelme az országos átlag százalékában		
1995						
Gyermektelen	39,3	82,3	62,3	138,5	116,2	118,9
egytágú háztartás	12,8	38,3	26,4	186,0	122,7	129,6
többtagú háztartás	26,5	44,0	35,9	129,8	113,8	115,7
Gyermekes	60,7	17,7	37,7	86,5	66,5	85,3
1 gyermekkel	28,8	9,4	18,4	98,1	79,0	97,1
2 gyermekkel	25,8	5,4	14,9	83,5	64,6	84,3
3 és több gyermekkel	6,0	3,0	4,4	62,5	46,5	58,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2004						
Gyermektelen	54,9	91,0	69,0	125,4	112,8	117,5
egytágú háztartás	10,7	47,8	25,1	161,2	122,2	120,2
többtagú háztartás	44,2	43,2	43,8	122,3	108,0	116,8
Gyermekes	45,1	9,0	31,0	81,2	51,4	80,9
1 gyermekkel	22,2	3,7	15,0	94,2	62,8	93,6
2 gyermekkel	17,2	2,4	11,5	80,1	50,0	80,4
3 és több gyermekkel	5,6	2,8	4,5	58,9	44,6	57,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

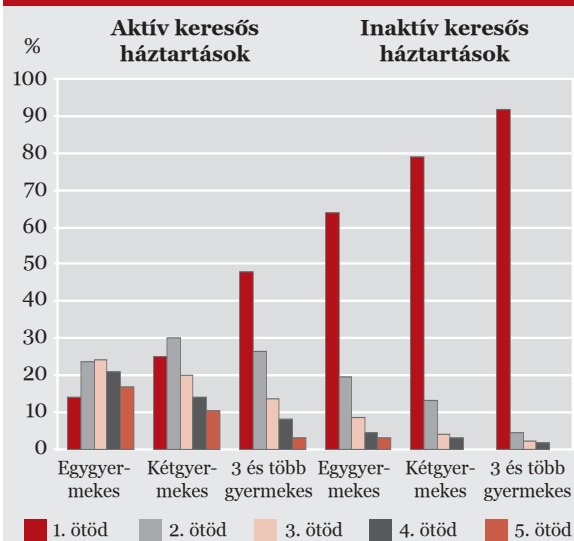
Forrás: Jövedelemfelvétel, KSH.

egyéb inaktív keresővel rendelkezőké 27%-kal maradt el az országos átlagtól, míg ha a háztartásban volt aktív kereső, akkor a fajlagos jövedelem közel egyharmaddal meghaladta az átlagost (4.4. tábla).

Az 1995. és 2004. évi adatokat összehasonlítva, a gyermektelen háztartások jövedelemegyenlőtlensége fokozódott, a gyermekes háztartásoké mérséklődött. A munkanélküliség csökkenésével összefüggésben a gyermektelen háztartások közül az első decilisbe azok kerültek, amelyek háztartásfője a javuló viszonyok dacára kiszorult a munkaerőpiacról vagy rokkantnyugdíjas volt (az utóbbiak járandósága lényegesen alacsonyabb az öregségi nyugdíjminimumnál).

Az alsó decilisbe kerülő gyermekes háztartások jövedelmei a gyermekekkel kapcsolatos ellátások körének bővülése folytán emelkedtek. Ez ugyan a szegénységből való kikerüléshez nem volt elegendő, de az összjövedelemből való részesedésükön némileg javított, s ezáltal a jövedelemegyenlőtlenség csökkenését segítette elő (4.4. ábra).

4.4. ábra. Az aktív és inaktív gyermekes háztartások aránya a gyermekszám szerint különböző jövedelmi ötödökben, 2004

LEGFONTOSABB FOGALMAK

Deciliseloszlás: egy ország (vagy egy részének, társadalmi rétegének) jövedelmi helyzetét leíró x változó (egy főre, egy háztartásra, egy fogyasztási egységre jutó bruttó vagy nettó jövedelem) deciliseloszlásán a megfigyelt egységek az x változó értéke szerint sorba rendezett tizedeinek az összjövedelemből való részesedését értjük. Egy főre vagy egy fogyasztási egységre jutó jövedelmi tizedek képzése során egy háztartás minden tagja azonos tizedbe kerül. A deciliseloszlás jól mutatja egy adott jövedelemeloszlás egyenlőségét vagy egyenlőtlenségét, de nem egy számmal jellemzi azt.

Éltető–Frigyes-index: a teljes sokaság jövedelmi átlaga fölött élők jövedelmi átlagát viszonyítja az átlagjövedelem alá esők jövedelmi átlagához.

Lorenz-görbe és a Gini-mutató: minden jövedelemeloszláshoz tartozik egy Lorenz-görbe, ami úgy adódik, hogy a vízszintes tengelyen a kumulált népességhányadokat mérjük fel, a függőleges tengelyen pedig a jövedelem részesedések kumulált hányadát. Az így keletkező görbe a Lorenz-görbe. A görbe és a (0,0) és az (1,1) pontokat összekötő átló közötti terület kétszerese adja a Gini-mutató értékét, ami mindig 0 és 1 között van. A mutató értéke jó közelítéssel számolható a deciliseloszlás adatai alapján a

$$G \sim 0,9 - 2 * \sum_{i=1}^9 (0,1 * q_{10-i}) i = 1, 2, \dots, 9$$

formulával.

Piaci (munka-) jövedelem: a munkaviszonyból, másodállásból, egyszeri megbízáson alapuló munkavégzésből, vállalkozásból, egyéb önálló tevékenységből, mezőgazdaságból származó jövedelem.

Robin Hood-index: azt mutatja meg, hogy a 10%-nál nagyobb részesedésű tizedektől hány százaléknyi jövedelmet kellene elvenni és a kisebb részesedésű tizedeknek adni ahhoz, hogy minden tized 10%-kal részesedjen az összjövedelemből, azaz az eloszlás teljesen egyenletes legyen.

Társadalmi jövedelem: a nyugdíj- és egyéb társadalombiztosításból származó, valamint a szociális jövedelem (táppénz, gyed, gyes, családi pótlék, születési és nevelési segélyek, egyéb rendszeres és alkalmi szociális segélyek, munkanélküli juttatások, árvaellátás stb.).

5. ANYAGI HELYZET, FOGYASZTÁS, KIADÁSOK

FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK

A háztartások kiadásai és fogyasztási szerkezete

- 2004-ben a legalsó jövedelmi tizedbe tartozó háztartások 1 főre jutó összes kiadása mintegy negyede volt a legfelső tizedének. A legkisebb különbség (mintegy 2-szeres) az élelmiszer-fogyasztás, a legnagyobb (7–10-szeres) a művelődés, üdülés, szórakozás, valamint a közlekedés, hírközlés és az egyéb kiadások terén volt tapasztalható.
- Az élelmiszer-fogyasztás összes kiadáson belüli aránya csökkenő tendenciát mutat, az 1995-ös 34,5%-os részesedése 2004-ig 24,4%-ra mérséklődött. Ez a folyamat társadalmi csoportonként eltérő mértékben bontakozott ki. Így például azok a háztartások, amelyeknek aktív keresőtagja van, 2004-ben kiadásai kevesebb mint negyedét költötték ilyen célra.
- A magyar háztartások lakásfenntartásra fordítják összes személyes célú kiadásuk majdnem ötödét, az élelmiszerek után – a közlekedési és hírközlési kiadásokkal egyetemben – ez a második legnagyobb tétel. Súlya az ezredforduló óta kismértékben növekszik, 2004-ben 19% volt.
- A közlekedés és hírközlés az 1993-tól 2004-ig terjedő időszakban mintegy 5 százalékponttal növelte részesedését az összes kiadásból. Aránya a háztartás tagjainak munkaerő-piaci státusa, a háztartásban nevelt gyermekek száma és a család jövedelmi helyzete szerint is erősen szóródik.
- Az egészségügy és testápolás 2004-ben mintegy 2 százalékponttal magasabb hányaddal részesedett a háztartások összes kiadásából, mint 1995-ben. A háztartásfő életkorának előrehaladtával együtt emelkedik e kiadások aránya is.

A háztartások info-kommunikációs eszközökkel való ellátottsága

- Az 1990-es években a vezetékes telefonnal rendelkező háztartások száma az ezredfordulóig folyamatosan bővült, majd a mobiltelefon expanziója következtében folyamatos csökkenésnek indult. 2004-ben az utóbbiak 100 háztartásra jutó száma már 134 volt.
- A vezetékes telefonnal rendelkező háztartások aránya 2000 és 2004 között 80-ról 70%-ra csökkent. A gyermekes inaktív háztartások ellátottsága a legalacsonyabb, az aktív, gyermeket nem nevelő, többtagú háztartásoké a legmagasabb (77%).
A mobiltelefon elterjedtségét illetően kiegyenlítődni látszik a különböző jövedelmi helyzetű csoportok közötti, korábban markáns különbség.
- Bár 2002-ben a háztartások valamivel több mint harmadának (35%) volt számítógépe, de közülük csupán 40% rendelkezett internetkapcsolattal.
- Számítógép és internetkapcsolat leggyakrabban a magas iskolai végzettségűek, a fiatalok és középkorúak, valamint a magasabb jövedelmi tizedekbe tartozók háztartásában fordul elő.

A háztartások tartós javai

- A magyar háztartások tartós fogyasztási cikkeinek állománya a kilencvenes évek derekától folyamatosan nőtt. Az ellátottság a kilencvenes évek elején sokkal inkább kötődött a családok

életszínvonalához, mint ma, amennyiben a fennálló különbségek mérséklődni látszanak. Mindazonáltal a differenciálódás társadalmi-gazdasági tényezők szerint szisztematikus. Így például az automata és félautomata mosógép közel kétszer gyakrabban fordul elő a legmagasabb, mint a legalacsonyabb jövedelmi tizedbe tartozó háztartásokban.

A háztartások megtakarításai

- 2003 második negyedében a lakosság kétötödének (41%), 2005 októberében mintegy harmadának (32%) volt valamilyen megtakarítása. A megtakarítási célok közül – bár 30-ról 19 %-ra csökkent aránnyal – a váratlan kiadások állnak az első helyen; 10-ről 18%-ra nőtt a gyermekeik jövőjéért és megháromszorozódott (9%) a konkrét cél nélkül takarékoskodók hányada.

Anyagi fogyasztás és életvitel

- Új ruhát leggyakrabban az öregségi és a rokkantnyugdíjasok vásárolnak maguknak, de csak az utóbbi csoport tagjai, valamint a munkanélküliek között magasabb az átlagnál azok hányada, akik anyagi okokból mondanak le erről. Az utóbbi években a munkanélküliek számára ez az igény még elérhetetlenebbé vált.

Az életszínvonallal való elégedettség

- A gazdasági nehézségek ellenére az emberek inkább derűlátóan minősítik életkörülményeiket. Jelenlegi létviszonyait több mint fele (56%) osztályozta közepesnél jobbra, annál rosszabbra viszont még egyötödük sem (17%). A jövőt illetően azonban borúlátóbbak vagyunk mint három évvel korábban. 2002-ben 65% volt azoknak az aránya, akik egy 0-tól 10-ig terjedő skálán 6-os vagy magasabb ponttal értékelte létviszonyait, napjainkban mindössze 55%-nyian bíznak abban, hogy öt év múlva jobb körülmények között élhetnek.

5.1. A háztartások kiadásai és fogyasztási szerkezete

A kilencvenes évek második felében a javuló életszínvonallal párhuzamosan a háztartások fogyasztásának volumene is évről évre növekedett, jóllehet a növekedés üteme az utóbbi években lassult. Mindemellett a fogyasztási szokások átalakulása a fogyasztási szerkezet módosulásával is járt. Az élelmiszerre fordított és a lakásfenntartási kiadások együtt az összes fogyasztás közel felét tették ki az elmúlt években. A legjelentősebb kiadási tétel még mindig az élelmiszer, de összes kiadáson belüli aránya a '90-es évek végétől 30% alá csökkent. 2004-ben a háztartások kiadásai 24,4%-át, átlagosan fejenként évi 156 600 Ft-ot költöttek ilyen célra.

A lakásfenntartási kiadások a kilencvenes évek elején egyre növekvő hányadát tették ki a háztartások költségeinek, majd az évtized második felétől arányuk 18% körüli szinten stabilizálódott, 2004-ben 19% volt. A háztartások számára 2004-ben országos átlagban fejenként évi 121 700 Ft-ot tett ki ez a tétel.

A kiadások harmadik legmagasabb mértékű csoportját 2004-ben a 18,3%-os részesedésű közlekedési és hírközlési ráfordítások képezték. Az elmúlt évtizedben tapasztalt térnyerésük döntő oka a közlekedési költségek növekedése, továbbá a mobiltelefon, illetve az internetelés terjedése volt. A vizsgált időszakban művelődésre, üdülésre, oktatásra együttesen a háztartások kiadásai 6–8%-át költötték. Az elmúlt tíz évben csökkent a ruházatközlési, viszont nőtt az egészségügyi, testápolási kiadások hányada.

5.1. tábla. A fogyasztás szerkezete

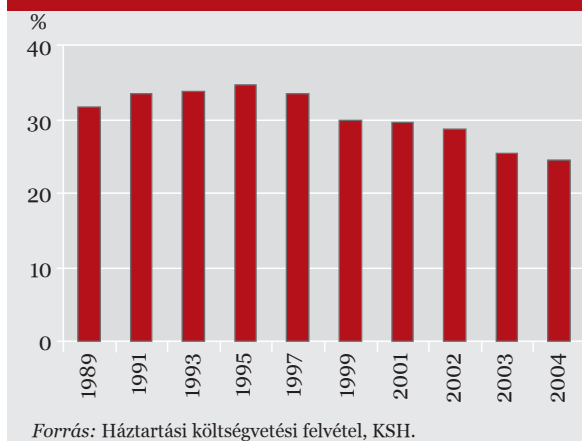
(%)								
Kiadási főcsoport	1993	1995	1997	1999	2001	2002	2003	2004
Élelmiszer	33,7	34,5	33,3	29,9	29,6	28,8	25,5	24,4
Élvezeti cikkek	6,0	5,8	5,5	5,7	5,5	5,6	5,4	5,1
Ruházkodás	7,5	6,1	5,9	6,1	5,7	5,6	5,3	5,1
Lakásfenntartás	14,1	16,3	18,6	18,6	17,4	17,6	17,8	19,0
Háztartás- és lakásfelszerelés	5,6	5,1	4,5	5,0	5,2	5,2	5,5	5,3
Egészségügy, testápolás	3,8	4,4	4,8	5,0	6,1	6,2	6,2	6,1
Közlekedés, hírközlés	13,1	11,8	13,0	14,9	16,3	16,5	17,8	18,3
Művelődés, üdülés, szórakozás	6,1	6,2	5,8	6,6	7,0	7,0	7,9	8,0
Egyéb személyes célú kiadás	3,1	3,0	3,3	4,2	0,3	3,0	3,1	3,4
Lakásépítés, ingatlanvásárlás	7,0	6,8	5,3	4,0	4,0	4,4	5,5	5,1
Összes személyes célú kiadás	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Háztartási költségvetési felvétel, KSH.

5.1.1. Élelmiszer-fogyasztás

A kilencvenes évek második felétől a megindult gazdasági növekedés, a kínálati piac kialakulása a fogyasztói szokások változását hozta magával. Ez érződött az élelmiszer-fogyasztás összes kiadáson belüli csökkenő arányában is, mely az 1995. évi 34,5%-os arányhoz képest 2004-re 24,4%-ra süllyedt.

5.1. ábra. Az élelmiszer-fogyasztás részaránya az összes kiadáson belül

Az élelmiszerre fordított kiadások társadalmi csoportonként is eltéréseket mutatnak. Míg azok a háztartások, amelyeknek aktív kereső tagja van,

jellemzően kiadásaik kevesebb mint negyedét költötték élelmiszerre 2004-ben, addig az inaktívak szinte minden kategóriájában közel egyharmados volt ez a részesedés. A legmagasabbnak azokban a családokban mutatkozott az arány, amelyek gyermekeket is nevelnek. Ebben kedvezőtlen anyagi helyzetük játssza a főszerepet. A legkedvezőbb az egyedülálló aktívak háztartásának pozíciója, az ő 276 108 Ft-os élelmiszer-kiadásuk összkiadásuknak mindössze 19,4%-át tette ki.

5.2. tábla. Az egy főre jutó élelmiszer-kiadás aránya a háztartás típusa szerint

(%)		
Háztartástípus	1995	2004
Gyermektelen aktív háztartások		
1 tagúak	28,8	19,4
Több tagúak	32,8	22,3
Gyermekes aktív háztartások		
1 gyermekkel	31,5	23,3
2 gyermekkel	32,9	24,7
3 és több gyermekkel	35,6	26,3
Gyermektelen inaktív háztartások		
1 tagúak	38,1	27,6
Többtagúak	40,8	28,5
Gyermekes inaktív^{a)} háztartások	39,5	30,7

Forrás: Háztartási költségvetési felvétel, KSH.
a) Nincs a háztartásban aktív kereső, magában foglalja a nyugdíjasokat, munkanélkülieket, egyéb inaktívakat.

ANYAGI HELYZET, FOGYASZTÁS, KIADÁSOK

Azok a háztartások, amelyeknek volt aktív kereső tagja, 2004-ben fejenként 151 732 Ft-ot, az inaktív háztartások ennél 12%-kal többet, 170 666 Ft-ot költöttek élelmiszerre. Ezek az összegek összes kiadásaik 23,2%-át, illetve 28,5%-át tették ki. A szóban forgó háztartások 49%-a gyermektelen, zömében többtagú, az ő 177 110 Ft-os egy főre jutó éves élelmiszer-fogyasztásuk 13%-kal haladta meg az országos átlagot. A közel 51%-ot kitevő gyermekes háztartások egy főre jutó élelmiszer-fogyasztása 136 701 Ft volt; a gyermekszám növekedésével együtt nő az élelmiszerre

fordított kiadásuk aránya, viszont csökken annak összege. Minél magasabb a gyermekszám, annál nagyobb a szegénység kockázata, de még nagyobb a gyermekes inaktív háztartások rizikó-faktora. Különösen éles a három- és több gyermekes háztartások elkülönülése, esetükben egyedül a cereáliák fogyasztása közelíti meg a gyermektelen háztartásokét. A gyermekek fejlődéséhez szükséges tápanyagok biztosítására gondolva különösen szembetűnő a többgyermekes családok alacsony sajt-, zöldség- és gyümölcsfogyasztása.

5.3. tábla. A háztartásban fogyasztott élelmiszerek egy főre jutó mennyisége a háztartásban élők gazdasági aktivitása és a gyermekek száma szerint, 2004

(%)					
Megnevezés	20 évnél fiatalabb eltartott gyermek				Összesen
	nincs	van			
		1	2	3 és több	
Összes háztartás					
Hús, kg	67,7	51,6	43,8	42,3	57,0
Hal, kg	2,2	1,5	1,2	0,8	1,7
Tej, liter	69,6	55,5	52,5	56,3	61,8
Sajt, kg	4,2	3,5	3,0	1,9	3,6
Kenyér, kg	60,2	48,2	44,2	53,7	53,7
Péksütemény, kg	10,7	9,9	9,7	8,2	10,1
Zöldség, kg	77,5	49,6	42,3	33,4	60,0
Gyümölcs, kg	60,6	41,4	35,8	28,6	48,4
Aktív háztartások					
Hús, kg	63,8	51,0	43,7	41,1	53,1
Hal, kg	2,2	1,5	1,3	0,9	1,7
Tej, liter	59,5	55,4	53,2	57,5	56,6
Sajt, kg	4,5	3,6	3,1	2,1	3,7
Kenyér, kg	53,8	47,0	42,6	48,6	48,6
Péksütemény, kg	10,6	10,1	9,9	8,6	10,1
Zöldség, kg	67,4	48,5	42,8	32,0	52,6
Gyümölcs, kg	53,8	40,6	36,2	30,0	43,4
Inaktív háztartások					
Hús, kg	72,9	57,4	45,2	47,4	68,3
Hal, kg	2,0	1,1	0,7	0,6	1,8
Tej, liter	83,1	56,2	45,1	51,5	76,5
Sajt, kg	3,8	2,2	1,4	0,9	3,3
Kenyér, kg	68,9	60,6	61,7	74,5	68,2
Péksütemény, kg	10,8	7,1	7,5	6,4	10,0
Zöldség, kg	90,4	61,9	35,9	38,7	81,3
Gyümölcs, kg	69,8	49,7	31,4	23,2	62,7
Forrás: Háztartási költségvetési felvétel, KSH.					

5.4. tábla. Az egy főre jutó élelmiszer-fogyasztás alakulása az alsó és a felső tizedbe tartozó háztartásokban, 2004

											(kg)
Jövedelmi tized	Húsfélék, hal	Tojás, db	Tej, l	Sajt	Zsiradék	Kenyér	Péksü- temény	Cukor	Burgonya	Zöldség	Gyü- mölc
1. tized	45,3	116	49,5	1,3	14,1	61,9	6,9	10,7	31,9	37,9	26,0
10. tized	65,5	163	68,1	6,5	19,2	42,1	13,4	13,6	35,7	73,3	71,2
<i>Forrás:</i> Háztartási költségvetési felvétel, KSH.											

ben a háztartásoknak a saját termelésből származó fogyasztása az élelmiszer-fogyasztás 24,5%-át tette ki, addig – folyamatos csökkenés mellett – 2004-ben már csak 11,3%-át.

5.5. tábla. A vásárolt és a saját termelésű élelmiszerek részaránya az élelmiszerre fordított összes kiadáson belül, 1989–2004

(%)							
Megnevezés	1989	1993	1995	1999	2002	2003	2004
Élelmiszerre fordított kiadás összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
ebből:							
vásárolt	75,5	77,5	77,1	78,0	83,5	87,1	88,7
saját termelésű	24,5	22,6	22,9	20,0	16,5	12,9	11,3
<i>Forrás:</i> Háztartási költségvetési felvétel, KSH.							

5.1.2. Lakásfenntartási kiadások

Az energiafogyasztás szerkezetében a kilencvenes évektől napjainkig zajló átalakulás egyik fő jellemzője, hogy a háztartások fogyasztása a szilárd tüzelőanyagoktól a gáz, és azon belül is a vezetékes gáz irányába tolódott el. A folyamatot egyrészt a vezetékes gázzal való ellátottság erőteljes növekedése, másrészt a gáz árszínvonalának viszonylagos kedvező volta segítette elő. E tényezők eredményeként a vezetékes gázra fordított kiadások az elmúlt években folyamatosan nőttek. A hágvománys energiahordozók piacvesztése az ener-

TÁRSADALMI HELYZETKÉP, 2005

ANYAGI HELYZET, FOGYASZTÁS, KIADÁSOK

giakiadások aránycsökkenésében is kifejeződik, ezzel párhuzamosan a gáz- és az elektromos energia térnyerése és ez utóbbiakra fordított kiadások növekedése tapasztalható.

Az elektromos energiára fordított kiadás részaránya a kilencvenes években nőtt erőteljesen, ezután némileg csökkent, 2004-ben viszont már ez jelentette a háztartások energiára fordított kiadásainak

5.6. tábla. A lakásfenntartásra és a háztartási energiára fordított kiadások aránya az összes személyes célú kiadásból, 1993–2004

	(%)							
Megnevezés	1993	1995	1997	1999	2001	2002	2003	2004
Lakásfenntartás	14,1	16,3	18,6	18,6	17,4	17,6	17,8	19,0
Háztartási energia	8,9	10,2	12,4	12,0	10,6	10,6	10,0	10,8

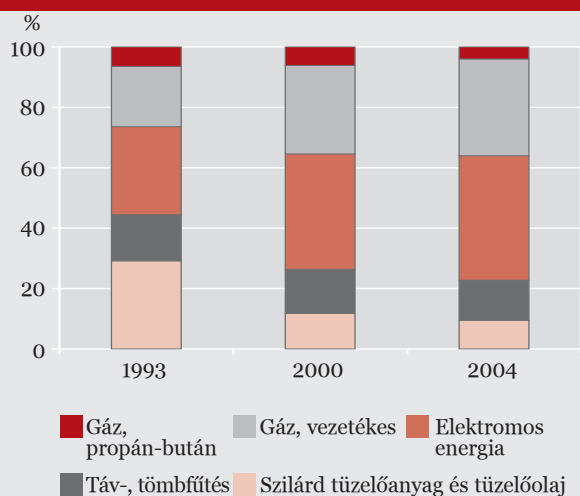
Forrás: Háztartási költségvetési felvétel, KSH.

5.7. tábla. A háztartások egy főre jutó évi energiakiadásai folyó áron, 1993–2004

	(Ft)							
Energiatípus	1993	1995	1997	1999	2001	2002	2003	2004
Szilárd tüzelőanyagok és tüzelőolaj összesen	3 618	4 331	5 185	5 383	5 915	6 314	7 046	6 587
Távfütés	1 877	3 434	5 063	5 946	7 489	7 938	8 287	9 171
Elektromos energia	3 615	6 249	10 965	15 685	19 068	20 418	21 418	28 502
Vezetékes gáz	2 472	4 693	9 309	12 964	14 685	17 264	19 818	22 170
PB-gáz	797	1 227	1 951	2 347	3 008	2 905	2 739	2 726
Gáz összesen	3 269	5 920	11 260	15 311	17 693	20 169	22 557	24 896
Energiakiadások összesen	12 379	19 934	32 473	42 325	50 165	54 839	59 308	69 156

Forrás: Háztartási költségvetési felvétel, KSH.

5.2. ábra. A háztartási energiára fordított kiadások szerkezete

Forrás: Háztartási költségvetési felvétel, KSH.

legnagyobb tételét. Ezzel párhuzamosan a vezetékes gázra fordított kiadások aránya a 1993. évi 20%-ról napjainkra 32%-ra nőtt, a hagyományos energiahordozók ugyanakkor háttérbe szorultak. A háztartási energiahordozók között 1993-ban még 29%-os részaránnal szerepeltek a szilárd tüzelőanyagok és a tüzelőolaj, 2004-ben már 10%-os hányadot sem képviseltek.

A háztartások infrastrukturális ellátottsága településtípusonként eltérő, ez kijelöli a lehetséges fűtési módokat, és az ebben tapasztalható különbség okozza a leginkább az energiafogyasztás szerkezetének településtípusonkénti eltéréseit. Míg a hagyományos helyiségfűtés elsősorban a községekben jellemző, addig a távfűtés Budapesten és a megyei jogú városokban a legelterjedtebb.

A fűtési módok különbsége természetesen megmutatkozik a háztartások energiafogyasztásában és a költségekben is, így Budapesten, ahol a legna-

gyobb a távfűtéses lakások aránya, kiemelkedő a távfűtésre fordított kiadás is.

5.8. tábla. Lakások megoszlása a fűtés módja szerint, településtípusonként, 2004

(%)				
A fűtés módja	Buda- pest	Többi város	Község	Összesen
Távfűtés	34,0	21,8	1,4	17,7
Az épület kazánfűtése	5,6	2,6	0,8	2,7
A lakás egyedi kazánfűtése	29,2	32,7	41,9	34,9
Egyedi helyiségfűtés	29,5	29,9	23,2	27,7
Hagyományos helyiségfűtés	1,6	10,0	26,1	13,4
Vegyes tüzelésű helyiségfűtés	0,1	2,9	6,6	3,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Háztartási költségvetési felvétel, KSH.

5.9. tábla. A háztartások energiakiadásának megoszlása településtípusonként, 2004

(%)				
Megnevezés	Buda- pest	Többi város	Község	Összesen
Összes személyes célú kiadás	100,0	100,0	100,0	100,0
Lakásfenntartási kiadások	19,8	17,6	19,6	19,0
Háztartási energia	9,5	9,7	12,3	10,8
Háztartási energia = 100,0				
Szilárd tüzelőanyag és tüzelőolaj	0,5	3,3	17,4	9,3
Táv-, tömbfűtés	26,8	27,7	1,2	13,3
Elektromos energia	41,0	37,3	42,5	41,3
Gáz, vezetékes	31,2	30,0	31,9	32,1
Gáz, propán-bután	0,4	1,7	7,0	4,0
Gáz összesen	31,6	31,7	38,9	36,1

Forrás: Háztartási költségvetési felvétel, KSH.

A szilárd tüzelőanyagra és tüzelőolajra fordított kiadások településtípusonként igen eltérő képet mutatnak: a városokban még 6 ezer Ft-ot sem tesznek ki, míg a községekben 33 ezer Ft-nál is többet; a budapesti 1 ezer forint alatti érték elhanyagolható. A fővárosban az országos átlag közel kétszerese az egy háztartásra jutó távfűtési kiadás, a vidéki városokban ez a fajta energiaköltség 20%-kal haladja meg az országos szintet, míg a községekben a legkevesebb.

Lakásfenntartásra összességében a budapesti háztartások költenek többet, az országos átlagot 15%-kal meghaladóan, a községekben pedig a legkevesebbet, az országos átlagnál közel 6%-kal kevesebbet.

5.10. tábla. A közüzemi díjjal hátralékba került háztartások aránya a háztartás típusa szerint, 2004

(%)			
Megnevezés	Villany- számla	Gázszámla	Víz- és csatornadíj
Gyermektelen háztartások	5,1	3,3	3,0
Gyermekes háztartások	13,1	7,4	8,3
1 gyermekkel	11,1	7,0	7,8
2 gyermekkel	11,2	6,9	7,1
3 és több gyermekkel	27,8	10,9	14,5
Aktív háztartások	9,2	5,9	5,8
Nyugdíjas háztartások	4,6	3,0	3,2
Egyéb inaktív háztartások	31,1	6,4	13,1
1. jövedelmi tizedbe tartozók	29,8	10,4	16,2
10. jövedelmi tizedbe tartozók	3,1	2,2	1,5
Összesen	8,2	4,9	5,1

Forrás: Háztartási költségvetési felvétel, KSH.

A különböző rétegekbe tartozó háztartásoknak eltérő mértékben jelent gondot a lakásfenntartással kapcsolatos számlák időben történő kiegyenlítése. 2004-ben a háztartások 8,2%-a jelezte, hogy gondjai voltak a villanyszámla kifizetésével; a víz- és csatornadíjjal a háztartások 5%-a, a gázszámlával 4,9%-a, a távfűtés díjával 1,6%-a került hátralékba.

A lakásfenntartási költségek valamennyi típusára igaz, hogy a gyermekszám emelkedésével nő a fizetési nehézség előfordulási aránya. Különösen a három- és több gyermekes háztartásokra jellemző, hogy fizetési nehézséggel kerülnek szembe, mégpedig 28%-uk a villanyszámla, 14,5%-uk a víz- és csatornadíj, 11%-uk a gázszámla miatt.

Úgy tűnik, a háztartásoknak a villanyszámla kifizetése okozza a legtöbb gondot, ami összefügghet azzal, hogy az energiafogyasztáson belül ez a legnagyobb tétel. Ebből a szempontból legrosszabb helyzetben az egyéb inaktív háztartások vannak, amelyek közül minden harmadiknak problémát jelentett az időben történő fizetés. Más dimenziók mentén a legalacsonyabb jövedelmi tizedbe tartozók, illetve a 3 és több gyermekes háztartások érintettsége érdemel külön figyelmet.

5.11. tábla. Az elmúlt 12 hónapban a közüzemi díjjal hátralékba került háztartások aránya, 2004

Megnevezés	(%)		
	1	2	3 és több
	típusú díjhátralék ^{a)}		
Gyermektelen háztartások	3,7	2,0	2,1
3 és több gyermekes háztartások	14,7	11,7	7,2
Aktív háztartások	5,1	3,5	4,2
Nyugdíjas háztartások	3,4	2,2	1,7
Egyéb inaktív háztartások	21,2	10,0	5,6
1. jövedelmi tizedbe tartozók	15,6	10,8	8,2
10. jövedelmi tizedbe tartozók	1,3	1,2	1,6
Összesen	5,0	3,2	3,3

Forrás: Háztartási költségvetési felvétel, KSH.
a) A mutató az alábbi változókat tartalmazza: lakbér, közös költség, villanyszámla, gázsámla, víz- és csatornadíj, távfűtés.

2004-ben az egyéb inaktív háztartások 21,2%-ában fordult elő, hogy legalább 1 fajta közüzemi számlát nem fizettek be időben, 10%-uknál már 2 féle, 5,6%-uk esetében pedig már legalább 3 féle befizetés elmaradásáról volt szó. Az alsó jövedelmi tizedbe tartozók háztartásait tekintve minden hatodikban előfordult legalább 1 fajta díjhátralék, és 8% felett volt azok aránya, akik legalább 3 különböző típusú közüzemi számlát nem egyenlítették ki. Ez az arány a 3 és többgyermekes háztartások esetében is magas: közel 15%-uknál 1 fajta hátralék keletkezett, a többszörösen késedelmes fizetők aránya pedig elérte a 7,2%-ot.

5.1.3. Közlekedésre és hírközlésre fordított összegek

A kiadások közlekedésre és hírközlésre fordított részesedése 18,3%-os, a harmadik legnagyobb, miután az 1993-tól 2004-ig terjedő időszakban 5 százalékpontot meghaladó mértékben emelkedett. Térnyerésében szerepet játszik a közlekedési kiadások növekedése és az info-kommunikációs eszközökkel való ellátottság ugrásszerű fejlődése. Míg vezetékes telefonnal 1993-ban csak a háztartások 26%-a rendelkezett, addig 2004-re már 70%-os volt ez az arány. A 100 háztartásra jutó mobiltelefonok száma 1998 és 2001 között évente megduplázódott, 2004-ben pedig már 134-re emelkedett. A 100 háztartásban előforduló személyi számítógépek száma is folyamatosan növekszik, ám dinamikájában messze

elmarad a mobiltelefonok esetében tapasztalttól. Természetesen az információs eszközök terjedése magával vonja a velük kapcsolatos kiadások emelkedését is. 2002-ben a háztartások fejenként átlagosan összesen 85 500 Ft-ot költöttek közlekedésre, hírközlésre, 2004-ben már 117 ezer Ft-nál is többet. Ezen belül a háztartások egy főre jutó éves telefondíja 37 ezer Ft-ot tett ki, közlekedési, szállítási szolgáltatásokra közel 14 ezer, járműfenntartásra pedig 37 ezer Ft-ot költöttek.

Társadalmi rétegek szerint meglehetősen eltérő képet mutat ez a kiadási csoport: a háztartástagok aktivitása, a háztartásban nevelt gyermekek száma és a jövedelmi rétegbe tartozás egyaránt differenciáló tényező.

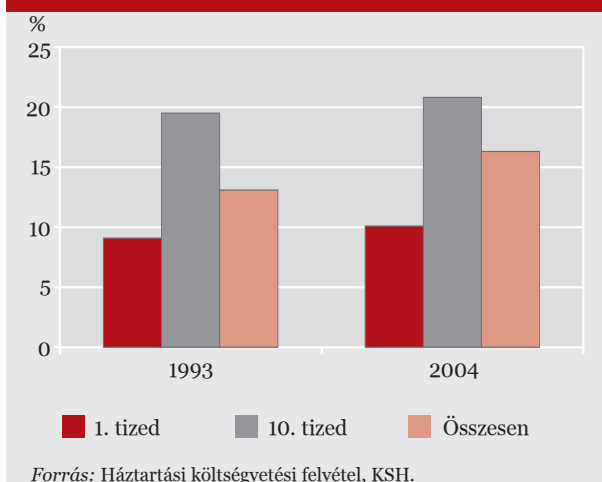
5.12. tábla. A háztartások egy főre jutó közlekedési, hírközlési kiadásainak aránya a háztartás típusa szerint

Háztartástípusok	(%)	
	1995	2004
Gyermektelen aktív háztartások		
1 tagúak	11,2	18,7
többtagúak	14,6	19,7
Gyermekes aktív háztartások		
1 gyermekkel	14,6	18,1
2 gyermekkel	13,2	17,7
3 és több gyermekkel	10,1	14,9
Gyermektelen inaktív háztartások		
1 tagúak	5,0	5,3
többtagúak	7,8	11,3
Gyermekes inaktív háztartások	5,8	12,1

Forrás: Háztartási költségvetési felvétel, KSH.

Az aktív háztartások kiadási szerkezetében mind 1995-ben, mind 2004-ben nagyobb arányt képviseltek ezek a tételek, mint az inaktívakéban. Ennek egyik oka, hogy az inaktív háztartások jóval szérényebb anyagi lehetőségekkel rendelkeznek, ezért jövedelmük nagyobb hányadát fordítják élelmiszerre, lakásfenntartásra. Fontos körülmény az is, hogy az inaktív háztartások nagyobb részét idős nyugdíjasok alkotják, akik értelemsszerűen kevésbé követik az információs társadalom fejlődését, ezért kevesebb információs eszközzel, illetve tartós fogyasztási cikkel rendelkeznek. Ennek következménye, hogy kiadási szerkezetükben is kisebb a hírközlési, közlekedési kiadások hányada. Az aktív háztartások közül a sokgyermekesek költenek kisebb arányban ilyen célra, s legkevesebbet a gyermekes inaktív háztartások.

5.3. ábra. Az egy főre jutó közlekedésre, hírközlésre fordított kiadások aránya az alsó és a felső tizedbe tartozó háztartásoknál

A háztartás jövedelmi szintjétől függetlenül ez a tétel az elmúlt évtizedben egyre jelentősebb arányt képviselt az összes kiadás között. Ugyanakkor 2004-ben is – az 1993-as állapothoz hasonlóan – azt tapasztaltuk, hogy a legfelső jövedelmi tizedbe tartozók kiadásaiban körülbelül kétszer akkora súllyal szerepelt, mint a legsó jövedelmi tizedbe tartozóknál. A közlekedési, hírközlési kiadások részesedése az alsó decilisben 1993-ban 9,1%, 2004-ben 12,2% volt. Ugyanez az arány a legmagasabb jövedelmű tizedben 1993-ban 19,5%-ot, 2004-ben 22,7%-ot tett ki, tehát a társadalmi átlag felett élőknek marad többletforrása az alapvető szükségletek kielégítésén túl a közlekedési és hírközlési igényeik kielégítésére. (A jelentősebb kiadási főcsoportokat tekintve itt a legnagyobb a különbség a szegények és a tehetősek között.)

5.1.4. Egészségügy, testápolás

A háztartások egy főre jutó egészségügyi és testápolási éves kiadásai 1995-ben 8606 Ft-ra, 2004-ben már 39 228 Ft-ot tettek ki, ez az összes kiadás 4,4%, illetve 6,1%-ával egyenlő. Ha e kiadási főcsoporton belül elkülönítjük az egészségügyi kiadásokat a testápolásra fordítottaktól, azt látjuk, hogy az utóbbira a 30 évesnél fiatalabb személy alkotta egytagú háztartásokban 42 214 Ft-ot, míg a nyugdíjasokéban 12 003 Ft-ot költöttek fejenként, ezen belül is az első jövedelmi tizedbe tartozó háztartásokban élők mindössze 6601 Ft-ot.

5.13. tábla. Az egészségügyre, testápolásra fordított kiadások megoszlása egyes háztartástípusokban, 2004

(%)			
Kiadási cél	Összes háztartás	Nyugdíjas is van a háztartásban	Csak időskorúak ^{a)} vannak a háztartásban
Gyógyszerek	42,8	49,9	61,7
Gyógyászati segédeszközök	11,2	11,3	11,3
Egészségügyi szolgáltatás	2,9	3,1	3,7
Hálapénz	3,4	3,3	4,9
Összesen	60,4	67,7	81,5
Testápolási cikkek	32,3	25,1	12,7
Testápolással kapcsolatos szolgáltatás	7,0	6,9	5,5
Tartós testápolási cikk	0,4	0,3	0,2
Összesen	39,6	32,3	18,5
Mindösszesen	100,0	100,0	100,0

Forrás: Háztartási költségvetési felvétel, KSH.
a) 59 éves és idősebb személyekre vonatkozik.

Az életkor előrehaladtával megnövekednek az egészségüggyel kapcsolatos kiadások, mindenekelőtt ami a gyógyszereket illeti. Legtöbbet azok a háztartások költenek erre a célra, amelyben van időskorú személy. A kép azonban erősen differenciált: míg azok a háztartások, amelyekben a háztartásfő 60–69 éves, 22 990 Ft-ot költöttek gyógyszerre 2004-ben, addig a 75 éves és idősebbek több mint 47 ezer Ft-ot, ami egészségügyi és testápolási kiadásaik 62%-át jelentette.

5.1.5. A legalacsonyabb és a legmagasabb jövedelműek kiadási színvonala és szerkezete

Egy átlagos háztartásban 2004-ben az egy főre jutó összes kiadás 641 000 Ft volt. A legszegényebbekre ennek alig több mint fele, míg a legfelső tizedbe tartozókra több mint kétszerese, évi átlagban 1 319 000 Ft jutott. Az alsó, illetve a felső decilisbe tartozók között az étel-miszer-fogyasztás terén a legkisebb a különbség, az étel-miszerre, lakásfenntartásra és élvezeti cikkek fordított kiadások differenciája 2–3-szoros. Míg az élvezeti cikkek esetében ennek háttérében társadalmi okok állnak, az étel-miszereket és a lakásfenntartást illetően azok alapvető szükségletet kielégítő jellege a magyarázat. Nagyobb, mintegy 4-szeres a különbség a ruházkodás és az egészségügy, testápolás terén.

Ezek a kiadási tételek már rugalmasabbak, nagyobb a tere a mérlegelésnek, hogy a háztartás mennyi és milyen árfekvésű terméket, illetve szolgáltatást vásároljon. A legnagyobb, 5–7-szeres különbség a háztartás- és lakásfelszerelés, a művelődés, üdülés, szórakozás, a közlekedés, hírközlés és az egyéb kiadások terén tapasztalható. A legszegényebb családoknak ezekre alig marad pénze. Az alapvető szükségleteket kielégítő kiadások esetében azért is kisebb a különbség a felső és az alsó tizedbe tartozók között, mivel a legszegényebbek az összkiadásukon belül nagyobb hányadot fordítanak élelmiszerekre (az arány a legalsó tizedben 31%, a legfelsőben 18%) és lakásfenntartásra (a legalsó tizedben 22%, a legfelsőben 16%). Közlekedésre, hírközlésre, művelődésre, üdülésre, szórakozásra és egyéb kiadásokra a szegény háztartásoknak kevés anyagi forrása marad, ezért ezeknél a tételeknél fordított a helyzet. Míg a legnagyobb jövedelműek összes fogyasztásából a közlekedés, hírközlés 23%-kal részesedik, addig a szegények esetében csak 12% az arány.

befolyásolják az árváltozások, valamint a relatív árak alakulása. Jelentős korrekciós elem a háztartások létszáma, a jövedelmi helyzet, a háztartások kora és főleg életmódja, valamint ezek módosulása. Fontos szerep jut még a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottságnak is, amely az utóbbi években gyorsan javul. Ennek kapcsán egyrészt elmondhatjuk, hogy bár az állománynövekedéssel természetszerűleg a villamos energia többletfelhasználása is jár, másrészt viszont a korszerűbb háztartási gépek kevesebb villamos energiát igényelnek.

Az összes energiakiadás, valamint annak az összes kiadáson belüli aránya nincs lineáris kapcsolatban a jövedelmi helyzettel. Igaz ugyan, hogy a 10. decilisbe tartozók egy főre jutó háztartásienergia-költsége 2004-ben több mint kétszerese volt az első decilisbe tartozókéknak, az egy háztartásra jutó érték különbsége már jóval kisebb, 20 ezer Ft körüli. Ugyanez az eltérés az elektromos áram esetében a háztartások szintjén még csekélyebb, még az évi 4 ezer Ft-ot sem éri el. Ennek oka, hogy bár az alacsonyabb jövedelmű háztartások felszereltsége és

5.14. tábla. A háztartások egy főre jutó kiadásai főcsoportonként az alsó és a felső jövedelmi tizedbe tartozó háztartásokban, 2004

Kiadási főcsoportok	Jövedelmi tizedek, Ft		Összesen, Ft	A legfelső tized kiadásai a legalsó tized kiadásainak arányában, %
	1.	10.		
Élelmiszer	104 725	235 072	156 619	224,5
Élvezeti cikkek	21 028	55 606	32 537	264,4
Ruházkodás	18 215	71 213	32 827	391,0
Lakásfenntartás	73 415	207 671	121 740	282,9
Háztartás- és lakásfelszerelés	15 181	80 560	34 053	530,7
Egészségügy, testápolás	17 403	73 128	39 228	420,2
Közlekedés, hírközlés	41 582	299 533	117 471	720,3
Művelődés, üdülés, szórakozás	20 207	144 473	51 463	715,0
Egyéb személyes célú kiadás	6 123	65 160	21 931	1064,2
Lakásépítés, ingatlanvásárlás	22 292	86 599	32 842	388,5
Összes személyes célú kiadás	340 172	1 319 015	640 713	387,7

Forrás: Háztartási költségvetési felvétel, KSH.

5.1.6. A háztartások villamosenergia-fogyasztása

A lakossági villamosenergia-felhasználás több, egymás hatását erősítő, illetve gyengítő tényező hatása szerint alakul. Az ilyen célú kiadások mértékét

minőségi mutatói gyengébbek, mint a magas jövedelműeké, de nagyobb taglétszámuk, valamint az eltartott gyermekek magasabb száma miatt fűtési, mosási, világítási költségeik jóval magasabbak, mint a legmagasabb jövedelmű, kevésbé népes háztartásokéi. Bár a jobb anyagi körülmények között élők több és korszerűbb tartós

fogyasztási cikkel rendelkeznek – kiemelten a szórakoztatóelektronika terén –, ezek használata nem növeli oly mértékben a költségeket, mint a kevésbé tehetősek napi rendszerességgel használt olyan nagy energiaigényű háztartási gépei, mint például a villanybojler.

5.15. tábla. A villamos energiára fordított kiadást befolyásoló néhány fontosabb adat az alsó és a felső jövedelmi tizedbe tartozó háztartásoknál, 2004

Megnevezés	Jövedelmi tizedek	
	1.	10.
A háztartások taglétszáma, fő	4,00	2,04
Száz szobára jutó személyek száma	160	72
A lakások megoszlása a fűtés módja szerint, %		
Távfűtés	7,8	27,5
Egy épület több lakását fűtő gázkazán	1,7	4,6
Egy lakást fűtő központi gázkazán (cirkó)	17,9	39,5
Egyedi helyiségfűtés gázzal	18,5	22,2
Egyedi helyiségfűtés villannyal	1,7	1,3
Helyiségenként változó fűtés	39,2	2,1
Egyéb	13,2	2,8
Egyes tartós fogyasztási cikkek előfordulási aránya, %		
Hűtőszekrény	75,4	62,1
Fagyasztógép	42,4	46,3
Hűtő- és fagyasztógép	20,4	45,6
Mikrohullámú sütő	54,8	85,3
Mosógép, automata és félautomata	52,2	88,0
Villanybojler	48,2	29,6

Forrás: Háztartási költségvetési felvétel, KSH.

A csökkenő jövedelem mellett tapasztalható némileg visszafogottabb fogyasztás az energia-takarékossági kísérletek következménye is lehet, de ennek lehetősége bizonyos háztartástípusokban, mint például a gyermekes vagy a villannyal fűtő családoknál, erősen korlátozott. Miután a villamos energia felhasználása alapvető szükségletet elégít ki, és az erre fordított kiadás rugalmatlanul reagál a jövedelem és az ár változásának hatásaira egyaránt, megnöveli a legszegényebbek népes háztartásainak a szegénységi kockázatát. Feltehetően vannak, akik e kockázat enyhítése érdekében a nélkülözhető berendezéseiket a lehetőségekhez mérten visszafogottabban használják. Mindez azonban nem érinti, érintheti a mindennapi élet nélkülözhetetlen készülékeit, mint például a folyamatosan működő hűtőszekrényt és az alsó jövedelmi tizedbe tartozó minden második háztartásban vízmelegítésre használt villanybojlert, melynek nagy energiaigénye jórészt semlegesíti a villanyszámla mérséklése érdekében tett minden egyéb törekvést.

A budapesti háztartások 2004-ben átlagosan 180 ezer Ft-ot költöttek háztartási energiára, és ezen belül 74 ezer Ft-ot a villanyszámlára. Ugyanez a községekben 192 ezer, illetve 81 ezer Ft-ot tett ki. Az átlagos kiadások növekedése 2000-hez képest 54, illetve 67%-os.

Összes személyes célú kiadásaikból lakásfenntartásra a legnagyobb arányban (23%) a nyugdíjas háztartások költenek, őket követik az egyéb inaktív háztartások (20,5%). Az inaktív háztartások egyes típusai szerint az elektromos energiára fordított összegben az eltérés nem számottevő, éves szinten alig haladja meg az 1 ezer forintot. Azok a háztartá-

5.16. tábla. Az energiakiadások aránya az összes személyes célú kiadás arányában a háztartásban élők gazdasági aktivitása szerint, 2004

(%)					
Megnevezés	Aktív háztartások összesen	Aktív háztartás vállalkozó háztartásfővel	Inaktív		Összesen
			nyugdíjas háztartások	egyéb inaktív háztartások	
Összes személyes célú kiadás	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Lakásfenntartás	16,8	15,0	23,1	20,5	18,3
Ebből: háztartási energia	9,6	8,7	14,4	13,6	10,8
ebből: elektromos energia	4,1	4,0	5,4	5,5	4,4
Elektromos energia a háztartási energia %-ában	42,9	45,5	37,7	40,6	41,3
Forrás: Háztartási költségvetési felvétel, KSH.					

Forrás: Háztartási költségvetési felvétel, KSH.

sok, amelyekben a háztartásfő vállalkozó, ugyan a legtöbbet (103 ezer Ft-ot) költik lakásfenntartásra, háztartási, illetve villamos energiára, az összkiadásukhoz viszonyítva viszont a legkevesebbet. Bár 391 ezer Ft-os lakásfenntartási kiadási tételük kiemelkedő, az összes személyes célú kiadáshoz viszonyított arány náluk a legalacsonyabb, amely az országos átlagtól is elmarad 2 százalékponttal, ezzel együtt itt a legmagasabb, 45,5%-os a villamos energia részesedése az energiára fordított kiadások között.

A gyermekesek és a gyermektelenek kiadásai jelentős mértékben eltérnek egymástól. Míg 2004-ben a gyermektelen háztartások fajlagos lakásfenntartási kiadása éves szinten 282 ezer Ft-ot tett ki, addig az egygyermekesek esetében az már közel 360 ezer Ft-ra rúgott. A gyermekszám emelkedésével ez az összeg lineárisan növekszik, a 3 és több gyermekeseknél már a 372 ezer Ft-ot is meghaladja. A tendencia felerősödik a háztartásienergia-kiadások esetében, és a legnagyobb arányeltolódás a villamos áramra fordított összegekben mutatkozik. Míg egy gyermektelen háztartás éves szinten 65 ezer Ft-ot költ erre, addig az egygyermekesek 89 ezret, a kétgyermekes háztartások közel 96 ezret, a három- és több gyermekesek pedig már 102 ezer Ft-nál is többet, ami azt jelenti, hogy a gyermektelenekhez viszonyítva 37, 47, illetve 57 %-os a többletkiadásuk.

A villamos energia egyik fő felhasználási területe a *vízmelegítés*. A villanybojlert használó háztartások aránya az elmúlt években jelentősen visszaesett, azonban még mindig nagyon magas, mivel a készülék bekerülési költsége alacsonyabb, a fenntartási viszont magasabb.

2000-ben még a háztartások több mint 66%-a rendelkezett villanybojlerrel, 2,4%-uk többel is. A lakások korszerűsítése során, illetve az új lakások építésekor azonban már előnyben részesítették a gázkészüléket. 2004-ben a háztartások 43%-ában villanybojler szolgáltatotta a melegvizet. Míg az alsó jövedelmi kategóriákban majdnem minden második háztartásban a drágább fenntartású villanybojlert használták, addig a magas jövedelműek inkább a gázbojlert, illetve kombinált cirkót. Miután egy lakás korszerűsítése százezres nagyságrendű kiadási tétel, ez nem meglepő. Ugyanakkor az alsó jövedelmi tizedbe tartozó háztartások közel 24%-ában egyáltalán nincs folyó melegvíz, míg a másik pólusra ez egyáltalán nem jellemző.

A villamos energia *főzési célra történő felhasználása* nem jelentős, a lakosság túlnyomó többsége (86%) inkább gáztűzhelyt használ. Az új típusú, gázzal és elektromos árammal működő kombinált tűzhellyel a lakosságnak még csak egy igen szűk rétege rendelkezik, többnyire a jómódúak. A mikrohullámú sütők nagyon népszerűek, még az alsó jövedelmi tizedekben élők körében is minden második háztartásban megtalálható, a felső decilishez tartozók esetében pedig már több mint 85%-os az előfordulási aránya. A többfunkciós, sütésre, grillezésre is alkalmas készülékek ára a közelmúltban jelentősen csökkent, ami elősegítheti gyors elterjedésüket.

A Háztartási költségvetési felvétel adatai alapján elmondhatjuk, hogy az egész lakás villannyal történő fűtése nem gyakori, a háztartások mindössze 1,4 %-a választotta ezt a megoldást, és jellemzően az ő villanyszámlájuk volt a legmagasabb: átlagosan 164 ezer Ft-ot költöttek erre, ami több mint kétszerese a villamos energiára fordított átlagos kiadásnak.

A villamos energia *egyéb célú felhasználása* számos konyhai és egyéb háztartási gépet magában foglaló csoport fogyasztását öleli föl. Ide tartoznak a tartós fogyasztási cikkek közül a mosógépek, szárítógépek, hobbiszerszámok, a hűtőszekrények különböző típusai, a szórakoztató elektronikai készülékek, valamint az igen sokféle elektromos konyhai készülékek stb. Ezek választéka és elterjedtsége az elmúlt években látványosan bővült.

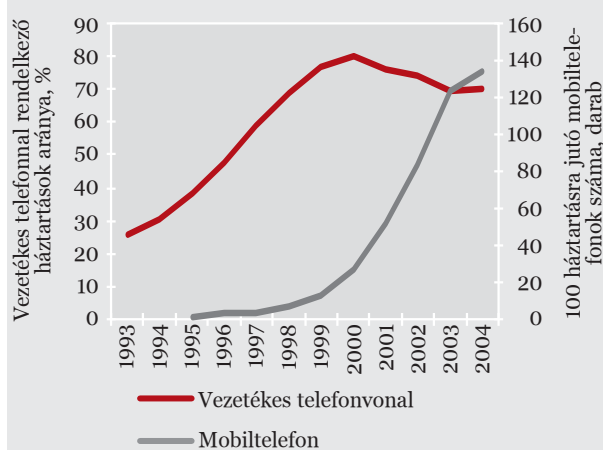
5.2. háztartások info-kommunikációs eszközökkel való ellátottsága

A gazdasági integráció erősödésének előfeltétele a gyors információáramlás. Az ezt szolgáló eszközök hazai és nemzetközi piaca az elmúlt évtizedben gyors ütemben bontakozott ki. Ennek egyik lényeges mozzanata volt az ezredfordulóig a vezetékes, manapság pedig a mobiltelefonok, továbbá az internet expanziója.

A telekommunikációs piac rendszerváltozás utáni liberalizációjának eredményeként a vezetékes telefonnal rendelkező háztartások aránya fokozatosan bővült: 1993-ban még alig haladta meg a 25%-ot. Az ellátottság az ezredfordulón volt a legmagasabb, ekkor 80%-ot ért el, 2004-re pedig a mobiltelefonok

ugrásszerű elterjedése következtében 70%-ra csökkent. A 100 lakosra jutó mobiltelefonok számának növekedése exponenciális (5.4. ábra).

5.4. ábra. Vezetékes és mobiltelefonnal való ellátottság

Forrás: Háztartási költségvetési felvétel, 1993–2004. KSH.

Vezetékes telefonnal legkisebb arányban a gyermekes inaktív háztartások rendelkeznek: 1995-ben még kevesebb mint 20%-uk, de 2004-ben is mindössze 43%-uk. A legjobban ellátottak az aktív, gyermeket nem nevelő, többtagú háztartások, 77%-os hányaddal. A vezetékes telefon elterjedtsége az utóbbi két év során erőteljesen csökkent (5.17. tábla).

A kilencvenes években a mobiltelefon ugrásszerűen terjedt el. 1995-ben 100 háztartásra 1–2 készülék jutott, 2002-ben már 84, 2004-ben pedig 134. Az ellátottság társadalmi-gazdasági tényezők

szerinti szórása erős. Míg korábban a legmarkánsabb különbségek az aktív és az inaktív háztartások között mutatkoztak, illetve az eltartott gyermekek száma is érdemi befolyásoló tényező volt, úgy tűnik, napjainkban csak a gyermeket nem nevelő inaktív háztartásokban élők használnak kevésbé mobiltelefont. 2004-ben a gyermeket nevelő háztartások mindegyike rendelkezett legalább egy, az 1 gyermekesek két készülékkel. A gyermek nélküli háztartásoknak 60–90%-ában, az 1 tagú inaktív háztartásoknak pedig csak ötödében találunk mobilt (5.5. ábra).

Az anyagi helyzet markáns befolyásoló tényező. Ami a vezetékes telefont illeti, a legalsó jövedelmi kategóriában, akárcsak a legfelsőben, 2002 és 2004 között mintegy 5 százalékponttal csökkent az ellátottság, ám a legszegényebb háztartásoké alig 40%-os, míg a legfelső tizedbe tartozóké 2004-ben még mindig meghaladta a 80%-ot.

A mobiltelefon a tehetősek körében ugásszerűen terjedt: 2002-ben a 10. jövedelmi decilisbe tartozó háztartások 71, 2004-ben 88%-ában használták. Ugyanakkor a többi kategóriában nem mutatkoznak markáns különbségek: az alsó tizedbe tartozó háztartásoknál 69, az átlagos jövedelműekében (5–6. jövedelmi decilis) 61–62%-os az ellátottság (5.6. ábra).

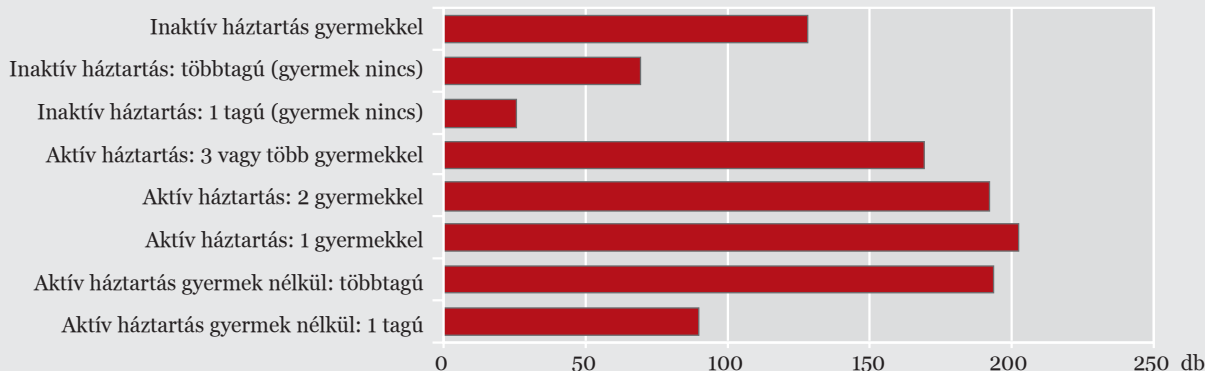
Ha a két készüléktípust együttesen vizsgáljuk, a legrosszabbak az egytagú háztartások (80,5%) és a legalacsonyabb jövedelműek (81,0%) mutatói. Mindkét fajta telefonnal a legmagasabb jövedelműek, valamint a négy- vagy több tagú háztartásokban élők rendelkeznek a legmagasabb, egyaránt 66%-os arányban (5.18. tábla).

5.17. tábla. A vezetékes telefonnal ellátott háztartások aránya a háztartás típusa szerint

Háztartástípusok	(%)			
	1993	1995	2002	2004
Aktív háztartás gyermek nélkül: 1 tagú	24,1	37,6	64,3	54,9
Aktív háztartás gyermek nélkül: többtagú	28,5	42,5	81,6	77,7
Aktív háztartás: 1 gyermekkel	28,4	42,6	75,2	69,5
Aktív háztartás: 2 gyermekkel	28,7	44,6	76,3	69,6
Aktív háztartás: 3 vagy több gyermekkel	19,7	31,5	61,9	58,1
Inaktív háztartás: 1 tagú (gyermek nincs)	n.a.	31,1	69,5	65,7
Inaktív háztartás: többtagú (gyermek nincs)	n.a.	37,8	80,2	77,1
Inaktív háztartás gyermekkel	n.a.	19,7	44,4	43,5

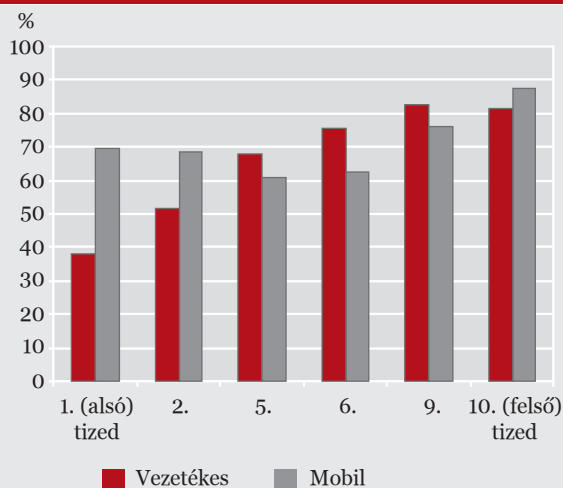
Forrás: Családi költségvetési adattár 1993, 1995, 2002, 2004. KSH.

5.5. ábra. A 100 háztartásra jutó mobiltelefonok száma a háztartás típusa szerint, 2004

Forrás: Háztartás-statisztikai évkönyv 2004. KSH.

5.6. ábra. A vezetékes és mobiltelefonnal ellátott háztartások aránya az egy főre jutó jövedelem alapján képzett tizedek szerint, 2004

Forrás: Háztartási költségvetési felvétel, KSH.

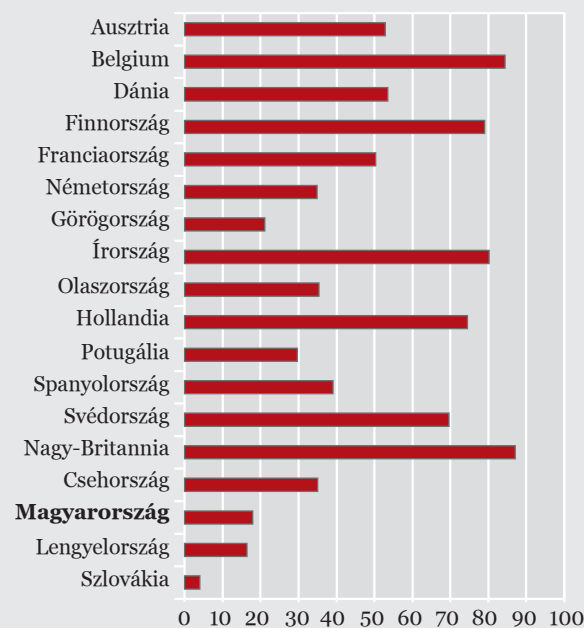
A kommunikáció egyre jelentősebb szerepét, illetve felgyorsult ütemű fejlődését jól mutatja az is, hogy milyen ütemben emelkedik a számítógéppel és az internetcsatlakozással rendelkezők száma. 1998-ban az Európai Unió bővítés előtti 15 tagállamában a háztartások 31%-ának volt számítógépe, és valamivel több mint 8%-uk használta az internetet. 2000-re – tehát 2 év leforgása alatt – az előbbi arány 35, az utóbbi pedig 18%-ra nőtt.

A magyarországi eszközellátottság lényegesen elmarad az uniós színvonalától. Nálunk 2001-ben csupán 18 személyi számítógép jutott 100 ház-

tartásra, míg több fejlett európai országban ez a szám már a 80-at is meghaladta (5.7. ábra). 2002-re az arány 22%-ra, 2004-re 35%-ra emelkedett, de az internethez a családok alig több mint 14%-a, azaz a számítógéppel rendelkezők 40%-a fért hozzá.

A személyi számítógépek otthoni használata szinte minden társadalmi csoportban gyorsan ter-

5.7. ábra. A személyi számítógépek 100 háztartásra jutó száma Európa egyes országaiban, 2001

Forrás: The Enlarged European Union: A Statistical Handbook, Euromonitor International, London, 2003; Háztartás-statisztikai évkönyv, 2001. KSH.

5.18. tábla. A háztartások vezetékes és/vagy mobiltelefonnal való ellátottsága

(%)								
Megnevezés	Csak vezetékes telefon van		Csak mobiltelefon van		Mindkettő van		Összesen	
	2002	2004	2002	2004	2002	2004	2002	2004
Településtípus								
Megyei jogú város ^{a)}	39,2	22,5	8,2	15,6	46,3	57,9	93,7	96,0
Egyéb város	35,1	20,7	14,8	22,7	37,2	48,2	87,1	91,6
Község	37,5	23,9	13,8	22,7	32,4	41,2	83,7	87,8
Jövedelmi helyzet								
Legmagasabb jövedelműek	33,3	16,2	9,3	16,4	52,6	65,7	95,2	98,3
Közepesnél magasabb jövedelműek	46,0	28,8	9,7	17,0	34,8	48,2	90,5	94,0
Közepes (átlagos) jövedelműek	42,9	29,0	10,4	18,9	33,2	42,7	86,6	90,6
Közepesnél alacsonyabb jövedelműek	33,0	21,9	17,1	24,8	34,4	40,9	84,5	87,6
Legalacsonyabb jövedelműek	24,2	12,0	24,8	35,4	25,4	33,6	74,5	81,0
A háztartás taglétszáma								
Egytagú	55,7	41,9	7,9	17,1	12,7	21,5	76,3	80,5
Kéttagú	54,2	30,5	11,1	19,0	30,8	43,7	96,1	93,2
Háromtagú	23,1	9,6	16,5	26,4	49,9	60,1	89,4	96,1
Négy- és több tagú	17,4	6,2	16,5	23,3	53,6	65,8	87,6	95,3
Átlag	36,7	22,1	13,1	21,3	37,5	47,9	87,3	91,3

Forrás: Családi költségvetési adattár 1993, 1995, 2002, 2004. KSH.
a) 2004-ben Budapest adatai.

jedt, de a munkaerő-piaci státusnak, a család demográfiai összetételének, a jövedelmi pozíciónak és az iskolai végzettségnek van differenciáló hatása. Ennek megfelelően az aktív és a gyermekes háztartásoknak jobb az ellátottsága, mint az inaktívaké és a gyermekteleneké (5.19. tábla).

Az 1995-től 2004-ig terjedő időszakban rendre a legfelső jövedelmi tizedben volt a legmagasabb a

100 háztartásra jutó számítógépek száma, az induló 13-as értékhez képest megötszöröződve. A legsó decilisben számottevően alacsonyabb az ellátottság, ugyanakkor növekedésének mértéke jóval nagyobb volt, több mint hétszeres (5.8. ábra).

A háztartásfő képzettsége szerint vizsgálódva, a számítógéppel, valamint az internettel való ellátottság jóval magasabb az érettségivel és diplomával

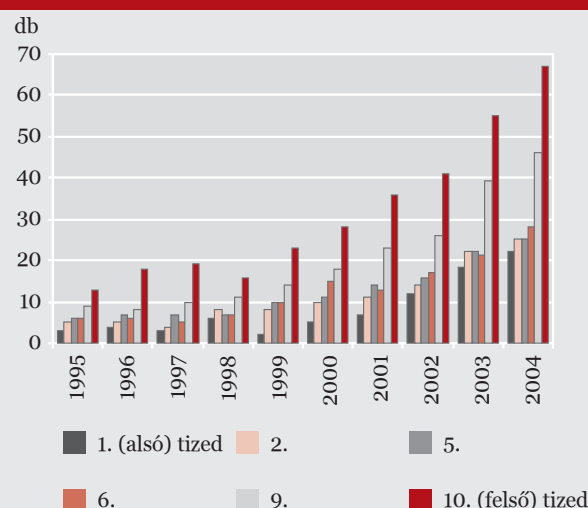
5.19. tábla. A 100 háztartásra jutó személyi számítógépek száma a háztartás típusa szerint

(db)					
Háztartástípusok	1996	1998	2000	2002	2004
Aktív háztartás gyermek nélkül: 1 tagú	9	11	14	23	33
Aktív háztartás gyermek nélkül: többtagú	9	12	18	27	51
Aktív háztartás: 1 gyermekkel	13	14	23	35	56
Aktív háztartás: 2 gyermekkel	17	19	33	43	55
Aktív háztartás: 3 vagy több gyermekkel	14	18	27	35	48
Inaktív háztartás: 1 tagú (gyermek nincs)	1	0	1	2	3
Inaktív háztartás: többtagú (gyermek nincs)	1	2	2	4	11
Inaktív háztartás gyermekkel	3	4	10	12	28

Forrás: Családi költségvetési adattár 1996–2004. KSH.

rendelkező, mint az alacsonyabban kvalifikált háztartásfők háztartásaiban.

5.8. ábra. A 100 háztartásra jutó személyi számítógépek száma az egy főre jutó jövedelem alapján képzett tizedek szerint

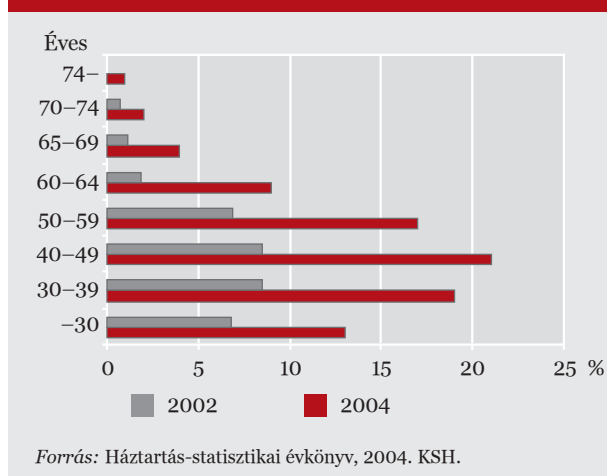

Forrás: Családi költségvetési adattár, 1995–2004. KSH.

Korosztályok szerint az idősebbek háztartásaiban a legalacsonyabb, a középkorúakéban a legmagasabb az internetet használók aránya, növekedése azonban az elmúlt két év alatt (a háztartásfő életkorától függetlenül) dinamikus volt. Arányait tekintve ez két-háromszoros bővülést jelent, a 60–64 éves korosztályt tekintve pedig több mint négyszereset (5.9. ábra).

Az internetellátottság alakulását a jövedelmi helyzet is jelentősen befolyásolja. A legsó decilis-

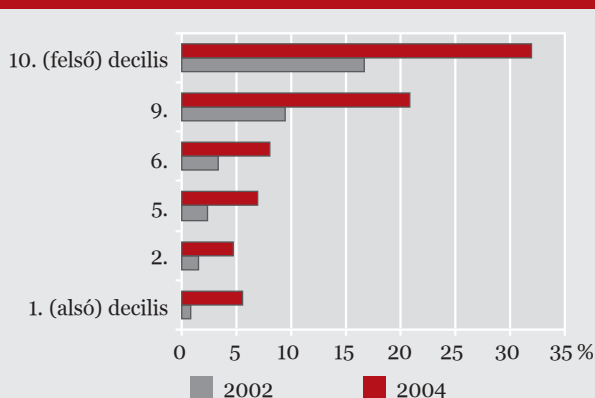
5.9. ábra. Az internettel rendelkező háztartások aránya a háztartásfő korsoportja szerint

Forrás: Háztartás-statisztikai évkönyv, 2004. KSH.

be tartozó háztartások alig 4–5%-a, az átlagos jövedelműekének 7–8%-a, a legfelső decilisbe került háztartásoknak pedig közel harmada kapcsolódott 2004-ben a világhálózathoz (5.10. ábra).

5.10. ábra. Az internettel rendelkező háztartások aránya az egy főre jutó jövedelem alapján képzett tizedek szerint

Forrás: Háztartás-statisztikai évkönyv, 2002, 2004. KSH.

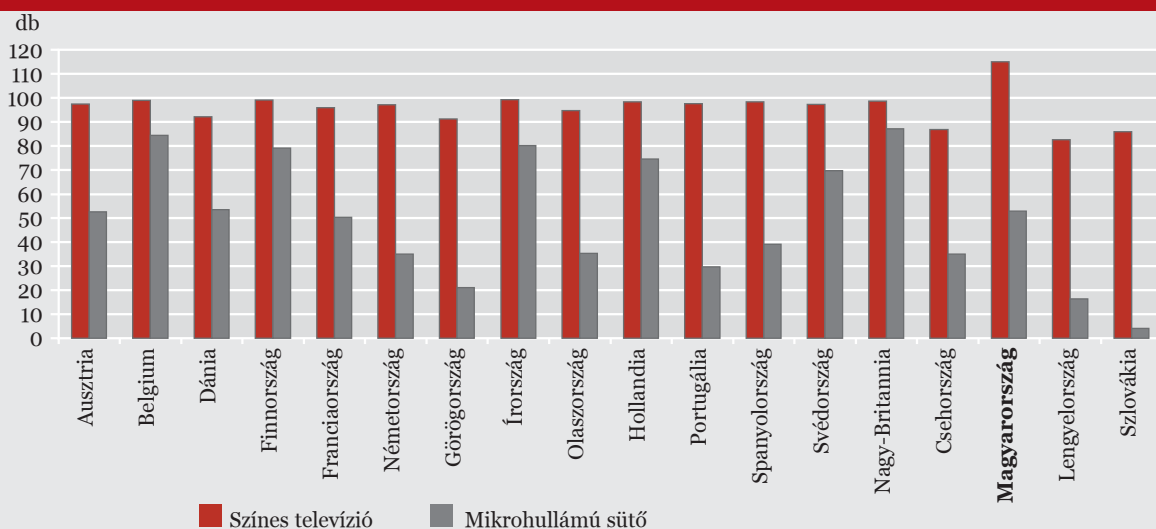
5.3. A háztartások tartós javai

A háztartás birtokában lévő tartós fogyasztási cikkek állománya jó indikátora mind a vagyoni helyzetnek, mind az életkörülményeknek. Nemzetközi összehasonlításban a különbségek az eltérő gazdasági fejlettség és kulturális hagyományok, szokások miatt általában nagyok, bár készüléktípusonként differenciált mértékben.

Az évtizedek óta forgalomban lévő színes televízió Nyugat-Európában és hazánkban is gyakorlatilag minden háztartásban megtalálható. Kivételt csak Dánia és Görögország képez, ahol épp csak meghaladja a 90-et a 100 háztartásra jutó darabszám. Az Európai Unió új tagállamaiban (Magyarország kivételével) alacsonyabb az ellátottság: a mutató 85–87 között mozog. A nyolcvanas években piacra dobott mikrohullámú sütő esetében viszont igen jelentősek a különbségek a régebbi uniós országok között is. Az újak közül Magyarország (53 készülék/100 háztartás) az erős középmezőnyben foglal helyet, míg legalacsonyabb Lengyelországban és Szlovákiában (továbbá Görögországban) a mutató (5.11. ábra).

A kilencvenes évek elejétől tekintve Magyarországon folyamatosan nő a tartós fogyasztási cikkek állománya. Egyre szélesebb körben terjedtek el az automata és félautomata mosógépek, így 2004-ben 100

5.11. ábra. A színes tv és a mikrohullámú sütő 100 háztartásra jutó darabszáma Európa egyes országaiban, 2001

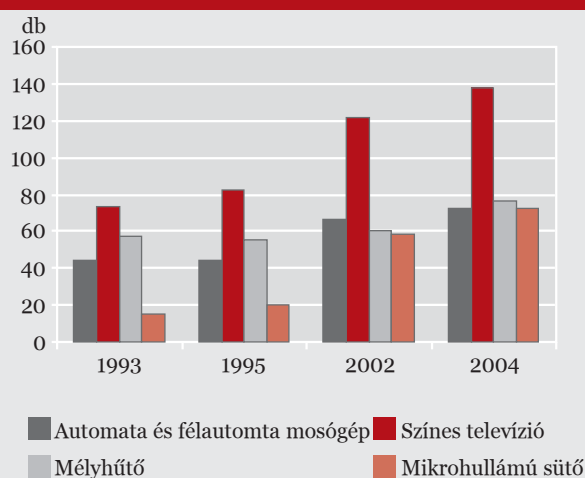

Forrás: The Enlarged European Union: A Statistical Handbook, Euromonitor International, London, 2003; Háztartás-statisztikai évkönyv, 2001. KSH.

háztartásra már 72 készülék jutott. Tíz év alatt leginkább a mikrohullámú sütővel rendelkező háztartások aránya ugrott meg, hiszen 1993-ban még csak minden hetedikben, 1995-ben már minden ötödikben használták, 2004-ben pedig 100 közül 72-ben fordult elő, a növekmény tehát tízszeres. A színes televízió expanziója a magasabb bázis miatt kevésbé látványos, de jelentős: a 100 háztartásra jutó száma 73-ról 138-ra, közel a duplájára emelkedett, azaz számos család ma már több készüléket is tart. A mélyhűtők 100 háztartásra jutó darabszáma 2002 után mutat növekedést, napjainkban 76-ra tehető (5.12. ábra).

A tartós fogyasztási cikkek állománya a kilencvenes évek elején sokkal inkább kötődött a háztartások élet-színvonalához, mint ma, amennyiben az ellátottságban fennálló különbségek ha nem is megszűnni, de mérséklődni látszanak. Az automata és a félaautomata mosógépből 1993-ban a legrosszabb jövedelmi helyzetű háztartások ellátottsága 22, míg a legjobbaké 72% volt, ez 2004-re 53, illetve 89%-ra emelkedett. Színes televízióból 1993-ban a legsó decilisben 100 háztartásra 43 jutott, 2004-ben már 118, ami tulajdonképpen egyenértékű a legfelső decilisben kialakult ellátottsággal. A mélyhűtők 100 háztartásra jutó állománya a hetedik jövedelmi tizedtől felfelé haladva csökkent, leginkább a legtehetősebbek körében, ahol az 1993-as 73-ról 2004-re 53-ra esett vissza. Az alsóbb jövedelmi tizedekben ugyanakkor 2002-ig az arányszám fokozatos emelkedését tapasztaltuk, majd

5.12. ábra. Egyes tartós fogyasztási cikkek 100 háztartásra jutó darabszáma

Forrás: Családi költségvetési adattár 1993, 1995, 2002, 2004. KSH.

a tendencia megfordult. A mikrohullámú sütők száma jövedelmi szinttől függetlenül emelkedik (5.20. tábla).

A háztartásfő korcsoportja szerinti differenciákat tekintve az mondható el, hogy az idősebbek háztartásaiban 2004-ben kisebb volt a tartós fogyasztási cikkek állománya. Legkevésbé a színes televízióval és a mélyhűtővel való ellátottságban mutatkozik különbség. Az automata és félaautomata mosógép, továbbá a mikrohullámú sütő előfordulása az idősök esetében jóval ritkább, mint a középkorúak vagy a fiatalabbak

5.20. tábla. Egyes tartós fogyasztási cikkek 100 háztartásra jutó száma kiválasztott jövedelmi tízedekben

(db)				
Jövedelmi tized	Automata és félau- tomata mosógép	Színes televízió	Mélyhűtő (fagyasztó- láda)	Mikro- hullámú sütő
1993				
1.	22	43	30	7
2.	33	62	40	9
5.	37	69	54	12
6.	40	70	56	12
9.	57	89	72	24
10.	72	94	73	33
Átlag	44	73	57	15
1995				
1.	27	62	29	9
2.	34	72	42	11
5.	37	78	52	18
6.	37	79	53	16
9.	55	94	65	26
10.	68	107	71	39
Átlag	44	83	55	20
2002				
1.	44	105	47	36
2.	53	114	57	47
5.	57	117	63	53
6.	62	120	62	56
9.	77	129	61	66
10.	87	132	58	78
Átlag	66	122	60	58
2004				
1.	53	118	44	55
2.	57	126	54	63
5.	68	134	59	65
6.	71	136	63	68
9.	84	145	55	81
10.	89	149	53	87
Átlag	72	138	57	72

Forrás: Családi költségvetési adattár 1993, 1995, 2002. KSH.

5.21. tábla. Egyes tartós fogyasztási cikkekkel rendelkező háztartások aránya korcsoportonként, 2004

(db)				
Kor- csoport, éves	Automata és félau- tomata mosógép	Színes televízió	Mélyhűtő (fagyasztó- láda)	Mikro- hullámú sütő
–30	79	124	66	79
30–39	84	139	88	83
40–49	82	160	97	81
50–59	78	151	101	79
60–64	69	135	90	71
65–69	63	124	90	62
70–74	53	116	76	52
74–	41	102	64	36
Összesen	72	138	89	72

Forrás: Háztartás-statisztikai évkönyv, 2004. KSH.

háztartásaiban. Az előbbiit illetően 2004-ben a 60 év alattiak körében 79–84%-os, a 65–69 éveseknél mintegy 69%-os, a 74 évesnél idősebbek kategóriájában pedig mindössze 41%-os volt az ellátottság. A mikrohullámú sütőre nézve is hasonlóak a relációk, azaz a 60 évesnél fiatalabbak háztartásaiban jóval gyakoribb (71–83%-os) az előfordulásuk, mint a legidősebbeknél (mintegy 36%-os) (5.21. ábra).

5.4. A háztartások megtakarításai

A GfK Piackutató Intézet adatai szerint 2003 második negyedévében a lakosság alig több mint kétötödének (41%), 2005 októberében pedig kb. egyharmadának (32%) volt megtakarítása.

A megtakarítási célok közül – bár 30-ról 19%-ra csökkent aránnyal – a váratlan kiadások állnak az első helyen; 10-ről 18%-ra nőtt a gyermekek jövőjéért és megháromszorozódott (9%) a konkrét cél nélkül takarékoskodók hányada. Az elmúlt évek során nem változott a lakásvásárlásra gyűjtők aránya, az ingatlan-felújításra takarékoskodóké azonban háromszorosára nőtt. Napjainkban minden huszadik ember rak félre autóvásárlásra; ez a 2003-ban mért 7%-kal szemben 2 százalékpontos csökkenést jelent. A temetés költségeit az emberek 8%-a tartja szem előtt (5.22. tábla).

A Nemzeti Bank adatai szerint Magyarországon a megtakarítási formákat még mindig a készpénz és a bankbetét uralja. Az igénybe vett befektetési formák arányában nem figyelhető meg számottevő változás. A magyarok továbbra is a rövid lejáratú betéteket részesítik előnyben, és a megtakarítással rendelkezők 74%-a kerül a befektetéseket. Nyugat-Európában elsősorban a rövid lejáratú betétek (49%) és a nyugdíjlapok (37%) kedveltek, míg a hazai megtakarítók közel ötöde választja az előbbiit és csupán tizedük az utóbbiit – bár ennek perspektívái a nyugdíjbiztosítások terjedésére alapozva biztatóak. A részvények, illetve befektetési alapok súlya csekély 5% (5.13. ábra).

5.5. Anyagi fogyasztás és életvitel

Az anyagi fogyasztás jövedelmi és vagyoni tényezői abban az életvitelben összegződnek, amelyet a háztartás megenged, illetve megengedhet magának. Ennek a komplex jelenségnek néhány reprezentatív mozzanata alkalmas arra, hogy egyszerű statisztikai eszközökkel megjelenítsük (5.23. tábla).

5.22. tábla. A legfontosabb megtakarítási célok előfordulása

(db)			
Megtakarítási cél	2000. II. negyedév	2003. II. negyedév	2005. szeptember–október
Váratlan kiadások	30	18	19
A gyermekek jövője	10	17	18
Lakás- vagy ingatlanvásárlás	14	12	13
Nincs konkrét cél	3	11	9
Nyugdíjas évek	..	8	8
Temetés, sírkő	4	8	8
Autó	4	7	5
Utazás, üdülés	6	6	4
Nagyobb értékű műszaki cikk	5	4	1
Ház- vagy lakásfelújítás	3	4	9
Vállalkozás indítására	2

Forrás: GfK Piackutató Intézet (<http://www.gfk.hu/sajtokoz/>).

Az új ruha, illetve bútor vásárlásának megvan a maga korlátai: napjainkban 34%-os azok aránya, akiknek nem áll módjában ezekre költeni, 43% azoké, akik nem tudnak havi rendszerességgel legalább 5000 Ft-ot félretenni. Amellett, hogy a

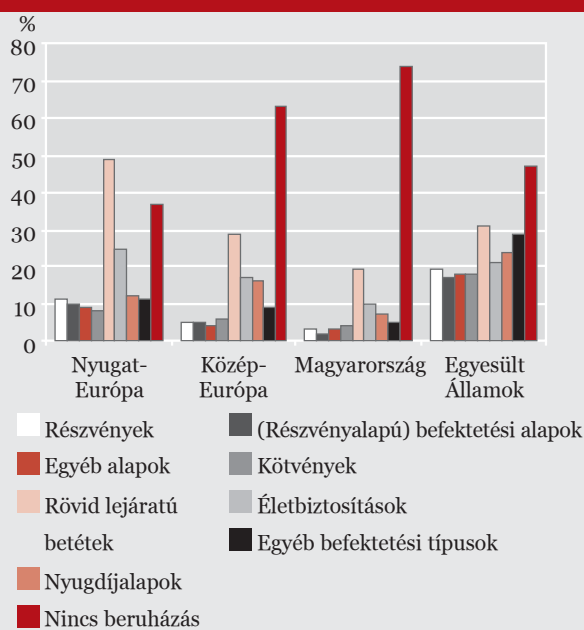
mutatók néhány százalékponttal javultak a 2002-ben mért adatokhoz képest, a társadalom jelentős hányada számára továbbra is alig kezelhető gondot jelenthetnek a váratlan események (betegség, halál, szervizköltség stb.) okozta kiadások.

A korcsoportok szerinti különbségek arra utalnak, hogy a vizsgált fogyasztási tételek némelyikének mellőzése személyes preferenciákból is következhet. Így új ruhát elsősorban a 30 év alatti fiatalok vásárolnak, a 70 év felettiekre alig jellemző. Ugyanakkor a 30–60 éves korosztályban a legmagasabb (40–45 %), a legfiatalabbak és legidősebbek körében pedig a legalacsonyabb (29, illetve 17%) azok aránya, akik anyagi okok miatt mondanak le erről. Úgy tűnik azonban, hogy az új ruhák megvásárlása minden korosztály számára elérhetőbbé vált az elmúlt három év során.

A bútorvásárlás ritkább, de nagyobb ráfordítást igénylő beruházás, nem meglepő tehát, hogy minden korcsoportban csak 10–15%-os arányban fordul elő. A legmagasabb (36–46%) a 30–50 évesek között, a legalacsonyabb (29, illetve 16%) pedig a fiatalok és az idősek körében azok hányada, akiknek erre nem telik. A középgenerációkban tehát nagyobb a pénzhiány szerepe, mint a régi lakásberendezésükhöz ragaszkodó idősebbeknél vagy a legtöbbször nem a véglegesnek tekintett otthonukban lakó fiataloknál. Úgy tűnik azonban, hogy a bútorok lecserélése egyre kevésbé fontos a családok számára, hiszen kevesebben nyilatkoztak arról, hogy megtették, ugyanakkor alacsonyabb azok aránya is, akik a pénzszűkét jelölték meg akadálynak.

A munkaerő-piaci státus szerinti különbségekről általánosságban az mondható el, hogy a foglalkoztatottak fogyasztását korlátozza legkevésbé a pénzhiány. Új ruhát legritkábban az öregségi és a rokkantnyugdíjasok vásárolnak maguknak, de csak az utóbbi csoport tagjai, valamint a munkanélküliek között magasabb az átlagnál azok hányada, akik anyagi okokra hivatkoznak. Az utóbbi években a munkanélküliek számára ez az igény még elérhetetlenebbé vált. A bútorvásárlásról a munkanélküliek növekvő (56%), a rokkantnyugdíjasok egyre csökkenő (46%) arányban kénytelenek lemondani, ugyanakkor az öregségi nyugdíjasoknak csak ötöde érez ilyen korlátot. A havi rendszeres megtakarítás a foglalkoztatottak és az öregségi nyugdíjasok csoportjában magasabb az átlagnál. A munkanélküliek és rokkantnyugdíjasok 68, illetve 60%-a nyilatkozott úgy, hogy anyagi okok miatt képtelen takarékoskodni.

5.13. ábra. Befektetési típusok

Forrás: WSJ-GfK Custom Research WW, Befektetési barométer 2006. tavasz. In: GfK Sajtószolgálat, A magyarok nem bíznak a részvényekben. (<http://www.gfk.hu/sajtokoz/fr4.htm>)

A jövedelmi helyzet és a fogyasztói döntések/kényszerek összefüggése egyértelmű, bár nem feltétlenül lineáris. Értelemszerűen a legtehetősebbek között a legkisebb (15–20%) azok aránya, akik anyagi okok miatt önkorlátozásra kényszerülnek. A két legalacsonyabb jövedelmi ötödbe tartozók hozzávetőlegesen 45–50%-os arányban mondanak le a ruhavásárlásról és a bútorok cseréjéről. Leginkább a megtakarítás terén vannak hátrányban ezek a háztartások, 55–62%-uk nem tud félretenni pénzt.

A fogyasztói kényszerek közvetlenül érzékelhetők meghatározott tartós javak hiányában is. Kvantifikálására és nemzetközi összehasonlítására az ún. deprivációs index szolgál. Az itt idézendő vizsgálat a következő vagyontárgyakkal számolt: televízió, videomagnó, telefon, mosogatógép, mikrohullámú sütő, autó vagy mikrobusz, számítógép. Az egyes javak statisztikai súlya elterjedtségük szerint más és más. A mutató magasabb értéke nagyobb fokú deprivációt jelez.

Összevetve az Európai Unió korábbi és újonnan csatlakozott tagjait, komoly differenciák mutathatók ki. Az utóbbiak lakossága hátrányt szenved: míg az EU-15 országainak többségében – de nem így

Portugáliában, Görögországban és Spanyolországban – a deprivációs index értéke 0,5 alatt marad, az újakban – Szlovénia és Csehország kivételével – 1,25 fölött van. Magyarország a maga 1,37-es értékével a közepesen rossz kategóriába sorolható (5.14. ábra).

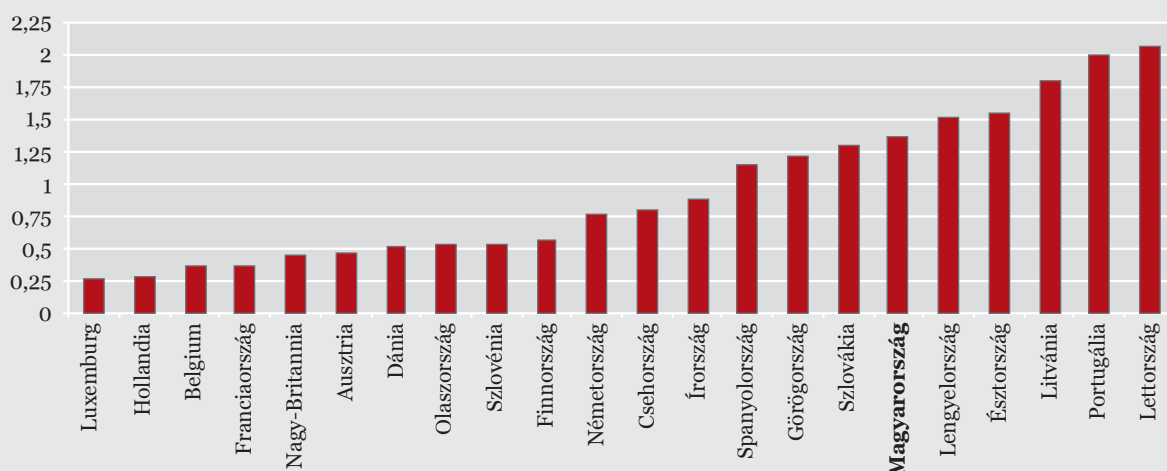
5.6. Az életszínvonallal való elégedettség

Az életkörülmények külső szempontok szerinti minősítése és személyes interpretálása nem feltétlenül fedi egymást. Célirányos felmérések szerint az emberek nagyobb része optimista mind a jelenlegi helyzetével, mind kilátásaival kapcsolatban. 0-tól 10-ig terjedő skálán mérve a megkérdezettek 56%-a osztályozta jelenlegi létviszonyait közepesnél jobbra, annál rosszabbra viszont még egyötödük sem (17,3%). A jövőt illetően azonban borúlátóbbak vagyunk, mint három évvel korábban. 2002-ben 65% volt azoknak az aránya, akik 6-os vagy magasabb értéket adtak meg, napjainkban azonban mindössze 55%-nyian bíznak abban, hogy öt év múlva jobb körülmények

5.23. tábla. Fogyasztói döntések, illetve kényszerek életkor, gazdasági aktivitás és jövedelmi helyzet szerint, 2005

(%)												
Megnevezés	Rendszeresen vesz új ruhát				Lecseréli előregedett bútort				Havonta félretesz legalább 5000 Ft-ot			
	megteszi		nem telik rá		megteszi		nem telik rá		megteszi		nem telik rá	
	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005
Életkor, éves												
21–29	52,3	52,5	32,1	29,3	10,7	11,0	30,8	28,8	39,8	45,5	38,7	37,0
30–39	38,9	42,1	40,9	37,3	15,5	14,1	44,2	38,8	41,2	44,7	46,0	42,9
40–49	28,1	27,5	45,8	46,3	15,2	11,1	48,5	45,6	38,9	39,5	49,5	49,9
50–59	22,1	22,8	40,4	36,0	14,1	10,6	40,7	35,6	41,7	47,6	47,2	42,2
60–69	12,1	13,6	32,3	28,1	8,6	7,7	31,1	25,0	43,2	50,0	46,5	41,4
70–78	6,9	7,3	23,3	17,5	3,2	2,9	21,6	16,3	42,7	50,9	45,9	38,4
Gazdasági aktivitás												
Foglalkoztatott	40,5	41,7	35,0	32,0	16,3	13,7	37,8	33,6	49,9	52,7	38,0	35,8
Munkanélküli	26,9	19,3	55,1	59,8	6,9	6,0	53,3	55,6	17,8	17,0	68,1	68,8
Öregségi (özügyi) nyugdíjas	10,1	10,3	30,9	23,8	7,0	5,5	30,0	21,8	42,4	50,3	47,0	40,5
Rokkantnyugdíjas	13,8	10,8	50,9	49,7	7,6	5,8	48,8	45,6	24,5	27,9	63,2	60,5
Egyéb inaktív, eltartott	39,5	33,8	39,4	40,2	9,9	8,7	36,6	35,7	24,0	29,3	49,2	51,3
Egy főre jutó jövedelem szerinti ötöd												
Legalsó ötöd	21,0	19,9	53,3	49,4	7,9	6,0	53,1	44,2	19,7	23,6	66,8	62,0
2. ötöd	19,3	17,0	48,2	40,0	7,1	5,9	45,2	38,4	28,4	35,5	59,7	54,7
3. ötöd	24,0	23,2	38,6	35,9	10,2	7,7	38,2	34,7	38,9	45,6	49,1	43,1
4. ötöd	32,9	32,4	33,3	31,8	12,7	10,5	35,6	32,8	48,8	52,1	37,6	36,8
Legmagasabb ötöd	51,6	53,1	17,8	15,1	20,9	20,4	22,9	19,6	66,1	70,1	20,1	18,8
Átlag	31,2	29,1	37,2	34,5	12,2	10,1	37,8	34,0	40,9	45,3	45,2	43,2
Forrás: Életünk fordulópontjai, 2002, és 2005. KSH Népeségstudományi Kutatóintézet.												

5.14. ábra. A deprivaltsági index értéke európai uniós országokban, 2002

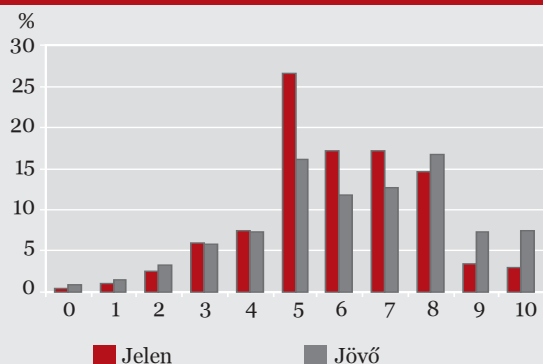
Forrás: Perceptions of living conditions in an enlarged Europe. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2004.

között élhetnek. Közel kétszer annyian (15%) várnak 9-es és 10-es minősítésű életkörülményeket, mint ahányan a jelenlegi ítélik annak (5.15. ábra).

Korcsoportok szerint vizsgálva, a 40 év alattiak az átlagnál derűlátóbbak mind jelenlegi életkörülményeiket, mind perspektíváikat illetően. A jövőre a 60 és 70 év közöttiek tekintenek a legsötétebben, közel egy egész osztállyal rosszabbra becslve az átlagosnál. Figyelemre méltó az is, hogy a 39

képzetlenebbeké. A jövedelmi helyzet egyértelmű lineáris kapcsolatban áll mind a jelenlegi, mind a várt életszínvonallal, az átlagnál jobbra csak a két legmagasabb ötödbe tartozók minősítik (5.24.tábla).

5.15. ábra. Az életkörülmények jelenlegi és öt év múlva várható szintjének megítélése, 2005

Forrás: Életünk fordulópontjai, 2005. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.

évesnél fiatalabbak a távlataikat több mint egy egész osztállyal jobbnak vélik, mint a jelent, a 60 felettiak viszont szinte semmi különbséget nem tesznek ebben. A felsőfokú végzettségűek elégedettebbek és a várakozásaik is optimistábbak, mint a

5.24. tábla. A jelenlegi és a jövőben várt életkörülmények megítélése

Megnevezés	A jelenlegi életkörülmények megítélése		A jövőben várt életkörülmények megítélése	
	2002	2005	2002	2005
Életkor, éves				
18–29	6,4	6,4	7,6	7,5
30–39	5,9	6,2	6,9	7,0
40–49	5,5	5,7	6,1	6,0
50–59	5,5	5,6	5,6	5,6
60–69	5,7	5,8	5,5	5,4
70–75	5,9	5,8	5,6	5,6
Iskolai végzettség				
Legfeljebb 8 általános	5,5	5,4	5,8	5,4
Szakk munkásképző	5,7	5,7	6,4	6,1
Érettségi	6,1	6,2	6,7	6,7
Diploma	6,6	6,7	7,2	7,1
Egy főre jutó jövedelem szerinti ötöd				
1. (alsó) ötöd	5,1	5,4	5,8	5,8
2. ötöd	5,5	5,5	5,9	5,6
3. ötöd	5,8	5,8	6,2	6,1
4. ötöd	6,1	6,0	6,6	6,5
5. (felső) ötöd	6,7	6,7	7,2	7,2
Átlag	5,8	5,9	6,4	6,2

Forrás: Életünk fordulópontjai, 2002 és 2005. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.

Megjegyzés: A „Milyen fokra helyeznéd jelenlegi életkörülményeidet?” és a „Milyenek lesznek az életkörülményeid öt év múlva?” kérdésekre adott válaszok átlagos értékei 1-10-es skálán.

LEGFONTOSABB FOGALMAK

Aktív keresők: az alkalmazásban állók, a szövetkezeti tagok (beleértve azokat is, akik felmondási idejüket töltik, táppénzen vagy szülési szabadságon vannak), az egyéni vállalkozók és a társas vállalkozások tagjai (beleértve azokat is, akik táppénzen vannak), az alkalmi munkások, a napszámosok (ha ez a főtevékenységük), és a segítő családtagok, kivéve, ha ezt a tevékenységüket nyugdíjasként végzik.

Aktív kereső nélküli (inaktív) háztartások: A háztartás tagjai között nincs egyetlen aktív kereső tevékenységet folytató személy sem. Ezen belül a háztartásösszetétel alapján megkülönböztethető (1) a nyugdíjas (ahol a háztartásban van nyugdíjas) és (2) az egyéb inaktív (ahol a háztartásban nincs nyugdíjas) háztartások csoportja.

Aktív keresős háztartások: A háztartás tagjai között van legalább egy aktív kereső, de ez a személy nem feltétlenül a háztartásfő. A kiadványban használt egyéb csoportosítások alapja a háztartásfő jövedelemszerző tevékenysége, életkora, beosztása vagy iskolai végzettsége.

Depriváltsági index: Célszerűen kiválasztott javak és szolgáltatások birtoklásának, illetve igénybevételének anyagi lehetőségét – elterjedtségük szerinti súlyozással – egy számba sűrítő, az életkörülményeket jellemző mutató.

Gyermek: A háztartások gyermekszám szerinti csoportjaiban gyermeknek tekintjük a 20 éven aluli eltartott, gyermek családi állású, nappali tagozaton tanuló vagy jövedelemmel nem rendelkező személyeket.

Háztartás: olyan személyek együttese, akik egy lakásban élnek, gazdasági egységet alkotnak abban az értelemben, hogy a megélhetési költségeket közösen viselik, függetlenül attól, hogy van-e közöttük családi kapcsolat.

Háztartásfő: Egycsaládos háztartásban a férj vagy a férfi élettárs, egyszülős háztartásban a szülő. Többcsaládos háztartásban a családfők közül az aktivitás, a nem és a kor figyelembevételével jelölik ki a háztartásfőt. Ugyanez a kiválasztás rendje a nem családi háztartásokban is.

Háztartási költségvetési felvétel (HKF): Reprezentatív (10 000 háztartásra kiterjedő) mintán alapuló lakossági adatgyűjtés. A háztartásokat a kérdezőbiztosok személyesen felkeresik, évente kétszer kikérdezik és kiadási-fogyasztási napló vezetésére kérik fel. A HKF a lakosság személyes célú fogyasztásáról, illetve jövedelmeiről szolgáltat adatokat.

Inaktív keresők: a munkanélküli-járadékban, munkanélküliek jövedelem pótló támogatásában, elhelyezkedési támogatásban, gyermekgondozási díjban, segélyben vagy támogatásban részesülők, a saját jogú öregségi vagy rokkantsági nyugdíjasok, járadékosok akkor is, ha kereső tevékenységet folytatnak, valamint a munkaviszonyban nem álló, hozzátartozói jogon nyugdíjasok, járadékosok, az önkormányzatok szociális segélyezettjei, az egyéb inaktív keresők (házuk, lakásuk, földjük bérbeadásából, albérlők, ágybérlet tartásából élők, illetve azok, akiknek megélhetését az ingatlanra, lakásra kötött eltartási, illetve életjáradéki szerződés biztosítja).

Kiadások: A magyar háztartás-statisztikai számbavétel a személyes fogyasztás elvén alapul, amelyen belül megkülönbözteti a vásárolt, illetve a saját termelésből származó és a természetben kapott javak fogyasztását. Az utóbbiak helyi felvásárlási árakon számított értéke bekerül a háztartás összes kiadásába, akár maga fogyasztotta el, akár elajándékozta.

6. LAKÁS

FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK

A lakásállomány szerkezeti összetétele

- A 2001-es népszámlálás 4 millió 65 ezer lakást regisztrált, a 2005-ös mikrocenzus alapján 4 millió 173 ezret tartunk nyilván. A népszámlálást követő négy évben a lakásállomány növekedése 2,7%-os volt.
- A kilencvenes években kibontakozott lakásprivatizáció mára szinte teljesen lezárult, a magán- és állami tulajdonú lakások aránya 96, illetve 4% körül rögzült.

A lakásállomány minősége

- A lakásállomány minőségének indikátorai folyamatos javulást jeleznek. A 100 szobára jutó lakók száma a kritikus 100-as határérték alá csökkent, azaz statisztikai átlagban mindenkinek van saját szobája.
- A kedvező tendencia dacára létezik a lakásállománynak egy olyan szegmense, amely nem felel meg az alapvető minőségi követelményeknek sem. Ebbe az állomány mintegy 14%-a tartozik.

Lakásépítés, lakásberuházás

- A napjainkban is tapasztalható hazai lakásépítési konjunktúra egyik legfőbb jellemzője a beruházói kör összetételének módosulása: teret nyer a vállalkozói szféra és ezzel párhuzamosan háttérbe szorulnak az egyéni építkezők.
- A lakásépítések területi eloszlása időben változó képet mutat. Míg 1995–1997 között a községi építkezések részaránya és ezer főre jutó száma növekedett, 1998-tól a súly egyre inkább a városok felé tolódott el. A községi építkezések ezer főre jutó száma ezután lényegében stagnált, míg a jobb infrastrukturális lehetőségekkel bíró városokban – elsősorban a fővárosban – ugrásszerűen emelkedett. 2003 után Budapesten ismét dinamikus fejlődést tapasztalunk, a városokban és a községekben pedig gyenge konjunktúra, majd 2004-től csökkenés mutatkozik.

A lakásfenntartás költségei

- A lakásfenntartási költségek a 2005-ös adatok szerint a családi házban élők esetében voltak a legmagasabbak (27 ezer Ft/hó), míg az önkormányzati lakások lakóinak esetében a legalacsonyabbak (19 ezer Ft/hó). A rendszeres havi ráfordítások ez utóbbiakat terhelték meg a legkevésbé, a családi házban élőket lakások pedig a leginkább.

Lakásfinanszírozási rendszer

- A megfelelő színvonalú lakás megszerzése az átlagos helyzetű családoknak komoly gondot jelent, mivel az átlagos lakásár 5–6-szorosa az átlagos éves jövedelemnek, szemben az Európai Unióban megszokott 3–4 közötti mutatóval. Az emelkedő árak ellenére a megfizethetőség tovább javult, így az átlagos háztartás hitelfelvétel segítségével egy átlagos lakás árának 50–60%-át ki tudja fizetni.
- A 2003-as intézkedéseket követően a folyósított lakáscélú hitelek és támogatások összege drasztikusan visszaesett, a következő években pedig folyamatosan csökkent. A használt lakás vásárlására adott hitelek esetében a tendencia 2005-ben megfordult, és az utóbbi két félévben határozott növekedést mutat.
- A lakáshitelezési rendszer szerkezetében érdemi változások mentek végbe. Számát és összegét tekintve is jelentősen csökkent az állami támogatású hitelek aránya. Míg 2003-ban az érintettek 95%-a támogatott hitelt vett fel, addig 2005 végén arányuk 36%-ra esett vissza. A fordulatot a deviza alapú hitelezés megjelenése és terjedése váltotta ki. 2005 decemberében már a hitelkérelmeknek több mint felét, összegének pedig közel 60%-át tették ki a devizában felvett kölcsönök.

Lakáspiac, mobilitás

- A hazai lakáspiacon az eladni vágyók szempontjából a kereslet és kínálat aránya kedvezőtlen: erőteljes a túlkínálat. Az új lakások értékesítési hányada csökken, a módosított hitelfelvételi szabályok következtében pedig a használt lakások piaca is stagnál.
- A lakásmobilitás csekély. Az évi 3–4%-os mobilitási index (az egy évben lakást változtató háztartások aránya) nemzetközi összehasonlításban nagyon alacsony. A 90-es években a lakást változtatók 30%-a váltott települést, ebben a tekintetben nem volt lényeges elmozdulás.

6.1. A lakásállomány szerkezeti összetétele

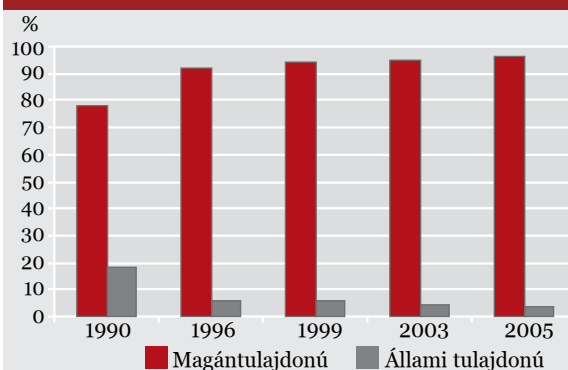
A 2001-es népszámlálás 4 millió 65 ezer lakást regisztrált, a 2005-ös mikrocenzus alapján 4 millió 173 ezret tartunk nyilván. A népszámlálás óta eltelt négy évben a lakásállomány növekedése 2,7%-os volt. A 2001-es census idején mintegy 341 ezer lakás állt üresen, ez a teljes lakóingatlan-állomány 8%-a. 2005-ben 236 ezer lakást nem laktak, ez a teljes állomány 5,6%-a.

A kilencvenes években kibontakozott lakásprivatizáció mára szinte teljesen lezárult, a magán- és állami tulajdonú lakások aránya 96, illetve 4% körül rögzült (6.1. ábra).

A rendszerváltozás utáni átalakulás egyik legszembetűnőbb jele, hogy a bérleti szektor szinte teljesen megszűnt. Az ezredfordulóig a tulajdonos által lakott lakások aránya meghaladta a 90%-ot; napjainkban – a nyugat-európai 40–60%-os aránnyal szemben – 93% körül alakul. A magánszemélytől bérelt lakások aránya mindössze 3,3%

(Mikrocenzus, 2005). A tulajdonosi rátát tekintve alig van regionális különbség, és egyre inkább mérséklődni látszik a budapesti mutató és az országos átlag korábban számottevő eltérése is (6.1.tábla).

6.1. ábra. A magán- és állami tulajdonban lévő lakások aránya

Forrás: 1990. évi népszámlálás; Mikrocenzus, 1996, 2005; Reprezentatív felvétel, KSH, 1999, 2003.

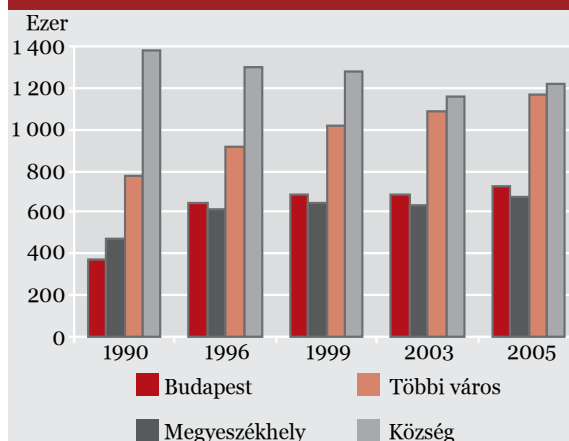
6.1. tábla. A tulajdonos által lakott lakások aránya

(%)			
Régió	1999	2003	2005
Budapest	81,6	84,8	86,3
Pest megye	94,5	96,7	93,2
Közép-Dunántúl	92,6	92,7	94,1
Nyugat-Dunántúl	92,0	91,3	88,5
Dél-Dunántúl	93,5	93,7	92,9
Észak-Magyarország	93,5	95,2	94,8
Észak-Alföld	95,1	94,2	95,1
Dél-Alföld	94,7	94,3	94,9
Összesen	91,3	92,2	92,9

Forrás: Lakáviszonyok, 1999, 2003; Reprezentatív felvétel, KSH; VÉKA 2005.

Az 1990-es évek tendenciáját követve az elmúlt négy évben a magántulajdonú lakások száma Budapesten és a nagyvárosokban stagnált, míg a vidéki kisvárosokban emelkedett. A kisebb településeken szintén egyértelmű növekedés mutatkozott, itt azonban a várakozások ellenére ez utóbbi fordulat jórészt a települések közigazgatási átszervezésének tudható be. (6.2. ábra).

6.2. ábra. A magántulajdonú lakások számának alakulása

Forrás: 1990. évi népszámlálás; Mikrocenzus, 1996, 2005; Reprezentatív felvétel, KSH, 1999, 2003.

Az utóbbi hat évben az állománygyarapodás jelentősen meghaladta az előző évtized azonos időszakában tapasztalt mértéket. Az épített lakások száma 1999 óta töretlenül emelkedett, csak 2005-ben csökkent néhány ezerrel. 2000 és 2005 között 202 ezer lakás épült. A lakásmegszűnések átlagosan

6.2. tábla. A lakásállomány megoszlása építési év szerint

(%)							
Ország	Év	–1919	1919–1945	1946–1970	1971–1989	1981–1990	1990–
Ausztria	2003	18,6	8,1	27,4	15,9	12,4	17,6
Belgium	2004	15,0	16,5	29,0	15,2	9,2	15,1
Ciprus	2001	..	7,4	16,9	20,7	27,4	27,1
Csehország	2001	10,9	14,7	26,3	22,5	16,4	8,2
Dánia	2003	20,2	16,9	28,3	17,6	9,7	7,4
Észtország	2003	9,4	14,2	30,0	21,5	19,6	5,3
Finnország	2002	1,6	8,8	30,6	23,4	20,0	14,4
Franciaország	2002	19,9	13,3	18,0	26,0	10,4	12,4
Görögország	2001	3,1	7,2	31,8	24,5	19,1	14,3
Hollandia	2002	7,1	13,2	30,9	18,9	29,8	..
Írország	2002	9,7	8,2	16,4	17,5	16,2	31,9
Lengyelország	2002	10,1	13,1	26,9	18,3	18,7	12,9
Lettország	2002	11,0	13,8	27,7	22,6	21,1	3,7
Litvánia	2002	6,2	23,3	33,1	17,6	13,5	6,3
Luxemburg	2001	11,9	14,8	27,0	14,9	11,6	17,1
Magyarország	2001	13,9	12,5	26,1	22,3	17,7	7,4
Málta	2002	14,9	11,0	29,4	16,9	15,8	11,8
Nagy-Britannia	2001	20,8	17,7	21,2	21,8	18,5	..
Németország	2002	14,6	12,6	47,2	10,9	14,6	..
Portugália	2001	5,9	8,5	22,9	18,3	44,4	..
Spanyolország	2001	8,9	4,2	33,5	23,1	13,6	15,7
Svédország	2003	12,4	20,2	33,1	17,4	9,7	7,2
Szlovákia	2001	3,4	6,6	35,1	25,6	21,0	6,8
Szlovénia	2002	15,3	7,9	28,1	23,6	16,2	8,7

Forrás: Housing Statistics in the European Union, 2004.

40%-ára az azonos helyre építendő új lakás miatt került sor.

Az építés és a megszűnés változó mennyiségi viszonyai valamelyest módosították a lakásállomány kor szerinti összetételét. A városi bérházak, a hagyományos parasztházak és a tanyaépületek több mint fele a második világháború előtt épült, új alig van közöttük, míg a társasházi lakásoknak 11, a családi házaknak pedig 15%-a 1990 után készült.

Az 1990 után épült állomány aránya az Európai Unió országai közül Írországból és Cipruson a legmagasabb, hazánk a harmadik harmadba sorolható.

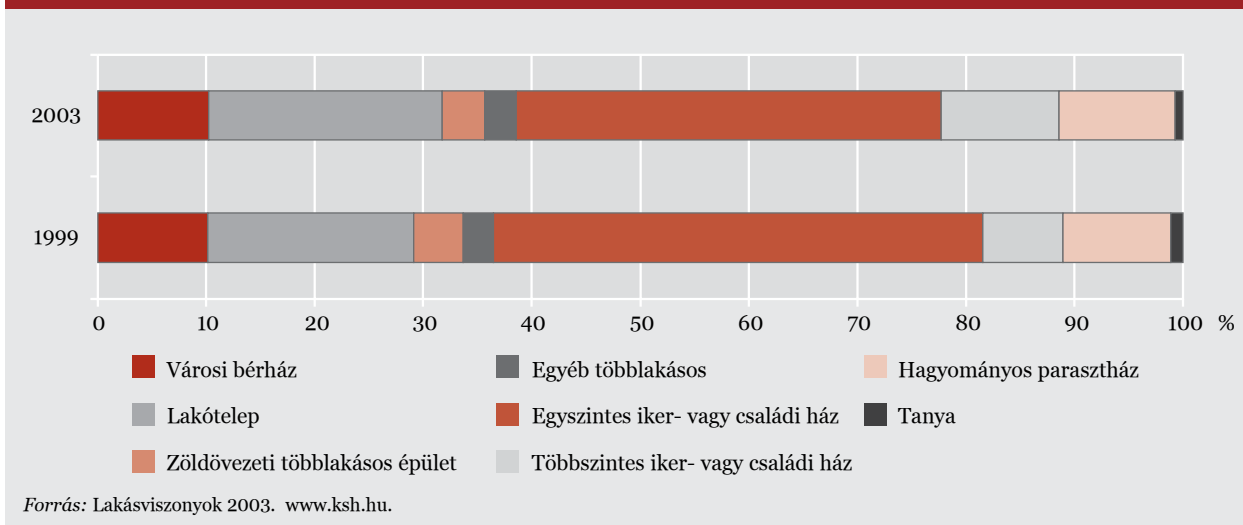
Magyarországon az épülettípusok között az 1–3 lakásosak dominálnak. Családi házban, illetve hagyományos parasztházban található a lakások csaknem kétharmada (63%), lakótelepen közel az egyötöde, további 14%-a pedig más többlakásos épületben (pl. hagyományos városi bérházakban, zöldövezeti épületekben).

új építésű vagy 1990 óta teljesen felújított épületeket. A lakók megítélése szerint a legnagyobb problémát a tatarozás és a szigetelés hiánya, valamint az elavult vezetékek és az elhasználódott közművek jelentik.

6.2. A lakásállomány minősége

A lakásállomány minőségének indikátorai folyamatos javulást jeleznek. Az új építkezések magas minőségi követelményei, valamint a régi lakásokban történő korszerűsítések eredményeként a lakásminőségi és egyéb minőségi mutatókból a jó minőségű lakások arányának állandó növekedése olvasható ki. 1999 óta a 100 szobára jutó lakók száma közel annyival csökkent, mint az előző évtizedben összesen. Bár ez a kedvező változás elsősorban demográfiai folyamatokra vezethető vissza, a kritikus

6.3. ábra. A lakott lakásállomány megoszlása épülettípusok szerint

A lakott lakásállomány 35%-a négy- és több lakásos, jórészt társasházként működtetett épületben található. Állományuk a lakásprivatizáció következtében jelentősen bővült és összetételük alapvetően átalakult. A lakásprivatizáció során társasházzá alakult rosszabb minőségű épületek fenntartása komoly gondokkal jár. Napjainkra az állomány felének műszaki állapota kívánnivalót hagy maga után. A másik fele elfogadható minőségű vagy műszaki szempontból tökéletesen működik. Ez utóbbi, mintegy 5%-os részesedésű, kategóriába soroljuk az

100-as határérték alá csökkent index mindenképp annak a jele, hogy a statisztikai átlagban az egy főre jutó szobák száma napjainkban már meghaladja az 1-et. Az elmúlt öt évben az egy főre jutó alapterület átlagos nagysága 3 m²-rel, 28-ról 31 m²-re emelkedett, ugyancsak olyan mértékben, mint az 1990-es évek során összesen (6.3. tábla).

A túlszűfolt lakások aránya már az előző évtizedben csökkenni kezdett, és a népességfogyással támogatva ez a folyamat az ezredforduló után sem szakadt meg. Az érintett háztartások száma 1999-ben

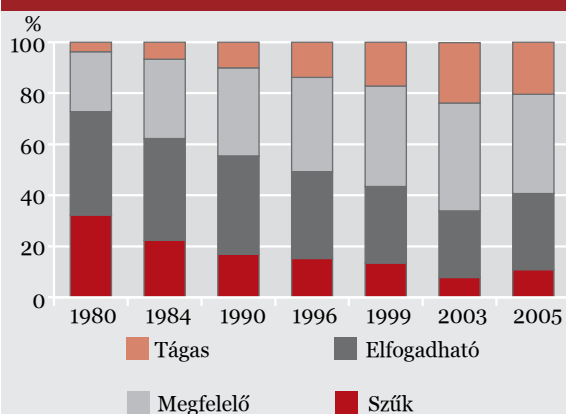
még mintegy 530 ezer, 2005-ben már csak 390 ezer volt, 2,4, illetve 1,7 millió háztartással. Az alapvetően változatlan tendencia mellett az utóbbi két év során néhány százalékponttal emelkedni látszik a zsúfolt lakások aránya, a tágasaké pedig hasonló mértékben csökkenni (6.4. ábra). A jelenség okát – a szükséges óvatossággal – az új lakások építésének gyakorlatában kereshetjük. A kis alapterülettel vagy a fél szobákkal épülő lakások számának gyarapodása erőteljesen befolyásolhatja a zsúfoltsági mutatókat. Míg ugyanis egy házaspár és két gyermeke számára a kétszobás lakás megfelelőnek minősülne, a másfél szobás már szűknek bizonyul.

6.3. tábla. A lakott lakások egyes minőségi mutatói, laksűrűség

Megnevezés	1999	2003	2005
Száz lakásra jutó népesség, fő	261	260	251
Száz szobára jutó népesség, fő	104	98	94
Egy főre jutó alapterület, m ²	28	30	31
Átlagos lakásalapterület, m ²	74	78	78
Egy főre jutó szobák száma, db	0,96	1,02	1,06
Lakások felszorzott száma, ezer	3 826	3 743	3 937
Lakók felszorzott száma, ezer	9 997	9 758	9 875
Esetszám	10 754	8 781	69 921

Forrás: Lakásviszonyok, 1999, 2003; Mikrocenzus, 2005.

6.4. ábra. A lakások nagyságának minősítése

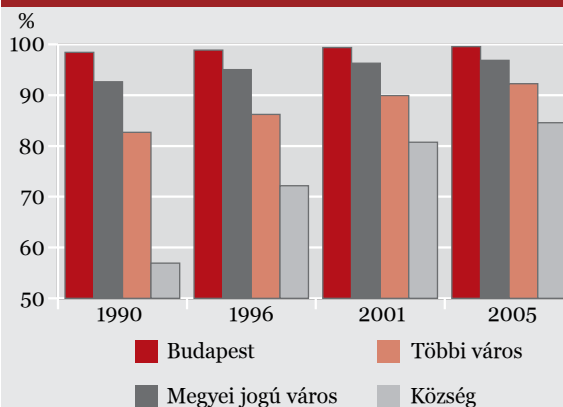

Forrás: 1990. évi népszámlálás; Mikrocenzus, 1996; Reprezentatív felvétel, 1999, 2003; VÉKA, 2005.

A lakásállomány minőségének, valamint a lakással való elégedettségnek – a szobaszám és az alapterület nagysága mellett – fontos tényezője a felszereltség, komfortosság is. Az 1990-es évek ten-

denciáját folytatva elsősorban a községekben fejlődött továbbra is gyors ütemben a közművesítés. Ennek nyomán a hálózati vízvezetékkel rendelkező lakott lakások aránya 2005-ben elérte a 93%-ot (6.5. ábra).

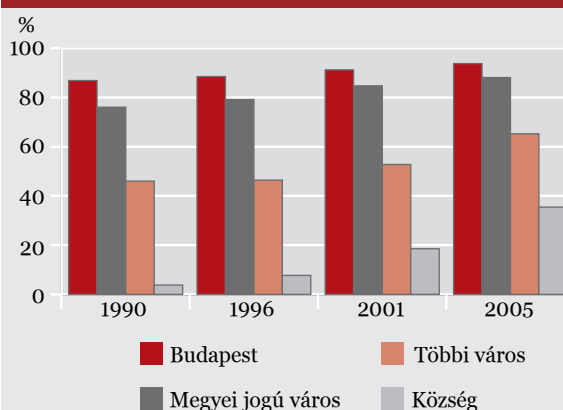
6.5. ábra. A hálózati vízvezetékkel ellátott lakott lakások aránya

Forrás: 1990. és 2001. évi népszámlálás; Mikrocenzus, 1996, 2005.

Hasonló mérvű javulás mutatható ki a szennyvízelvezetésben is. Napjainkban – az ezredforduló óta összességében több mint 10 százalékpontos aránynövekedés nyomán – a lakások 67%-a rendelkezik közcsonnával és 28%-a házi csatornával, szemben az akkor mért 56, illetve 36%-os hányaddal. Jelentős előrehaladást elsősorban a községekben tapasztalunk, ahol 2001 óta másfélszeresére nőtt a csatornahálózatba bekötött lakások aránya (6.6. ábra).

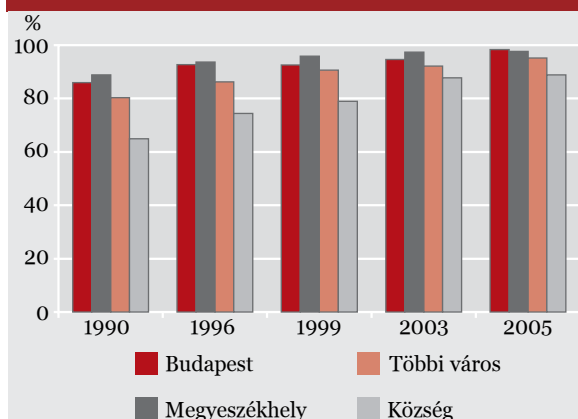
6.6. ábra. A közcsonna-hálózatba bekötött lakott lakások aránya

Forrás: 1990. és 2001. évi népszámlálás; Mikrocenzus, 1996, 2005.

Az utóbbi négy évben a csatorna- és a vízvezeték-hálózat bővülésével egyenes arányban nőtt a fürdőszobával ellátott lakások száma is, átlagosan 4, a községekben pedig közel 10%-kal (6.7. ábra). 2003-ban a magyarországi lakások 92%-ában volt fürdőszoba, így a mutató már csak kismértékben marad el az Európai Unióban mért 95% körüli átlagtól. Hasonló ütemben emelkedett a vízöblítéses WC-vel rendelkező lakások aránya is, 2005-re 91%-ot ért el.

6.7. ábra. A fürdőszobával ellátott lakások aránya

Forrás: 1990. évi népszámlálás; Mikrocenzus, 1996, 2005; Reprezentatív felvétel, KSH, 1999, 2003.

Az utóbbi négy évben – mint az 1990-es években is – számottevően javult a lakások komfortszintje: míg 1990-ben 40, 2003-ban már 54%-uk volt összkomfortos. Ez is a nagyarányú közműfejlesztésnek és az ehhez kapcsolódó lakáskorszerűsítésnek köszönhető. 1999 óta a kisebb településeken minden hatodik lakás kapcsolódott a közcsatornarendszerre és minden tizedikbe bevezették a gázt (6.4. tábla).

A kedvező tendencia dacára létezik a lakásállománynak egy olyan szegmense, amely nem felel meg az elemi minőségi követelményeknek sem. Ebbe a substandard körbe azok a lakások tartoznak, amelyekre érvényes a következő feltételek valamelyike: nincs WC vagy fürdőszoba; nincs szennyvízelvezető-csatorna; hiányzik az alapozás, a fal vályogból épült; nincs vezetékes víz; a lakásban nincs konyha és a teljes alapterület nem éri el az 50 m²-t (6.5. tábla).

6.5. tábla. A minőségi problémás lakások aránya

	(%)		
Probléma	1999	2001	2005
Központi vezetékes vízzel nem ellátott	8,1	8,4	7,5
Szennyvízelvezető-csatorna nélküli	8,1	8,6	6,0
Fürdőszoba nélküli	11,9	9,6	5,9
WC nélküli	11,7	12,5	9,5
Vályog falazatú és alapozás nélküli épületben levő	4,8	5,1	4,6
Nincs konyha és a lakás alapterülete 50 m ² -nél kisebb	3,2	-	7,0
Félkomfortos, komfort nélküli és szükség-	18,9	18,1	12,6

Forrás: Lakásviszonyok 1999; Népszámlálás 2001; EU-SILC 2005.

E meghatározás szerint 1999-ben a lakások 22%-a, 2005-ben pedig 14%-a sorolható az elfogadhatatlan kategóriába. 1999-ben ilyenben élt a népesség ötöde, 2005-ben pedig 14%-a. A közel félmillióra becsülhető szegmens arányában is nagynak tekinthető, mivel a nyugat-európai országok hasonló mutatói általában 5% alatt vannak,⁵ leszámítva a kelet-német tartományokat és Spanyolországot.

A lakásállomány minőségében erőteljes polarizáció figyelhető meg. Lényegesen nagyobb arányban

6.4. tábla. A lakások közművekkel való ellátottsága és az 1999–2003 között végzett beruházások

	(%)							
Településtípus	1999 óta bevezették a vizet	A vezetékes vízzel ellátott lakások aránya, 2003	1999 óta bevezették a közcsatornát	A közcsonálval ellátott lakások aránya, 2003	1999 óta bevezették a gázt	A vezetékes gázzal ellátott lakások aránya, 2003	1999 óta fürdőszobát alakítottak ki	A fürdőszobával rendelkező lakások aránya, 2003
Budapest	1,0	99,7	1,9	93,2	0,9	91,6	4,9	94,7
Megyeszékhely	0,6	97,5	2,6	87,3	1,4	83,2	2,7	97,4
Többi város	2,0	92,2	10,1	62,1	6,6	75,2	5,6	92,2
Község	4,7	85,9	16,2	36,2	10,4	63,7	7,4	87,7

Forrás: Reprezentatív felvétel, KSH, 2003.

⁵ Hegedüs, 2005.

találhatók az alapvető igényeket sem kielégítő lakások a hátrányos helyzetű régiókban, valamint a kisvárosokban és a községekben. A településnagyság csökkenésével egyre rosszabb lakáskörülményeket tapasztalhatunk (6.6 tábla). A falvakban a lakásállomány legrosszabbnak minősített szegmensének aránya csaknem kétszerese az országos átlagnak. A jelentős különbség a nagyvárosok és a kisebb települések lakásállományának eltérő összetételéből fakad. Míg a fővárosban és megyeszékhelyeken számottevő a többlakásos épületek száma, a kisebb településeken – kisvárosokban vagy községekben – a lakások döntő többsége családi házban található. Definíciónk szerint az egylakásos családi házaknak közel negyede, míg a többlakásos épületeknek alig több mint tizede minősül substandardnak. A falvakban elsősorban a hagyományos parasztházak, míg a nagyvárosokban a magas panelépületek lakói élnek rossz lakásokban.

6.6. tábla. A substandard lakások és a bennük élő népesség aránya településtípusonként

(%)				
Településtípus	Lakás	Népesség	Lakás	Népesség
	1999		2005	
Budapest	8,1	7,1	5,9	3,6
Megyeszékhely	5,7	6,0	5,3	5,3
Többi város	15,9	14,5	13,5	11,8
Község	31,8	26,6	23,6	20,9
Összesen	22,1	19,2	13,6	13,0

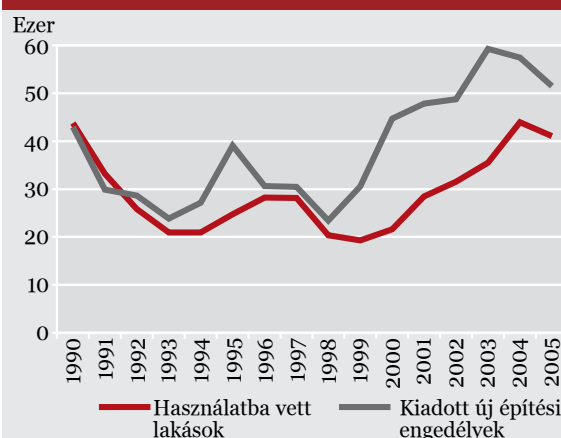
Forrás: Lakáviszonyok 1999; EU-SILC 2005.

6.3. Lakásépítés, lakásberuházások

Az előző évtizedek fejleményeihez viszonyítva az ezredforduló óta elsősorban a lakásépítés szerkezetében következett be számottevő változás. A folyamat – a magasabb lakástámogatásoknak köszönhetően – a kiadott lakásépítési engedélyek számának megugrásával, majd a használatba vett lakások mennyiségének növekedésével vette kezdetét. A 2003-ban regisztrált közel 60 ezer új engedély már csaknem kétszerese volt az 1999-es évinek. A 2003 nyarán, majd decemberében életbe léptetett megszorítások csökkentették a támogatott hitelek iránti keresletet, ennek folyományaként pedig a lakásépítésben is visszaesés következett be: előbb a kiadott építési

engedélyek, majd – természetszerű késleltetéssel – a használatba vett lakások száma is csökkenni kezdett (6.8. ábra). A kép azonban területileg differenciált. Míg az ország nagyvárosaiban és a községekben ötödével esett vissza a lakásépítés, Budapesten 20%-kal több új lakásba költöztek be 2005-ben, mint egy évvel korábban. A fővárosban tehát továbbra is konjunktúra mutatkozik.

6.8. ábra. A használatba vett lakások és a kiadott új lakásépítési engedélyek száma

Forrás: Gyorstájékoztató, Lakásépítések, építési engedélyek 1990–2005. KSH.

A kiadott építési engedélyek negyedéves növekedése alapján Európában Észtország, Ciprus, Belgium és Franciaország lakásépítési szektora is dinamikusabban fejlődik (6.7. tábla).

Az ezredforduló óta a hazai lakásépítés egyik legfőbb jellemzője a beruházói kör összetételének átrendeződése volt. A vállalkozói szféra egyre nagyobb teret nyer, és ezzel párhuzamosan háttérbe szorulnak az egyéni építkezők. A magánszemélyek által épített lakások aránya 2005-ben alig haladta meg a 50%-ot, ami az 1999-es szinthez képest 35 százalékpontos csökkenést jelent, míg a vállalkozói hányad négyszer nagyobb, mint hat évvel korábban (6.9. ábra). A lakásépítés növekedése azonban túlnyomórészt a dinamikusabb vállalkozói szektornak tudható be.

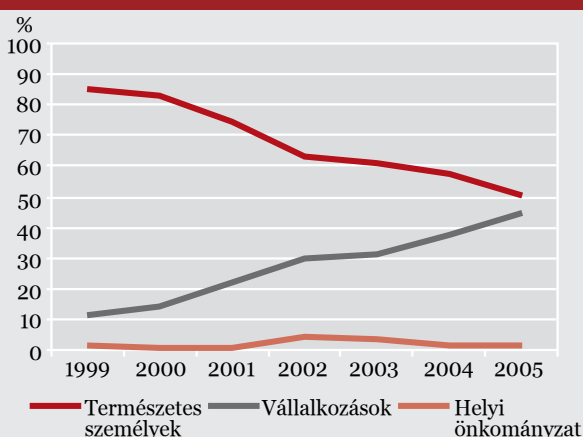
A vállalkozói aktivitás élénkülése folytán 1999 óta egytizedről mintegy felére nőtt az értékesítésre és bérbeadásra épült lakások aránya. Emelkedett a kivitelezés szakmai színvonala. A főtevékenységként ezzel foglalkozók által épített lakások hányada 35-ről közel 70%-ra emelkedett, míg a házilag kivitelezésűeké 53-ról 27%-ra esett vissza (6.8. tábla).

6.7. tábla. Az építési engedélyek, lakások számának növekedési rátája

Ország	2002				2003				2004	
	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.	IV.	I.	II.
	negyedév									
Ausztria	14,3	23,1	40,8	-12,3	-36,6	-9,2	-25,7	44,8
Belgium	-14,4	0,5	12,7	1,5	6,9	8,8	2,0	22,1	31,8	17,1
Ciprus	2,9	22,5	27,0	20,0	57,9	71,0	37,6	27,9	35,6	14,9
Csehország	8,7	5,1	5,8	7,4	11,2	14,8	39,2	39,8	25,1	11,0
Dánia	27,4	47,6	32,1	10,5	-28,9	-28,0	-36,1	-1,0	11,1	-13,2
Észtország	15,6	99,1	119,2	289,2	-27,3	23,3	17,5	2,9	320,3	403,0
Franciaország	-5,3	-1,4	-1,3	0,3	6,6	3,0	9,9	15,5	19,3	29,4
Magyarország	6,5	9,6	4,9	-9,8	12,6	3,3	16,6	41,5	8,2	22,7
Nagy-Britannia	3,8	-3,9	2,0	-1,6	4,3	8,9	2,7
Norvégia	-18,4	10,1	-12,9	53,1	38,7	11,2	1,9	-6,1	-17,7	0,7
Spanyolország	-8,1	3,8	-1,2	13,4	21,0	29,7	17,8	3,5	14,1	-0,8
Svédország	-30,2	1,0	6,0	4,5	43,8	27,5	21,6	33,5	12,2	-6,3

Forrás: Housing Statistics in the European Union, 2004.

6.9. ábra. A használatba vett lakások aránya építetők szerint

Forrás: Lakásstatistikai évkönyvek, KSH.

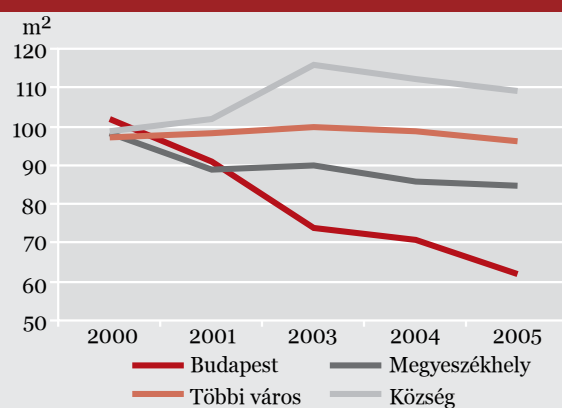
Az évezred végén az értékesítésre szánt lakások körében – a fizetőképes kereslet igényeire reagálva – nagyobb súlyra tettek szert a kis alapterületűek. Az elmúlt hat évben inkább a méretválaszték differenciálódása tapasztalható, ám az új lakások átlagos alapterülete 97-ről 87 m²-re csökkent. Budapesten az átlagos lakásnagyság 62 m² volt, ám az új lakások több mint felének alapterülete nem éri el a 60 m²-t, 16%-uk pedig 40 m²-nél is kisebb. Az átlagos méret csökkenése 2003 óta töretlen (6.10. ábra). A támogatási rendszer hatására megemelkedett a viszonylag kis alapterületű, jól értékesíthető lakások aránya. A folyamat értelmezéséhez azonban azt is jó tudni, hogy nyugat-európai összehasonlításban Magyarországon a nagy lakások aránya alacsony.

6.8. tábla. Az épített lakások megoszlása építési cél és kivitelező szerint

Év	Az összes épített lakásból			
	bérbe-adásra	értékesítésre	építőipari főtevékenységet folytató	házi lakos
	kivitelezők által			
	épített lakások aránya, %			
1999	1,3	11,0	35,3	52,8
2000	0,7	13,6	37,1	49,5
2001	1,7	21,3	47,8	40,5
2002	4,1	29,7	56,7	33,0
2003	4,5	32,4	58,7	35,5
2004	1,5	39,9	62,9	31,2
2005	2,0	47,8	67,2	27,3

Forrás: Lakásstatistikai évkönyvek, KSH.

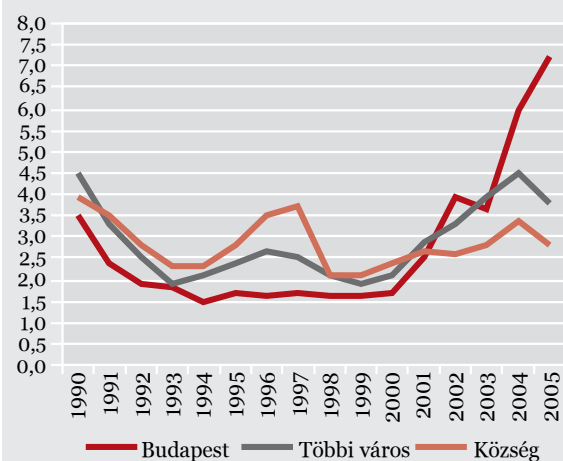
6.10. ábra. Az új lakások átlagos nagysága

Forrás: Lakásstatistikai évkönyvek, KSH.

A lakásépítések területei eloszlása időben változó képet mutat. Míg 1995–1997 között a községi építkezések részaránya és ezer főre jutó száma növekedett, 1998-tól a súly egyre inkább a városok felé tolódott el. A községi építkezések ezer főre jutó száma ezután lényegében stagnált, míg a jobb infrastrukturális lehetőségekkel bíró városokban – elsősorban a fővárosban – ugrásszerűen emelkedett. 2003 után Budapesten ismét dinamikus fejlődést tapasztalunk, a városokban és a községekben pedig gyenge konjunktúra, majd 2004-től csökkenés mutatkozik (6.11. ábra).

6.11. ábra. Ezer lakosra jutó épített lakások száma településtípusonként

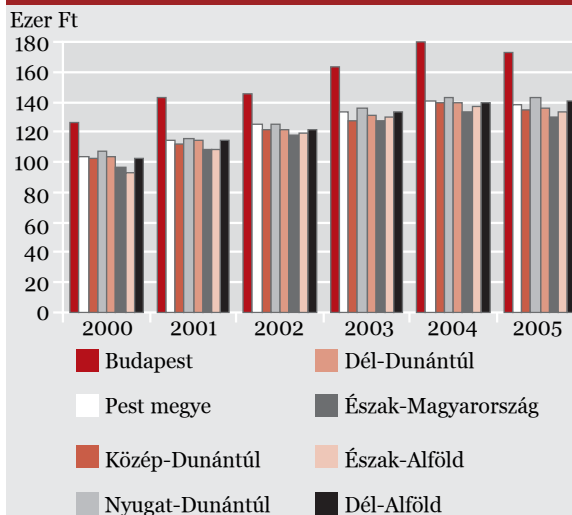
Forrás: Lakásstatistikai évkönyvek, KSH.

Erősödtek a szuburbanizációs tendenciák, nagyobb jelentőségre tettek szert az agglomerációk: a lakásépítések 70%-a ilyen övezetekben történt. Nemcsak a budapesti, hanem a nyugat-dunántúli, dél-dunántúli agglomerációkban is kiemelkedő volt a lakásépítés dinamikája.

Az új lakások nettó építési költsége évről évre emelkedik, elsősorban is a közép-magyarországi régióban (6.12. ábra). Itt 2004-ben 1 négyzetméter átlagosan nettó 158 ezer Ft-ba került. Ebbe erősen belejátszott a magas fővárosi adat: Budapesten 2005-ben az új lakások négyzetméterenkénti építési költsége átlagosan 173 ezer Ft-ra rúgott. Legolcsóbban továbbra is Észak-Magyarországon lehetett építkezni, négyzetméterenként 130 ezer Ft-os áron, ami hozzávetőleg megfelel az öt évvel korábbi budapesti mértéknek. 1999-hez képest az építési költségek országos átlagban másfélszeresére növe-

kedtek, és – Közép-Magyarországtól eltekintve – a regionális különbségek kiegyenlítődni látszanak. Figyelemre méltó, hogy a budapesti ingatlanok építési költsége az addigi növekvő tendenciára rácsúfolva 2005-ben jelentősen csökkent.

6.12. ábra. Az új lakások 1 m²-re jutó, áfa nélküli építési költsége

Forrás: Lakásstatistikai évkönyvek, KSH.

Az új lakások építése mellett a lakásberuházások körébe tartozik a karbantartó és korszerűsítő tevékenység. Az 1999-től 2003-ig tartó időszakban a használatban lévő állomány 22%-ában, mintegy 809 ezer lakásban végeztek valamilyen állagmegóvó vagy korszerűsítő munkát, míg közel 1 millió a száma azoknak, amelyekben semmilyen karbantartás sem történt. A lakásberuházások középpontjában – az 1990-es évek tendenciájához hasonlóan – a közművek (leggyakrabban a közcsatorna) bevezetése áll, és ehhez kapcsolódnak a korszerűsítések, karbantartások. Négy év alatt mintegy 530 ezer lakásban végeztek közművesítést; az esetek felében ennek kapcsán korszerűsítési munkálatokra is sor került, és 470 ezer lakásban olyan kisebb karbantartásokat is beütemeztek, mint a festés vagy a csempézés. Ugyancsak a közműbevezetéssel összekötve 320 ezer lakásban cseréltek készüléket vagy vezetéket.

1999 és 2003 között a használatban lévő állomány 73%-ában, mintegy 2 millió 700 ezer lakásban folytattak karbantartási munkákat; festettek, burkolatot javítottak vagy cseréltek, szigeteltek vagy mérőórát szereltek fel (6.9. tábla). A munkálatok értéke – a lakók becslése szerint – lakáson-

ként átlagosan 230 ezer Ft volt. Kisebb felújítások esetén 560 ezer Ft-ra tehető a háztartások átlagos kiadása, míg ha nagyobb átalakítás történt, ez átlagosan 920 ezer Ft-ba került. Jelenleg a magyarországi háztartások 5%-ában törlesztenek valamilyen felújításra, korszerűsítésre felvett hitelt, átlagosan 10 700 Ft-os összegben.

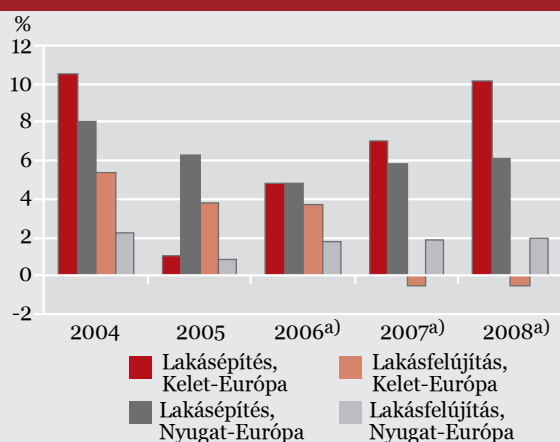
6.9. tábla. A leggyakrabban előforduló karbantartási munkák

Megnevezés	Lakott lakás (ezer)	Az összes lakott lakások százalékában (%)
Festés	2 599	69,4
Csempézés, burkolás	1 008	26,9
Parketta, padlószőnyeg felújítása, cseréje	813	21,7
Mérőórák beszerelése	702	18,8
Nyílászárók cseréje, hőszigetelése	529	14,1
Falak első hőszigetelése	138	3,7

Forrás: Reprezentatív felvétel, 2003, KSH.

Az egy lakásra jutó összes ráfordítások – a megyei jogú városok kivételével – településtípusonként kevésbé különböznek. Figyelemre méltó azonban, hogy az átlagos költségek éppen a városokban a legalacsonyabbak, a községekben és a fővárosban pedig a legmagasabbak. Az 1999. évihez képest a korszerűsítések költsége jelentősen emelkedett, Budapesten és a városokban átlagosan ötszörösére, a községekben pedig háromszorosára.

6.13. ábra. Lakásépítés és -felújítás Európában, változás az előző évhez képest

Megjegyzés: Kelet-Európa: Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia. Nyugat-Európa: Ausztria, Belgium, Dánia, Finnország, Franciaország, Spanyolország, Svédország, Svájc, Nagy-Britannia.
a) Becsült adat.

Forrás: Euroconstruct. Idézi: HVG.

Az uniós várakozások szerint a következő néhány évben a lakásépítési és -felújítási konjunktúra Európa keleti térségében lesz élénk.

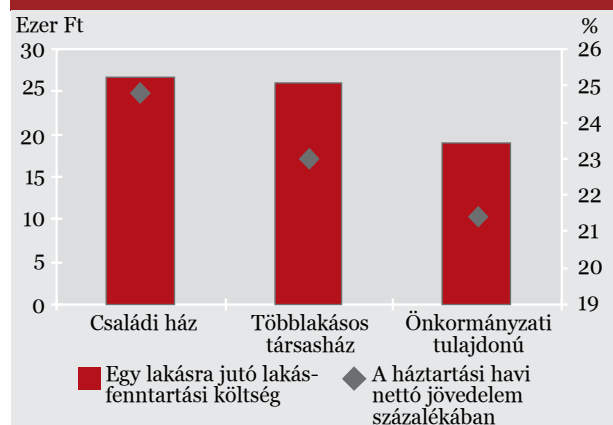
6.4. A lakásfenntartás költségei

A lakáshasználathoz kötődő, rendszeresen felmerülő kiadások összetétele eltérő lehet aszerint, hogy körüket hogyan határozzuk meg. Itt a lakbért, a gáz-, villany-, víz-, csatorna-, fűtési és szemétszállítási díjat, a tévé költségét, valamint a különböző hitelek havi törlesztőrészeit és a biztosításokat vesszük számításba.

Az ezredfordulón a lakásfenntartás a háztartási jövedelem átlagosan közel egynegyedét, 2003-ban mintegy 27%-át emésztette fel, napjainkban ismét jövedelmünk negyedét fizetjük ki ilyen célra, átlagosan havi 24 200 Ft-ot.

2005-ben a lakás fenntartása viszonylag legnagyobb terhet a családi házban élőkre, a legkisebbet pedig az önkormányzati lakások lakóira rótt. A sorrend megegyezik az 1999. évvel, de éppen fordítottja a 2003-ban tapasztaltaknak. Az abszolút összegeket tekintve, 2005-ben a családi házban élők laktak a legköltségesebben (27 ezer Ft/hó), az önkormányzati lakások lakói a legolcsóbban (19 ezer Ft/hó) (6.14. ábra).

6.14. ábra. A lakásfenntartási költségek jellemzői a lakások tulajdonformája szerint, 2005

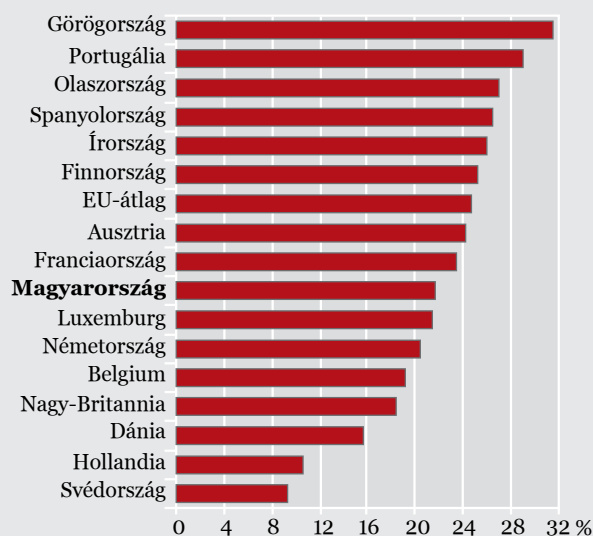
Forrás: EU-SILC, 2005.

Nemzetközi megítélés szerint a 25% feletti lakás-költség/jövedelem-arány már megterhelőnek számít. 1999-ben a magyar háztartások majdnem fele (46%), 2003-ban 38%-a, 2005-ben pedig alig harmada (31%) került ezen a határon túlra. A hazai

gyakorlat a háztartási havi jövedelem 40%-át tekintti kritikus határnak.

Európai összehasonlításban a lakásfenntartási költségek legkevésbé a Máltán, Portugáliában és Görögországban élők terhelik meg, míg a havi jövedelemből viszonylag legtöbbet Spanyolországban, Svédországban és Magyarországon áldoznak erre a célra.

6.15. ábra. Lakásfenntartási kiadás a háztartási kiadás százalékában, 2003

Forrás: Housing Statistics in the European Union, 2004.

A fenntartás költségeinek jelentős különbségeit tapasztaljuk, ha a panel- és a nem panelházak lakásait hasonlítjuk össze. Az előbbieket fenntartása rossz minőségű, valamint (táv)fűtésük magas költségei miatt jóval drágább volt az átlagosnál (6.10. tábla). Az utóbbi négy évben az egy lakásra jutó fenntartási költség mindkét típus esetében közel 10 000 Ft-tal emelkedett, az egy háztartásra jutó havi nettó jövedelem hasonló növekedése folytán azonban az ilyen célú kiadások arányukban változatlanok maradtak. A legnehezebben ezeket a terheket továbbra is az egyszemélyes háztartások viselik – amelyek havi jövedelmük harmadát költik lakásuk fenntartására –, dacára annak, hogy az elmúlt hat év során a fenntartási költség viselésének terhet mutató index értéke 2 százalékponttal csökkent.

A lakásfenntartáshoz kötődő rendszeres havi kiadások elsősorban az egyedülállók és a kiskorú gyermekeiket egyedül nevelő szülők számára okoznak komoly gondot. Esetükben ez a tétel a havi jövedelem 30–40 százalékát köti le.

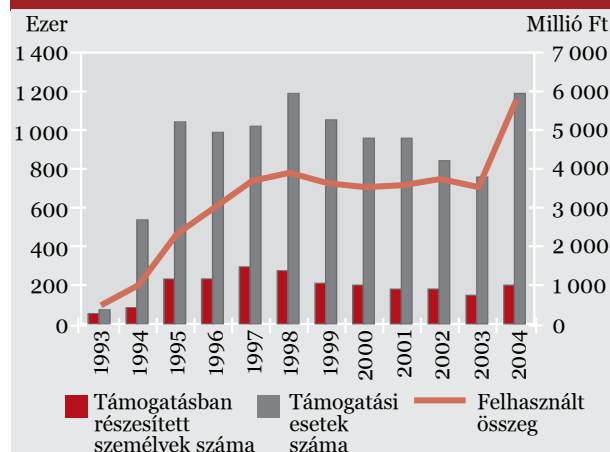
6.10. tábla. Egyes lakástípusok lakásfenntartási költségének jellemzői

A lakás típusa	Egy lakásra jutó fenntartási költség, ezer Ft		Fenntartási költség a háztartás havi nettó jövedelmének százalékában	
	1999	2005	1999	2005
Panel	19,4	28,5	24,9	23,2
Távfűtéses	19,2	28,9	25,3	24,6
Összes lakás	16,2	24,2	22,1	23,7

Forrás: Reprezentatív felvétel 1999; EU-SILC, 2005.

Napjainkban a háztartások 12%-a számára súlyos terhet jelent a lakás fenntartása. Ezen családok mindegyikében előfordult, hogy a lakók nem tudták megfizetni a lakhatási költségeket, vagy ha igen, akkor alapvető szükségleteik rovására. Noha a terhek összegszerűen az önkormányzati lakások esetében a legalacsonyabbak, 2004-ben mégis bérlőik felének volt elmaradása. A társadalom egészét tekintve késedelmes fizetés a több iskoláskorú gyermeket egyedül nevelő szülők, valamint a háromnál több gyermekkel rendelkező házaspárok 33, illetve 35 %-ánál fordult elő, míg a fiatal gyermeküket egyedül eltartó szülők közül minden negyedik került hasonló helyzetbe.

6.16. ábra. A lakásfenntartási támogatás alakulása

Forrás: Szociális statisztikai évkönyv 2004, KSH.

A lakásfenntartás terheinek szubjektív mutatói összhangban állnak az objektív alapú felmérések következtetéseivel. A háztartások negyede nyilatkozott úgy, hogy az ezzel kapcsolatos számlák kifizetését mindig megterhelőnek érzi, a háztartások har-

mada számára pedig a téli időszakban okoz különös gondot. Az ekkor felmerülő költségek elsősorban az egyedülállók és az idős házaspárok anyagi lehetőségeit haladják meg.

Hazánkban a lakásfenntartásra fordított kiadások kétharmadát 1999 óta változatlanul a fűtési és energiaköltségek teszik ki.

A fenti okok miatt a kilencvenes évek második felére megemelkedett a támogatást igénylők és a támogatásban részesítettek száma is, az erre fordított összeg közel a nyolcszorosára nőtt. 1998 óta kevesebb alkalommal és kevesebb személynek utaltak ki fenntartási segélyt, ez alól egyedül a 2004-es év jelent kivételt (6.16. ábra).

6.5. A lakásfinanszírozási rendszer

Napjainkra a hazai lakáspolitikai kulcskérdésévé – a lakáshiány, az elégtelen mennyiségű építés és a rossz minőség problémáját felváltva – a megfizethetőség lépett. A nyugat-európai országok már régóta ezt alkalmazzák egyik alapindikátorként. A fogalmon azt értjük, hogy a háztartások mennyiben képesek a lakhatás költségeit úgy fedezni, hogy ennek érdekében alapvető szükségleteik kielégítéséről ne kelljen lemondaniuk.

A megfizethetőség mérésének egyik alkalmas eszköze a lakásár/jövedelem-hányados, amely egy meghatározott lakás (átlagos vagy medián-) árát veti össze egy meghatározott háztartás (átlagos vagy medián-) jövedelmével. Ez a viszonyszám az elmúlt négy évben Magyarországon romlott, mivel a lakásárak gyorsabban növekedtek, mint a jövedelmek. 1999-ben egy átlagos lakás ára 3,7 millió Ft, egy átlagos háztartás éves jövedelme 900 ezer Ft volt, 2003-ra az előbbi 9,7 millióra, az utóbbi pedig 1,3 millióra, 2005-re 11,2 millió (becsült érték), illetve 1,7 millió Ft-ra (HKF) emelkedett. Így a lakásár/jövedelem-hányados Magyarországon ma körülbelül a duplája a Nyugat-Európában szokásosnak.

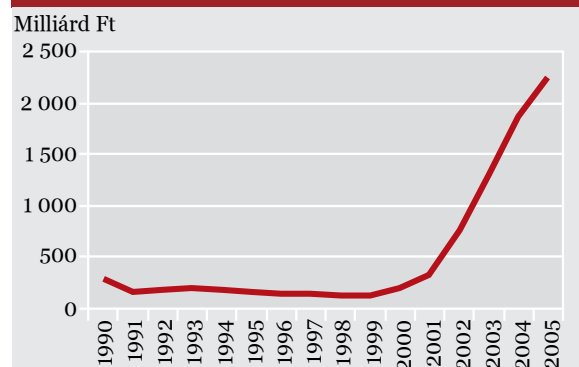
Gondolatmenetében hasonló, de gyakorlati kötődését illetően eltér a fentitől a lakásár-megfizethetőségi index. Ez azt méri, hogy az átlagos jövedelem mellett felvehető lakáshitel segítségével megfizethető lakás értéke hány százaléka egy közepes lakás értékének, azaz az átlagos háztartás-jövedelmet viszonyítja ahhoz az „ideális jövedelemhez”, amely

6 Hegedűs József: A lakáspolitikai alternatívái. Városkutatás Kft. Budapest, 2005. december.

elegendő egy átlagos lakás megvásárlásához. Magyarországon 1999-ben az átlagos háztartás-jövedelemből egy átlagos lakás árának 40%-a volt finanszírozható, 2003-ban viszont már 71%-a. Így a potenciális vásárlók számára a lakásállomány 45%-a vált megfizethetővé.

Napjainkban a megfelelő színvonalú lakás megszerzése az átlagos helyzetű családoknak komoly gondot jelent, mivel az átlagos lakásár 5–6-szorosa az átlagos évi jövedelemnek, szemben az Európai Unióban megszokott 3–4 közötti mutatóval. Az emelkedő árak ellenére a megfizethetőség tovább javult, így az átlagos háztartás hitelfelvétel segítségével egy átlagos lakás árának 50–60%-át ki tudja fizetni. A javulás ellenére ez messze elmarad a nyugat-európai országokban szokásos 80–90%-tól.⁶

6.17. ábra. A háztartások ingatlanhitel-állománya*

*Az ingatlanhitelek állománya tartalmazza az ingatlanszerzési célra felvett fedezett, illetve fedezetlen hiteleket is.

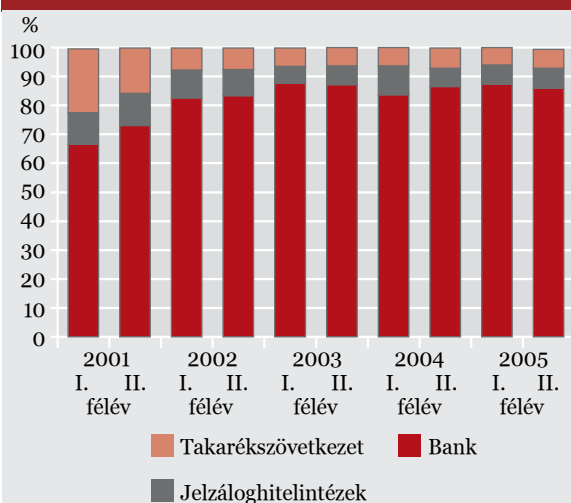
Forrás: MNB.

Az 1990-es évek közepére a lakáshitelezési rendszer összeomlott; a tranzakciók száma alacsony szinten rögzült, a háztartások saját megtakarításaikra alapoztak. A lakásár/jövedelem-olló és a megfizethetőségi indexek az ezredfordulóra nagyon kedvezőtlenül alakultak. A lakáshitelezés újraélesztését célzó program 2000 februárjában indult el, és a támogatások kiterjesztése mellett kötelezte el magát. Ezek kezdeti feltételei azonban nem gerjesztettek jelentősebb hitelkiáramlást, ezért a kondíciók kedvezőbbé tételével, valamint a jogosultsági kritériumok szélesítésével igyekeztek a folyamatot megindítani. Ennek nyomán a következő három évben rendkívüli expanzió következett be: a hitelkiáramlás a 2000-ben mért 190 milliárdról 2003

végére 1300 milliárd Ft-ra emelkedett, a következő két év alatt pedig további 1000 milliárd Ft-tal lett magasabb (6.17. ábra). 2005-ben a lakáshitel-állomány 2242 milliárd Ft-ra nőtt, ami a GDP 10%-ának felel meg és amelynek 21%-át deviza-alapú lakáshitelek tették ki.

A kormányzat már 2003-ban felismerte, hogy a hitelek támogatástartalma olyan terhet ró a költségvetésre, amely a rendszer további működését veszélyezteti. Ezért 2003 júniusában mérsékelt megszorító intézkedéseket hozott, ezeket az év végén további támogatáscsökkentő rendelkezések követték.

6.18. ábra. A folyósított lakáshitelek és támogatások összegének megoszlása hitelintézetek szerint

Forrás: Lakossági lakáshitelezés, 2001–2005. KSH Időszaki Tájékoztatók.

A kamattámogatási programok mellett a lakáshitelek kondícióit adókedvezményekkel is javították. A személyi jövedelemadóból levonható tételt jelentősen megemelték, 2002-ben pedig a könnyítést a használt lakásokra felvett hitelekre is kiterjesztették. A jóváírható összeg a kamat- és a járulékos költség-törlesztésként megfizetett, a hitelintézet által igazolt összeg 40%-a, de maximum 240 ezer Ft volt évente. 2003-ban ez a szabályozás is módosult: új lakás esetében a kedvezmény legfeljebb 15 millió Ft-os hitelre vehető igénybe, mértéke maximálisan 120 ezer forintba csökkent. További intézkedések következményeként az új, illetve a használt lakások esetében felvehető a hitelmaximum 15, illetve 5 millió Ft lett.

7 Hegedűs József–Somogyi Eszter (2004): Lakáshitelezés, támogatási alternatívák és megfizethetőség. Közgazdasági Szemle, 3: 193–217.

A lakáshitelezési piacon továbbra is a bankok dominálnak. Eredményességüket jól jellemzi, hogy nyereségességüknek – a környező országokat tekintve – egyedül Magyarországon releváns tényezője a lakáshitel.⁷ A kezdeti arányokhoz képest a takarékszövetkezetek és a jelzálogintézetek szerepe jelentősen csökkent, 2002 óta szinte változatlanak mondható (6.18. ábra).

A lakáshitelezés célok szerinti megoszlásában az elmúlt három év alatt teljes átrendeződés ment végbe. 2003-ban az állománynak csak 19%-a szolgált új lakás vásárlására vagy építésére, a 2001-ben mért 38%-os rátával szemben.

6.19. ábra. A folyósított lakáscélú hitelek és támogatások összege

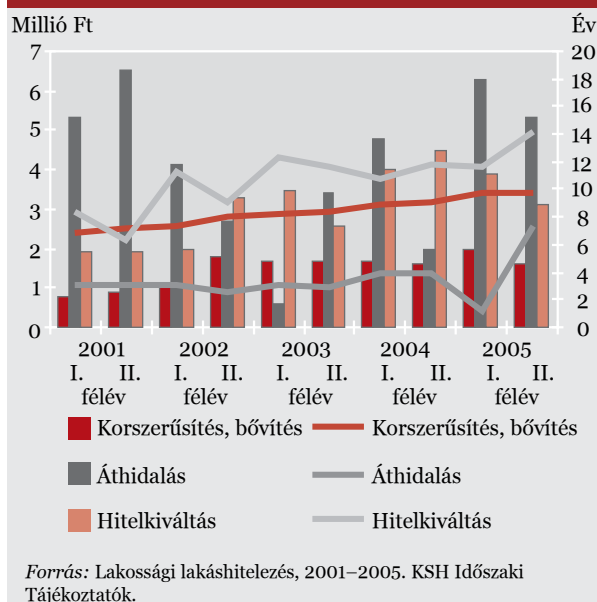
Forrás: Lakossági lakáshitelezés, 2001–2005. KSH Időszaki Tájékoztatók.

Az utóbbi két évben újabb súlyeltolódás következett be. Míg 2004-ben az építkezésre és új lakás vásárlására folyósított hitelek aránya 51% volt, addig 2005 végére ez az arány közel 34%-ra csökkent. 2005-ben a lakáshitelek 50%-át fordították használt lakás vételére, míg korábban az újak kötöttek le ekkora hányadot. 2001-ben közel 20, napjainkban csupán 11%-os a részesedése a lakásvásárlási tranzakciókat megkönnyítő áthidaló kölcsönnek. A korszerűsítő és bővítő beruházásokat szolgáló hitelezés egyre veszít jelentőségéből, részesedése ma már csak 6%-os a kezdeti 15%-kal szemben. 2004-ben a folyósított lakáscélú hitelek és támogatások összege drasztikusan visszaesett, és a következő években is tovább csökkent. A használt lakás vásárlására adott hitelek esetében a tendencia

2005-ben megfordult, és az utóbbi két félévben határozott növekedést mutat (6.19. ábra).

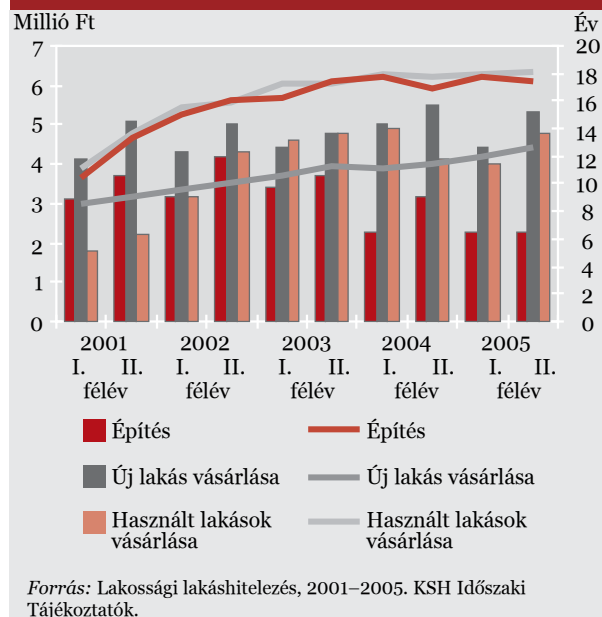
A vizsgált periódus kezdetén az átlagosan legmagasabb értékű hitelek új lakás vásárlásához, illetve építéséhez nyújtották. Amint azonban a szabályozás lehetővé tette, a használt lakások hasonló súlyt kaptak a kölcsönpiacon: 2001-ben 1,8 millió, 2003-ban pedig 4,8 millió Ft-ot folyósítottak ilyen céllal. Az utóbbi összeg pontosan megegyezik az új lakás vásárlására kiutalt hitelekével. 2005-re az átlagos futamidő a használt lakásokra nyújtott kölcsönök esetében kismértékben, 9 évről 12 évre, míg az új lakásokat tekintve jelentősen, 10 évről 18 évre emelkedett (6.20. ábra).

6.20. ábra. A lakáskorszerűsítésre folyósított átlaghitelek és az átlagos futamidő

A lakáshitelezési rendszer szerkezetében szintén érdemi változások mentek végbe. Számát és összegét tekintve is jelentősen csökkent az állami támogatású hitelek aránya. Míg 2003-ban az érintettek 95%-a támogatott hitelt vett fel, addig 2004 végén arányuk 47%-ra, az elmúlt évben pedig 36%-ra esett vissza. A fordulat a deviza alapú hitelezés megjelenéséhez és terjedéséhez köthető. 2004 végén az engedélyezett hitelek számának harmadát, összegének 44%-át, 2005 decemberében már a hitelkérelmeknek több mint felét, összegének pedig közel 60%-át tették ki a devizában felvett kölcsönök.

6.21. ábra. A lakásépítésre, -vásárlásra folyósított átlaghitelek és az átlagos futamidő

6.6. Lakáspiac és mobilitás

A rendszerváltás részét képező gazdasági átalakulás nyomán jelentős mértékű jövedelemdifferenciálódás indult meg, ami a lakáspiacot is polarizálta. Az ezredfordulóra a lakótelepi és a társasházi lakások árkülönbsége megduplázódott. Tovább mélyült a szakadék az ország keleti és nyugati részén, illetve a különböző településtípusokon lévő lakások négyzetméterenkénti ára között is: 2000-ben a budapestiek másfélszer annyiba kerültek, mint a megyeszékhelyeken, és közel négyszer annyiba, mint a községekben lévők. 1999 és 2003 között a városok és községek ingatlanjainak árállója tovább nyílt, mivel a községekben a fajlagos lakásár a kétszeresére, míg Budapesten több mint két és félszeresére nőtt. Az átlagosnál gyorsabban drágultak az agglomerációs települések és a megyeszékhelyek lakásárai is (6.11. tábla). 2003-ban egy átlagos magyarországi lakás értéke 9,3 millió Ft-ot ért el; területenként a legmagasabb, 13,8 millió Ft a közép-magyarországi régióban volt, ami mintegy 58%-kal haladta meg az országos átlagot, a legalacsonyabb, 6,0 millió Ft pedig a Dél-Alföldön.

6.11. tábla. Egy négyzetméterre jutó átlagos lakásár településtípus és épülettípus szerint, 2003

(Ft)				
Településtípus	1–3 lakásos épületben	Lakótelepi panel-épületben	Más több-lakásos épületben	Összesen
Budapest	224	170	217	205
Megyeszékhely	149	122	139	139
Város	106	110	108	106
Agglomerációs község	146	148
Nem agglomerációs község	58	58
Összesen	102	141	164	121

Forrás: Lakásviszonyok 2003. Reprezentatív felvétel.

A lakáshitelezési rendszer újraélesztése gyökeresen átalakította a korábban stagnálónak tekinthető ingatlanpiac szerkezetét. A kedvező kamattal kínált ingatlanhitel-konstrukciók bevezetését követően elsősorban az új lakások piaca élénkült meg; főként a kisméretű lakások voltak kelendőek. A támogatások kiszélesítése után a folyamat kiterjedt a használt lakásokra is. 2003-as adatok szerint a fővárosban évente 60–70 ezer használt lakás cserélt gazdát, míg az újak forgalma ennek éppen egytizede volt.⁸ A lakáspiac dinamikája azonban Budapesten sem volt erősebb az átlagnál: 1995 és 2003 között az állomány 18%-ára terjedt ki, ami pontosan megegyezik az országos átlaggal. Magas volt viszont az eladott lakások aránya a megyeszékhelyeken (25%), míg a községekben alacsonyabb, 14%. (6.12. tábla). Napjainkra megváltozott ez a kép. Az illetékhivatali adatok szerint 2006 első negyedében a fővárosban 60 százalékkal kevesebb lakás cserélt gazdát, mint egy évvel korábban, a vidéki ingatlanpiac pedig ennél is jobban pang.

6.12. tábla. Az eladott használt lakások száma településtípus szerint

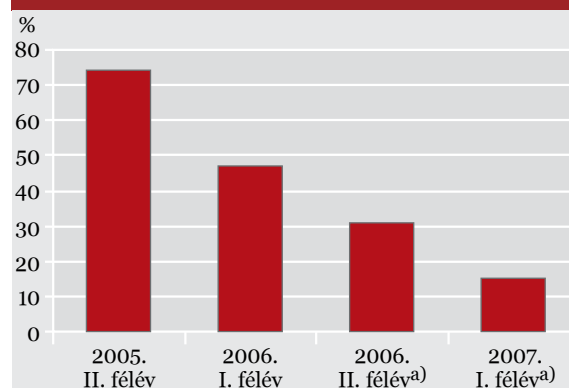
Településtípus	Eladott használt lakás, ezer db			Összesen, a lakott lakások százalékában
	1995–1998 ^{a)}	1999–2003 ^{b)}	összesen	
Budapest	71	66	137	17,8
Megyeszékhely	96	73	169	25,4
Város	91	106	197	17,6
Község	74	87	161	13,6
Összesen	333	332	665	17,8

a) Lakásviszonyok 1999. b) Lakásviszonyok 2003.

8 Németh Géza: Tíz lakásból egy elkel. www.magyarhirlap.hu.

Napjainkban a hazai lakáspiacon eladni vágyók szempontjából a kereslet és kínálat aránya kedvezőtlen: erőteljes a túlkínálat. Az új lakások értékesítési hányada csökken (6.22. ábra), a módosított hitelfelvételi szabályok következtében pedig a használt lakások piaca is stagnál. Mivel az új lakások vásárlóinak 25–30%-a nagyobb részt a régi otthon értékesítésével teremti elő a szükséges fedezetet, 2004 óta jelentősen megszorodott az eladásra kínált használt lakások száma. A versenyző kínálat ellenére a tulajdonosok nem engednek az árból, mivel Magyarországon hagyományosan a lakás a háztartások legfőbb vagyontárgya, így fokozottan kerülnek az értékesítése során elszenvedhető veszteséget. A használt lakások piacának visszaeséséhez vezetett az is, hogy az államilag támogatott hitelek felső határát 15 millióról 5 millió Ft-ra csökkentették. A szigorítások és a stagnáló árak hatása összeadódik, mind nagyobb kínálatot generálva a piacon.

6.22. ábra. Az adott félévben épült lakások eladási aránya

a) Becsült adat.

Forrás: Otthon Centrum. In: HVG, 2006. július 22.

Miközben a forgalmazók a kereslet csökkenéséről számolnak be és – ahogy azt korábban láttuk – a lakásépítési indikátorok is visszaestek, a bankok és hitelintézetek rekordmértékű hitelezést jeleznek, ahogy ez az ingatlanhitelek állományának növekedésében is megmutatkozik. Az ellentmondást feltehetően az magyarázza, hogy a vásárlók a lakás árának egyre nagyobb hányadára vesznek fel hitelt.

A magyarországi lakásmobilitás csekély. Az évi 3–4%-os mobilitási index (az egy évben lakást változtató háztartások aránya) nemzetközi összehasonlításban nagyon alacsony. A '90-es években a lakást változtatók 30%-a váltott települést is, ebben a tekintetben nem volt lényeges elmozdulás. A lakásváltoztatás két alapvető okra vezethető vissza: egyrészt a családban bekövetkezett demográfiai változásokra (kb. 40%), másrészt a lakással kapcsolatos elvárásokra, törekvésekre (pl. kicsi a lakás, rossz környéken van stb.). Ezek a tényezők együttesen az esetek 70%-ában szerepelnek mozgatórugóként. A munkaerő-piaci helyzethez való alkalmazkodás a költözések 7%-át motiválta.

A lefelé irányuló mobilitás, vagyis a magasabb értékű lakásból alacsonyabb értékűbe költözés jelensége a '90-es évek fejleménye, és ma már a tranzakciók 10–15%-át teszi ki.

A lakásmobilitásra a lakáspiac szerkezeti változásai is kihatnak. Az árak növekedése mellett elsősorban a településtípusok, lakástípusok és régiók közötti árkülönbség említendő befolyásoló tényezőként. Mindez azt jelenti, hogy az alacsonyabb árfekvésű, nagy munkanélküliséggel jellemzett területek felől a magas árfekvésű, gazdaságilag dinamikusabb területek felé irányuló migráció lehetősége beszűkül. A legolcsóbb és a legdrágább területek lakásingatlanjai között 2–2,5-szeres árkülönbség mutatkozik. Ez a folyamat komoly problémák forrása, mivel a túl nagy árrés miatt lehetlenné válik a felfelé irányuló mobilitás, valamint a szegényebb, alacsonyabb jövedelmű háztartásokat lefelé irányuló mobilitásra készíti, ami fokozza az elmaradt és a fejlett területek közötti különbséget.

LEGFONTOSABB FOGALMAK

Államilag támogatott hitelek: a jelzálog típusú és a kiegészítő kamattámogatásos hitelek együttesen.

Fürdőszoba: (zuhanyzó, mosdófülke) a lakás tisztálkodás céljára használt helyisége. (Általában vízvezetékekkel, szennyvízelvezetéssel és tisztálkodási célú berendezéssel rendelkezik, de nem a közművesítettség és a felszereltség a meghatározó, hanem a helyiség használata.)

Komfortosság:

Összkomfortos az a lakás, amely legalább

- tizenkét négyzetmétert meghaladó alapterületű lakószobával, főzőhelyiséggel, fürdőhelyiséggel és WC-vel (a fürdőben vagy külön helyiségben) rendelkezik,
- közművesített (villany- és vízellátás, szennyvízelvezetés),
- melegvízellátással (táv-, egyedi központi, etázsmegvíz-ellátással, villanybojlerrel, gázüzemű vízmelegítővel vagy fürdőkályhával) és
- központi fűtési móddal (táv-, egyedi központi, etázsfűtéssel) rendelkezik.

Komfortos az a lakás, amely legalább

- tizenkét négyzetmétert meghaladó alapterületű lakószobával, főzőhelyiséggel, fürdőhelyiséggel és WC-vel rendelkezik,
- közművesített
- melegvízellátással és
- egyedi fűtési móddal (gázfűtéssel, szilárd- vagy olajtüzelésű kályhafűtéssel, elektromos hőtároló kályhával) rendelkezik.

Félkomfortos az a lakás, amely a komfortos lakás követelményeinek nem felel meg, de legalább

- tizenkét négyzetmétert meghaladó alapterületű lakószobával, főzőhelyiséggel továbbá fürdőhelyiséggel vagy WC-vel és
- közművesített(villany- és vízellátás) és
- egyedi fűtési móddal rendelkezik.

Komfort nélküli az a lakás, amely a félkomfortos lakás követelményeinek nem felel meg, de legalább

- tizenkét négyzetmétert meghaladó alapterületű lakószobával, főzőhelyiséggel továbbá a lakáson kívül WC (árnyékszék) használatával és
- egyedi fűtési móddal rendelkezik, valamint
- vízvételi lehetősége biztosított.

Lakás: az eredetileg állandó emberi szállás, tartózkodás (otthon) céljára épített vagy lakássá átalakított és jelenleg is lakás céljára alkalmas, meghatározott rendeltetésű (lakó-, főző-, egészségügyi stb.) helyiségek egymással általában műszakilag (építészeti) is összefüggő egysége, amely a közterületről, udvarról vagy az épületen belüli közös térből (lépcsőház, folyosó stb.) önálló bejárattal rendelkezik.

Lakásépítési költség: Modellszámítás eredményeként becsült fajlagos (1 m²-re jutó) építési költség.

Lakásmobilitási ráta: egy adott országban az adott évben lakásába költöző háztartások aránya.

Szoba: a közvetlen természetes megvilágítással és szellőzéssel (ajtóval, ablakkal) rendelkező, legalább 4 m² alapterületű, alvás vagy nappali tartózkodás céljára szolgáló helyiség (háló-, gyermekszoba, ebédlő stb.). Az ablakkal is rendelkező hall, étkező, valamint a rendelőnek, váróhelyiségnek, irodának stb. használt szoba jellegű helyiségek szintén ebben a kategóriában szerepelnek.

7. EGÉSZSÉGI ÁLLAPOT, EGÉSZSÉGÜGY

FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK

Várható élettartam

- Az elmúlt tizenöt évben Magyarországon a születéskor várható élettartam kissé emelkedett, a férfiak esetében 65,1-ről 68,6, a nők körében 73,7-ről 76,9 évre.

Halálokok

- A leggyakoribb hazai halálok közé a keringési rendszer betegségei tartoznak, ezt követik a daganatos betegségek. A folyamatokat tekintve: 1990 és 2005 között emelkedett a daganatos eredetű és a légzőrendszer betegségeire, viszont jelentősen csökkent a fertőző és az élősdiak okozta betegségekre, valamint némileg mérséklődött a keringési rendszer betegségeire visszavezethető halálozás aránya, dacára annak, hogy ez utóbbi halálozási típus esetében 2005-ben jelentős emelkedés mutatkozott.

Az egészségi állapot általános jellemzői

- A KSH 2005. évi, önbevalláson alapuló Változó életkörülmények-felvétele szerint az emberek 40%-a vallotta magát tartósan betegnek. Hányaduk az életkorral emelkedik.
- Magyarországon – hasonlóan a posztoszocialista országok legtöbbjéhez – jóval magasabb a tartósan betegek és a fogyatékosok aránya, mint a bővítés előtti Európai Unióban. Ugyanakkor nálunk sokkal erősebb a jövedelmi helyzet befolyása: míg az EU-15-ben a legfelső és a legalsó jövedelmi negyedbe tartozók között a krónikus betegségben szenvedők előfordulásában – átlagosan – 10 százalékpontnyi a különbség, addig Magyarországon mintegy 30 százalékpontnyi.

Betegségek

- A háziorvosokhoz bejelentkezett felnőtt lakosság körében regisztrált betegségek közül a leggyakoribbak – a halálokokhoz hasonlóan – a keringési rendszer betegségei. A felnőtt lakosság 24,4%-a szenved magas vérnyomásban, melynek szövődményei az agyi érbetegségek és az ischaemiás szívbetegségek.

Az egészségi állapot és az életminőség összefüggése

- A tartós betegségben szenvedők 37%-a jelezte, hogy állapota komolyan akadályozza a mindennapi életvitelben.

- A felnőtt lakosság mentális kondíciója aggasztó. A 15–84 évesek 27%-ának az általános lelkiállapota kifejezetten kedvezőtlennek tekinthető, 31%-uké átlagos, míg jónak 42%-uké minősíthető.
- Az egészségi állapot nemzetközi összehasonlításában a legelterjedtebb megoldások egyike a szubjektív mutatószámok alkalmazása. Az egészségüket nagyon rossznak mondók aránya szinte valamennyi nyugat- és dél-európai országban 2% alatt van, még a felét sem éri el a magyar átlagnak.

Az egészségügyi ellátás intézményi háttere

- A tízezer lakosra jutó kórházi ágyak száma 1990 és 2004 között 101-ről 79,3-ra csökkent. A kórházi ápolás átlagos időtartama mintegy 5 nappal rövidebb lett. A tüdőgondozók betegforgalmában az 1999 óta megfigyelhető csökkenő tendencia az utóbbi két évben megfordult: napjainkban 3%-kal több beteget ápolnak, mint két évvel korábban.
- Országuk egészségügyi ellátásának színvonalát európai összehasonlításban a magyarok tartják a legrosszabbnak, mindössze a portugálok és az írek nyilatkoztak hasonlóan kedvezőtlenül.

Az egészségügyi szolgáltatások igénybevétele

- Feltűnő, hogy a 15–84 évesek mintegy egytizede egészségi panaszok esetén általában nem fordul orvoshoz. Ez az arány különösen magas (17–20%-os) a 40 éven aluliak és – részben a korösszetételükből következően – a gazdaságilag aktívak esetében.
- Az orvosi vizsgálat elmulasztásának legfőbb okaként a férfiak több mint negyede, valamint a nők fele általában az önálló gyógyszeres kezelés elégségeségére hivatkozott. 7% azok aránya, akik félnek az esetlegesen felmerülő költségektől, ezért nem veszik igénybe az egészségügyi szolgáltatásokat.
- Az egészségügyi szolgáltatások fizikai elérhetősége Magyarországon kedvezőtlenebb, mint az EU-15-ben. 2002-ben a magyar lakosság mintegy egynegyede nem érte el húsz percen belül a háziorvosa rendelőjét, míg uniós átlagban ez az arány 15%.

Az egészségügyi ellátások társadalmi ráfordításai

- 2005-ben az Egészségbiztosítási Alap kiadásainak 44%-át fordították gyógyító-megelőző célra. Gyógyszerre, gyógyászati segédeszközre az összkiadás 25, nyugellátásra pedig 16%-át költötték.
- A lakosság egészségügyi ellátására Magyarországon 1991-ben a GDP 7,1, 1995-ben 7,4, 2001-ben 7,3%, 2005-ben 7,4%-át fordították.

7.1. Várható élettartam

A (még) várható élettartam a népesség adott korosztályainak életesélyeiről ad összefoglaló becslést. Az elmúlt 15 évben Magyarországon a születés-

kor várható élettartam kissé emelkedett, a férfiak esetében 65,1-ről 68,6, a nők körében 73,7-ről 76,9 évre (7.1. ábra).

1990-ben ezer újszülöttből még 15 halt meg egyéves kora előtt, 2005-ben 6 (7.2. ábra).

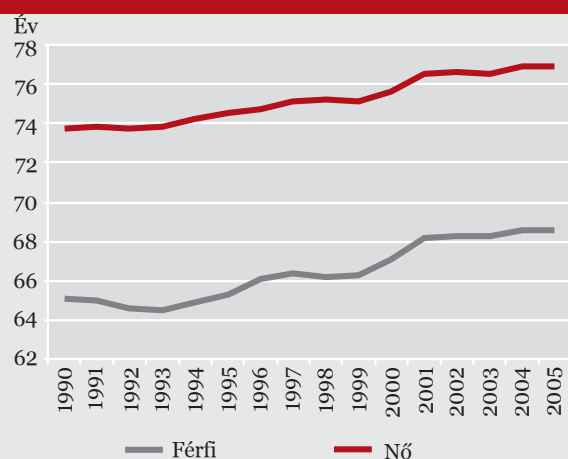
Ugyanakkor lényegesek a területi különbségek: amíg a Dél-Alföldön még ma is 9,2-es a mutató értéke, addig a közép-magyarországi régióban csak 4,5.

A születéskor várható élettartamot tekintve a poszt-socialista országok közül a szovjet utódállamokban, továbbá Romániában, Bulgáriában és Szerbiában kedvezőtlenebb a helyzet, mint

hazánkban. Nyugat-Európában a várható élettartam rendre hosszabb. A nők kilátásai minden országban kedvezőbbek a férfiakénál, a nemek szerinti különbség azonban a nyugat-európai államokban kisebb, mint a volt szocialista országokban (7.3. ábra).

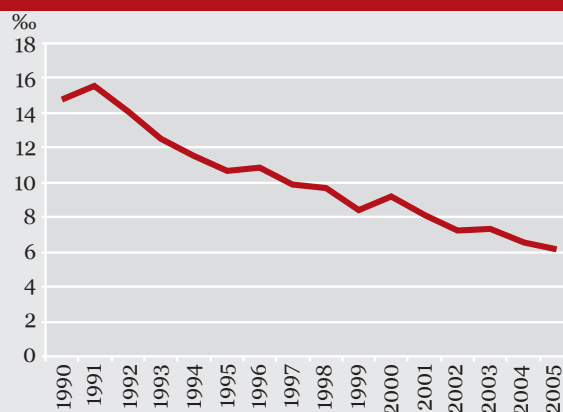
A nagyobb településeken magasabb a születéskor várható élettartam, mint a kisebbeken. 2005-

7.1. ábra. A születéskor várható élettartam nemek szerint, 1990–2005

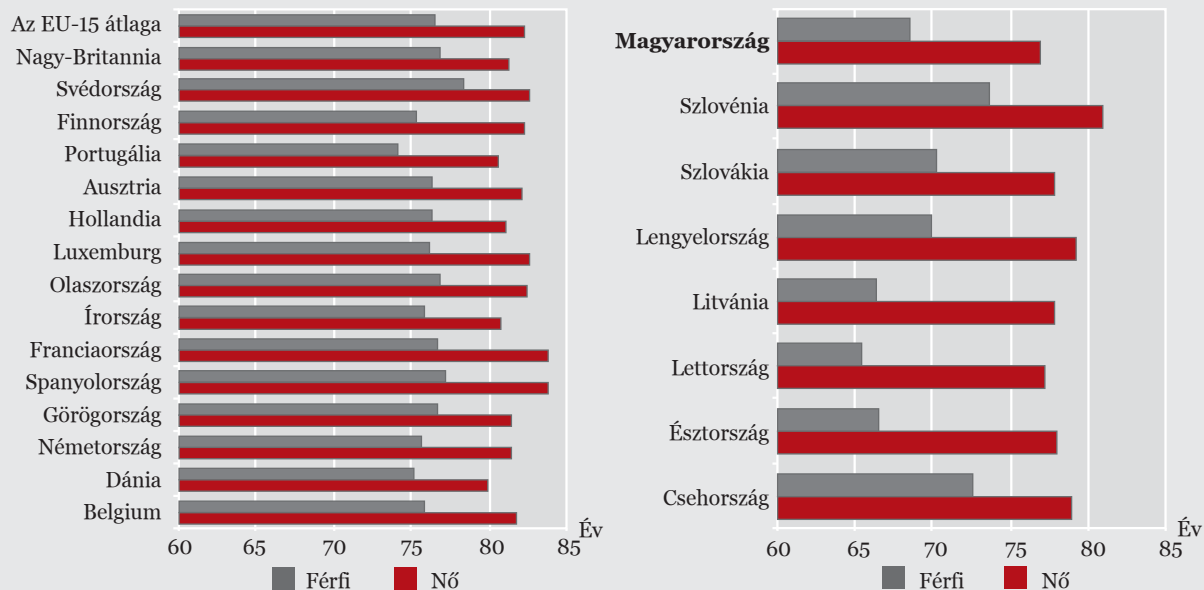
Forrás: Demográfiai évkönyv, 2005. KSH.

7.2. ábra. A csecsemőhalálozás alakulása, 1990–2005

Forrás: Demográfiai évkönyv, 2005. KSH.

7.3. ábra. A születéskor várható élettartam az Európai Unió régi és új tagállamaiban, 2004

Forrás: NewChronos, Eurostat's Reference Database (EUROSTAT, Luxembourg).

ben az ezernél kisebb lélekszámú helységeiben élő férfiak hátránya több mint négy év volt a százezresnél nagyobb városokban élőkéhez képest. A nőkre nézve a különbség két évet tett ki. A korábban mérttel szemben a kisebb és nagyobb települések lakóinak születéskor várható élettartama közötti különbség tovább növekedett (7.1. tábla).

7.1. tábla. Születéskor várható élettartam településnagyság szerint, 2005

Településnagyság	Születéskor várható élettartam	
	férfiak	nők
0 – 999	65,6	75,8
1 000 – 2 999	67,2	76,2
3 000 – 4 999	67,6	76,4
5 000 – 9 999	67,6	76,5
10 000 – 29 999	68,7	76,9
30 000 – 49 999	69,6	77,2
50 000 – 99 999	70,2	77,8
100 000 – 299 999	70,0	77,6
Budapest	70,5	77,7

Forrás: Demográfiai évkönyv, 2005. KSH, 2006.

7.2. Halálokok

Magyarországon az elmúlt tizenöt év vezető halálókának – az esetek mintegy felét okozva – a keringési rendszer betegségei bizonyultak, majd a daganatos betegségek következnek, közel egynegyedes részesedéssel.

A folyamatokat vizsgálva: a daganatos eredetű és a légzőrendszer betegségeire visszavezethető halálozások aránya a kilencvenes évek végéig emelkedett, az ezredfordulót követően kedvező fordulat mutatkozott, majd az utóbbi három évben ismét romlott a helyzet. 2005-ben magasabb volt az adott betegség következtében elhunytak aránya, mint tizenöt évvel korábban. Az áttekintett időszakban jelentősen csökkent a fertőző és élősdiek okozta betegségekre és némileg mérséklődött a keringési rendszer betegségeire visszavezethető halálozások hányada, dacára annak, hogy ez utóbbi halálozási típus esetében 2005-ben jelentős emelkedés mutatkozott (7.2. tábla).

Magyarországon a keringési rendszer betegségeiben elhaltak arányának visszaszorulása 2000-ig gyorsabb volt, mint az EU-15-ben. Az azóta eltelt négy évben a kedvező folyamat lelassult, az unió

7.2. tábla. Százezer megfelelő korú lakosra jutó halálozás*

Év	Fertőző és élősdiek okozta betegségek	Daganatos betegségek	A keringési rendszer betegségei	A légzőrendszer betegségei	Az emésztőrendszer betegségei	A morbiditás és mortalitás külső okai	Egyéb halálokok	Összesen
1990	9,3	301,0	734,9	64,0	86,9	128,0	80,0	1404,1
1991	9,1	305,9	729,8	60,3	88,6	124,2	78,1	1396,0
1992	9,3	315,1	733,9	67,0	104,6	126,2	78,7	1434,8
1993	9,3	314,2	745,2	68,3	115,5	118,7	79,2	1450,6
1994	8,5	319,0	715,5	66,5	116,7	114,6	79,5	1420,1
1995	7,9	322,1	712,5	62,4	114,5	110,4	78,2	1408,0
1996	7,6	328,5	717,5	60,1	97,2	104,7	72,4	1388,1
1997	7,1	328,8	693,0	56,8	96,6	100,2	72,5	1355,0
1998	7,0	330,7	705,2	51,5	102,2	100,5	75,1	1372,1
1999	7,3	334,6	716,3	60,6	100,7	100,6	78,7	1398,9
2000	6,5	329,8	674,5	50,6	98,4	93,4	74,8	1328,0
2001	6,0	331,4	661,8	42,5	93,7	92,8	69,3	1297,5
2002	5,7	330,1	667,7	46,3	90,5	93,6	73,7	1307,6
2003	4,9	336,3	681,7	53,7	93,2	93,1	77,9	1 340,9
2004	4,8	336,9	664,5	51,6	90,5	90,0	72,5	1 310,9
2005	5,0	317,8	703,3	64,5	84,3	79,2	91,6	1 345,6

* A BNO X. revíziója alapján.
Forrás: Demográfiai évkönyvek.

7.3. tábla. A keringési rendszer betegségei és a daganatos betegségek standardizált halálozási arányai az EU-15-ben és Magyarországon, 1990, 2000, 2004

Terület	Férfiak			Nők		
	1990	2000	2004	1990	2000	2004
A keringési rendszer betegségei						
Magyarország	807,5	697,0	647,5 ^{a)}	525,0	443,1	409,5 ^{a)}
EU-15 átlaga	412,2	309,1	274,1	263,4	197,6	180,4
Daganatos betegség						
Magyarország	370,0	394,2	370,8 ^{a)}	194,6	201,2	191,4 ^{a)}
EU-15 átlaga	272,9	246,5	235,6	150,4	138,7	134,1

a) Az Európai Unió népességének kormegoszlására standardizált halálozási arányok.
 Forrás: WHO European health for all database.

átlaga és a magyarországi adatok közötti olló szét-nyílt: a hazai adatok több mint kétszeresét teszik ki az Európai Unió átlagának. A daganatos betegségek halálos következményeit illetően szintén rosszabbul állunk, mint az EU-15, főleg a férfiak esetében, az adatok azonban – a korábban mérttel ellentétben – javulásra utalnak (7.3. tábla).

7.3. Az egészségi állapot általános jelzőszámai

Megbízhatóan jelzik a lakosság általános egészségi állapotát a gyógyszerfogyasztási szokások. A '90-es évtized első felének gyakorlatáról egy 1994-ben elvégzett felvételből vannak ismereteink. E szerint a nők 30, a férfiak 21%-a szedett rendszeresen valamilyen készítményt. A trend emelkedő: a 2003-ban lefolytatott Országos Lakossági Egészségfelmérés adatai szerint a lakosság csaknem fele – ezen belül a férfiak 36, a nők 58%-a – tekinthető rendszeres gyógyszerfogyasztónak (7.4. tábla).

7.4. tábla. A rendszeresen gyógyszert fogyasztók aránya nemek szerint

(%)		
Nemek	1994	2003
Férfi	20,6	35,6
Nő	29,7	57,8

Forrás: Országos Lakossági Egészségfelmérés, 1994, 2003.

Az érintettek aránya demográfiai és társadalmi tényezők szerint változó: a 18–29 évesek között 23, a 40–49 éveseknél 43, a 70 éven felüliek körében 85%-

os; illetve az általános iskolai végzettségük esetében 63, az érettségizettek között pedig 42%-os. Ami az utóbbi különbségeket illeti, itt nyilvánvalóan nem lehet eltekinteni a különböző iskolai végzettségűek eltérő korösszetételétől és megbetegedési mutatóitól.

7.5. tábla. A tartósan betegek aránya különböző ismérvek szerint, 2005

Megnevezés	Tartósan betegek aránya, %
Nem	
Férfi	37,1
Nő	44,1
Korcsoport, éves	
15–19	10,8
20–29	11,5
30–39	18,8
40–49	33,7
50–59	53,7
60–69	65,3
70–84	77,3
Iskolai végzettség	
Alapfokú iskolai végzettségnél alacsonyabb	73,0
Alapfokú iskolai végzettség	49,6
Középfokú végzettség, érettségi nélkül	32,6
Középfokú végzettség, érettségivel	32,3
Felsőfokú végzettség	30,3
Gazdasági aktivitás	
Foglalkoztatott	23,4
Vállalkozó	24,7
Munkanélküli	25,8
Öregségi (özügyi) nyugdíjas	76,1
Tanuló	9,8
Eltartott, családja látja el	40,6
Összesen	40,9

Forrás: EU-SILC.

A KSH 2005. évi, önbevalláson alapuló Változó életkörülmények-felvétele során az emberek 40%-a tartósan betegnek vallotta magát. Hányaduk az életkorral emelkedik: a 70–84 évesek több mint háromnegyede, míg a 30 éven aluliak 10–11%-a minősítette így az állapotát. Az iskolázottság szerinti különbségeket illetően az alapfokú végzettséggel sem rendelkezőket emelhetjük ki mint olyan csoportot, amelyben különösen magas (73%) az arányuk. Igaz, ez – legalábbis részben – az eltérő képzettségük más-más korszerkezetével magyarázható, ugyanis a legkevésbé iskolázottak között a legtöbb az idős. Figyelemre méltóak a gazdasági aktivitás szerinti differenciák is. Magától értetődő, hogy a tanulók csoportjában a legalacsonyabb, a nyugdíjasok között pedig a legmagasabb a magukat tartósan betegnek vallók hányada. A foglalkoztatottak, valamint a vállalkozók közel negyede, a munkanélküliek pedig kicsivel több mint negyede tartozik ebbe a kategóriába (7.5. tábla).

7.6. tábla. A tartósan betegek és a fogyatékosok aránya különböző európai országokban a háztartás jövedelmi helyzete szerint, 2002

(%)			
Ország	Legalsó jövedelmi negyed	Legfelső jövedelmi negyed	Átlag
EU-15	24,8	15,1	19,3
Ausztria	21,4	11,5	17,4
Franciaország	16,0	14,2	15,7
Olaszország	10,6	12,4	11,9
Görögország	24,3	6,3	14,6
Portugália	29,9	11,8	17,9
Nagy-Britannia	43,1	18,5	29,6
Hollandia	33,6	28,4	30,3
Svédország	36,8	27,0	29,3
Csehország	40,9	22,0	35,8
Szlovénia	37,8	19,7	27,2
Lengyelország	28,0	24,3	32,1
Magyarország	48,8	17,5	33,4

Forrás: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (2004): Health and care in an enlarged Europe. Quality of Life in Europe. Dublin.

A tartósan betegek aránya országonként számottevően különbözik (7.6. tábla): míg a bővítés előtti Európai Unióban 2002-ben átlagosan 20%-ot tett ki, addig a 10 új tagállam mindegyikében magasabb 25%-nál. A háztartás jövedelmi helyzetének is lényeges a szerepe, főleg a posztoszocialista országokban. Az az összefüggés majdnem kivétel nélkül igaz,

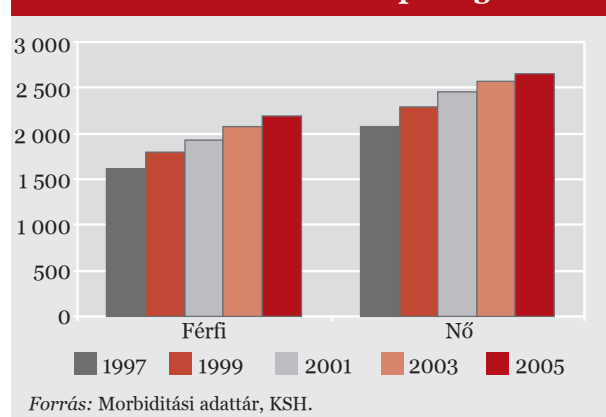
hogy a rosszabb anyagi helyzet a megbetegedés magasabb kockázatával jár együtt; az új tagállamokban azonban jóval nagyobbak a jövedelem szerinti differenciák, mint az EU-15-ben. Amíg az utóbbi országcsoportban a legfelső és a legalsó jövedelmi negyedbe tartozók között a krónikus betegségben szenvedők előfordulásában – átlagosan – 10 százalékpontnyi a különbség, addig Magyarországon – a posztoszocialista országok közül is a legnagyobb – mintegy 30 százalékpontnyi. Eszerint nálunk nagyon erősen összefügg a jövedelmi helyzet és a megbetegedés kockázata. A rendelkezésünkre álló adatok alapján azonban a kapcsolat iránya nem tisztázható, azaz homályban marad, hogy a kedvezőtlenebb anyagi körülmények vezetnek-e az egészségi állapot romlásához vagy fordítva, a tartósan betegek, a fogyatékosok jövedelmi helyzete rosszabb-e, mint az egészségeseké, esetleg kölcsönös az összefüggés.

7.4. Betegségek

A háziorvosokhoz bejelentkezett felnőttek (a 19 évesek és ennél idősebbek) közül a legtöbben – és az életkor előrehaladtával jelentősen emelkedő arányban – a keringési rendszer betegségeiben szenvednek. Ezek közül első helyen a magas vérnyomás áll, melyet az ischaemiás szívbetegség követ.

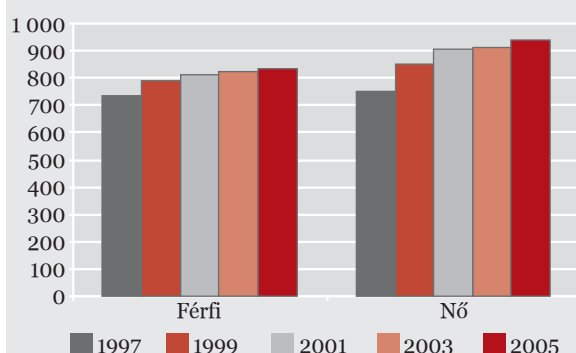
Az előbbi a nők körében elterjedtebb, de az előfordulási arány 1997 és 2005 között mindkét nem esetében nőtt, a férfiaknál mintegy 37, a nőknél 29%-kal (7.4. ábra).

7.4. ábra. A magas vérnyomásban szenvedők tízezer lakosra jutó száma a 19 éves és idősebb népességben

A szívizom vérellátási zavara miatt kialakuló ischaemiás szívbetegség előfordulása is gyakoribb a nőknél. Ami a tendenciát illeti, az 1997-es adathoz viszonyítva 2005-ben a férfiaknál 13, a nőknél 24%-kal volt magasabb a megbetegedési arány (7.5. ábra). Említést érdemelnek a generációs sajátosságok: a 35 évesnél fiatalabbak között a nők körében jóval gyakoribb, az ennél idősebbek esetében viszont már a férfiaknál fordul elő valamivel sűrűbben ez a betegség.

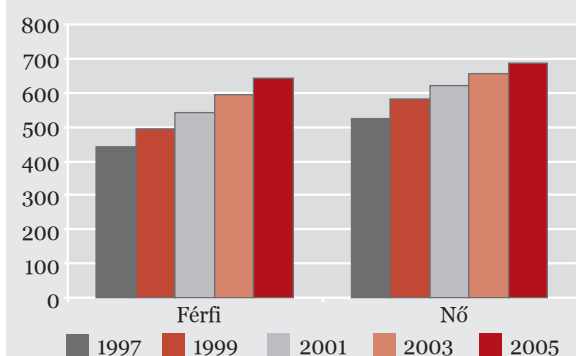
7.5. ábra. Az ischaemiás szívbetegségben szenvedők tízezer lakosra jutó száma a 19 éves és idősebb népességben

Forrás: Morbiditási adattár, KSH.

A háziiorvosi szolgáltatásban regisztrált daganatos megbetegedéseket illetően szintén női többség mutatkozik. Időbeli összevetésben: 2005-ben a férfiaknál 28, a nőknél 27%-kal volt magasabb a tízezer megfelelő korú lakosra számított megbetegedési arány, mint nyolc évvel korábban.

7.6. ábra. A cukorbetegségben szenvedők tízezer lakosra jutó száma a 19 éves és idősebb népességben

Forrás: Morbiditási adattár, KSH.

A háziiorvosi nyilvántartási adatok alapján a cukorbetegségben szenvedők tízezer lakosra jutó

arány száma az elmúlt években növekedett, 1997 és 2005 között a férfiaknál 47, a nőknél 31%-kal (7.6. ábra).

7.5. Az egészségi állapot és az életminőség összefüggése

A tartós betegség, a fogyatékoság nyilvánvalóan befolyásolja a széles értelemben vett életminőséget, a munkavégzési képességet, a mindennapi életvitelt. A magukat tartósan betegnek érzők 37%-a jelezte, hogy állapota komolyan akadályozza a mindennapi életvitelében. Arányuk az átlagnál magasabb a férfiak, a 70 éven felüliek, a legfeljebb alacsony fokú végzettségűek, valamint – életkori összetételükéből következően – az öregségi nyugdíjasok között (7.7. tábla).

7.7. tábla. A tartósan betegek akadályoztatottsága, 2005 (a csoporton belüli arány)

(%)		
Megnevezés	Komoly korlátozással jár	Kisebb korlátozással jár
Nem		
Férfi	37,6	39,9
Nő	36,9	43,8
Korcsoport, éves		
15 –19	24,2	45,8
20 –29	19,6	39,9
30 –39	21,0	48,1
40 –49	32,5	43,4
50 –59	33,9	45,1
60 –69	37,9	42,6
70 –84	49,4	37,4
Iskolai végzettség		
Alapfokú iskolai végzettségnél alacsonyabb	55,5	36,1
Alapfokú iskolai végzettség	42,0	42,3
Középfokú végzettség, érettségi nélkül	33,1	44,2
Középfokú végzettség, érettségivel	25,9	43,7
Felsőfokú végzettség	20,8	44,3
Gazdasági aktivitás		
Foglalkoztatott	12,6	48,5
Vállalkozó	18,0	50,7
Munkanélküli	29,7	47,5
Öregségi (özevgyi) nyugdíjas	48,3	39,1
Tanuló	29,7	47,5
Eltartott, családja látja el	17,8	46,3
Összesen	37,2	42,1

Forrás: EU-SILC.

Tanulságosak a fizikai egészség állapotáról szerzett további információk. Legalább egy rendszeresen visszatérő zavarról 2000-ben a férfiak 37, a nők 50%-a számolt be, hármat vagy többet az előbbieket 15%-a, az utóbbiak egynegyede említett. Közös jelenség az ízületi fájdalmak elsőbbsége, ezt a férfiak 19, a nők 23%-a nevezte meg. A sorban a következő a férfiak 12, a nők 16%-a által említett általános fáradékonyság. Köhögéssről és mellkasi fájdalomról viszonylag több férfi panaszkodik, mint nő.

7.8. tábla. A lakosság mentális egészségi állapota, 2000

(%)				
Megnevezés	Rossz	Átlagos	Jó	Összesen
Nem				
Férfi	18,0	30,8	51,2	100,0
Nő	31,3	30,1	38,7	100,0
Korcsoport, éves				
15–29	9,0	25,8	65,2	100,0
30–39	17,0	30,7	52,4	100,0
40–49	24,3	34,7	41,0	100,0
50–59	36,1	32,1	31,8	100,0
60–69	39,8	31,2	28,9	100,0
70–85	46,9	31,1	22,0	100,0
Egyedül él-e?				
Igen	38,8	31,5	29,7	100,0
Nem	22,9	30,3	46,9	100,0
Iskolai végzettség				
Legfeljebb 8 általános	38,6	29,9	31,5	100,0
Szaktanulmányképző	22,0	33,3	44,7	100,0
Érettségi	15,7	29,6	54,7	100,0
Diploma	12,0	27,9	60,2	100,0
Összesen	27,2	30,8	42,0	100,0

Forrás: Életmód/Időmérés-felvétel, 2000.

A felnőtt lakosság mentális kondíciójáról¹ nyervehető kép hasonlóan aggasztó. A 15–84 évesek 27%-ának az általános lelkiállapota kifejezetten kedvezőtlennek tekinthető, 31%-uké átlagos, míg jónak 42%-uké minősíthető. Ebben a vonatkozásban is markánsak a társadalmi-demográfiai tényezők szerinti különbségek. A nemek szerinti differenciákat jelzi, hogy a nők 31, míg a férfiak 18%-a sorolható a kedvezőtlen mentális állapotúak közé. Az életkori összefüggéseket vizsgálva: minél idő-

sebb valaki, annál több lelki problémával küzd. Figyelemre méltó szerepe van a családi helyzetnek is: az egyedül élők jóval veszélyeztetettebbek, mint a családostok (7.8. tábla).

A kedvezőtlen lelkiállapothoz szorosan kapcsolódik a depresszió előfordulása. Klinikai kezelésre emiatt a 18 éven felüli népesség 13%-a szorul. Az érintettek közül 3 százalékpontnyival több a nő, mint a férfi; életkor szerint vizsgálva: a 18–29 évesek, illetve a 70 évesek és idősebbek veszélyeztetettsége között közel hatszorosa a különbség; az iskolai végzettség emelkedésével csökken a depressziósok aránya: míg a legfeljebb 8 általánost végzetek között 26, addig a diplomások körében 4% a hányaduk; gazdasági aktivitás szerinti megkülönböztetésben: a foglalkoztatottak körében a legritkább; a nyugdíjasok – közülük is különösképpen a rokkantnyugdíjasok – csoportjában a leggyakrabban a betegség előfordulása (7.9. tábla).

7.9. tábla. A klinikai kezelést igénylő depresszióban szenvedők aránya, 2002

Megnevezés	Százalék
Nem	
Férfi	11,9
Nő	14,6
Korcsoport, éves	
18–29	4,6
30–39	6,7
40–49	11,4
50–59	17,9
60–69	19,1
70–	26,8
Iskolai végzettség	
Legfeljebb 8 általános	25,8
Szaktanulmányképző	11,0
Érettségi	7,6
Diploma	4,1
Gazdasági aktivitás	
Foglalkoztatott	5,9
Munkanélküli	14,3
Öregségi (özvegyi) nyugdíjas	22,2
Rokkantnyugdíjas	37,9
Egyéb inaktív, eltartott	8,6
Összesen	13,4

Forrás: SOTE Magatartástudományi Intézet – Hungarostudy 2002.

1 Mérésére olyan szintetikus index szolgál, amely a következő panaszok előfordulását veszi figyelembe: gyakran érzi kimerültnek magát; többnyire úgy érzi, nincs szerencséje; sokat aggódik az egészségi állapota miatt; gyakran fáj erősen a feje; sokszor van erős szívdobogása; egészen összezavarodik, ha több dolgot kell rövid idő alatt elvégeznie; állandóan izgatott, ideges; a félelmektől, szorongásaitól nem tud megszabadulni; ismételtelen visszatérő, riasztó gondolatok kínozzák. A standardizálással kialakított index alapján a népesség három csoportba sorolható, ez a rossz, az átlagos és a jó mentális egészségi állapot.

A 2002-ben végrehajtott Hungarostudy-felvétel annak kiderítésére is módot ad, hogy kik nagyon elégedetlenek és kik nagyon elégedettek az általános egészségi állapotukkal. E szerint a lakosság 5%-a sorolható az előbbi, 7%-a az utóbbi kategóriába. A közepesnél rosszabbra 16%, míg annál kedvezőbben 44% értékeli helyzetét. A nők, az idősebbek – különösen a 65 éven felüliek – és a végzettség nélküliek, valamint a legfeljebb általános iskolai végzettségűek hajlamosak leginkább arra, hogy konfidíójukról borúlátóan vélekedjenek (7.10. tábla).

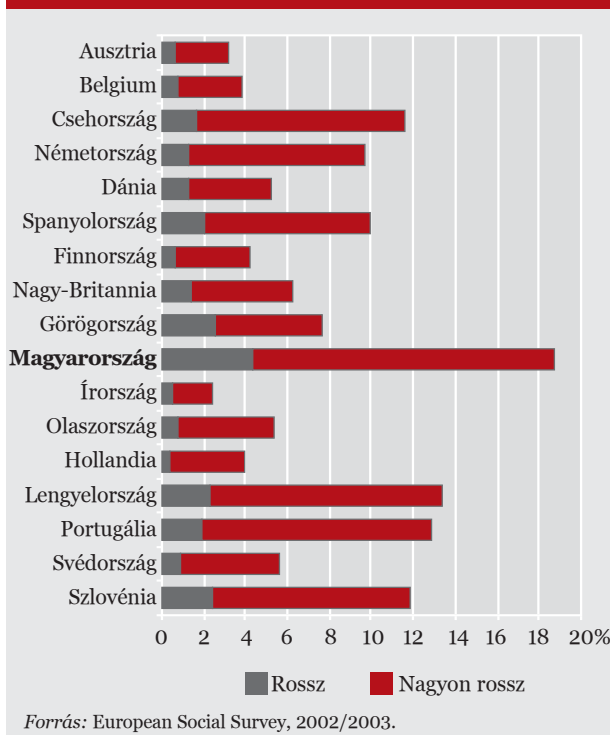
7.10. tábla. Az egészségi állapot megítélése különböző jellemzők szerint, 2002

(%)					
Megnevezés	Igen rossz	Rossz	Közepes	Jó	Kiváló
Nem					
Férfi	3,9	10,8	37,7	38,7	8,9
Nő	5,3	12,6	40,4	35,7	6,0
Korcsoport, éves					
–25	0,8	2,5	19,5	55,7	21,5
25–35	0,7	2,4	25,6	57,7	13,6
35–45	1,8	6,1	38,4	48,1	5,6
45–55	4,6	14,8	47,7	29,8	3,1
55–65	6,7	17,6	52,0	21,1	2,6
65–	12,1	24,3	47,5	14,8	1,3
Iskolai végzettség					
Nincs végzettsége	40,0	-	20,0	40,0	-
Kevesebb mint					
8 általános	15,7	27,2	43,6	12,6	0,9
8 általános	7,7	17,3	48,5	22,6	4,0
Szakk munkás- képző	3,6	10,3	41,3	37,7	7,1
Szakközépiskolai érettségi	2,1	8,0	34,7	46,1	9,1
Gimnáziumi érettségi	2,1	7,3	32,6	47,0	11,0
Diploma	1,2	5,5	29,1	53,0	11,3
Összesen	4,7	11,7	39,0	36,9	7,3

Forrás: SOTE Magatartástudományi Intézet – Hungarostudy 2002.

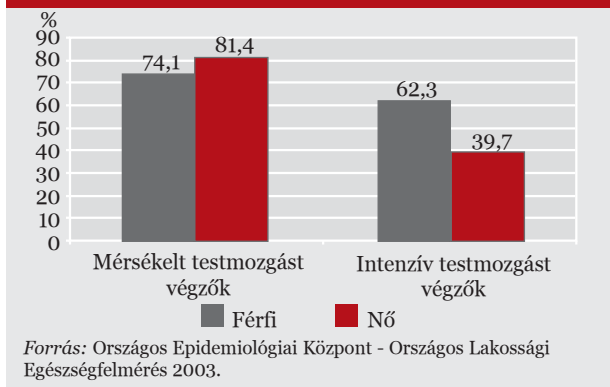
Az egészségi állapot nemzetközi összehasonlításában a legelterjedtebb megoldások egyike a szubjektív mutatók alkalmazása. Itt is ezzel a lehetőséggel élünk. Az egészségüket nagyon rossznak mondók aránya szinte valamennyi nyugat- és dél-európai országban 2% alatt van, még a felét sem éri el a magyar átlagnak. A bővítés előtti Európai Unió átlagánál kedvezőtlenebb a helyzet a 10 új tagállam közül Lengyelországban, Szlovéniában és Csehországban is, de messze nem annyira, mint nálunk (7.7. ábra).

7.7. ábra. Az egészségi állapotukat rossznak tartó 15 évesek és idősebbek aránya néhány európai országban, 2002

Mind a fizikai, mind a lelki egészségi állapotot lényegesen befolyásolja az életvitel, az életmód. Ez különösen is hangsúlyossá válik annak tükrében, hogy a 2003. évi Országos Lakossági Egészségfelmérés adatai alapján számított ún. testtömegindex szerint a nők 30, a férfiak 39%-a túlsúlyos, és elhízottnak tekinthető a felnőttek egyötöde. Míg a nők a rendszeres, de nem túlságosan megerőltető mozgásformát részesítik előnyben, a férfiak inkább az intenzív testmozgást kedvelik (7.8. ábra).

7.8. ábra. A rendszeresen mérsékelt és intenzív testmozgást végzők aránya nemek szerint, 2003

Az egészségkockázati tényezők közül ki kell emelnünk a dohányzást. Ezzel – napi rendszerességgel – a felnőtt népesség 30%-a él, különösen a férfiak és az ötven éven aluliak. Figyelemre méltó, hogy a lakosság több mint háromötöde nem dohányzik (7.11. tábla).

7.11. tábla. A dohányzók aránya, 2003

Gyakoriság				(%)
	Nő	Férfi	Összesen	
Naponta	24,6	37,1	30,5	
Hetente néhányszor	1,9	1,8	1,9	
Havonta néhányszor	0,8	1,4	1,1	
Ritkábban, mint havonta	0,6	0,4	0,5	
Nem dohányzik	72,1	59,3	66,1	

Forrás: Országos Epidemiológiai Központ - Országos Lakossági Egészségfelmérés 2003.

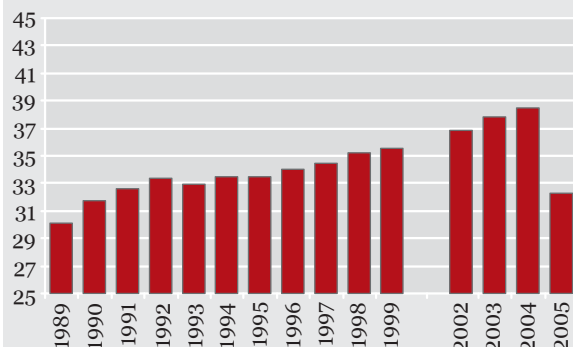
7.6. Az egészségügyi ellátás intézményi háttere

Az egészségügyi ellátás intézményi hátterét alapvetően az orvosellátottság és a kórházi infrastruktúra minősíti. Az elmúlt másfél évtizedben az orvosok száma folyamatosan emelkedett. A trend – erre irányuló kormányzati beavatkozás nyomán – 2005-re megtört: a 2004-ben mért 39-ről 2005-re 32-re csökkent a tízezer lakosra jutó dolgozó orvosok száma (7.9. ábra). A kórházi ágyak száma a rendszerváltást követő évtizedben 105 ezerről 84 ezerre csökkent, majd 2005-ig további 4 ezerrel lett kevesebb. Tízezer lakosra jutó számuk 15 év alatt 21 százalékponttal csökkent (7.10. ábra).

A betegforgalmi mutatók szintén érdemi változásokra utalnak. Egyfelől a kórházi ápolás átlagos tartama csökkenő tendenciát mutat: 1990-ben 12,7 napot tett ki, 2005-ben már csak 8,1 napot. Ezzel szemben a kórházi elbocsátások esetszáma emelkedett: 1990-ben 21,8 volt száz lakosra számítva; azóta folyamatosan nőtt, és 2005-ben elérte a 27,8-et (7.11. ábra).

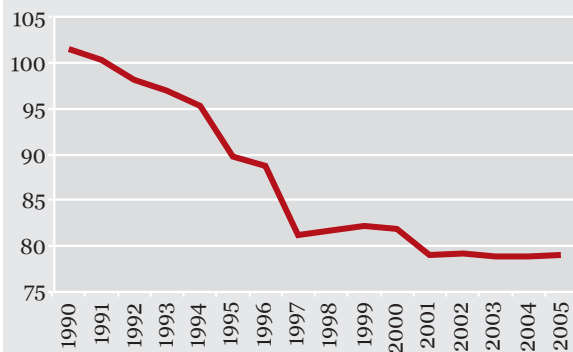
A tüdőgondozók betegforgalma 1993 és 1995 között nagyobb mértékben nőtt. 1999-től csökkenő

7.9. ábra. Tízezer lakosra jutó orvosok száma

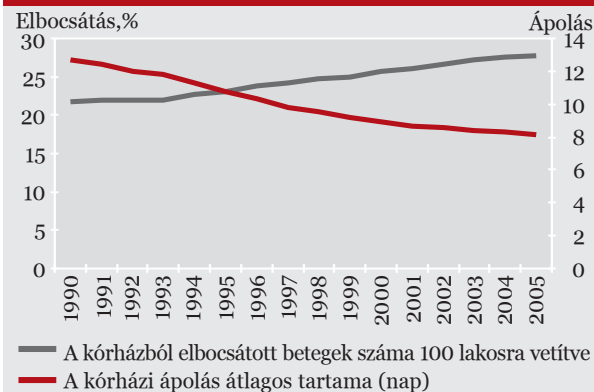
Forrás: 1989-ig: Egészségügyi Minisztérium Gyógyító Ellátás Információs Központ; 2000-től: Magyar Orvosi Kamara működési nyilvántartása.

7.10. ábra. A tízezer lakosra jutó működő kórházi ágyak száma

Forrás: 1989-ig: Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium Gyógyító Ellátás Információs Központja.

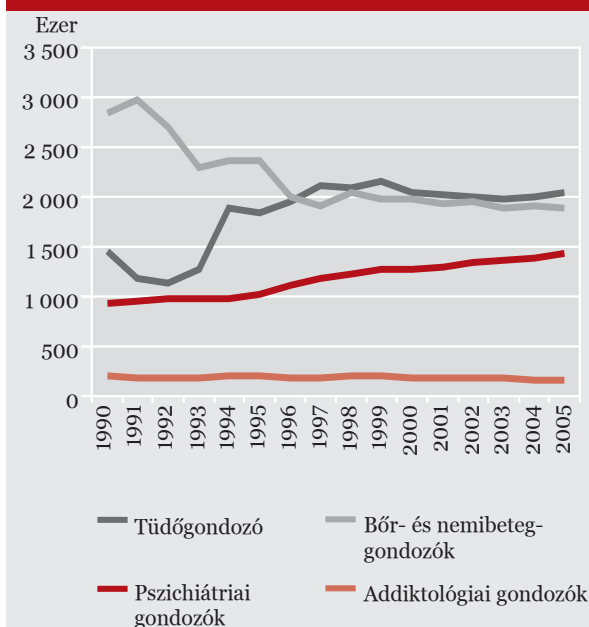
7.11. ábra. A kórházi betegforgalom alakulása

Forrás: Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium Gyógyító Ellátás Információs Központja.

tendencia mutatkozott, ami azonban az utóbbi két évben megfordult. 2003 óta a tüdőgondozókban ellátott betegek száma emelkedik. A bőr- és nemi-beteg-gondozókat egyre kevesebben veszik igénybe: az 1990-ben jelentkező közel 3 millió beteggel szemben 2005-ben 1,9 milliót láttak el. Figyelemre méltó, hogy a pszichiátriai gondozók betegforgalma a kilencvenes évek közepétől évről évre folyamatosan növekszik, míg az addiktológiai gondozóké 1990-hez képest gyakorlatilag nem változott (7.12. ábra).

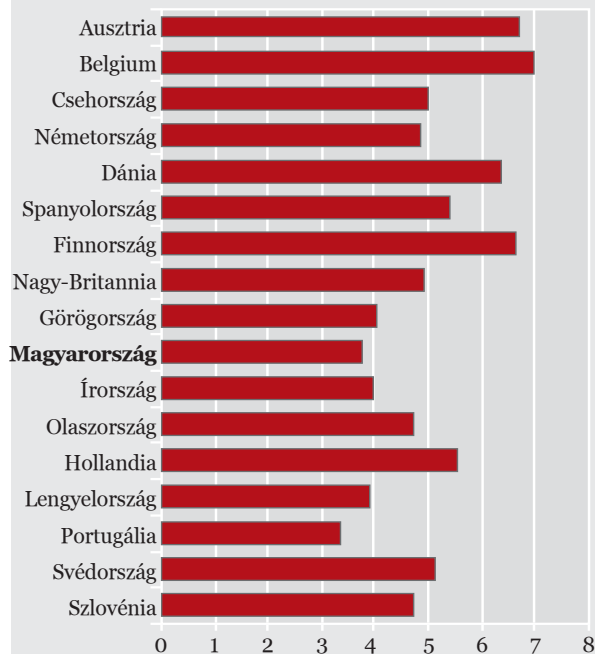
7.12. ábra. A gondozóintézetek betegforgalmának változása (az ellátottak száma szerint)

Forrás: Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet, Országos Addiktológiai Intézet, Országos Bőr- és Nemikórtani Intézet, Országos Korányi Tbc és Pulmonológiai Intézet.

Egy 2002-ben végzett nemzetközi felmérés lehetővé teszi, hogy bemutassuk az egészségügyi ellátások minőségével kapcsolatos lakossági véleményeket. Ebben az összevetésben Magyarország pozíciója az egyik legrosszabb, mindössze a portugálok és az írek nyilatkoztak hasonlóan kedvezőtlenül. A megkérdezett magyarok az egészségügyi szolgáltatások hazai színvonalát a 0-tól 10-ig terjedő skálán átlagosan 3,3-ra értékelték. Több mint 60%-uk adott a középértéket jelentő ötösnél rosszabb osztályzatot (7.13. ábra)

7.13. ábra. Az egészségügyi ellátások színvonalának lakossági megítélése néhány európai országban, 2002/2003 (15 évesek és idősebbek)

*Megjegyzés: Az értékelés egy 0-tól 10-ig terjedő skálán történt.
Forrás: European Social Survey, 2002/2003.*

7.7. Az egészségügyi ellátás igénybevétele

Feltűnő, hogy a 15–84 évesek mintegy egytizede egészségi panaszok esetén általában nem fordul orvoshoz. Ez az arány különösen magas (17–20%-os) a negyven évesnél fiatalabbak és – részben a korösszetételükből következően – a gazdaságilag aktívak esetében. Habár a jövedelmi helyzet nem tartozik a legfontosabb differenciáló tényezők közé, de a viszonylag rossz anyagi körülmények között élők körében ez a jelenség az átlagnál valamelyest gyakoribb (7.12. tábla).

Az orvosi vizsgálat szándékos elmulasztásának legfőbb okaként a férfiak több mint negyede, a nőknek pedig a fele az önálló gyógyszeres kezelés elégségeségére hivatkozik. Sokan (35%) vélekednek úgy, hogy a panaszok előbb-utóbb maguktól is elmúlnak, elsősorban a fiatalok és a képzetlenek apellálnak erre. A férfiak több mint negyede, míg a nők 12%-a nyilatkozott úgy, hogy egyszerűen

nincs ideje orvoshoz menni; különösen igaz ez a diplomás foglalkoztatottakra. A férfiak 15, a nők nem egészen 10%-a nem bíz az orvosi ellátásban. 7% azok aránya, akik félnek az esetlegesen felmerülő költségektől, ezért nem veszik igénybe az egészségügyi szolgáltatásokat. Köztük értelemszerűen az alacsony jövedelműek és a munkanélküliek vannak a legtöbben. Végül a nők 2, a férfiak 3%-a tart az eredmények megismerésétől.

7.12. tábla. A rendszeres egészségi panaszok esetén orvoshoz nem forduló aránya, 2000

Megnevezés	Százalék
Korcsoport, éves	
15–29	18,1
30–39	20,7
40–49	15,5
50–59	7,6
60–69	5,9
70–	3,2
Gazdasági aktivitás	
Foglalkoztatott	17,5
Munkanélküli	17,3
Öregségi (özügyi) nyugdíjas	4,6
Rokkantsnyugdíjas	2,9
Egyéb inaktív, eltartott	15,5
Jövedelmi helyzet	
1. ötöd	12,8
5. ötöd	9,6
Összesen	9,9

Forrás: Életmód/időmérleg-felvétel, 2000.

Az egészségügyi ellátások igénybevételének vizsgálatakor nem tekinthetünk el a különböző szolgáltatások fizikai elérhetőségétől. Az EU-15 országaihoz viszonyítva ebből a szempontból is kedvezőtlen a helyzetünk. Egy 2002-ben végzett felmérés szerint a magyar lakosság mintegy egy-negyede nem éri el húsz percen belül háziorvosa rendelőjét, míg uniós átlagban ez az arány 15%. Az is lényeges különbség, hogy az EU-15-ben elhanyagolhatóak a jövedelmi helyzet szerinti differenciák, nálunk viszont nagyon is markánsak: a legrosszabb anyagi körülmények között élők 34%-a nem jut el húsz perc alatt az orvoshoz, míg a legfelső jövedelmi ötödbe tartozóknak 18%-a. A lakóhelyhez legközelebb eső kórház elérhetőségét illetően hasonló tendenciák adódnak (7.13. tábla).

7.13. tábla. A háziorvosi rendelőt és a lakóhelyükhöz legközelebb lévő kórházat 20 percen belül elérők aránya – jövedelmi helyzet szerint, 2002

(%)		
A háztartás jövedelmi helyzete	Rossz	Jó
Háziorvosi rendelő		
1. ötöd	66,5	83,3
5. ötöd	81,9	86,0
Átlag	74,3	84,7
Lakóhelyhez legközelebb lévő kórház		
1. ötöd	16,0	44,9
5. ötöd	46,8	60,4
Átlag	31,4	52,8

Forrás: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (2004): Health and care in an enlarged Europe. Quality of Life in Europe. Dublin.

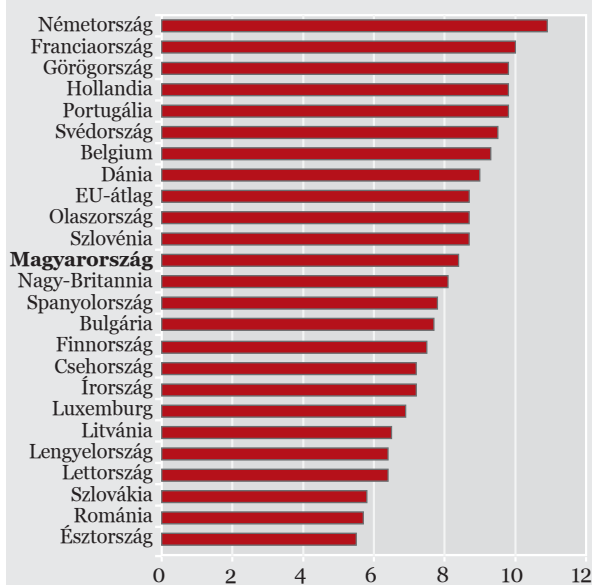
A Hungarostudy megnevezésű felmérés szerint a lakosság 83%-a elégedett a háziorvosi ellátással, közel fele kifejezetten jónak ítéli a szolgáltatást. A teljes mértékben elégedetlenek negyede a 65 évesnél idősebbek közül kerül ki.

7.8. Az egészségügyi ellátás társadalmi ráfordításai

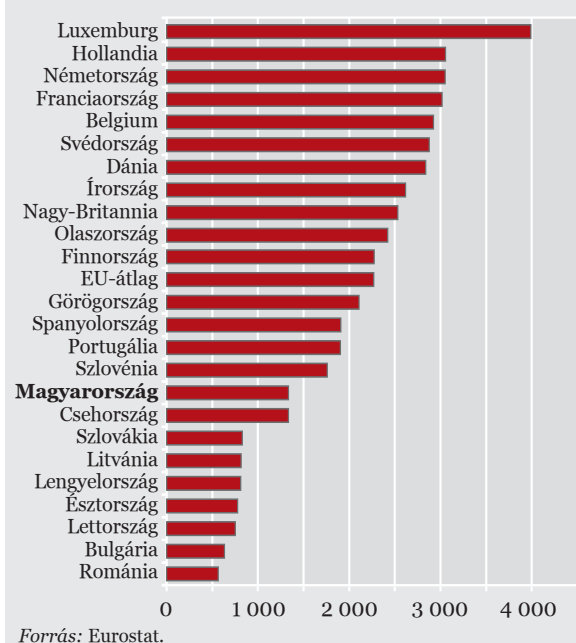
Az összes egészségügyi kiadás a magánháztartások és a közösség által az adott évben felhasznált egészségügyi szolgáltatásoknak és termékeknek, valamint az egészségügyi célú bruttó felhalmozásnak az értéke. Magyarországon az egy főre jutó egészségügyi kiadás jóval elmarad az EU-15 országaiétól (7.14. és 7.15. ábra), dacára annak, hogy az utóbbi öt év folyamán az egészségügyi költségvetés kiadásai nominális értékben jelentősen, 74%-kal növekedtek.

Az Egészségbiztosítási Alap kiadása 2005-ben 1579,9 milliárd Ft volt, amelynek 69,6%-át – mintegy 1100,4 milliárd Ft-ot – természetbeni ellátásokra, 28,5%-át – mintegy 451,3 milliárd Ft-ot – pénzbeli ellátásokra fordították. A természetbeni ellátások közül legnagyobb arányban, az összkiadás 43,9%-ával a gyógyító-megelőző ellátás, valamint 24,9%-ával a gyógyszerre, gyógyászati segédeszközre fordított kiadás részesedett. A pénzbeli ellátások közül legtöbbet nyugellátásra költöttek, ez az összkiadás 16,2%-át tette ki (7.14. tábla).

7.14. ábra. Egészségügyi kiadások a GDP százalékában, 2004

7.15. Egy főre jutó egészségügyi kiadások USD-ban vásárlóerő-paritáson, 2004

2004 és 2005 között mintegy 9,4%-kal nőtt az Egészségbiztosítási Alap összkiadásainak nominálértéke. Ezen belül 6%-kal emelkedett a gyógyító-megelőző ellátásra és csaknem 21%-kal a gyógyszer-fordított összeg nagysága. Ugyanakkor gyógyfür-

7.14. tábla. Az Egészségbiztosítási Alap kiadásai

(Ft)			
Megnevezés	2004	2005	2005/2004 aránya, %
Természetbeni ellátások	998 570,2	1 100 425,1	110,2
Ebből:			
Gyógyító-megelőző ellátás	654 621,8	694 452,1	106,1
Gyógyfürdő-szolgáltatás	4 861,1	4 758,5	97,9
Anyatejellátás	221,4	239,4	108,1
Gyógyszertámogatás	288 949,6	348 869,1	120,7
Gyógyászati segédeszköz támogatása	42 982,6	44 131,7	102,7
Utazási költség-térítés	5 505,9	6 056,1	110,0
Nemzetközi egyezményből eredő és külföldön történt ellátások kiadásai	1 427,9	1 918,2	134,3
Pénzbeli ellátások	182 563,0	193 975,3	106,3
Ebből:			
Táppénz	96 240,3	97 023,5	100,8
Betegséggel kapcsolatos segélyek	1 037,9	943,5	90,9
Kártérítési járadék	1 206,6	1 203,1	99,7
Terhességi-gyermekegy segély	23 433,0	27 089,7	115,6
Gyermekegondozási díj	54 547,0	61 178,0	112,2
Baleseti járadék	6 098,2	6 537,5	107,2
Nyugellátás	235 190,8	257 349,5	109,4
Ebből:			
Korhatár alatti III. csoportos rokkantsági és baleseti rokkantsági nyugdíj	218 182,6	233 906,6	107,2
Hozzá tartozói nyugellátás	8 068,8	8 969,9	111,2
Tizenharmadik havi nyugdíj	8 938,5	14 472,9	161,9
Egyszeri nyugdíjjuttatás	1,0	0,1	13,7
Egyéb kiadások	27 468,9	28 119,9	102,4
Ebből:			
Működési célú kiadások	22 405,8	23 696,7	105,8
Egyéb kiadás	4 969,3	4 194,8	84,4
Vagyongazdálkodás kiadásai	93,7	228,4	243,7
Kiadások összesen	1 443 793,0	1 579 869,8	109,4

Forrás: OECD Health Data 2006.

dő-szolgáltatások igénybevételére és a betegséggel kapcsolatos segélyekre 2, illetve 9%-kal kevesebb jutott. A nyugellátások fedezete nominálértékben 9,4%-kal volt magasabb, a 13. havi nyugdíjra pedig 62%-kal költöttek többet, mint 2004-ben. A fogyasztási árak 2004 és 2005 között 3,6%-kal emelkedtek.

LEGFONTOSABB FOGALMAK

Az ápolás átlagos tartama (nap): a kórházban ténylegesen teljesített ápolási napok számának és az elbocsátott betegek számának a hányadosa.

Ápolási nap: egy beteg egy napi kórházi ápolása.

Elbocsátott betegek (kiírt betegek): az év folyamán kórházakból eltávozott, továbbá ugyanazon gyógyintézet más osztályára vagy más gyógyintézetbe áthelyezett, illetve meghalt beteg.

Fekvőbeteg-gyógyintézet: a beteg ellátását folyamatos benttartózkodása mellett végző, hotel-szolgáltatást is nyújtó egészségügyi intézmény.

Gondozóintézetek: a beutalt, továbbá a szűrővel felkutatott, szakvizsgálatra beutalt vagy önként jelentkezett betegek rendszeres gondozását végzik.

Klinikai kezelést igénylő depresszióban szenvedők: akik a Beck-féle rövidített skála szerint közepesen és súlyosan depressziósak.

Kórház. Általános kórház: több különböző osztállyal (belgyógyászat, sebészet, szülészeti stb.) rendelkező kórház. **Szakkórház:** azonos betegségi csoporthoz tartozó betegségekben szenvedő betegek, továbbá gyermekek, szülő nők speciális szakellátását biztosító fekvőbeteg-gyógyintézmény. Működnek: fertőző-, elme- és ideg-, mozgásszervi, tüdő- stb. betegek, továbbá gyermek- és szülő nők ellátására létesített szakkórházak.

Kórházi ágy: fekvőbeteg-gyógyintézeti ellátást nyújtó elhelyezési alapegység. *Engedélyezett kórházi ágy:* az ÁNTSZ által kiadott működési engedélyben szereplő ágyak száma az év végén. *Működő kórházi ágy:* az engedélyezett ágyak közül a ténylegesen használt ágyak az év végén.

Országos Lakossági Egészségfelmérés 2003: A 18 éves és idősebb népességre kiterjedő Országos Lakossági Egészségfelmérés az Országos Epidemiológiai Központ szervezésében zajlott le 2003 októbertől és decembere között.

Rendszeresen gyógyszerrel fogasztók: akik több mint 2 hónapja gyógyszert szednek.

Testtömegindex (TTI): Az elhízás mértékének jellemzésére használatos mutató. Kiszámítása: a testsúly (kilogrammban) osztva a testmagasság (méterben) négyzetével. Egy személy kórosan sovány, ha TTI-értéke kisebb, mint 20; normális testsúlyú, ha TTI-értéke 20 vagy a feletti, de nem haladja meg a 25-öt; túlsúlyos, ha a TTI 25 és 30 közé esik; elhízott, ha a TTI 30-nál nagyobb.

8. TÁRSADALMI PROBLÉMÁK

FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK

Bűnözés

- Magyarországon az 1990 és 2005 közötti időszak egészét tekintve a 100 ezer lakosra jutó bűncselekmények száma emelkedett. A mutató – folyamatos növekedés után – 1998-ban érte el a legmagasabb (6000-es) értéket, míg az utóbbi években alacsonyabb szinten – 4000 körül – stabilizálódott. Európai uniós összevetésben a magyar adatok átlagosnak mondhatók, ám az új tagállamokhoz viszonyítva magasak.

- A bűnelkövetői ráta az ezredfordulóig 1400 és 1600 között hullámzott, azt követően 1400 körül stabilizálódott. Az utóbbi két évben pedig ismét – 1500 fölé – emelkedett. Területi dimenzióban az észak-magyarországi és észak-alföldi régió emelendő ki magas mutatójával. Korcsoportonként a 14–17 évesek másfélszer, a 18–24 évesek kétszer akkora gyakorisággal követnek el bűncselekményt, mint népességbeli arányuk. Nemenként vizsgálva, egyértelmű a férfiak dominanciája. A képzettség szerinti összetételben az az érdemi változás, hogy – miként a népesség egészében – emelkedett a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők aránya.

- A bűncselekmények sértettjeinek 100 ezer lakosra vetített száma jelentősen, 2000-ről 2500-ra emelkedett. Ebben az összefüggésben is a férfiak túlsúlyáról beszélhetünk, sértetti rátájuk két-két és félszer akkora volt, mint a nőké. A korosztályok közül leginkább az aktív korúak (25–59 évesek) veszélyeztetettek.

- Egy célvizsgálat szerint a megkérdezettek a sérelmükre elkövetett cselekményeknek csupán két-ötödét jelentették a rendőrségen, legritkábban a szexuális indítékú cselekmények, leggyakrabban pedig az autólopás esetén.

Öngyilkosság

- A 100 ezer lakosra jutó öngyilkosságok száma a rendszerváltást követő időszak egészére nézve csökkenő tendenciát mutatott: 40-ről 26-ra esett vissza a hányados. Nemzetközi összehasonlításban a magyar adatok igen magasak, az Európai Unió bővítés előtti 15 tagállamában mértéket messze felülmúlják, az újonnan csatlakozott országok mezőnyének pedig a felső harmadába esnek.

- Az öngyilkosok között a férfiak túlnyomó többségben vannak, a hányados a vizsgált években esetükben háromszor-négyszer akkora volt, mint a nőkében.

- Az életkor előrehaladtával egyre emelkedik az öngyilkosságok száma. A legidősebbek, a 70 év felettiek különösen veszélyeztetettek, a férfiak közül azonban már a negyvenes és ötvenes éveikben járók rátája is igen magas.

- Feltűnően és tartósan magas az öngyilkossági ráta a két alföldi régióban.

- Az öngyilkosságok túlnyomó hányadát önakasztással követik el. Különösen igaz ez a férfiakra. A nők körében a különböző önmérgezések aránya magas.

Alkoholizmus

- Az egy főre jutó alkoholfogyasztás (tisztá szeszre átszámítva) az elmúlt évtizedben 10 és 11 liter között ingadozott. Az italfajták iránti preferenciák nagyságrendekkel nem változtak: bár trendje csökkenő, de továbbra is a legmagasabb az egy főre jutó sörfogyasztás, a borfogyasztás valamennyit növekedett, a töményszeszé pedig csökkent.

- Az egészségügyi szakintézményekben nyilvántartott alkoholisták száma egyenletesen csökkent az időszakban. Az érintettek túlnyomó többsége férfi, leginkább középkorú.

- Az alkoholos májzsugorodásban elhaltak 100 ezer lakosra vetített száma emelkedett. Legveszélyeztetettebbek a férfiak és az ötvenes korosztály.

- Az alkohol kriminalitásban játszott szerepe csökkent: 1990-ben minden harmadik, 2005-ben már csak minden ötödik bűncselekmény volt kapcsolatban az alkoholfogyasztással.

Drogprobléma

- A drogfogyasztásra visszavezethető okból egészségügyi ellátásban részesült személyek száma 1997 és 2005 között több mint másfélszeresére emelkedett, közöttük is a férfiak voltak túlsúlyban. A fogyasztott szerek közül 2001-ig az illegálisak domináltak, 2002-ben – átmenetileg – a legális hatóanyagokat használók aránya lett magasabb, azóta ismét az illegális típusok fölénye a jellemző. Tételiesen tekintve a szereket, 1997-ben az opiátféléket (kokain, ópium) alkalmazták, valamint a politoxikománia (és a szerves oldószerek) miatt kezeltek voltak többségben, 2005-ben már inkább a kannabiszszármazékokat részesítették előnyben, továbbá a nyugtató típusú szerek használata terjedt gyorsabban.

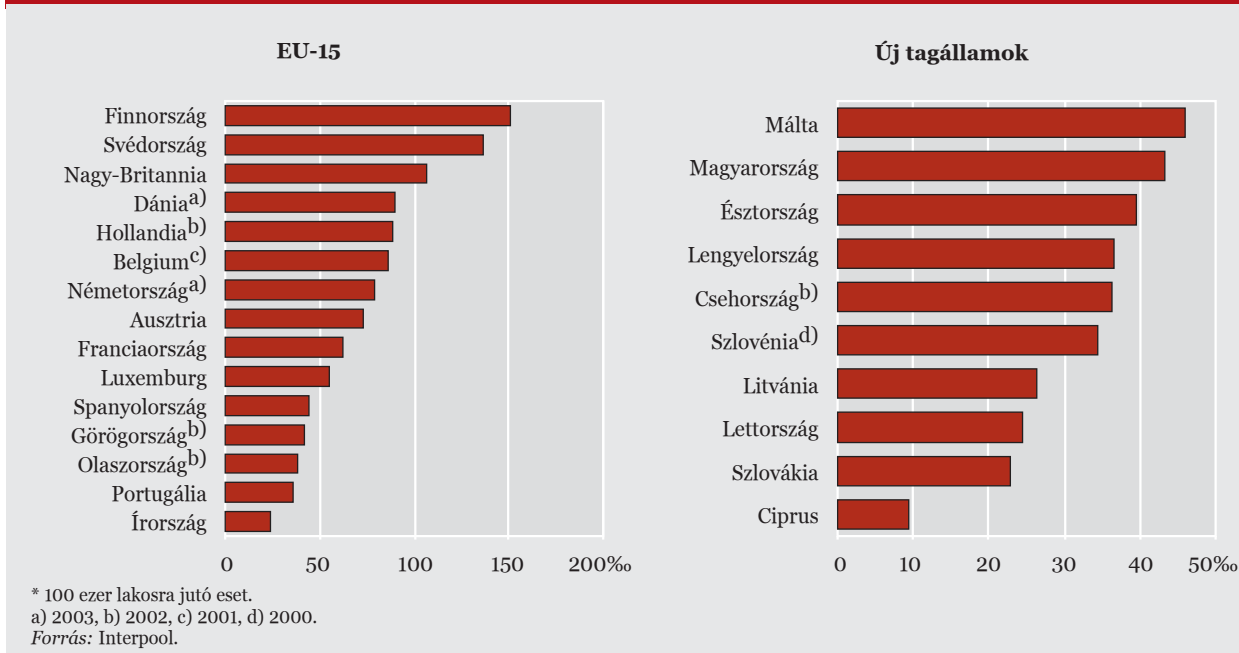
- A kábítószerrel – közülük is elsősorban a kannabiszszármazékokkal – kapcsolatos bűncselekményt elkövetők és a bűncselekmények száma, valamint 100 ezer lakosra vetített aránya – 2003 kivételével – folyamatosan emelkedett.

8.1. Bűnözés

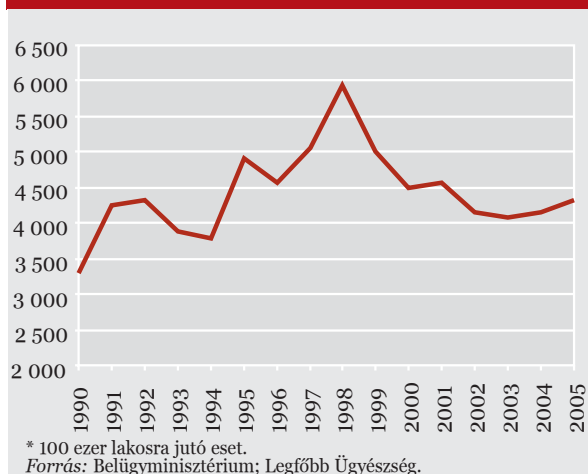
Európai uniós összevetésben Magyarországon a bűnözés átlagos mértékűnek mondható, a közepén helyezkedve annak a képzeletbeli észak-déli tengelynek, amelyet egyfelől az 1000 lakosra számítva magas arányszámmal jellemezhető északi (a 150, illetve 137-es rátájú Svédországgal és Finnországgal az élen), másfelől az általában alacsony veszélyeztetettségű déli (a 30–40-es rátájú Spanyolország, Portugália, Olaszország, Görögország) államok képeznek. Ilyen összehasonlításban az új tagállamok bűnözési rátái az alacso-

nyabbak közé sorolhatók. Ez utóbbi országcsoportban hazánk pozíciója rossz, a miénknél csak Málta rátája volt magasabb. A többi ország arányszámai némileg, míg Szlovákiaé, Lettországa és Litvániaé jóval alacsonyabbak, a különbség két-két és félszeres (8.1. ábra).

Az ismertté vált bűncselekmények 100 ezer lakosra jutó száma a rendszerváltozás óta eltelt időszak egészét tekintve valamelyest emelkedett. Ezen belül bizonyos periódusokban nőtt, másokban csökkent a mutató. A növekedési időszak 1998-ig tartott, az elmúlt 16 év legmagasabb értékét (6000 bűncselekmény/100 ezer lakos) ekkor érte el – egy

8.1. ábra. Bűnözési ráták* az EU-15-ben és a 10 új tagállamban, 2005

megközelítőleg 80 ezres tételt felölölő, külön-külön nyilvántartásba vett csalássorozat következményeként. A csökkenési periódus az ezredfordulóig tartott, azt követően pedig lényegében nem változott a bűnözési ráta (éves szinten 4000 bűncselekmény jutott 100 ezer lakosra). (8.2. ábra)

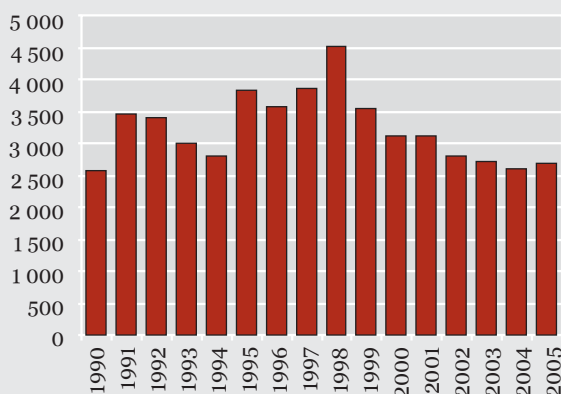
8.2. ábra. Bűnözési ráta*

A bűnözési ráta összefoglaló képet ad a jelenség egészének alakulásáról. A különböző bűncselek-

ménytípusok rátái pedig azt mutatják meg, hogy az egyes, eltérő társadalmi veszélyességű cselekmények mennyire terjedtek el, illetve szorultak vissza. Ezek közül itt a vagyon elleni, a közrend elleni és a személy elleni bűncselekmények gyakoriságával foglalkozunk. Az első két típust a számosságuk, a harmadikat pedig a társadalmi veszélyessége miatt emeljük ki. A vagyon elleni cselekmények (például a lopás, csalás, rablás, sikkasztás) az össz-bűnözésen belül domináns (70–75%-os), bár az utóbbi években csökkenő arányt képviselnek. Alakulásuk – magas hányadukból következően – lényegében a bűnözés egészének trendjét reprezentálja (8.3. ábra).

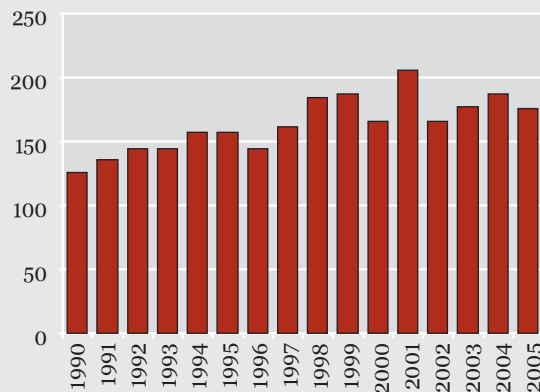
A közrend elleni bűncselekmények (például a garázdaság, a köz- és magánokirat-hamisítás, visszaélés okirattal, kábítószerrel visszaélés) össz-bűnözésen belüli aránya az elmúlt 16 évben megnövekedett, ahogy ezt jól mutatja a rátájának szinte töretlen emelkedése is (8.4. ábra).

A társadalomra és az egyénekre leginkább veszélyes személy elleni cselekmények (például az emberölés, a súlyos, illetve könnyű testi sértés) rátája a vizsgált időszakban jelentősen emelkedett. A növekedés 1990-től 1998-ig majdnem folyamatos volt, majd az ezt követő években – bizonyos hullámzással kísérve – megállt (8.5. ábra).

8.3. ábra. A vagyon elleni bűnözés rátája*

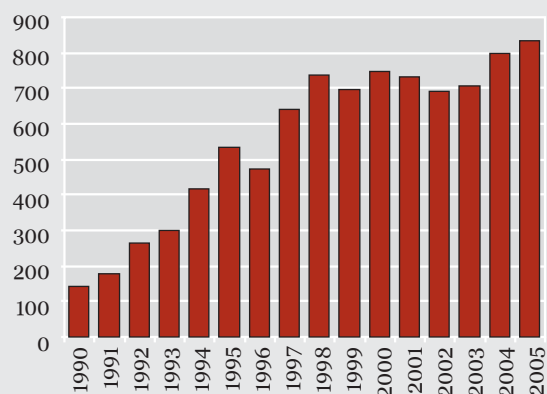
* 100 ezer lakosra jutó eset.

Forrás: Belügyminisztérium; Legfőbb Ügyészség.

8.5. ábra. A személy elleni bűnözés rátája*

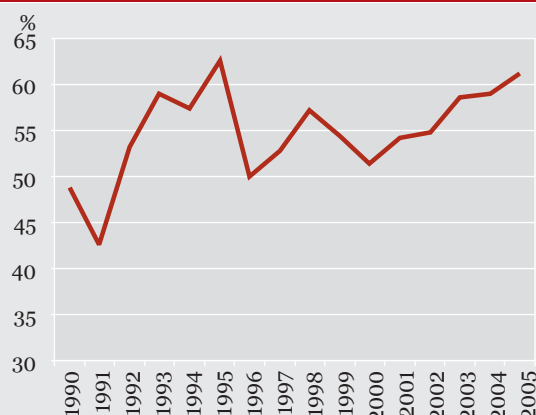
* 100 ezer lakosra jutó eset.

Forrás: Belügyminisztérium; Legfőbb Ügyészség.

8.4. ábra. A közrend elleni bűnözés rátája*

* 100 ezer lakosra jutó eset.

Forrás: Belügyminisztérium; Legfőbb Ügyészség.

8.6. ábra. Felderítettségi mutató

Forrás: Belügyminisztérium; Legfőbb Ügyészség.

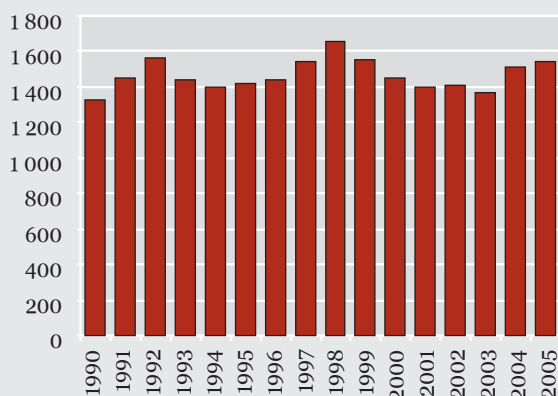
A közvélemény számára a bűncselekmények következményeinek megítélésakor fontos tényező, hogy a nyomozati szerveknek sikerült-e felderíteniük az elkövető személyét. Ezt jelzi az ún. felderítettségi mutató, azaz az ismert elkövetőjű, illetve az összes ismertté vált bűncselekmény egymáshoz viszonyított aránya. Mozgásiránya a rendszerváltozás óta többször is változott: a kilencvenes évek derekáig emelkedett (62%-ra), majd a következő években visszaesett, ezután pedig növekedés és csökkenés egyaránt előfordult. Az ezredforduló óta azonban a javulás töretlen, a mutató 51-ről 61%-ra nőtt (8.6. ábra).

A 100 ezer lakosra jutó bűnelkövetők száma, vagyis a bűnelkövetői ráta a megfigyelt időszakban

kevésbé ingadozott, mint a bűnözési ráta. Az első két évben (1330-ról 1560-ra) növekedett, majd 1993-tól 1996-ig alacsonyabb szinten (1400 körül) stabilizálódott. A legmagasabb értéket – a bűnözési rátaéhoz hasonlóan – 1998-ban érte el, amikor 1650-re emelkedett. Ezt követően ismét 1400 körül állandósult, az utolsó két esztendőben pedig újra növekedést mutat (8.7. ábra).

A régiók szerinti differenciák igen nagyok. Az elmúlt 16 évben a legtöbb bűnelkövető a két északi régióból, míg a legkevesebb a Nyugat-Dunántúlról került ki. A ráták mindenütt változékonynak mutatkoznak, az utóbbi években a meghatározó mozgási irány a lassú emelkedés volt (8.8 ábra).

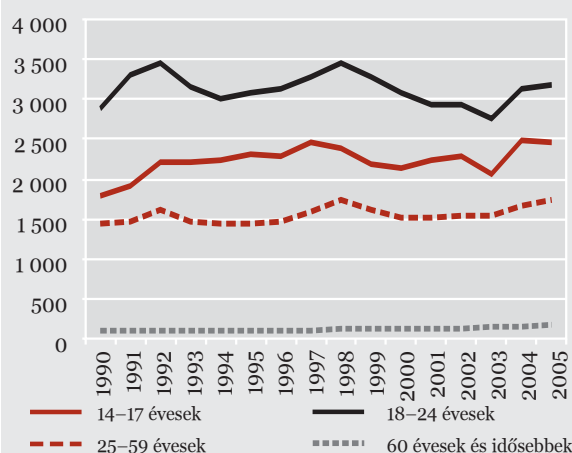
8.7. ábra. Bűnelkövetői ráta*

* 100 ezer lakosra jutó eset.

Forrás: Belügyminisztérium; Legfőbb Ügyészség.

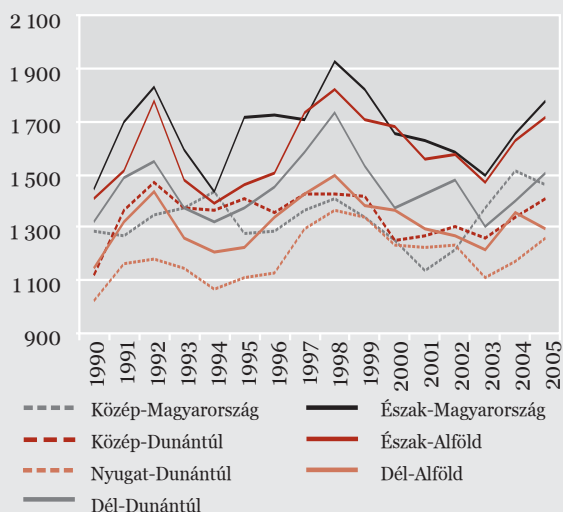
8.9. ábra. Bűnelkövetői ráta* korcsoportok szerint

* 100 ezer lakosra jutó eset.

Forrás: Belügyminisztérium; Legfőbb Ügyészség.

8.8. ábra. Bűnelkövetői ráta* régiók szerint

* 100 ezer lakosra jutó eset.

Forrás: Belügyminisztérium; Legfőbb Ügyészség.

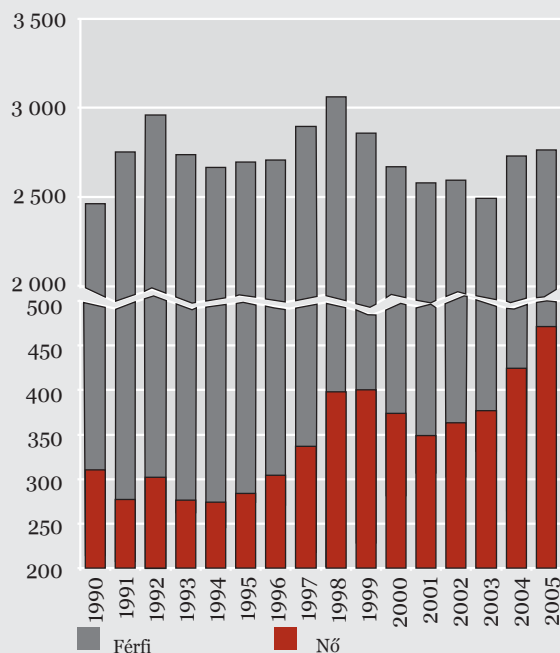
A bűnelkövetők és az azonos korú népesség számának összevetéséből kiderül, hogy az egyes életkori csoportok bűnözésben való részvétele számottevően eltér egymástól. Népességbeli arányukhoz képest a fiatalabb generációk felülreprezentáltak (a 14–17 évesek esetében 1,5-szeres, a 18–24 évesek között pedig több mint kétszeres ennek mértéke; a munkaképes korú népesség (15–59 évesek) bűnelkövetőkön belüli aránya megközelítőleg megfelel népességbeli hányaduknak, a legidősebbeké viszont tízszer kisebb annál (8.9. ábra).

A bűnelkövetői ráta nemek szerint nagyságrendi eltérést mutat: a férfiak túlsúlya tízszeres. Esetükben a ráta 2500 és 3000 között hullámzott, míg nőké a korszak derekáig 300 körül ingadozott, majd az ezredfordulóra jelentősen emelkedett (1998-ban és 1999-ben 400 volt), ezt követően pedig előbb a csökkenést, az utóbbi két évben pedig a jelentős arányú emelkedést tapasztalhatunk (2005-ben 470 volt) (8.10. ábra).

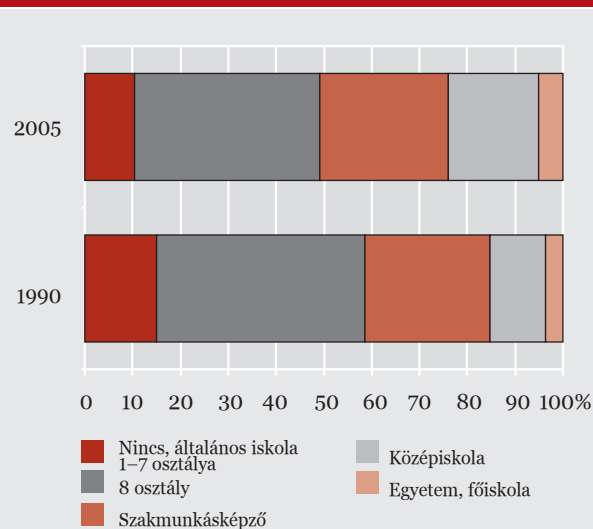
A bűnelkövetők iskolai végzettsége 1990 és 2005 között jelentősen emelkedett. Az általános iskolai vagy annál alacsonyabb képzettségűek aránya 10 százalékponttal csökkent, a közép- és felsőfokú végzettségűek együttes aránya pedig hasonló mértékben nőtt. Az iskolázottsági szint emelkedése a társadalom egészére érvényes, a bűnelkövetők között azonban ennek mértéke némileg kisebb (8.11. ábra).

A hivatalos bűnügyi statisztika fontos eleme az ismertté vált bűncselekmények sértettjeinek számbavétele is. Itt azokról van szó, akikről a nyomozó hatóságok kiderítették, hogy bűncselekmények kárvallottjai voltak. A sértetti ráta a kilencvenes évtized derekáig 2200 és 2700 között ingadozott, majd – egészen 1998-ig – 3000 körül stabilizálódott, utána pedig csökkenő tendenciát mutatott, és ez érvényes ma is.

Ezen a téren is a férfidominancia mutatkozik: a hivatalos statisztikák szerint kétszer akkora gyakorisággal válnak áldozattá, mint a nők (8.12. ábra).

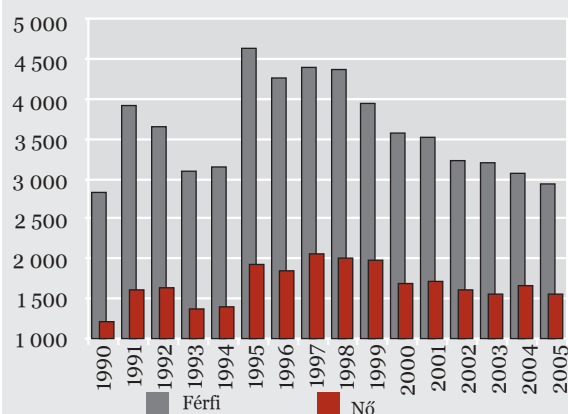
8.10. ábra. Bűnelkövetői ráta* nemek szerint

* 100 ezer lakosra jutó eset.
 Forrás: Belügyminisztérium; Legfőbb Ügyészség.

8.11. ábra. Az ismertté vált bűnelkövetők megoszlása iskolai végzettség szerint

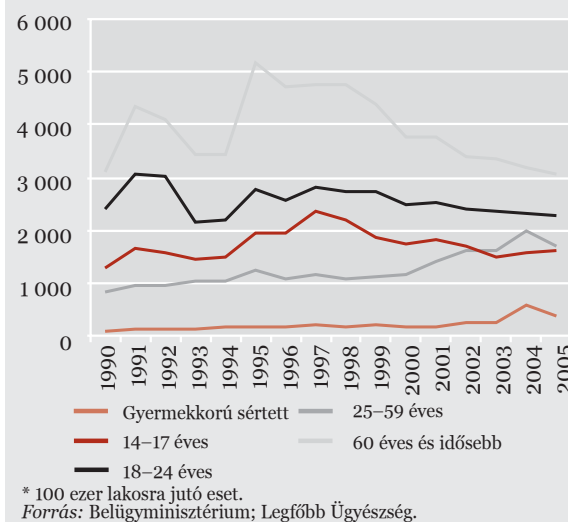
Forrás: Belügyminisztérium; Legfőbb Ügyészség.

A korosztályokat összevetve: a legveszélyeztetettebbek a 25–59 évesek, a második legmagasabb ráta pedig a fiatalabb felnőttek. A kilencvenes évek

8.12. ábra. Sértetti ráta* nemek szerint

* 100 ezer lakosra jutó eset.
 Forrás: Belügyminisztérium; Legfőbb Ügyészség.

végéig ezek a különbségek különösen markánsak voltak, az ezredfordulót követően viszont a 14–17, a 18–24 évesek és a legidősebbek mutatói fokozatosan közelednek egymáshoz. A gyermekkorú sértettek rátája lényegesen alacsonyabb, mint a többi korcsoporté, bár az utóbbi években sokat emelkedett (8.13. ábra).

8.13. ábra. Sértetti ráta* korcsoportok szerint

* 100 ezer lakosra jutó eset.
 Forrás: Belügyminisztérium; Legfőbb Ügyészség.

A bűnözésnek erről az aspektusáról nem csak a hivatalos és rendszeres statisztikákból tájékozódhatunk. Az áldozattá válás jelenségével kapcsolat-

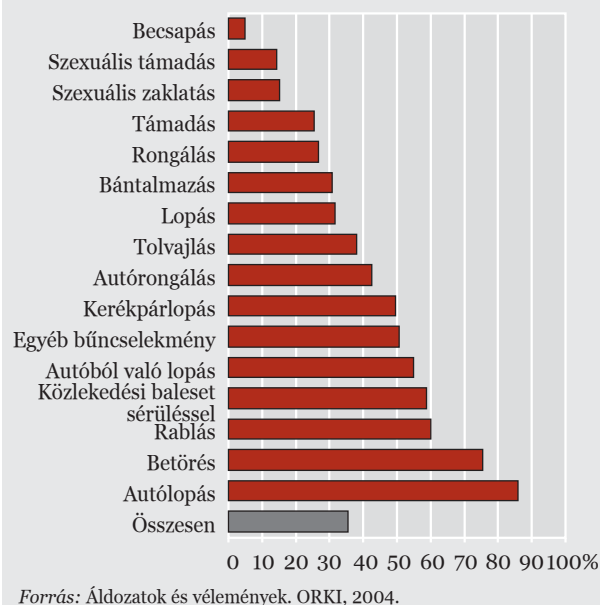
ban Magyarországon 2003-ban az Országos Kriminológiai Intézet folytatott országos reprezentatív mintán alapuló vizsgálatot. E szerint a megkérdezettek 40%-a volt életében legalább egyszer valamilyen bűncselekmény áldozata és 17% volt azok aránya, akikkel ez már többször is előfordult. Az érintettek az elmúlt 5 évben leggyakrabban valamilyen becsapásnak, lopásnak voltak a kárvallottjai, vagy pedig megrongálták autójukat.

A viktimológiai felvételek egyik fontos tárgya a látencia, azaz azok a bűncselekmények, amelyek valamilyen oknál fogva nem kerülnek be a hivatalos statisztikákba. Az elmúlt 5 évben bűncselekményt elszenvedőknek csak 35%-a tett a rendőrségen a bejelentést. A szexuális indítékú bűncselekmények esetében különösen alacsony a bejelentési hajlandóság, ha rablásról és betörésről van szó, akkor 60, illetve 75%-os ez az arány, de az autólopásoknál is csupán 86% (8.14. ábra).

8.2. Öngyilkosság

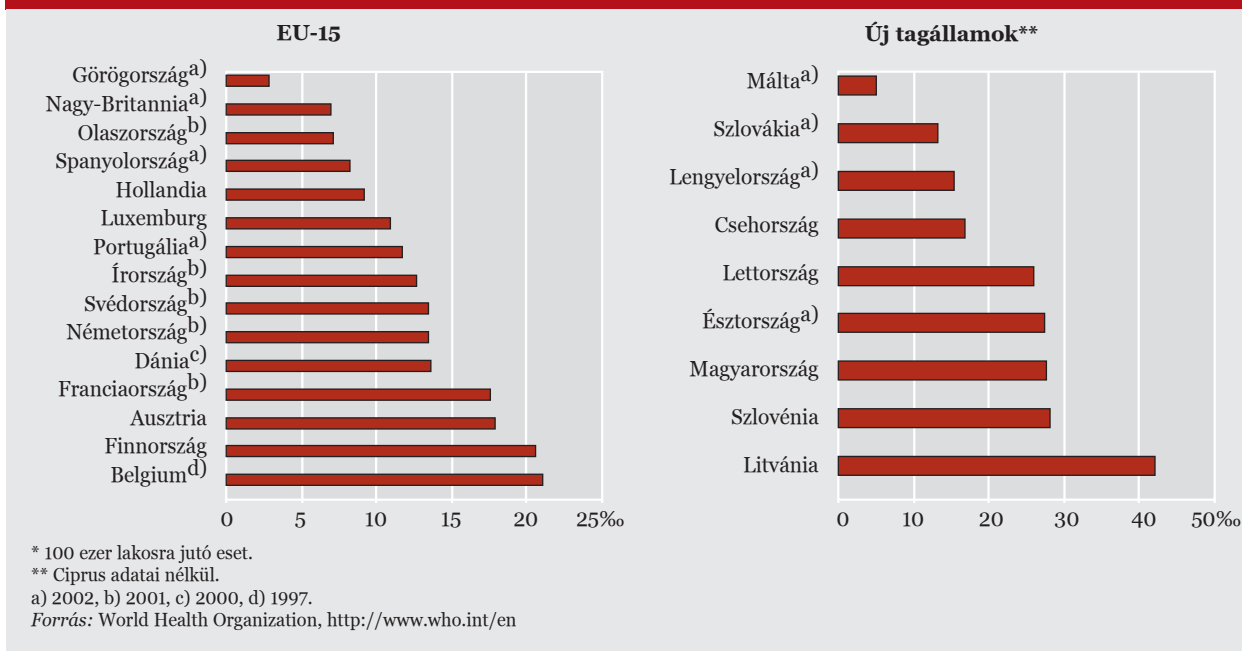
Európai uniós összevetésben a hazai esetszám kiemelkedően magasnak mondható. Az EU-15-ben az öngyilkossági ráta messze elmarad a magyarországitól, csak Belgium és Finnország adatai magasabbak. Az újonnan

8.14. ábra. Az elmúlt 5 évben elszenvedett bűncselekmények közül a rendőrségen bejelentettek aránya

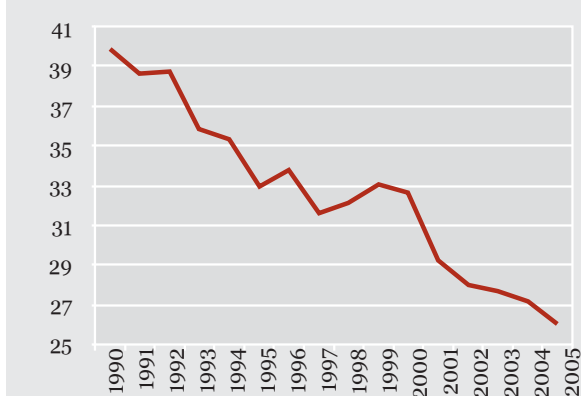
belépő országok mezőnyének is a felső harmadában helyezkedünk el. Litvániához képest kedvező a pozíciónk, míg a másik két balti államéval és Szlovéniáéval megegyező a hazai öngyilkossági ráta (27–28), (8.15. ábra).

8.15. ábra. Öngyilkossági ráták* az EU-15-ben és az új tagállamokban, 2003

Magyarországon a rendszerváltozás utáni időszak egészét tekintve 14-gyel csökkent a 100 ezer lakosra jutó öngyilkosságok száma. A trend a kilencvenes évek derekáig süllyedő volt (40-ről 32–33 főre esett vissza a hányados), ezt követően stagnált, majd az ezredfordulót követően tovább csökkent a ráta (8.16. ábra).

8.16. ábra. Öngyilkossági ráta*

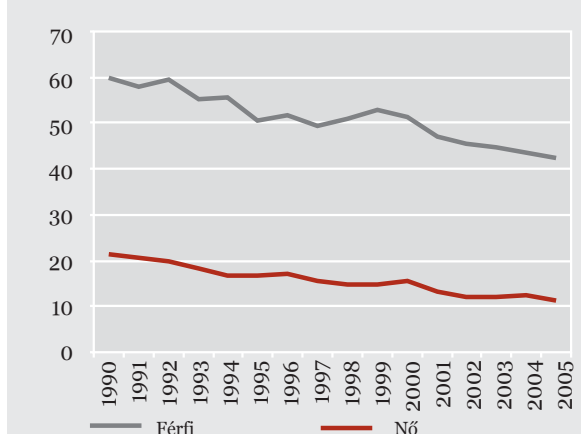

* 100 ezer lakosra jutó eset.

Forrás: Demográfiai adatok alapján végzett számítások.

Nemek szerint – a nemzetközi tendenciához hasonlóan – férfiféltetés mutatkozik. A ráták különbsége 1990-ben háromszoros, 2005-ben pedig négyszeres volt, a csökkenő trend tehát a nők esetében volt meredekebb (8.17. ábra).

8.17. ábra. Öngyilkossági ráta* nemek szerint

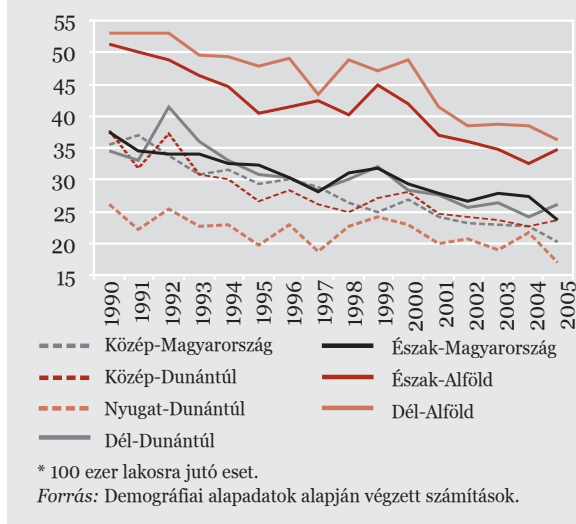
* 100 ezer lakosra jutó eset.

Forrás: Demográfiai adatok alapján végzett számítások.

A generációk közötti összehasonlítás azt jelzi, hogy az életkor előrehaladtával egyre emelkedik az öngyilkosságok száma. A legidősebbek (a 70 év felettiek) különösen veszélyeztetettek. Ennek hátterében valószínűleg az idősokkal, a házastárs elvesztésével járó kilátástalanság, elmagányosodás áll. A generációs választóvonal a 30 évesek körül húzódik, ettől az életkortól kezdődően ugrik meg ugyanis az elkövetések relatív gyakorisága.

A területi differenciák is számottevőek. Feltűnően és tartósan magas az öngyilkossági ráta a két alföldi régióban, ezzel szemben alacsony a Nyugat-Dunántúlon. Ez arra enged következtetni, hogy a jelenség hátterében életszínvonalbeli, mentalitásbeli különbségek húzódnak meg. Ezt látszik igazolni az a jelenség is, hogy a vizsgált időszak egészét tekintve a nagyobbaktól a kisebb települések felé haladva emelkedik a mutató. A városokban (Budapest nélkül) és a községekben a ráta az ezredfordulóra lényegében azonos szintre került. Figyelembe kell venni továbbá, hogy az egészségügyi ellátórendszer, valamint a kapcsolathálók minősége és kiterjedtsége szintén különbözhet területenként (8.18. és 8.19. ábra).

8.18. ábra. Öngyilkossági ráta* régiók szerint

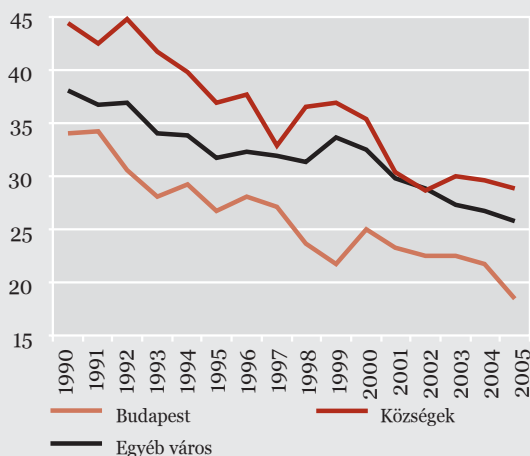

* 100 ezer lakosra jutó eset.

Forrás: Demográfiai adatok alapján végzett számítások.

Figyelemre méltó, hogy míg az elmúlt 16 évben 4800-ról 2600-ra esett vissza az adott évben elkövetett öngyilkosságok száma, addig az elkövetés módja szerinti összetétel lényegében nem változott. Az öngyilkosság továbbra is a legelterjedtebb forma, sőt 1990-hez képest 56-ról 61%-ra nőtt a részesedése. A

8.19. ábra. Öngyilkossági ráta* településtípusok szerint

* 100 ezer lakosra jutó eset.

Forrás: Demográfiai alapadatok alapján végzett számítások.

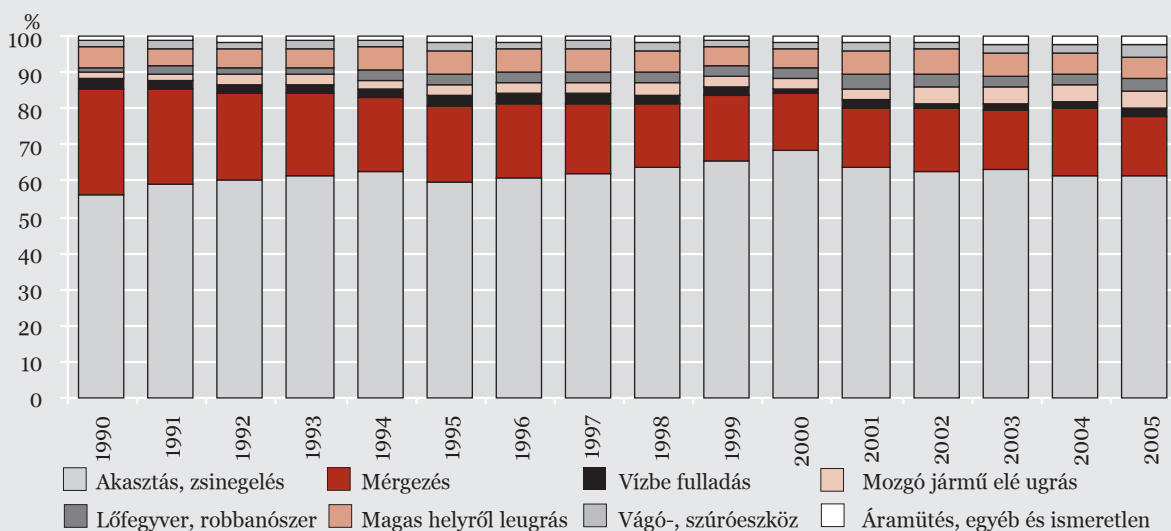
második leggyakoribb elkövetési mód, a mérgezések előfordulása viszont ezt meghaladó mértékben (29-ről 16%-ra) csökkent (8.20. ábra).

vízbe fulladás és a magas helyről leugrás mint halálok, a férfiak esetében pedig a mozgó jármű elé ugrás, illetve a lőfegyverrel elkövetett öngyilkosság (8.21. ábra).

8.3. Alkoholprobléma

Az alkoholfogyasztás, az alkoholhoz fűződő viszony – a kulturális hagyományokon túl – a társadalom lelkiállapotának egyik fontos indikátora. A probléma a hivatalos statisztikai adatforrások alapján több szempontból is megközelíthető. Rendelkezőnk adatokkal a fogyasztást több-kevesebb pontossággal követő termelésről (egy főre jutó alkoholfogyasztás), az egészségügyi intézményekben alkoholfogyasztásból eredő betegségekkel kezeltéről (az év végén nyilvántartott alkoholisták), továbbá az alkohollal kapcsolatos halálozásokról (alkoholos májzsugorodásban elhaltak). Az alkoholprobléma egy másik vetülete a vele összefüggésbe hozható kriminalitás, erről is vannak hivatalos statisztikai adatok (azon bűncselekmények száma, melyek összefüggenek az alkoholfogyasztással). Tiszta szeszben szá-

8.20. ábra. Az öngyilkosságok megoszlása az elkövetés típusa szerint

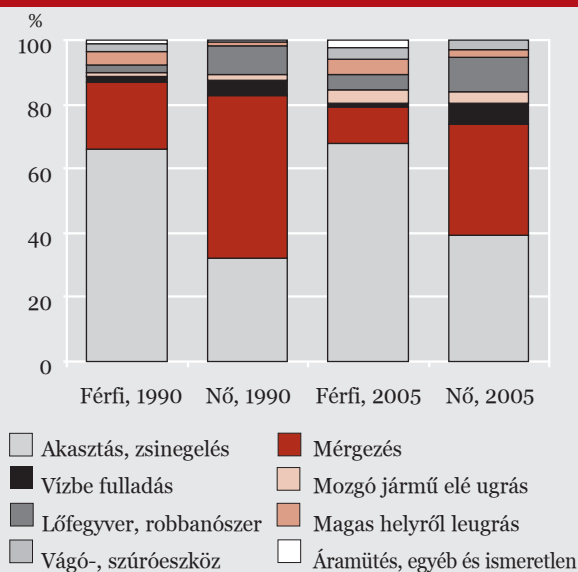

Forrás: Demográfiai alapadatok alapján végzett számítások.

A nemek szerinti különbségekkel kapcsolatban ki kell emelni, hogy az öngyilkosság a férfiak körében lényegesen nagyobb arányban fordul elő, míg a nőknél a mérgezések hányada kiugró, bár az 1990-es mintegy 50%-os adat 2005-re 34%-ra csökkent. A nőknél gyakoribbá vált a

molva az egy főre jutó fogyasztás szerint hazánk az Európai Unió középmezőnyébe tartozik. Ez a besorolás mind a 15 régi, mind a 10 új tagállam relációjában érvényes, ebből a szempontból a kelet–nyugat tengely nem osztja ketté a kontinenst (8.22. ábra).

8.21. ábra. Az öngyilkosságok megoszlása nemek és az elkövetés módja szerint

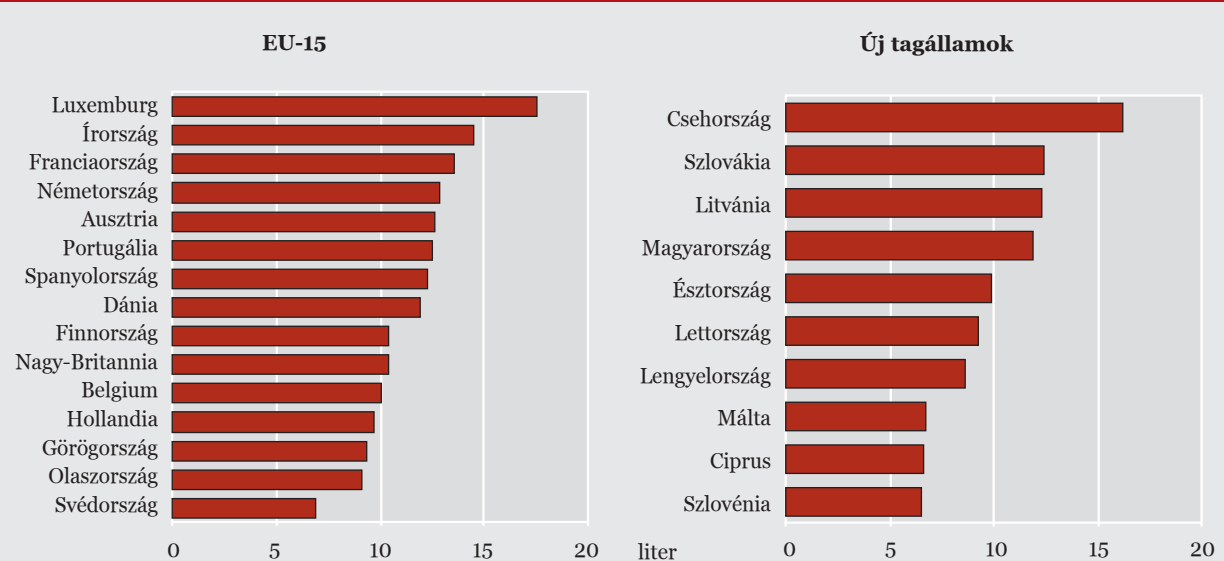

Forrás: Demográfiai alapadatok alapján végzett számítások.

minált, azóta nincs változás. Az italfajták iránti preferenciák a rendszerváltozást követő időszakban nagyságrendekkel nem változtak. A sörfogyasztás mindvégig meghatározó volt, annak ellenére, hogy ebből az egy főre jutó mennyiség jelentősen visszaesett (100-ról 70 literre). A hazai piaci értékesítés alapján borból 1 főre átlagosan 30 liter jutott évenként, a korszak elején valamivel alacsonyabb, az ezredforduló utáni években némileg magasabb volt ez az érték. A töményitalok fogyasztása a kilencvenes évek végéig csökkent, azóta növekszik (8.23. ábra és 8.1. tábla).

Az egészségügyi intézményekben nyilvántartott alkoholisták száma a rendszerváltozás óta folyamatosan csökken (a 2005-ös adat megközelítőleg fele az 1990-esnek), aminek nem, illetve nem kizárólag az alkoholizmus visszaszorulása az oka. Szóba jöhet például az érintettek változó attitűdje az intézmények iránt vagy az alkoholprobléma egészségpolitikai kezelésének módosulása is (8.24. ábra).

8.22. ábra. Egy főre jutó alkoholfogyasztás* az EU-15-ben és az új tagállamokban

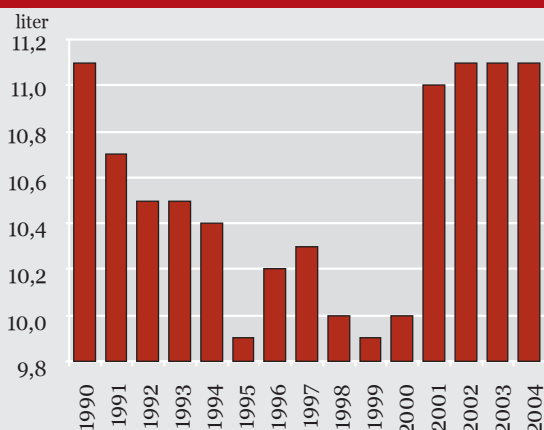

* Tiszta szeszre átszámolva.

Forrás: World Drink Trends, 2003.

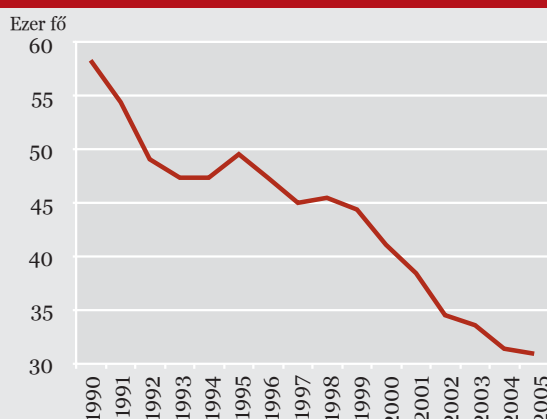
A hazai mutató az itt áttekintett periódusban 10 és 11 liter között ingadozott, az induló 1990-es és az adatsorunkat záró 2004-es évben ugyanakkora volt. A kilencvenes évek derekáig a csökkenés, ezt követően pedig az ezredfordulótól a növekedés do-

A nyilvántartott alkoholisták túlnyomó többsége férfi, de a vizsgált időszakban hányaduk (83-ról 74%-ra) csökkent. Az életkor szerinti összetétel viszonylag stabil. A betegek döntő többsége (háromötöde) a 35–54 évesek közül került ki, a náluk idősebbek egy-

8.23. ábra. Egy főre jutó alkoholfogyasztás*

* Tiszta szesze átszámítva.

Forrás: Magyar statisztikai évkönyvek.

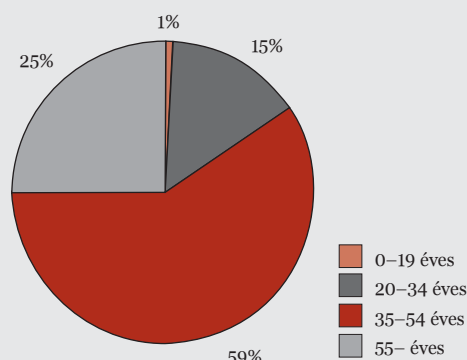
8.24. ábra. Az év végén nyilvántartott alkoholisták száma

Forrás: Országos Addiktológiai Intézet (2004-ig Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet).

8.1. tábla. Egy főre jutó alkoholfogyasztás italtípus szerint (liter)

Év	Bor	Sör	Égetett szeszes italok 50 fokos szesze átszámítva
1990	27,7	105,3	8,5
1991	28,8	100,3	7,7
1992	29,7	93,6	7,4
1993	31,3	82,4	7,3
1994	29,0	84,0	6,9
1995	26,3	74,6	6,7
1996	29,9	70,5	6,4
1997	31,5	68,6	6,1
1998	33,1	68,3	6,2
1999	30,2	68,0	6,1
2000	28,3	71,6	6,4
2001	33,8	71,0	6,9
2002	34,1	72,7	6,8
2003	32,2	75,1	7,1
2004	32,7	73,2	7,1

Forrás: Magyar statisztikai évkönyvek.

8.25. ábra. A nyilvántartott alkoholisták megoszlása korcsoportok szerint, 2005

Forrás: Országos Addiktológiai Intézet (2004-ig Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet).

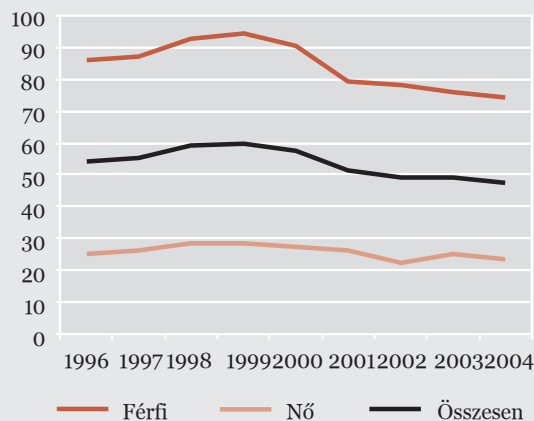
negyedes-egyötödös arányt képviseltek, a fiatalabbak pedig valamivel alacsonyabbat. Ez arra enged következtetni, hogy az alkoholfogyasztás okozta egészségügyi és életvezetési problémák a fiatalabb felnőttkort követően fokozottan jelentkeznek (8.25. ábra).

Az alkoholfogyasztásból eredő májzsugorodás adatainak összehasonlíthatósága módszertani változások miatt korlátozott, de a főbb tendenciák bemutatására mindenképpen alkalmas.

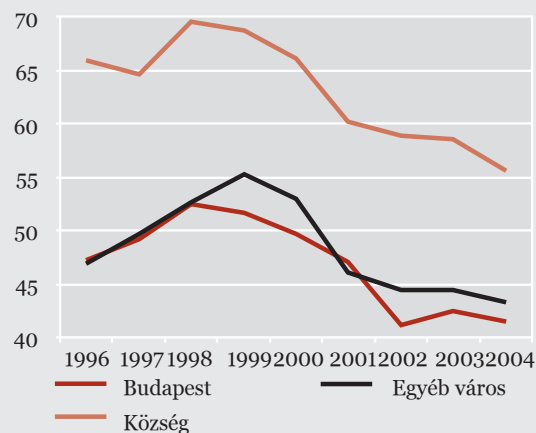
Az alkoholos májbetegségben elhaltak 100 ezer lakosra vetített száma az ezredforduló éveiben egyértelmű, három-három és félszeres férfitöbbséget mutat. Figyelemre méltó, hogy az arányszámok a két nemet tekintve nagyon hasonlóan alakultak; 1996-tól 1999-ig emelkedtek, ezt követően pedig csökkentek (8.26. ábra).

Generációk szerint tekintve, a fiatalabbak veszélyeztetettsége alacsonyabb. A 30 év alattiak körében egyáltalán nem jellemző ez a halálok, a 30–39 évesek korcsoportjában már megjelenik, de igazán az idősebbek – különösen az ötvenes éveikben járók – között elterjedt.

Hasonló trend mellett a vizsgált időszak egészében eltértek a településtípusonként kimutatott ráták. A vá-

8.26. ábra. Az alkoholos májbetegségben elhaltak százezer lakosra jutó száma nemek szerint

Forrás: Demográfiai adatok alapján végzett számítások.

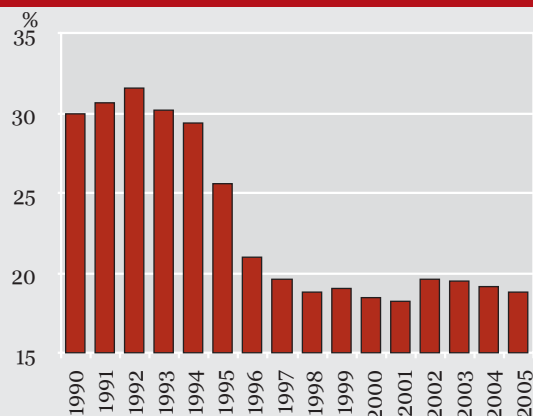
8.27. ábra. Az alkoholos májbetegségben elhaltak százezer lakosra jutó száma településtípusok szerint

Forrás: Demográfiai adatok alapján végzett számítások.

8.2. tábla. Az alkoholos májbetegségben elhaltak százezer lakosra jutó száma korcsoportok szerint

	-29	30-39	40-49	50-59	60-	Összesen
	éves					
1996	0,7	37,8	94,7	142,2	90,8	54,1
1997	0,5	32,5	93,6	149,8	95,1	55,3
1998	0,6	35,6	105,3	150,8	100,2	59,0
1999	0,8	30,8	110,2	147,6	102,9	59,8
2000	0,3	27,3	107,4	136,8	101,7	57,4
2001	0,4	19,9	90,0	127,5	91,6	51,5
2002	0,5	18,1	86,1	118,4	88,4	49,1
2003	0,3	17,5	83,0	124,1	87,4	49,2
2004	0,3	14,5	75,3	118,1	89,0	47,6

Forrás: Demográfiai adatok alapján végzett számítások.

8.28. ábra. A bűncselekmény elkövetésekor alkohol hatása alatt állók aránya az összes bűnelkövetőkön belül

Forrás: Belügyminisztérium, Legfőbb Ügyészség.

rosok és községek adatai karakteresen elkülönülnek, az utóbbiak messze magasabbak. Ebben kulturális, mentalitásbeli, egészségügyi, ellátórendszerbeli, életmódbeli okok juthatnak érvényre (8.27. ábra).

Végezetül érdemes megvizsgálni az alkohol és a kriminalitás kapcsolatát. A kilencvenes évtized első éveiben átlagosan minden harmadik bűncselekményben játszott szerepet az alkohol, 1995-ben már csak minden negyedikben, ezt követően pedig 20% körül stabilizálódott ez az arány (8.28. ábra). Az adatok értelmezéséhez tudni kell, hogy a kategória domináns bűncselekménytípusa az ittas vezetés, ennek trendje eltakarja az egyéb változásokat. Az alkohol hatása alatt bűncselekményt elkövetők döntő többsége a férfiak közül került ki, és meghatározó hányaduk a középgenerációhoz tartozik.

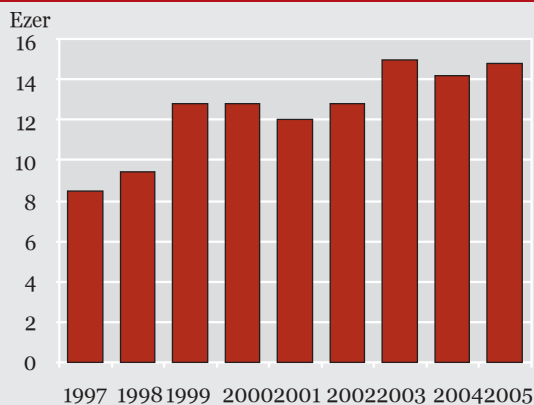
8.4. Droprobléma

A droproblémáról részben az egészségügyi intézmények, részben pedig az igazságszolgáltatási szervek adatai állnak rendelkezésünkre.

Kábítószer-fogyasztás nyomán 1997-ben megközelítőleg 9 ezren jelentkeztek kezelésre, számuk ezt követően jelentősen emelkedett, és 2002-ig a 12–13 ezret érte el. Az utóbbi három évet a stabilizálódás jellemezte, de a kezelték száma ekkor már magasabb volt (14–15 ezer) (8.29. ábra).

Az adatsor értelmezése során gondolni kell arra, hogy a megfigyelt jelenséget mind az egészségügyi intézményhálózat kiterjedtsége, mind a fogyasztók jelentkezési hajlandósága érdemben befolyásolja.

8.29. ábra. Az egészségügyi intézményekben kábítószer-probléma miatt kezelésen megjelent betegek száma

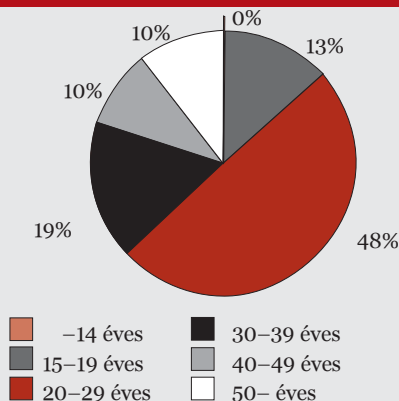

Forrás: Országos Addiktológiai Intézet (2004-ig Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet).

A kezelésen megjelent kábítószer-fogyasztók többsége férfi, arányuk a vizsgált időszakban 60% körül alakult, időnként megközelítette a 70 %-ot is. Korcsoportok szerint leginkább a húszas éveikben járók tűnnek a legvesélyeztetettebbnek, csaknem minden második kezelésen megjelent közülük került ki (8.30. ábra).

A vizsgált időszakban a fogyasztott szerek közül az illegálisak domináltak. 2002-ben átmenetileg a legális szereket használók száma lett magasabb, de

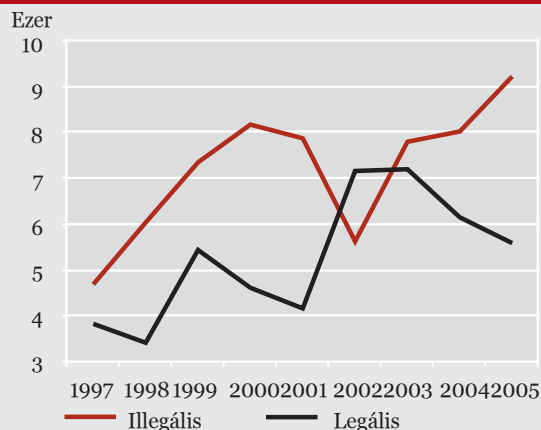
8.30. ábra. A kábítószer-problémával kezelésre jelentkezők megoszlása korcsoportok szerint, 2005

Forrás: Országos Addiktológiai Intézet (2004-ig Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet).

az utóbbi években ismét a korábbi reláció érvényesült (8.31. ábra).

8.31. ábra. A kezelésen megjelent legális, illetve illegális kábítószer használók száma

Forrás: Országos Addiktológiai Intézet (2004-ig Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet).

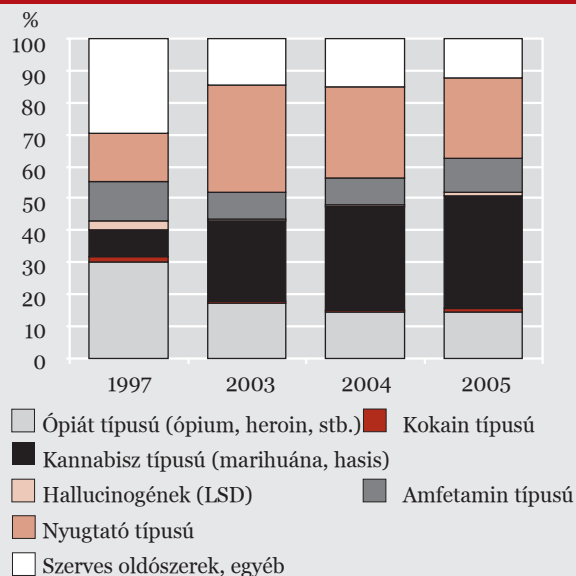
Tételelesen tekintve a kábítószer-típus szerinti preferenciákat, egyértelmű átstrukturálódás mutatkozik: míg 1997-ben az ópiátféléket (kokain, ópium) alkalmazók, valamint a politoxikománia (és a szerves oldószerek) miatt kezelték voltak többségben (30–30% volt az arányuk), addig az utóbbi évekre a nyugtató típusú szereket és a kannabisz-származékokat használók kerültek túlsúlyba. A kábítószerpiac fluktuálását jelzi, hogy e két domináns szertípus arányai is folyamatosan változnak, míg 2003-ban az előbbi egyharmados, az utóbbi egynegyed arányt képviselt, 2005-re a reláció megfordult (8.32. ábra).

Van információnk azokról is, akik a büntetőeljárás alternatívájaként részesülnek kezelésben. Egyértelmű tendenciáról nem beszélhetünk, de számuk összességében emelkedett: 1995-ben csupán hetvenen, 1998-ban több mint ezren, az utóbbi években pedig már mintegy 3 ezren voltak.

A kábítószer-problémának több kriminálstatistikai összefüggése is van. Itt azokkal foglalkozunk, amelyekben a bűncselekmény tárgya a kábítószer: kábítószerrel visszaélés, kóros szenvedélykeltés.

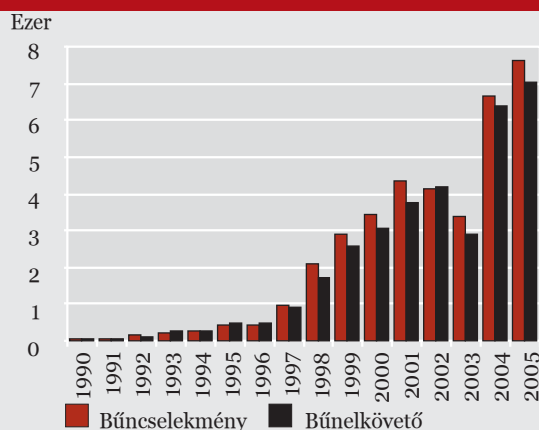
1990-ig visszatekintve mind a cselekmények, mind az elkövetők száma összességében folyamatosan emelkedett. Ez alól csak a 2003-as év volt kivétel, amikor is jelentős csökkenést mutattak az adatok. Az utóbbi két év viszont ismét az esetek nagyrányú emelkedését hozta (8.33. ábra).

8.32. ábra. A kezelt kábítószer-fogyasztók megoszlása a használt szerek szerint

Forrás: Országos Addiktológiai Intézet (2004-ig Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet).

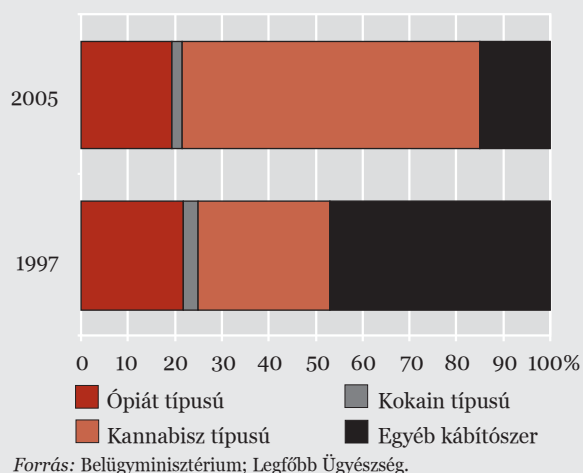
8.33. ábra. A kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények és elkövetőik száma

Forrás: Belügyminisztérium, Legfőbb Ügyészség.

Érdekes összevetni a „fogyasztási” és a „kínálati” oldalt. Bár a kategóriák korlátozottan feleltethetőek meg egymásnak, az egyértelmű, hogy azoknak a bűncselekményeknek, melyeknek tárgya kannabisz típusú kábítószer volt, jelentősen emelkedett az aránya, mint ahogy – igaz, lényegesen kisebb volt a növekmény – a fogyasztása is (8.34. ábra).

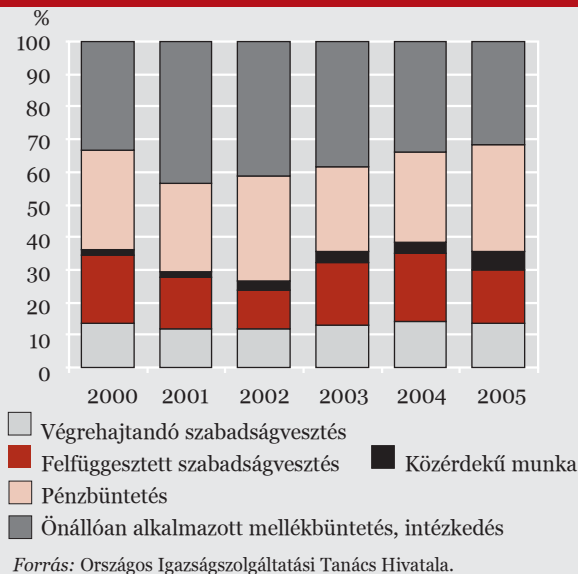
8.34. ábra. A kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények megoszlása a cselekmény tárgyát képező szer típusa szerint

Forrás: Belügyminisztérium; Legfőbb Ügyészség.

A droggal kapcsolatos bűncselekmény miatt jogerősen elítéltek száma gyors emelkedés után 2002-ben érte el a 2300-as maximumot, azóta 1400–1500-as szinten állapodott meg. A büntetési formák közül nagyobb súlyt kapott a közérdekű munka kiszabása (8.35. ábra).

8.35. ábra. A kábítószerrel visszaélés miatt jogerősen elítéltek megoszlása a büntetés típusa szerint

Forrás: Országos Igazságszolgáltatási Tanács Hivatala.

LEGFONTOSABB FOGALMAK

Bűncselekményi kategóriák: A büntető törvénykönyv alapján személy elleni; közlekedési; vagyon elleni; állam és emberiség elleni; házasság, család, ifjúság és nemi erkölcs elleni; államigazgatás, igazságszolgáltatás és a közélet tisztasága elleni; közrend elleni; gazdasági; honvédelmi kategóriákba soroljuk a bűncselekményeket.

Bűnelkövetői ráta: Az ismertté vált közvádas bűnelkövetők számának és az adott megfelelő korú (vétőképes, tehát 14 éves és idősebb) évközepe lakónépesség hányadosa szorozva 100 ezerrel.

Bűnözési ráta: Az ismertté vált közvádas bűncselekmények és az évközepe lakónépesség hányadosa szorozva 100 ezerrel.

Egy főre jutó alkoholfogyasztás: Az adatokat az adott országban megtermelt és importált, valamint az ország területéről exportált alkoholtermékek mérlegeként kapjuk meg. A mérlegek alapanyag típusúak, azaz az alkoholkészítmények adatait alapanyagra visszaszámítva tartalmazzák. Az átszámításnál bor esetében 11,5; sör esetében változó (3,5–4,6 fokos) szesztartalmat vettünk figyelembe; égetett szeszesitaloknál az átszámítás kiindulási alapját 50 fokos szesztartalom képezte. Az egy főre jutó alkoholfogyasztásnál a mindenkor évközepe lakónépességet vettük alapul.

Egységes rendőrségi és ügyészségi bűnügyi statisztikai rendszer (ERÜBS): A bűnözésre vonatkozó hivatalos statisztikai adatokat szolgáltató rendszer. Az ún. output-statisztikai eljárást követve a bűnözés alanyi és tárgyi oldalára vonatkozó adatokat a rendőrségi és ügyészségi eljárás lezárulásakor rögzíti, vagyis abban az évben, amikor az adott ügyet nyomozás megtagadásával, megszüntetésével, illetve egyéb módon befejezték. Ezért egy adott év adata jelentős részben a korábbi évek eseményeit tükrözi. Az ebből következő eltolódás viszonylagos stabilitást mutat, így nem veszélyezteti az összehasonlítást. Az ERÜBS módszertanához hozzátartozik az is, hogy csak a legsúlyosabbnak ítélt cselekményeket regisztrálja, így a csekélyebb súlyú bűncselekményekről nincsenek adataink.

Illegális kábítószer használók: Azok a kezelésem megjelent személyek, akik ellátására ópiát, kokain, kannabisz, amfetamin típusú kábítószer, valamint hallucinogének fogyasztása miatt került sor.

Ismertté vált közvádas bűncselekmények: Az egységes rendőrségi és ügyészségi bűnügyi statisztikai (OSAP 1228. nyilvántartási számú) adatszolgáltatás keretében gyűjtött büntettek és vétségek összege, amelyeket illetően a nyomozó hatóság befejezte, megszüntette vagy megtagadta a nyomozást.

Ismertté vált közvádas bűnelkövető: Az a személy, akivel szemben a hatóság befejezte a nyomozást és akivel szemben a büntethetőséget kizáró egyéb ok nem áll fenn. A nyomozás befejezése lehet vádemelés, vádemelés mellőzése megrovás mellett, elkobzási indítvány, büntetőeljárás felajánlása más állam hatóságainak. Az ismertté vált bűnelkövető statisztikai fogalma tehát nem azonos azzal a személlyel, akinek a bűnösségét a bíróság megállapította. (Büntethetőséget kizáró ok például a be nem töltött 14. életév.)

Kábítószerfogyasztók: Akik naponta vagy alkalmasszerűen kábítószer fogyasztottak, és a drogambulanciák és droggözpontok, pszichiátriai gondozók, gyermek- és ifjúsági ideggondozók, pszichiátriai osztályok és szakambulanciák, krízisintervenciós osztályok, alkoholológiai és addiktológiai gondozók és osztályok, illetve szakambulanciák, drogterápiás intézetek nyilvántartásában szerepeltek.

Legális kábítószer használók: Azok a kezelésen megjelent személyek, akik ellátására politoxikománia, illetve szerves oldószerek (inhalánsok), nyugtató típusú szerek és egyéb kábítószer fogyasztása miatt került sor.

Nyilvántartott alkoholista: Aki alkoholizmusa miatt addiktológiai vagy pszichiátriai kezelésben vagy gondozásban részesült, és az év folyamán legalább egyszer megjelent a rendelésen, illetve egy alkalommal sikeresen meglátogatták.

Öngyilkosság: Az adatok a halállal végződő eseteket tartalmazzák, az öngyilkossági kísérleteket nem. Területi csoportosításuk a meghaltak tényleges lakóhelye szerint, az egyes korcsoportokba sorolás a betöltött életkor alapján történt.

Öngyilkossági ráta: Az öngyilkosságok és a megfelelő korú évközepi lakónépesség számának hányadosa szorozva 100 ezerrel.

Sértett természetes személyek: Azon természetes (tehát nem jogi) személyek száma, akiknek a sérelmére az ismertté vált közvádas bűncselekményeket elkövették. Ez nem egyezik meg a bűncselekmények számával, mert nem mindegyik bűncselekménynek van sértettje, illetve némelyiknek több is van.

Sértetti ráta: A sértett természetes személyek és az évközepi lakónépesség hányadosa szorozva 100 ezerrel.

Vétőképes kor: A büntető törvénykönyv alapján a 14 éves és idősebb korú népesség.

9. SZOCIÁLIS VÉDŐHÁLÓ

FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK

A gyermekek és családok ellátásai

- Az állam 2004-ben a GDP 1,6%-át fordította családtámogatásokra, ami az 1990-es érték 40%-át teszi ki.

- 1998 és 2000 között lényegesen megemelkedett a gyermekek között a családi pótlékban részesülők aránya, utána azonban ismét csökkent. Kedvező fejlemény viszont, hogy ezt követően nőtt, 2005-ben a juttatást az érintettek teljes köre megkapta.

- Az ellátások nem értékállóak. Az egy családra jutó családi pótlék havi átlagos összegének reálértéke 2001-ig folyamatosan csökkent az 1990-es szint 36%-áig, azóta lassú emelkedést mutat. A gyermekgondozási segély szintén veszített értékéből, bár közel sem olyan mértékben, mint a családi pótlék. A gyed reálértéke 1997-re az 1990-es szint 79%-ára zuhant, az ezredfordulótól azonban gyors növekedésnek indult, és 2005-re elérte a 15 évvel azelőtti szint 135%-át. A gyet értéke – 1993-at tekintve bázisévnek – 1996-ra 73%-ra csökkent, majd lassú emelkedés után 2003-ban érte el a tíz évvel korábbi szintet, és azóta változatlan.

Gyermekjóléti és családsegítő ellátások

- Ma számottevően több családsegítő szolgálat működik, mint 1998-ban, és egyre magasabb a hozzájuk fordulók száma is. 2005-ben a 825 egység 330 ezer család számára nyújtott segítséget, leginkább anyagi természetű problémában és ügyintézésben.

- A működő bölcsődék és a férőhelyek száma 1996-ra az 1990-es érték felére csökkent, és azóta is állandó. Ezzel összefüggésben növekedett a bölcsődék zsúfoltsága: 1990-ben 100 bölcsődés korúra közel 14 férőhely jutott, 2005-ben már csak 8.

Gyermekvédelem

- Gyámság alatt ma négyszer több gyermek áll, mint 1990-ben. A – főként családjuk anyagi helyzete miatt – veszélyeztetettek száma 1997 óta jelentősen csökkent, de még így is magasabb az 1990. évinél.

- 1990 és 2005 között közel 10 ezerrel, 17 500-ra csökkent a gyermekvédelmi gondoskodásban részesülők száma.

Az egészségkárosodott emberek gondozása

- 2005-ben csaknem 14 ezer ember élt fogyatékosok számára fenntartott otthonokban, 72%-kal több, mint 1993-ban.

- 1993 és 2005 között közel megduplázódott, több mint félmillióra nőtt a közgyógyellátási igazolvánnyal rendelkezők száma. Tulajdonosaik egyes gyógyszerekhez és gyógyászati segédeszközökhöz térítésmentesen jutnak hozzá.

- Ápolási díjban megközelítőleg 40 ezer, a megváltozott munkaképesség miatt juttatott rendszeres szociális segélyben 9 ezer személy részesült 2005-ben.

Az idős emberek szociális gondozása

- Az idősök ellátását célzó bentlakásos intézmények és az általuk gyámoltott személyek száma folyamatosan növekszik. 2005-ben 878 gondozóhelyen 47 ezernél is több rászorulóval foglalkoztak. A házi segítségnyújtásban részesülők száma 1990 óta számottevően csökkent, a szociális étkeztetést igénybe vevőké pedig kismértékben nőtt.

Nyugdíjak és nyugdíjszerű ellátások

- 1990 óta a nyugdíjban és nyugdíjszerű ellátásban részesülők száma félmillióval gyarapodott, népességen belüli aránya 25-ről 30%-ra emelkedett.

- Az öregségi nyugdíjasok száma 2005-ben meghaladta az 1,6 milliót; közöttük egyre magasabb a nők aránya.

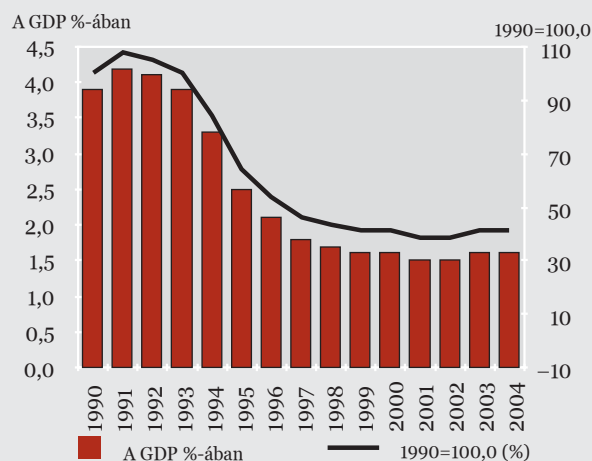
- Az öregségi nyugdíjak átlagösszege sokkal lassabban emelkedett, mint az átlagkereseteké; 2005-ben ennek 65%-át tette ki. Ugyanez az arány a korbetöltött rokkantsági nyugdíjasok esetében 60, a korhatár előtt rokkantsági nyugdíjba vonultakat illetően 49%. A férfiak mindhárom kategóriában magasabb összegű ellátásban részesülnek, mint a nők.

9.1. A gyermekek és családok ellátásai

A családtámogatás a szociálpolitika egyik központi eleme. Ennek érdekében 1990 és 2004 között számos intézkedés történt. A gyermekvállalás, illetve a gyermekes családok anyagi helyzetének támogatását főként a központi költségvetés, kisebb hányadban a társadalombiztosítás finanszírozza. Az ilyen célokra fordított kiadások GDP-hez viszonyított mértéke 1992-től folyamatosan csökkent, 1998-tól pedig – 1,5–1,6% körüli értékkel – az 1990-es szint mintegy 40%-án stagnál (9.1. ábra).

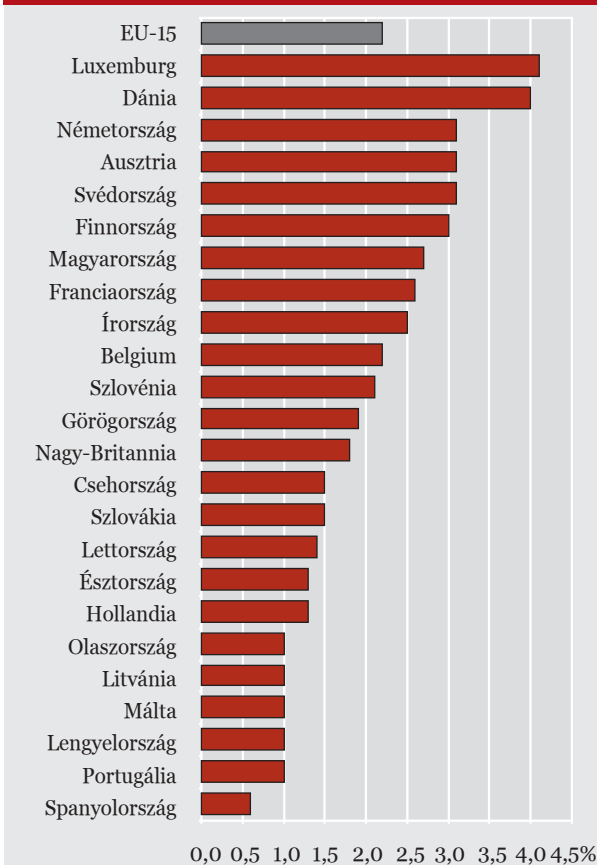
Európában a család- és gyermektámogatásokra fordított – egységes nemzetközi módszertan alapján számított – kiadások a GDP 0,5–4%-át teszik ki. 2003-ban a legmagasabb, 4%-os arány Luxemburgban és Dániában mutatkozott. Az EU-15-ben általában 2–3%-ra rúgott, hasonlóképpen Magyarországon is (2,7%). Ez a hányad messze meghaladta a többi új tagállamban mértet (9.2. ábra).

9.1. ábra. A családtámogatásokra fordított összeg változása a GDP százalékában

Forrás: Országos Egészségbiztosítási Pénztár, Magyar Államkincstár.

9.2. ábra. A család- és gyermektámogatásokkal kapcsolatos szociális kiadások* a GDP százaléklékában az Európai Unió tagállamaiban, 2003

Forrás: Eurostat.

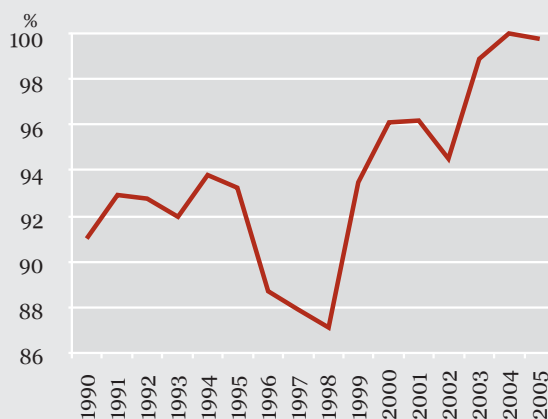
* Itt figyelembe vesszük a szűken vett pénzügyi támogatásokon túl mindazon juttatásokat, melyek elsődleges célja a terhesség, szülés, örökbe fogadás, gyermeknevelés és más családtagok gondozásának a költségeihez való hozzájárulás, valamint a természetbeni támogatásokat, szolgáltatásokat is.

A ma érvényben lévő ellátások közül az anyasági támogatás, a családi pótlék, a gyermekgondozási segély (gyes) és a gyermeknevelési támogatás (gyet) alanyi jogon jár, míg a terhességi-gyermekágyi segély és a gyermekgondozási díj (gyed) biztosítási jogviszonyhoz kötött. Itt nem tárgyaljuk az adókedvezmények formájában nyújtott kedvezményeket.

A családtámogatások meghatározó eleme a havi rendszerességgel juttatott családi pótlék. Az erre fordított kiadás 2005-ben 191 milliárd Ft volt. Az ellátásban részesülő gyermekek száma 1990-től 2 és 2,5 millió között ingadozott, 2005-ben 2061 ezer volt. Érdemi csökkenés a kilencvenes évek közepén következett be. Ez nagyrészt a jogi szabályozás változásának tudható be, amikor az ellátás a jövedelemtől függővé vált. 1998 és 2000 között lényegesen megemelkedett a gyermekek

között a családi pótlékban részesülők aránya, 2002-re azonban ismét csökkent. Kedvező fejlemény viszont, hogy ezt követően nőtt, és 2005-ben a juttatást az érintettek teljes köre megkapta (9.3. ábra).

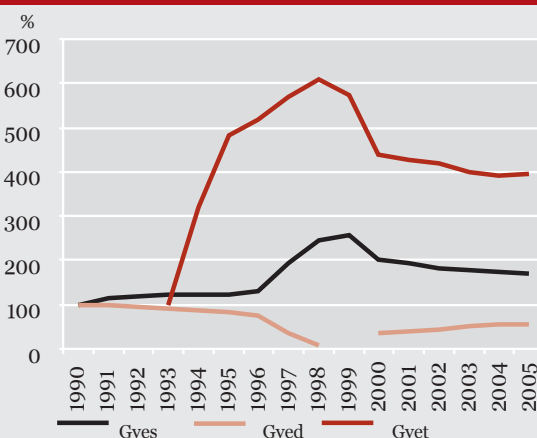
9.3. ábra. A családi pótlékban részesülő gyermekek aránya a 0–18 éves népességben, 2005

Forrás: Magyar Államkincstár.

A gyermekgondozási segélyben részesülők átlagos száma 1999-ig folyamatosan növekedett, 1997 és 1999 között – a gyed megszüntetésével párhuzamosan – kiugróan magas volt, elérte a 245 ezer főt. Az 1999-es érték több mint két és félszerese volt az 1990. évinek, majd 2001-től folyamatosan csökkent; a legutóbbi évben 161 ezer fő vette igénybe ezt az ellátást (9.4. ábra).

9.4. ábra. A gyesben, gyedben, gyetben részesülők számának változása, 1990 = 100%

Megjegyzés: A kiinduló adat 1990-től 1994-ig a részesülők havi átlagos létszáma, 1995-től az igénybe vevők tényleges száma (akik az adott hónap során legalább egy napra részesültek ellátásban), havi átlagban.
Forrás: Országos Egészségbiztosítási Pénztár, Magyar Államkincstár.

A gyermekgondozási díjért 1990-től egyre kevesebben folyamodtak. Az 1996. április 15. és 2000. január 1. közötti időszakban ez az ellátási forma szünetelt, a jogosultak ehelyett a gyermekgondozási segélyt vehették igénybe. Az újra bevezetett, a gyeshnél magasabb összegű gyed a szülők egy részét arra ösztönözte, hogy gyermekével annak kétéves koráig otthon maradjon. 2004-ben a gyermekgondozási díjban részesülők száma 84 ezer főre emelkedett, ez a megelőző évhez képest 7 százalékpontos növekedést jelent, bár az 1990-es mértéknek még így is csak alig több mint a felét tette ki.

A gyermekgondozási támogatásban részesülők száma 1993-tól 1998-ig gyorsan növekedett, ezt követően azonban 2002-ig drasztikusan, majd lassabban csökkent; 2005-ben havonta átlagosan 47 304-en vették igénybe az ellátást.

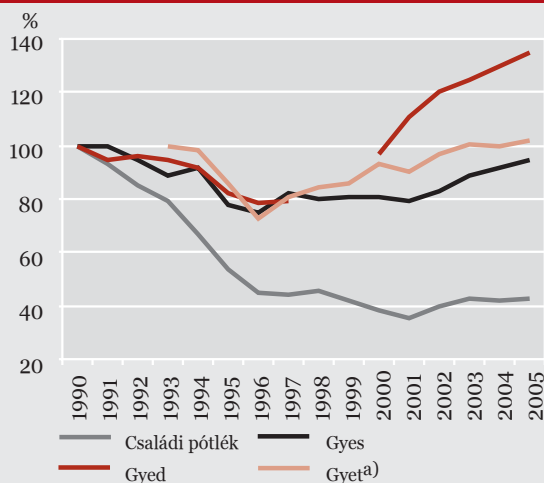
Az ellátások nem értékállóak. Az egy családra jutó családi pótlék havi átlagos összegének reálértéke 2001-ig folyamatosan csökkent, azóta lassú emelkedést mutat; 2005-ben az 1990. évinek a 43%-át tette ki. A gyermekgondozási segély szintén veszített értékéből, bár nem olyan mértékben, mint a családi pótlék. 1996-ban volt a mélypont, az 1990. évi reálösszeg 74,7%-áig süllyedve. Pozitív fordulat csak 2001 után következett be, 2005-re az arány 95%-ra emelkedett. A gyed reálértéke 1997-re az 1990-es szint 79%-ára zuhant. Az ezredfordulótól azonban gyors növekedésnek indult; 2005-re – részben a bérek emelkedésének köszönhetően – 35%-kal meghaladta a 15 évvel azelőtti szintet. A gyet értéke – 1993-at tekintve bá-

zisévnnek – 1996-ra 73%-ra csökkent, majd lassú emelkedés után 2003 óta a tizenkét évvel korábbi szinten van (9.5. ábra).

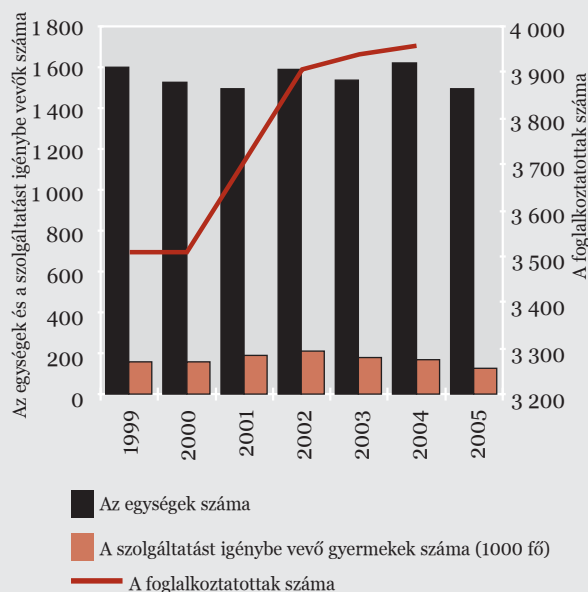
9.2. Gyermekjóléti és családsegítő ellátások

A gyermekek testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődésének, jólétének, családban történő nevelésének elősegítését, a veszélyeztetett állapot kialakulásának megelőzését, illetve szükség esetén megszüntetését, valamint a gyermekek családjukból történő kiemelésének elkerülését célzó gyermekjóléti szolgálatok száma hullámzó tendenciát mutat, 2005-ben 1493 volt belőlük az országban. A szolgáltatást igénybe vevők számában szintén jelentős változások tapasztalhatóak. 1999-ről 2002-re harmadával (158-ról 174 ezerre) nőtt a számuk, ezt követően pedig jelentős visszaesést mutatnak az adatok, 2005-ben már csak 130 ezret tett ki. Az elmúlt években az ellátásba bevont települések aránya 50–55 százalék körüli volt, jelenleg 55,4%-os. A nagyobb helységekből több az önálló intézmény, illetve a más intézményekkel integrációban működő szolgálat. A kisebb falvak önkormányzatai vagy önálló családgondozókat alkalmaznak, vagy más tevékenység mellett töltik be ezt a feladatot a szakemberek. Kedvező fejle-

9.5. ábra. A különböző szociális támogatások reálértékének változása, 1990 = 100%

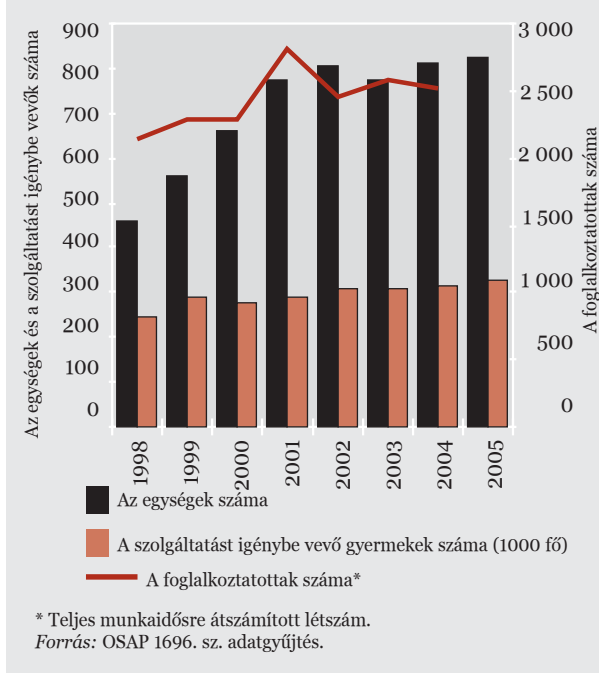
9.6. ábra. A gyermekjóléti szolgálatok főbb adatai

mény, hogy a foglalkoztatottak száma, bár lassan, de évről évre emelkedett, 1999 és 2004 között 12%-kal (9.6. ábra). 2005-ben a családsegítő és gyermekjóléti ellátást végző szervezeteknél együttesen 5141 főt alkalmaztak szakmai feladatkörben.

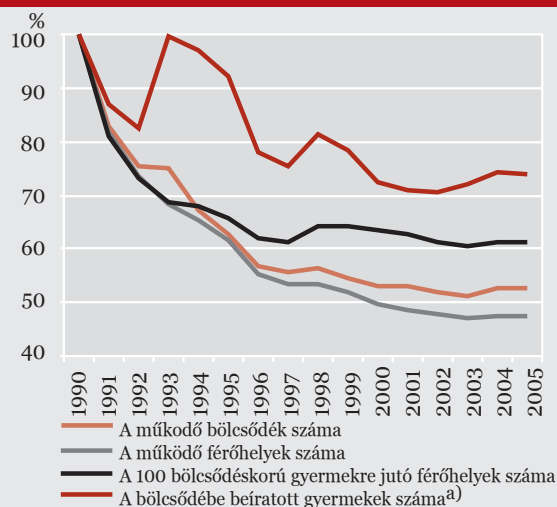
1998 és 2005 között – leszámítva a 2003-as esztendő – egyre több családsegítő szolgálat működött, számuk 462-ről 825-re emelkedett, ugyanakkor ez a tendencia az ellátásba bevont települések arányára a vizsgált időszakban nem volt lényeges hatással, az értékük 60–64% közötti, 2005-ben 59,7% volt. Foglalkoztatottjaik közel fele önkéntes. A családsegítő szolgáltatást igénybe vevők száma 7 év alatt 246 ezerről 330 ezerre nőtt. Több mint egyötödük anyagi természetű problémában kért segítséget, de közel ugyanekkora arányban igényeltek közreműködést hivatalos ügyek intézésében is (9.7. ábra).

9.7. ábra. A családsegítő szolgálatok főbb adatai

A szintén a gyermekjóléti intézmények körébe tartozó bölcsődék száma 1990 és 2005 között az 1990-es szint felére csökkent, ugyanez érvényes a férőhelyekre is. Ezzel összefüggésben növekedett zsúfoltságuk: míg 1990-ben 14 férőhely jutott 100 bölcsődés korú gyermekre, 2005-ben már csak 8; ezzel együtt a beíratott gyermekek száma is jelentősen visszaesett: 2005-ben 30 230 volt (9.8. ábra).

9.8. ábra. A működő bölcsődék számának és telítettségének változása, 1990=100%

a) 1993-tól az adatok december 31. helyett május 31-re vonatkoznak.
Forrás: OSAP 1203. sz. adatgyűjtés.

9.3. Gyermekvédelem

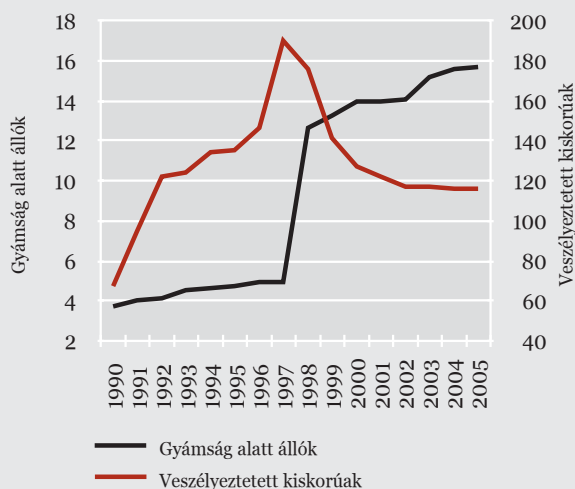
Míg a gyámság alatt álló kiskorúak száma 1990-ben a 10 ezret sem érte el, 2005-ben – az előző évhez hasonlóan – meghaladta a 30 ezret. Ennek megfelelően, az ezer 0–17 éves korú gyermekre vetített számuk 1990 és 1997 között 4–5, 2005-ben már 16 volt (9.9. ábra).

A gyámhatóságok 2005-ben 224 ezer veszélyeztetett kiskorút tartottak nyilván. Az ok túlnyomórészt, 60%-ban anyagi, a fennmaradó 40%-ban egészségi, környezeti, magatartásbeli természetű. 1997 novemberében átfogó törvény született a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról. Ennek értelmében csak anyagi okból fennálló veszélyeztetettség miatt a gyermeket nem szabad családjától elválasztani. A pénzügyi terhek mérséklésére, a veszélyeztetett állapot kialakulásának megelőzésére a jogalkotó új pénzbeli támogatási formákat vezetett be. Ennek eredményeként radikálisan csökkent az érintett gyermekek száma.

A megfelelő korcsoport ezer tagjára vetítve a veszélyeztetett kiskorúak száma 1997-ben volt a legmagasabb, közel 190; 2002-ig folyamatosan csökkent, azóta pedig 116 körül alakul a mutató értéke.

Az engedélyezett örökbefogadások száma 1990 és 2002 között évente 850–1000 körül alakult, 2004-ben 750, 2005-ben pedig 773 volt. A kedvezményezett külföldi állampolgárok aránya általában

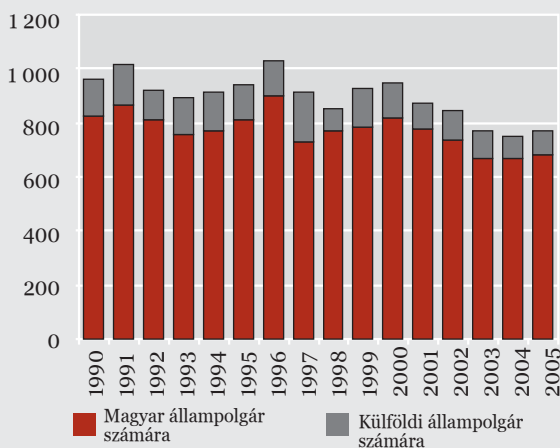
9.9. ábra. A gyámság alatt állók, illetve a veszélyeztetett kiskorúak ezer megfelelő korúra jutó számának változása

Forrás: OSAP 1210. sz. adatgyűjtés.

10-15%-ot tett ki, a legmagasabb hányadot, mintegy 20%-ost az 1997-es évben érte el (9.10. ábra).

9.10. ábra. Az engedélyezett örökbefogadások száma

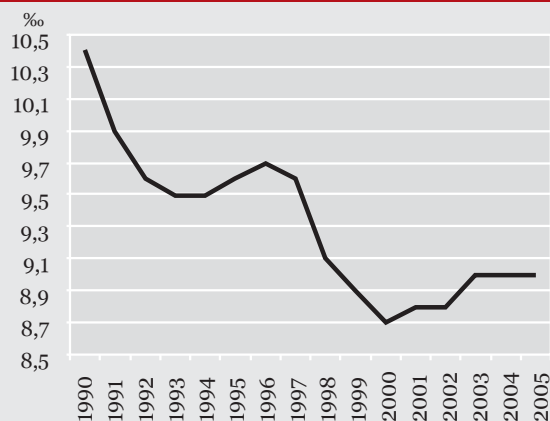

Forrás: OSAP 1210. sz. adatgyűjtés.

Ha a veszélyeztetett állapot a pénzbeli ellátások vagy a gyermekjóléti alapellátások biztosításával nem orvosolható, a települési önkormányzat jegyzője, illetve a gyámhivatal elrendelheti a gyermek ideiglenes hatályú elhelyezését, valamint átmeneti vagy tartós nevelésbe vételét. 2005-ben ez volt a megoldás – a néhány intézeti elhelyezettel együtt – össze-

sen 17 456 gyermek, a 17 éven aluliak 9 ezrelékének esetében (9.11. ábra). 2005-ben a családjukból

9.11. ábra. A gyermekvédelmi gondoskodásban részesülők a 0–17 éves népesség arányában

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal.

kiemelt gyermekek fele nevelőszülőkhöz került, arányuk 1997-től folyamatosan emelkedik. A többiek gyermekotthonokban élnek, kevesen közülük ápolást, gondozást nyújtó intézményekben.

Az önkormányzat által rendszeres gyermekvédelmi támogatásban részesített 0–24 éves gyermekek száma az ellátási forma bevezetését követő első két évben növekedett, 1999 óta viszont évről évre csökken; 2005-ben 663 ezren kapták ezt a támogatást (9.1. tábla).

9.1. tábla. Rendszeres gyermekvédelmi támogatásban^{a)} részesülő 0–24 évesek számának változása

Év	Támogatásban részesülők	
	száma	1998 = 100%
1998	742 734	100,0
1999	804 095	108,3
2000	786 346	105,9
2001	780 296	105,1
2002	757 942	102,1
2003	704 105	94,8
2004	670 167	90,2
2005	663 286	89,3

Forrás: OSAP 1206. sz. adatgyűjtés.

a) 2001–2003 között kiegészítő családi pótlék.

9.4. Az egészségkárosodott emberek gondozása

A fogyatékosok ellátását tartós bentlakásos és átmeneti elhelyezést nyújtó szociális otthonok, továbbá nappali intézmények szolgálják. Az előbbieket jóval többen veszik igénybe. A felnőtt korú fogyatékosok (gyermeket is befogadó) otthonaiban tizenkét év alatt 5 ezerrel nőtt a gondozottak száma, 2005-ben 13 857 volt (9.2. tábla).

9.2. tábla. A felnőtt korú fogyatékosok otthonában élők számának változása

Év	Fő	1993 = 100,0
1993	8 070	100,0
1994	8 655	107,2
1995	10 228	126,7
1996	10 863	134,6
1997	10 499	130,1
1998	11 084	137,3
1999	11 060	137,1
2000	11 778	145,9
2001	12 674	157,1
2002	12 943	160,4
2003	13 572	168,2
2004	13 805	171,1
2005	13 857	171,7

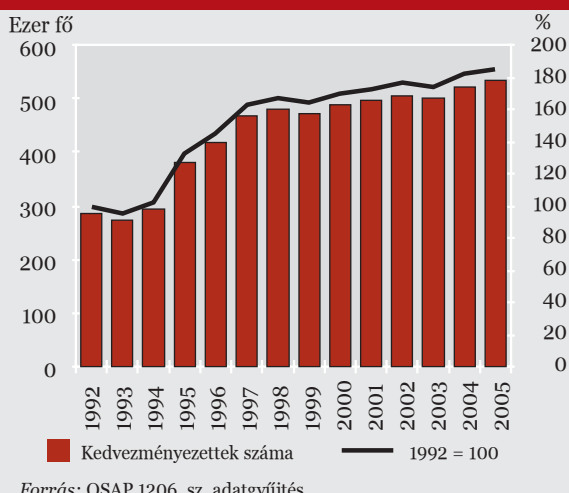
Forrás: OSAP 1202. sz. adatgyűjtés.

Egészségi állapotuk megőrzését és helyreállítását szolgáló kiadásai támogatására a szociálisan rászoruló személyek részére 1992 óta közgyógyellátási igazolvány adható ki. Ennek birtokában térítésmentesen juthatnak bizonyos gyógyszerekhez és gyógyászati segédeszközökhöz. Az érintettek száma az ezredfordulóra 70%-kal, 2005-re pedig 85%-kal, 532 ezerre nőtt (9.12. ábra).

A szociális törvény ápolási díjra jogosítja azt a hozzátartozót, aki önmaga ellátására képtelen, állandó és tartós felügyeletre szoruló súlyosan fogyatékos vagy tartósan beteg 18 év alatti személy gondozását, ápolását végzi. Méltányossági alapon és megfelelő feltételek esetén az önkormányzat a 18 évesnél idősebbeket gondozókra is kiterjesztheti az ellátást. A kedvezményezettek száma 2005-re a 13 évvel korábbi értékhez képest közel két és félszeresére emelkedett.

Megváltozott munkaképességük miatt rendszeres szociális segély azoknak a munkahellyel nem rendelkező személyeknek folyósítható, akik életkorukra, szolgálati idejük hosszára tekintettel nyugel-

9.12. ábra. A közgyógyellátási igazolvánnyal rendelkezők számának változása

Forrás: OSAP 1206. sz. adatgyűjtés.

látásra, időskorúak járadékára nem jogosultak és a munkanélküli-ellátás rendszeréből is kiszorultak. Számuk 1997 óta 8300 körül alakult, 2005-ben pedig meghaladta a 9 ezret (9.3. tábla).

9.3. tábla. Az ápolási díjban, illetve rendszeres szociális segélyben részesülő megváltozott munkaképességűek számának változása

Év	Ápolási díjban részesült		Rendszeres szociális segélyben részesülő megváltozott munka - képességűek, fő (december)
	fő	1992 = 100%	
1992	16 558	100,0	..
1993	17 684	106,8	..
1994	20 254	122,3	..
1995	21 687	130,9	..
1996	22 231	134,2	..
1997	23 748	143,4	8 314
1998	24 488	147,9	8 405
1999	25 930	156,6	8 624
2000	26 866	162,2	8 728
2001	29 378	177,4	8 852
2002	31 368	189,4	8 504
2003	33 902	204,7	8 750
2004	36 056	217,8	8 643
2005	39 851	240,7	9 070

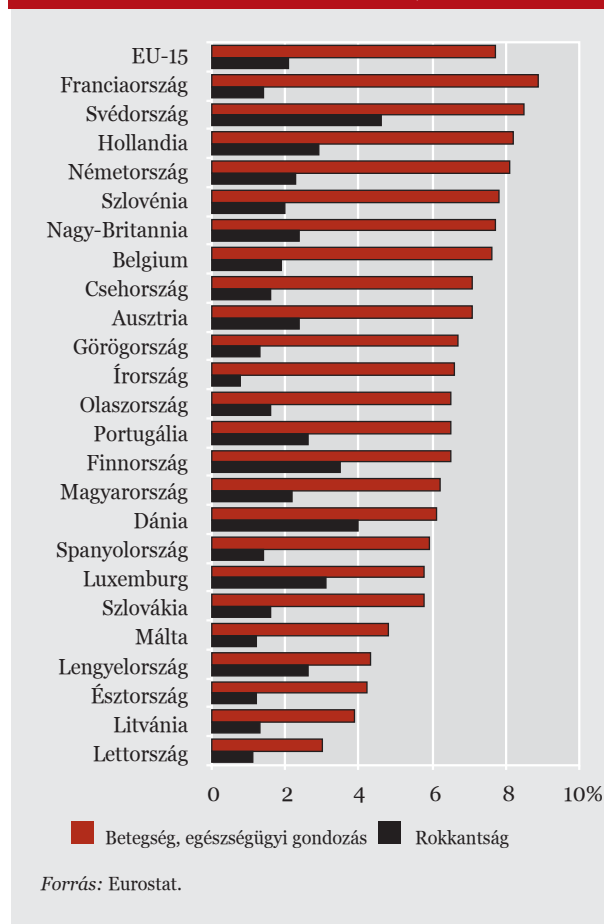
Forrás: OSAP 1206. sz. adatgyűjtés.

A mozgáskorlátozottak részére nyújtott különböző kedvezmények közül a legtöbben a közlekedési támogatáshoz jutottak hozzá, 2002-ig folyamatosan emelkedő, azóta pedig csökkenő számban. A

gépkocsivásárláshoz adható támogatást elnyerők köre igen gyorsan bővült, a 2003-at megelőző tíz év alatt két és félszeresére nőtt (7 évente nyújtható be újabb igény). Viszont a 10 évvel korábbihoz képest ma háromötödével kevesebben vannak azok, akik gépkocsijuk átalakításához kaptak támogatást.

Az egészségkárosodott embereket támogató szociális kiadások GDP-n belüli aránya igen változatos képet mutat az Európai Unión belül (9.13. ábra). A

9.13. ábra. Az egészségkárosodott embereket támogató szociális kiadások a GDP százalékában, 2003

rokkantak támogatására viszonylag a legtöbbet (3,5–4,5%) a skandináv tagországokban, Hollandiában és Luxemburgban költi az állam, a legkevesebbet (0,7–1,4%) pedig a balti és a dél-európai tagállamokban, valamint Írországban. Magyarországon az EU-15 átlagához közeli (2,2%-os) ez az arány. Az egészségügyi szociális kiadások Franciaországban, Svédországban, Hollandiában, Németországban, az új tagállamok közül pedig Szlovéniában kötnek le

legtöbbet a bruttó hazai termékéből: 8–9%-ot, a legkevesebbet pedig a balti országokban: 3–4%-ot. Magyarország ebből a szempontból is a középmezőnyben foglal helyet, 6 %-os mutatójával.

9.5. A munkanélküliek szociális ellátásai

2000 márciusától kifutóban van a munkanélküliek jövedelempótló támogatása, ezzel párhuzamosan nő az „aktív korú nem foglalkoztatottak” számára jutott szociális segély igénybevevőinek a száma: az 1997-es 13,5 ezerhez képest 2005-re több mint tizenkétszeresére, 164 ezer fölé emelkedett (9.4. tábla).

9.4. tábla. Az aktív korú nem foglalkoztatottak rendszeres szociális segélyében részesülők száma (december)

Év	Fő	1997 = 100,0
1997	13 522	100,0
1998	25 377	187,7
1999	25 246	186,7
2000	59 443	439,6
2001	106 835	790,1
2002	131 203	970,3
2003	137 983	1 020,4
2004	154 513	1 142,7
2005	164 682	1 217,9

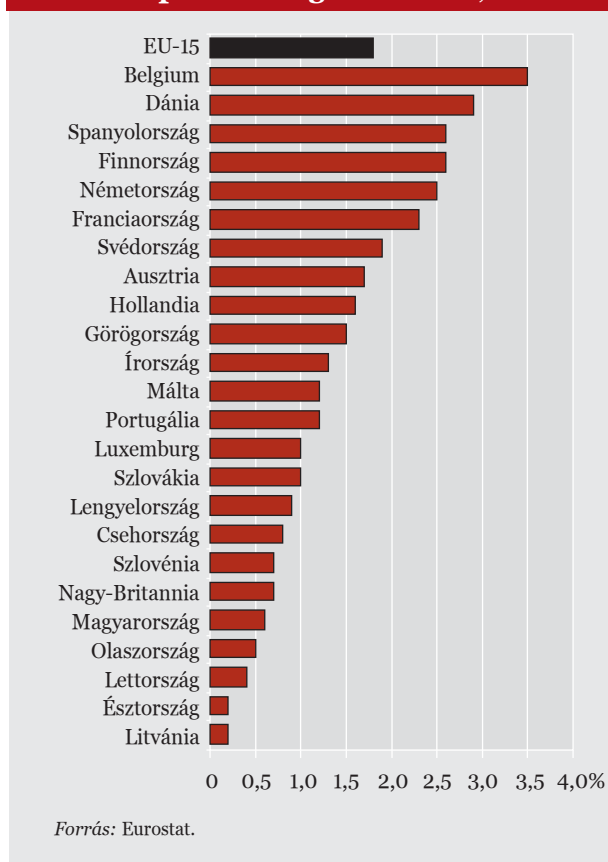
Forrás: OSAP 1206. sz. adatgyűjtés.

A munkanélküliséggel kapcsolatos szociális kiadások volumene európai gyakorlatban a GDP 0,2%-ától 3,5%-áig terjed (9.14. ábra). Magyarország az EU-15-ben szokásos hányad harmadát költi ilyen célra; ennél csak a balti államokban és Olaszországban találni alacsonyabb értéket. A legbőkezűbb Belgium és Dánia.

9.6. Az idős emberek szociális gondozása

Az idősök intézményi ellátásáról az otthonok, a gondozóházak és a szállást biztosító idősklubok, valamint a napközbeni ellátást nyújtó idősök klubjai gondoskodnak. Formailag nem kizárólagosan, a gyakorlatban azonban elsősorban az időseket szolgálja a házi segítségnyújtás és a szociális étkeztetés hálózata is, mivel az igénybevevők döntő többsége 60 éven felüli. A bentlakásos intézményekben

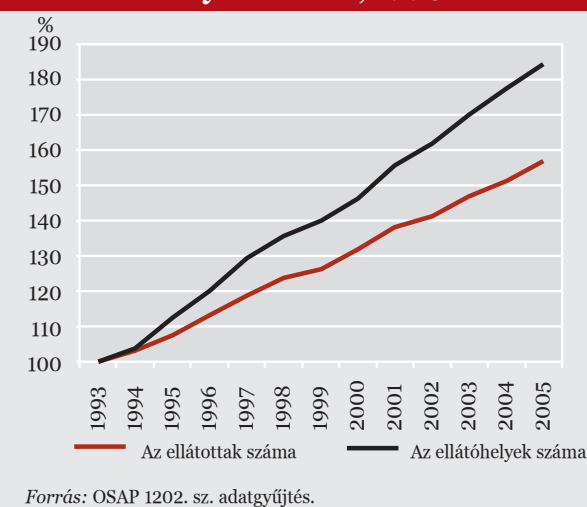
9.14. ábra. A munkanélküliséggel kapcsolatos szociális kiadások a GDP százalékában az Európai Unió tagállamaiban, 2003

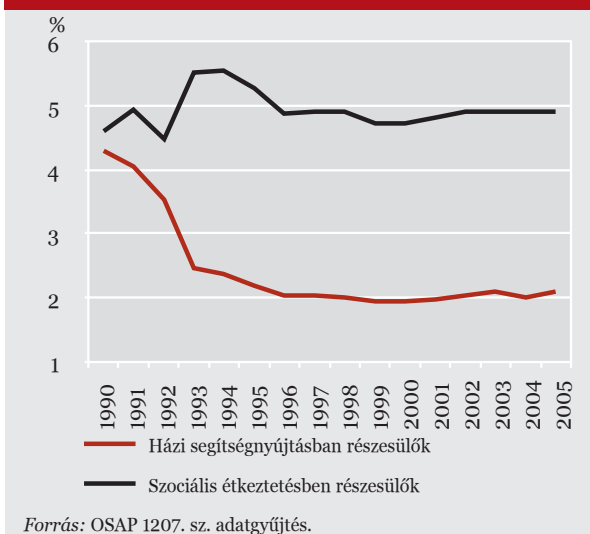
2005-ben több mint 47 ezer rászorulólt láttak el, ami 1993-hoz viszonyítva 56%-os növekedést jelent. Az ellátóhelyek száma még dinamikusabban, 84%-kal emelkedett; 2005-ben 878 gondozóhely működött (9.15. ábra).

A saját otthonukban élő, de szociális és mentális támogatásra szoruló időskorúak napközbeni ellátása az idősklubok feladatkörébe tartozik. Az ilyen módon gondozottak száma 1990 és 2005 között 12%-kal emelkedett, miközben a korosztálybeli arányuk alig változott. A házi segítségnyújtásban részesülők hányada viszont 1999-re az évtized eleji érték mintegy felére zuhant, azóta némi emelkedés tapasztalható. A visszaesés főleg az időszak legelején volt igen drasztikus: 1990 és 1993 között 35 ezerrel csökkent az így támogatott személyek száma. Ugyanakkor a szociális étkeztetést igénybe vevők köre – ha ingadozással is – bővült, 2005-re az 1990. évi létszám 117%-ára, 107 ezerre emelkedett; a korosztályon belüli arányuk azonban nem változott jelentősen (9.16. ábra).

9.15. ábra. Az idősok otthonában, gondozóházában és a szállást biztosító idősok klubjában ellátottak, valamint az ellátóhelyek száma, 1993 = 100%

9.16. ábra. A házi segítségnyújtásban és szociális étkeztetésben részesülők aránya a 60 évesek és az ennél idősebbek között

Az idős emberek támogatásában civil szervezetek is jelentős szerepet vállaltak, elsősorban alapítványi formában. Ezek száma 1995 és 2004 között megduplázódott, 379-re emelkedett. Az időseket segítő társas nonprofit szervezetek (pl. egyesületek) száma viszont lényegesen alacsonyabb, az elmúlt tíz évben 50–60 volt a számuk (9.5. tábla).

9.5. tábla. Az idősök támogatásával foglalkozó nonprofit szervezetek száma

Év	Alapítvány	Társas non-profit szervezet	Összesen
1995	199	49	248
1996	246	45	291
1997	283	58	341
1998	312	56	368
1999	328	57	385
2000	323	57	380
2001
2002
2003	344	68	412
2004	379	53	432

Forrás: OSAP 1156. sz. adatgyűjtés.

9.7. Nyugdíjak, nyugdíjszerű ellátások

A nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülők száma – az ismert demográfiai okokból – évről

évre emelkedik: 1990 elején a 2 és fél milliót haladta meg, 2005-ben már 3 milliónál is több volt, a népességen belüli arányuk pedig 25-ről 30%-ra emelkedett.

Öregségi nyugdíjat 1 millió 658 ezer, rokkantsági nyugdíjat 806 ezer, özvegyi nyugdíjat 166 ezer fő kapott főellátásként 2006-ban. 1990-hez képest az öregségi nyugdíjasok száma 13, a rokkantsági nyugdíjasoké 48%-kal emelkedett. 41%-kal csökkent viszont az özvegyi nyugdíjban részesülő nők száma, ugyanakkor jelentős mértékben, 200-ról 6200 főre növekedett a férfiaké. Az öregségi nyugdíjasok között a nők nyertek teret: míg az érintett férfiak száma az össznépesség mintegy 6%-át teszi ki, a nőké 8-ról több mint 10%-ra emelkedett. A rokkantsági nyugdíjasok között viszont magasabb a férfiak részaránya, bár a nemek szerinti különbségek folyamatosan csökkennek (9.6. tábla).

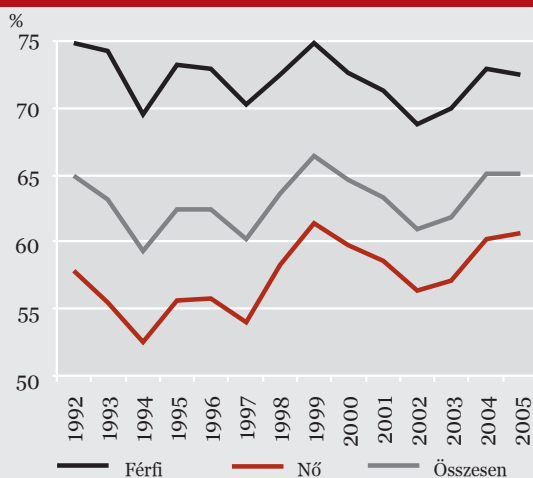
Az öregségi nyugdíjasok ellátása a 2006. januári adat szerint emelés után átlagosan 72 160 Ft volt, az

9.6. tábla. A nyugdíjban részesülők száma és népességen belüli aránya

Év	Öregségi nyugdíjasok		Rokkantsági nyugdíjasok		Özvegyi nyugdíjasok	
	száma, ezer fő	aránya, %	száma, ezer fő	aránya, %	száma, ezer fő	aránya, %
Összesen						
1990	1461,7	14,1	542,8	5,2	272,0	2,6
1999	1664,7	16,2	758,8	7,4	225,4	2,2
2000	1671,1	16,4	762,5	7,5	217,2	2,1
2001	1668,0	16,3	772,3	7,6	207,3	2,0
2002	1664,1	16,4	789,5	7,8	199,9	2,0
2003	1657,3	16,3	800,0	7,9	192,0	1,9
2004	1637,8	16,2	806,5	8,0	184,1	1,8
2005	1643,4	16,3	808,1	8,0	175,5	1,7
2006	1658,4	16,5	806,1	8,0	166,2	1,6
Férfiak						
1990	634,5	6,1	320,9	3,1	0,2	0,0
1999	628,1	6,1	415,9	4,1	6,1	0,1
2000	623,4	6,1	414,2	4,0	6,4	0,1
2001	619,2	6,1	415,7	4,1	6,3	0,1
2002	619,9	6,1	421,7	4,1	6,3	0,1
2003	620,2	6,1	422,3	4,2	6,4	0,1
2004	618,2	6,1	421,8	4,2	6,3	0,1
2005	622,3	6,2	418,7	4,1	6,2	0,1
2006	625,6	6,2	414,2	4,1	6,2	0,1
Nők						
1990	827,2	8,0	221,9	2,1	271,8	2,6
1999	1036,6	10,1	342,9	3,4	219,3	2,1
2000	1047,7	10,3	348,3	3,4	210,8	2,1
2001	1048,8	10,3	356,6	3,5	201,0	2,0
2002	1044,2	10,3	368,3	3,7	193,6	1,9
2003	1037,1	10,2	377,7	3,7	185,6	1,8
2004	1019,7	10,1	384,6	3,8	177,8	1,8
2005	1021,1	10,1	389,4	3,9	169,3	1,7
2006	1032,8	10,2	392,0	3,9	160,0	1,6

Forrás: Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság.

9.17. ábra. Az öregségi nyugdíjak átlagösszege az alkalmazásban állók havi nettó átlagkeresetének arányában

Forrás: Magyar statisztikai zsebkönyvek.

1992-eshez képest több mint hétszeresére emelkedett. A növekedés mértéke a teljes munkaidőben foglalkoztatottak havi átlagkeresete esetében is hasonló volt. Az öregségi nyugdíjak 1992 és 2005 között a teljes munkaidőben foglalkoztatottak nettó átlagkeresetének 59–66%-át érték el. Ez az arány a legacsonyabb 1994-ben, a legmagasabb pedig

1999-ben volt; 2005-ben 65%-on állt. A férfiak járandósága 8–11%-kal meghaladta az átlagost, míg a nők 5–8%-kal elmaradt attól. A nemek szerinti differenciákat jelzi az is, hogy a nők nyugdíja mind 1992-ben, mind 2005-ben hasonló volt: az átlagkereset 58–60%-át tette ki, a férfiak esetében viszont 75, illetve 73%-os volt ez az arány. A nagy különbségek összefüggésbe hozhatók a nők alacsonyabb besorolásával és fizetésével, továbbá rövidebb szolgálati idejével (9.17. ábra).

A korbetöltött rokkantsági nyugdíjasok ellátása 2005-ben emelés után átlagosan 61 855 Ft volt, amely közel kétszerese az 1999. évi adatnak. 1999-ben a nyugdíj összege a teljes munkaidőben foglalkoztatottak havi nettó átlagkeresetének a 64%-át tette ki; ez az arány évről évre alacsonyabb lett, az utóbbi két évben valamelyest emelkedett, így 2005-ben 60%-os volt. A férfiak rokkantsági átlagnyugdíja a nettó átlagkereset százalékában mindvégig közel 9–10 százalékponttal magasabb volt, mint a nőké, 2005-ben ez a különbség mérséklődött, 7 százalékpontot tett ki. A korhatár előtt rokkantsági nyugdíjba vonulók átlagos ellátása alacsonyabb, 2005-ben 50 939 Ft volt, és a foglalkoztatottak nettó keresetének még a felét sem éri el (9.7. tábla).

Az öregségi nyugdíj minimuma minden év elején, az év folyamán várható inflációt figyelembe véve emelkedik. Bár összege az elmúlt tizenhárom évben

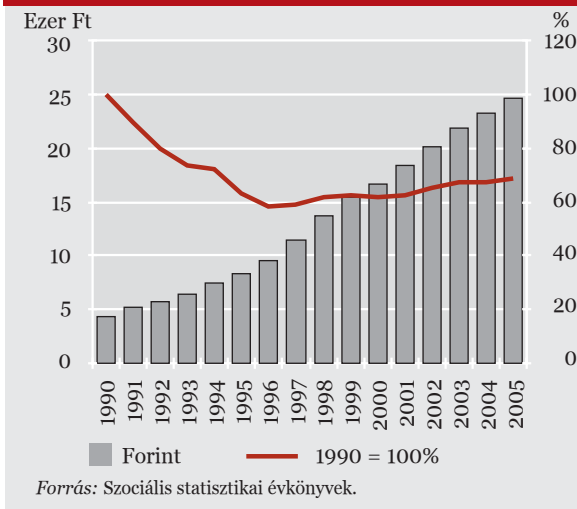
9.7. tábla. A rokkantsági nyugdíjasok egy főre jutó átlagos ellátása és aránya az alkalmazásban állók havi nettó átlagkeresetéhez viszonyítva, nemenként

Év	Férfi		Nő		Összesen	
	átlagösszeg, Ft	a nettó átlagkereset százalékában	átlagösszeg, Ft	a nettó átlagkereset százalékában	átlagösszeg, Ft	a nettó átlagkereset százalékában
<i>Korbetöltött rokkantsági nyugdíjasok</i>						
1999	34 541	69,3	29 563	59,3	32 007	64,2
2000	37 336	67,1	31 862	57,3	34 503	62,0
2001	42 497	65,6	36 257	56,0	39 201	60,5
2002	48 884	62,6	41 580	53,3	44 979	57,6
2003	55 877	63,0	47 855	53,9	51 693	58,2
2004	60 893	65,0	52 872	56,4	56 657	60,5
2005	65 579	63,6	58 308	56,5	61 855	60,0
<i>Korhatár alatti rokkantsági nyugdíjasok</i>						
1999	29 284	58,7	25 093	50,3	27 578	55,3
2000	31 015	55,7	26 400	47,4	29 136	52,4
2001	35 384	54,6	30 004	46,3	33 160	51,2
2002	40 634	52,1	34 294	43,9	37 997	48,7
2003	46 371	52,2	39 383	44,4	43 317	48,8
2004	50 391	53,8	43 053	45,9	47 170	50,3
2005	54 287	52,6	47 001	45,6	50 938	49,4

Forrás: Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság, Központi Statisztikai Hivatal.

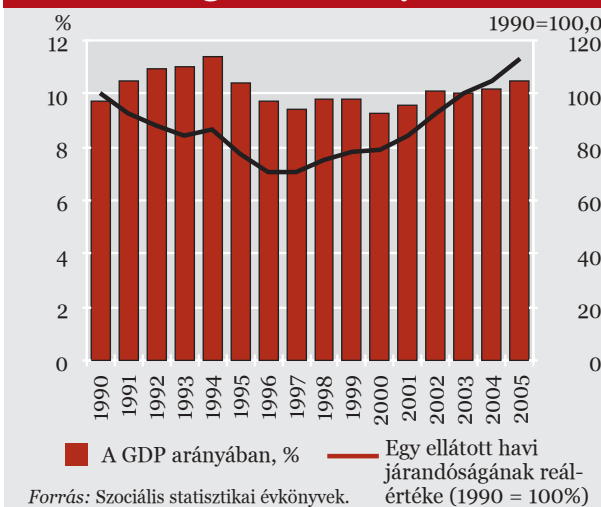
öt és félszeresére, 24 700 Ft-ra nőtt, reálértéke 2005-ben alig haladta meg az 1990-es érték 69, a mélyponton, 1996-ban pedig az 58%-át (9.18. ábra).

9.18. ábra. Az öregségi nyugdíj minimuma és reálértéke

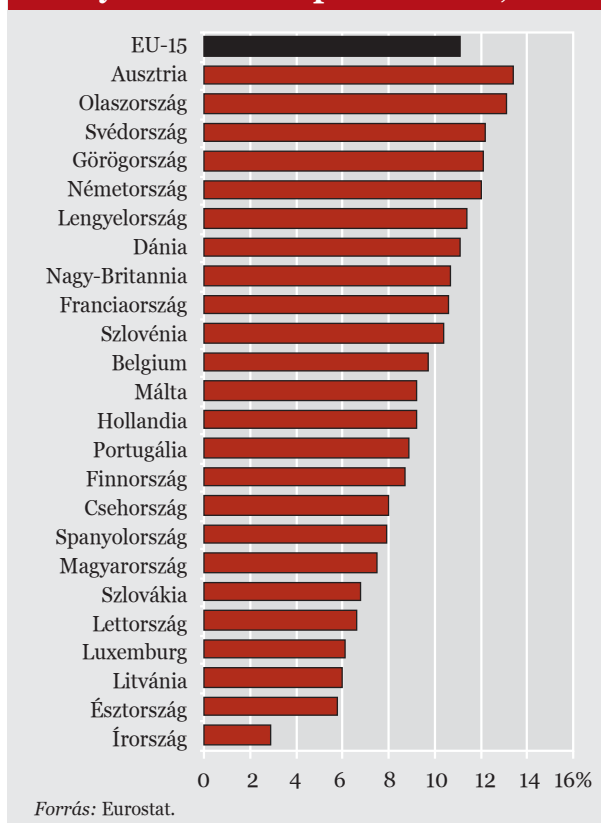
1990 és 2005 között nyugdíjakra, nyugdíjszerű ellátásokra a bruttó hazai termék mintegy 10%-át fordították, a legmagasabb hányadot, 11,4%-ot 1994-ben. Egy ellátott havi járandóságának nominális összege 2005-ben 62 978 Ft volt. Ez reálértékben 10 százalékponttal magasabb, mint az 1990-es szint, de az ebben az összefüggésben is mélypontnak számító 1996-os, továbbá az 1997-es évben annak mindössze 71%-át tette ki (9.19. ábra).

9.19. ábra. A nyugdíjakra és a nyugdíjszerű ellátásokra fordított összeg a GDP arányában

Más szociális kiadások esetéhez hasonlóan a nyugdíjak és nyugdíjszerű ellátások adatai nemzetközi összehasonlításban erősen szóródnak. Ebben az ellátórendszerek sajátosságai és az egyes országok eltérő demográfiai összetétele játszik meghatározó szerepet. A kontinentális Európához képest sokkal kevésbé előregedett Írországnak például a GDP-nek csupán a negyedakkora részét fordítják az idősök ellátására, mint az EU-15-ben, viszont Görögországban, Németországban, Svédországban és Olaszországban ez az arány meghaladja a 12%-ot. Magyarország a 7,5%-os adatával Csehországhoz és Spanyolországhoz áll a legközelebb (9.20. ábra).

9.20. ábra. Az idősellátással kapcsolatos szociális kiadások a GDP arányában az Európai Unióban, 2003

9.8. Szociális támogatások Európában

A szociális támogatások mértéke és szerkezete szoros összefüggésben van az egyes országok társadalmi-demográfiai-gazdasági sajátosságaival és mindenekelőtt szociálpolitikai rendszerével.

A támogatások legnagyobb hányadát Európa minden országában az idősok ellátására fordítják. A legalacsonyabb (18%) ez az arány Írországban, ehhez képest háromszor akkora (50–54%) Lengyelországban, Lettországban, valamint Máltán és Olaszországban. Magyarországon 2003-ban 36%-ot tett ki, ami az átlagosnál némileg alacsonyabb. A második legjelentősebb terület az egészségügyi ellátásoké, az összes szociális támogatásból 20–30%-kal részesedve. Egyedül Írországban kiugróan magas, 42%-os ennek a szakágnak a ráfordításokból nyert

hányada. Hazánk ebben az összefüggésben is az átlag közelében található. Mind a rokkantság ellátásai, mind a családtámogatások 5–15%-át alkotják az összes juttatásnak, míg a munkanélküliek ellátásai és a lakhatási támogatások jellemzően 5% alatti arányban részesülnek belőle. Az utóbbi két kategóriát illetően viszonylag jelentősek az eltérések az egyes országok között. Magyarország esetében a családtámogatások pár százalékponttal magasabbak, a munkanélküliek ellátásai viszont jelentősen alacsonyabbak az átlagosnál (9.8. tábla).

9.8. tábla. A szociális támogatásokra fordított kiadások funkciók szerinti megoszlása Európa egyes országaiban, 2003

Országok	Betegség/ egészség- gondozás	Rokkant- ság	Öregség	Hátraha- gyottak	Család/ gyermek	Munka- nélküliség	Lakás	Egyéb
EU-15	28,4	7,9	40,9	4,6	8,0	6,7	2,0	1,5
Ausztria	24,8	8,6	46,9	1,4	10,8	6,0	0,3	1,4
Belgium	27,0	6,6	34,2	10,3	7,8	12,4	0,0	1,7
Ciprus	:	:	:	:	:	:	:	:
Csehország	35,6	8,2	40,2	1,0	7,5	3,9	0,6	3,0
Dánia	20,5	13,5	37,2	0,0	13,2	9,8	2,3	3,4
Észtország	31,8	9,3	44,0	0,8	10,0	1,8	0,6	1,6
Finnország	25,1	13,3	33,2	3,8	11,5	9,9	1,1	2,1
Franciaország	30,5	4,8	36,5	6,8	9,0	7,9	2,9	1,6
Görögország	26,5	5,1	47,4	3,3	7,3	5,7	2,3	2,3
Hollandia	31,4	11,1	35,0	5,3	4,9	6,2	1,3	4,9
Írország	41,8	5,1	18,1	5,1	16,0	8,4	3,2	2,4
Lengyelország	20,5	12,2	53,6	4,9	4,7	4,0	:	0,2
Lettország	22,9	8,5	50,6	2,5	10,8	3,2	0,6	0,9
Litvánia	29,8	9,7	45,4	2,0	7,9	1,8	0,0	3,3
Luxemburg	24,8	13,4	26,2	11,0	17,7	4,2	0,6	2,3
Magyarország	29,7	10,3	35,9	5,4	13,0	2,8	2,3	0,6
Málta	26,0	6,5	50,4	1,9	5,6	6,7	1,6	1,3
Nagy-Britannia	29,6	9,4	41,5	3,4	6,9	2,7	5,6	0,9
Németország	27,7	7,8	41,4	1,5	10,5	8,6	0,8	1,7
Olaszország	25,7	6,4	51,5	10,3	4,1	1,8	0,1	0,2
Portugália	28,8	11,5	39,3	6,9	6,5	5,5	0,0	1,5
Spanyolország	30,7	7,4	40,9	2,9	3,0	13,3	0,8	0,9
Szlovénia	32,4	8,2	43,3	1,7	8,6	3,1	:	2,6
Szlovákia	32,8	8,9	38,3	1,1	8,3	5,8	0,4	4,5
Svédország	26,3	14,2	37,9	2,3	9,5	5,9	1,8	2,2

Forrás: Eurostat.

LEGFONTOSABB FOGALMAK

Átmeneti nevelésbe vett: az a kiskorú, aki családjába való visszahelyezéséig gyermekvédelmi gondoskodásban részesül, és szüleinek a szülői felügyeleti joga szünetel.

Fogyatékos személy: az, aki érzékszerveit jelentős mértékben vagy egyáltalán nem birtokolja, illetőleg a kommunikációjában számottevően korlátozott, és mindez őt tartósan hátráltatja abban, hogy alkalmazkodjék a társadalmi élethez.

Gyámhatóság: a település jegyzője és a gyámhivatal.

Gyámügy: a jogszabály által a gyámhatóság feladat- és hatáskörébe utalt ügyek köre.

Gyermejjóléti szolgáltatás: a szociális munka módszereit és eszközeit felhasználó, a gyermek érdekeit védő speciális személyes szociális szolgáltatás, amelynek célja a gyermek testi és lelki egészségének, családban történő nevelkedésének elősegítése, a veszélyeztetett állapot kialakulásának megelőzése, illetve bekövetkezése esetén megszüntetése, továbbá a családjából kiemelt gyermek eredeti státusának visszaállítása.

Gyermekekotthon: otthont és ellátást biztosít az ideiglenes hatállyal elhelyezett, az átmeneti és a tartós nevelésbe vett gyermekek számára. Gyűjtőfogalomként magában foglalja a korábban külön intézményként értelmezett csecsemőotthonokat, a kisebb létszámmal működő lakásotthonokat és speciális gyermekekotthonokat, valamint az utógondozói otthonokat is.

Gyed: A gyermekgondozási díjat 1985-ben vezették be. A szülési szabadság lejártát követő naptól illeti meg a biztosított szülőt. Összege a naptári napi átlagkereset 70%-a, havi maximális összegét 2003-tól kezdődően az éves költségvetési törvény határozza meg. Sajátosságai közé tartozik, hogy adóköteles jövedelemnek számít, és a folyósítás időtartamát nyugdíjra jogosító szolgálati időként elismerik.

Gyes: A gyermekgondozási segélyt 1967-ben vezették be, és a hatályban levő jogszabályoknak megfelelően a gyermek 3 éves koráig, ikergyermekek esetén a tankötelessé válás évének végéig, a tartósan beteg, illetve súlyosan fogyatékos gyermek 10. életévének betöltéséig jár. Összegének 8,5%-át nyugdíjjárulékként levonják, folyósításának időtartama szolgálati időnek minősül.

Gyet: A gyermeknevelési támogatást 1993-ban vezették be. Jogosultsága annak van, aki saját háztartásában három vagy több kiskorút nevel. A legfiatalabb gyermek 3. életévének betöltésétől 8. életévének betöltéséig jár. Havi összege – amiből nyugdíjjárulékot vonnak le – az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összege. Folyósításának ideje szolgálati időnek minősül.

Ideiglenes hatállyal elhelyezett: az a gyermekvédelmi gondoskodásban részesülő kiskorú, akit azonnali intézkedést igénylő veszélyeztetettsége miatt helyezett el az illetékes hatóság a nevelésre alkalmas, azt vállaló különélő szülőnél vagy más hozzátartozónál, illetve személynél, ha ezekre nincs lehetőség, nevelőszülőnél, gyermekekotthonban vagy más bentlakásos intézményben.

Kiegészítő családi pótlék: A gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény céljai között kimondja, hogy a gyermekek családban való nevelkedését különböző ellátások biztosításával is elő kell

segíteni. Ehhez a települési önkormányzat a jogosult gyermeknek többek között kiegészítő családi pótlékot (2001-ig rendszeres gyermekvédelmi támogatás) és rendkívüli gyermekvédelmi támogatást folyósít.

Korbetöltött rokkant: az öregségi nyugdíjkorhatárt elért rokkantsági nyugdíjas.

Korhatár alatti rokkant: az a személy, aki a reá irányadó öregségi nyugdíjkorhatárt még nem érte el és rokkantsági vagy baleseti rokkantsági nyugdíjban részesül.

Nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülő: az a biztosított, akinek részére a Nyugdíjfolyósító Igazgatóság vagy a Magyar Államvasutak Rt. Nyugdíjigazgatósága nyugdíjat, járadékot vagy egyéb ellátást folyósít.

Nyugdíjminimum: a jelzett időszakban megállapított nyugdíjnak törvényben meghatározott legkisebb névleges összege.

Öregségi nyugdíj: előírt nyugdíjkorhatár betöltése, előírt szolgálati idő esetén nyugellátási igénybejelentésre teljesítő határozat alapján kapott nyugdíj.

Özvegyi nyugdíj: hozzátartozói jogon kapott nyugdíj.

Rokkant: az a munkavállalási korú aktív kereső, akinek munkaképessége – az orvosszakértői bizottság véleményezése alapján – egészségromlás, illetve testi vagy szellemi fogyatkozás miatt legalább 67%-ban, illetőleg szilikózis következtében 50%-ban romlott.

Rokkantsági nyugdíj: a munkaképességnek a nyugdíjkorhatár betöltése előtt bekövetkezett romlása miatt folyósított, a rokkantság mértékét is figyelembe vevő nyugdíj.

Tartós nevelésbe vett: az a gyermekvédelmi gondoskodásban részesülő kiskorú, akinek nincs szülői felügyeletet gyakorló szülője, és kirendelt gyám útján nem lehet gondoskodni a neveléséről, vagy szülei hozzájárultak ahhoz, hogy ismeretlen személyek örökbe fogadják.

10. TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓ, TÁRSADALMI RÉSZVÉTEL *

FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK

Politikai aktivitás, választások

- 1989 és 2006 között öt parlamenti és önkormányzati választás, egy európai parlamenti képviselői választás, valamint öt országos népszavazás volt Magyarországon. A legnagyobb aktivitás mindig a parlamenti választásokon mutatkozott (2006-ban az első fordulóban 67,8%-os, a másodikban 64,4%-os volt a részvételi arány), de a helyhatósági választások iránt is erősödik az állampolgári érdeklődés (2006-ban 53,1%-os volt a részvételi arány). Az országos népszavazásokon megjelentek hányada igen változó, 14 és 58% között alakult.

Elégedettség az élet különböző területeivel, bizalom más emberek és társadalmi intézmények iránt

- Az EU-tagállamok lakóival összehasonlítva a magyarok a legkritikusabbak az életviszonyaikkal szemben: míg az unióban 2006 tavaszán a megkérdezettek 81%-a nyilatkozott úgy, hogy többé-kevésbé elégedett életével, Magyarországon ugyanez a mutató 55% volt. Mindazonáltal a személyes élethelyzetüket a fél évtizeddel korábbihoz képest jobbnak ítézők aránya 2004 ősze és 2006 tavasza között 25-ről 30%-ra nőtt, míg több mint egyharmados (36, illetve 37%) azok hányada, akik ilyen változást nem észleltek.

Civil szervezetek, társadalmi részvétel

- Az állampolgárok és a különböző szervezetek, intézmények által létrehozott nonprofit szervezetek száma 2004-ben 52 391 volt. A magán- és közalapítványok, egyesületek és egyéb nonprofit szervezetek 818 milliárd forint bevételből gazdálkodtak. A szervezetek 62%-ának munkáját támogatták önkéntes segítők, számuk 2004-ben közel 500 ezer főt tett ki. Közel felük (47%) havi rendszerességgel, míg 53%-uk alkalmanként vállalt ilyen tevékenységet. 2004-ben 4,7 millió személy állt tagsági viszonyban nonprofit szervezetekkel. Kétharmaduk egyesülethez, míg egyharmaduk érdekképviselőhöz kötődött.

*A társadalmi integráció fogalma kiterjed mindazon társadalmi jellemzőkre és viszonyrendszerekre, amelyek összefüggnek az egyének és a csoportok közötti interakciókkal, a társadalmi szerveződések és a területi egységek közötti kapcsolatokkal és relációkkal. Itt a szociális integráció kérdésére, s ezen belül is elsősorban a társadalmi tőkével összefüggő indikátorok vizsgálatára fókuszálunk. Azokat a mutatókat ismertetjük, amelyek az állampolgárok társadalmi aktivitásával, részvételével, az étellel való elégedettséggel, a mások iránti bizalommal, valamint az általuk létrehozott nonprofit szervezetek működésével kapcsolatos kérdésekkel függnek össze.

10.1. Politikai aktivitás, parlamenti és önkormányzati választások

10.1.1. Választási részvétel

1989 és 2006 között öt-öt parlamenti és önkormányzati választás, valamint országos népszavazás volt Magyarországon. A szavazópolgárok a legnagyobb arányban mindig a parlamenti választásokon voksoltak, de a helyhatósági választások részvételi adatai is egyre erősödő állampolgári érdeklődést jeleznek. Az országgyűlési választásokon 1998-ban volt a legkisebb és 2002-ben volt a legnagyobb, a helyhatósági választásokon pedig 1990-ben volt a legkisebb és 2006-ban volt a legnagyobb a szavazói aktivitás.

A 2006-os parlamenti választások első fordulójában 8 046 129 választópolgár közül 5 457 553 fő szavazott, ami 67,8%-os részvételi arányt jelentett. A második fordulóban az 5 059 002 szavazásra jogosult közül 3 257 244 fő jelent meg, ez 64,4%-os részvételi aránynak felel meg. A 2006. október 1-jén tartott önkormányzati választások idején 8 millió 146 ezer választópolgár szerepelt a választói névjegyzékben, 53,1%-uk élt szavazati jogával (10.1. tábla).

10.1. tábla. Részvételi arány a parlamenti és önkormányzati választásokon

Év	Parlamenti választások		Önkormányzati választások	
	1. forduló	2. forduló	1. forduló	2. forduló
1990	65,1	45,5	40,2	25,9
1994	68,9	55,1	43,4	–
1998	56,3	57,0	45,7	–
2002	70,5	73,5	51,1	–
2006	67,8	64,4	53,1	–

Megjegyzés: Az önkormányzati választás 1994-től egyfordulós.
Forrás: www.valasztas.hu.

10.1.2. Országgyűlési képviselőjelöltek és képviselők

A 2006-os parlamenti választásokon egyéni jelöltként 998, területi listán 153, míg országos listán 1051 jelölt indult. (Egy személy több formában – pl. egyéni jelöltként és területi listán – is indulhat.) A 176 egyéni választókerületben a jelöltek 99%-át pártok delegálták, a függetlenként indulók aránya 1%

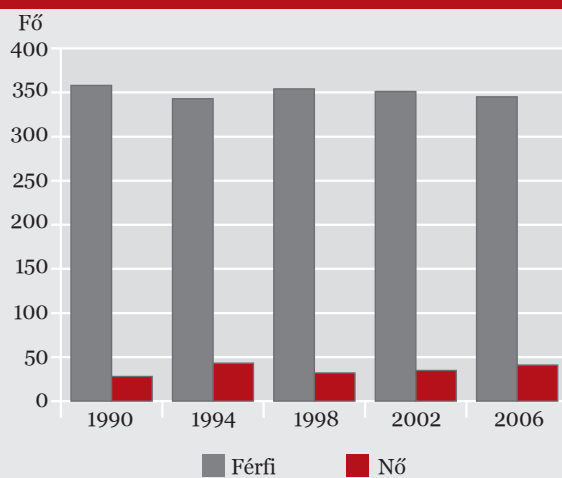
volt. Az egyéni és területi listán indult jelöltek száma a fővárosban volt a legmagasabb, de viszonylag sokan indultak Pest, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén és Bács-Kiskun megyében is. A legkevesebben Vas, Komárom-Esztergom, Somogy és Tolna megyékben kerültek fel a jelölőlistákra (10.2.tábla).

A jelöltek között a nők aránya 16,7, a férfiaké 83,3% volt. Életkoruk szerint a többségük az aktív középkorúak vagy az annál idősebbek generációjából került ki. A 30 évesnél fiatalabbak aránya 10,7, a 31–50 év közöttieké 41,2, az ennél idősebb korosztályoké 48,1% volt (10.3. tábla).

Az Országgyűlés tagjainak száma 1990 óta nem változott, minden választási évben összesen 386 főt választottak meg közvetlenül vagy közvetve a szavazópolgárok. 2006-ban a parlamenti képviselők közül 176 fő (45,6%) egyéni választókerületben, 146 fő (37,8%) területi listán, 64 fő (16,6%) pedig országos listán nyerte el mandátumát. A parlamentbe került pártok közül a legtöbb mandátumot a MSZP és az SZDSZ (54,4%) együtt szerezte, őket követte a FIDESZ-KDNP (42,5%) és a MDF (2,8%). A Somogyért Egyesület jelöltjeként egyéni választókerületben egy képviselő került ki győztesként (10.4. tábla).

A parlamenti mandátumok pártok szerinti megoszlása 2006-ban a következő volt: Fidesz: 141; Független (Somogyért Egyesület): 1; KDNP: 23; MDF: 11; MSZP: 190; SZDSZ: 20 (10.5. tábla).

10.1. ábra. A megválasztott országgyűlési képviselők száma nemek szerint

Forrás: www.mkogy.hu.

10.2. tábla. A parlamenti választásokon egyéni és területi listán indult jelöltek száma megyék szerint, 2006

Főváros, megye	Egyéni					Területi			Jelöltek száma összesen
	választó-kerületek	jelöltek				önálló	közös	összes	
		független	pártok		összes				
			önálló	közös					
Budapest	32	1	136	32	169	5	1	6	363
Baranya	7	1	38	7	46	9	1	10	130
Bács-Kiskun	10	1	44	12	57	7	1	8	138
Békés	7	0	40	8	48	9	1	10	113
Borsod-Abaúj-Zemplén	13	1	53	13	67	6	1	7	142
Csongrád	7	1	24	10	35	7	1	8	113
Fejér	7	0	33	7	40	6	1	7	98
Győr-Moson-Sopron	7	0	34	7	41	7	1	8	112
Hajdú-Bihar	9	0	49	9	58	9	1	10	132
Heves	6	0	36	6	42	9	1	10	107
Jász-Nagykun-Szolnok	8	0	32	8	40	6	1	7	107
Komárom-Esztergom	5	0	20	5	25	5	1	6	69
Nógrád	4	1	29	4	34	8	1	9	91
Pest	16	2	69	16	87	5	1	6	178
Somogy	6	0	19	7	26	5	1	6	70
Szabolcs-Szatmár-Bereg	10	0	46	18	64	9	1	10	144
Tolna	5	0	25	5	30	6	1	7	70
Vas	5	1	17	7	25	5	1	6	61
Veszprém	7	0	28	7	35	5	1	6	95
Zala	5	1	23	5	29	5	1	6	80
Összesen	176	10	795	193	998	133	20	153	2 413

Forrás: www.valasztas.hu.

10.3. tábla. A parlamenti választásokon nyilvántartásba vett jelöltek nem és kor szerinti összetétele, 2006

Korcsoport, éve	Szám			Megoszlás, %		
	férfi	nő	összesen	férfi	nő	összesen
– 26	69	22	91	3,0	4,7	3,3
26 – 30	166	41	207	7,2	8,8	7,4
31 – 40	378	81	459	16,3	17,5	16,5
41 – 50	566	122	688	24,3	26,3	24,7
51 – 60	764	143	907	32,9	30,8	32,5
61 – 70	280	41	321	12,1	8,8	11,5
71 – 80	88	14	102	3,8	3,0	3,7
80 –	10	–	10	0,4	–	0,4
Összesen	2 321	464	2 785	100,0	100,0	100,0

Forrás: www.valasztas.hu.

10.4. tábla. A megváltozott parlamenti képviselők száma választási típusok és jelölő szervezetek szerint, 2006

Párt, jelölő szervezet	Egyéni választó- kerületben	Területi listán	Országos listán	Összesen	Parlamenti mandátuok aránya, %
	megválasztottak				
FIDESZ–KDNP	68	69	27	164	42,5
MDF	–	2	9	11	2,8
MSZP–SZDSZ	6	–	–	6	1,5
MSZP	98	71	17	186	48,2
Somogyért Egyesület	1	–	–	1	0,3
SZDSZ	3	4	11	18	4,7
Összesen	176	146	64	386	100,0

Forrás: www.valasztas.hu.

10.5. tábla. A parlamenti mandátumok száma és megoszlása pártok szerint, 2006

Párt, jelölő szervezet	Egyéni képviselők	Területi képviselők	Országos képviselők	Összesen	Megoszlás, %
	megválasztottak				
FIDESZ	57	61	23	141	36,5
Független (Somogyért Egyesület)	1	0	0	1	0,3
KDNP	11	8	4	23	6,0
MDF	0	2	9	11	2,8
MSZP	102	71	17	190	49,2
SZDSZ	5	4	11	20	5,2
Összesen	176	146	64	386	100,0
Forrás: www.mkogy.hu.					

A képviselők döntő többsége férfi. A nők aránya az elmúlt 16 évben csak kismértékben változott, a népességbeli hányadukhoz (2006-ban 52,5%) képest továbbra is alacsonynak mondható. 1990-ben az országgyűlési képviselők 7,3, 1994-ben 11,1, 1998-ban 8,3, 2002-ben 9,1, 2006-ban 10,6%-a volt nő (10.1. ábra).

1990 óta a 30 évesnél fiatalabb képviselők aránya 6,8 és 2,9% között mozgott, 2006-ban 3,9% volt az arányuk. Az elmúlt 16 évben folyamatosan csökkent a 31–40 évesek számaránya, 1990-ben még a képviselők 28,8, 2006-ban már csak 13,7%-át tette ki. A korábbi országgyűlési képviselők újraválasztásával függ össze, hogy jelentősen nőtt az 51–60 közötti korosztályba tartozó képviselők hányada, 2006-ban 41,9%-osra rúgott. A 61–70 évesek aránya csökkent, míg a 70 évesnél idősebbeké 1998 óta növekedett (10.6. tábla).

10.6. tábla. A megválasztott parlamenti képviselők száma életkoruk szerint

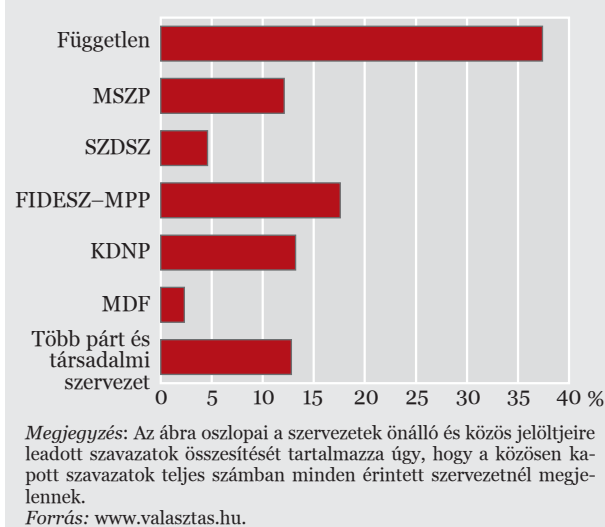
(fő)					
Korcsoport, éves	1990	1994	1998	2002	2006
– 26	5	1	2	3	3
26 – 30	25	10	13	18	8
31 – 40	111	104	99	76	53
41 – 50	134	153	157	160	125
51 – 60	66	82	79	107	162
61 – 70	36	33	30	17	25
71 – 80	8	2	5	3	8
80–	1	1	1	2	2
Összesen	386	386	386	386	386

Forrás: www.valasztas.hu, KSH választási adatbázis.

10.1.3. Önkormányzati választás

A 2006-os önkormányzati választásokon több mint 83 ezer jelölt indult a polgármesteri és képviselői mandátumokért. Ez utóbbiak túlnyomó többsége úgynevezett kislistás jelölt volt, számuk 50 553 főt tett ki. A 3174 hazai település polgármesteri tisztségére 8501 jelölt pályázott. A választásokon indultak száma – a lakosság számának és a választási rendszernek megfelelően – Borsod-Abaúj-Zemplén, Pest és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben volt a legmagasabb, Komárom-Esztergom, Csongrád és Tolna megyékben pedig a legalacsonyabb (10.7. tábla).

10.2. ábra. Az önkormányzati választásokon a független jelöltekre, a pártokra és a társadalmi szervezetek önálló és közös jelöltjeire leadott összes szavazat aránya jelölő szervezetek szerint, 2006

10.7. tábla. Az önkormányzati választásokon indult jelöltek száma megyék szerint, 2006

Főváros, megye	Polgármester-	Kislistás	Egyéni választó- kerületi	Települési kompenzációs listák		Összes jelölt
	jelöltek			száma	jelöltek	
Budapest	87	-	2 317	174	2 433	4 837
Baranya	779	3 827	450	38	417	5 473
Bács-Kiskun	336	2 280	685	60	641	3 942
Békés	204	1 636	543	51	476	2 859
Borsod-Abaúj-Zemplén	968	6 334	740	58	681	8 723
Csongrád	170	1 237	441	35	409	2 257
Fejér	310	1 932	329	25	265	2 836
Győr-Moson-Sopron	469	2 143	425	32	357	3 394
Hajdú-Bihar	243	1 940	793	61	716	3 692
Heves	372	2 516	290	26	281	3 459
Jász-Nagykun-Szolnok	261	1 766	496	43	430	2 953
Komárom-Esztergom	193	1 147	428	38	427	2 195
Nógrád	367	2 231	202	18	185	2 985
Pest	565	3 548	2 447	221	2 113	8 673
Somogy	648	3 502	243	23	237	4 630
Szabolcs-Szatmár-Bereg	603	5 345	552	48	452	6 952
Tolna	304	1 650	295	29	284	2 533
Vas	480	2 216	332	32	285	3 313
Veszprém	531	2 578	413	36	379	3 901
Zala	611	2 725	269	21	240	3 845
Összesen	8 501	50 553	12 690	1 069	11 708	83 452

Forrás: www.valasztas.hu.

10.8. tábla. Az önkormányzati választásokon a politikai pártok és társadalmi szervezetek, valamint a független jelöltek által megszerzett polgármesteri mandátumok aránya jelölő szervezetek szerint, 2006

(%)				
Településtípus	Kormány- pártok és szövet- ségek	Ellenzéki pártok és szövet- ségek	Többi párt és társadalmi szervezet, független jelölt	Össze- sen
Budapest	56,5	34,8	8,7	100,0
Megyei jogú városok	30,4	65,2	4,4	100,0
10 ezer főnél nagyobb lakos- ságszámú tele- pülések	31,4	50,8	17,8	100,0
10 ezer fő és annál kisebb lakosság- számú települések	3,5	5,5	91,0	100,0
Összesen	5,1	7,9	87,0	100,0

Forrás: www.valasztas.hu.

Az önkormányzati választásokon az önálló és közös jelöltekre leadott összes voks 37,4%-át függetlenek kapták, míg a parlamenti pártok közül az ellenzékben lévőkre szavaztak nagyobb arányban a választópolgárok: a FIDESZ-MPP 17,6%-os, a KDNP 12,3%-os, az MDF 2,3%-os – együttesen 33,1%-os – eredményt ért el. A MSZP jelöltjeire

leadott szavazatok aránya 12,1%, az SZDSZ-re leadottaké 4,6% – együttesen 16,7% – volt (10.8. tábla).

A 10 ezer fős és annál kisebb népességszámú településeken megválasztott polgármesterek döntő többsége független jelöltként szerezte meg mandátumát, míg a nagyobb településeken – a főváros kivételével – a parlamenti ellenzékhez tartozó pártok és azok szövetségei kerültek fölénybe (10.9. tábla).

10.9. tábla. Az önkormányzati választásokon a politikai pártok és társadalmi szervezetek, valamint a független jelöltek által megszerzett mandátumok aránya a települési önkormányzati választásokon jelölő szervezetek szerint, 2006

(%)				
Településtípus	Kormány- pártok és szövet- ségek	Ellenzéki pártok és szövet- ségek	Többi párt és társadalmi szervezet, független jelölt	Össze- sen
Budapest	48,7	46,2	5,1	100,0
10 ezer főnél nagyobb lakos- ságszámú tele- pülések	35,0	48,1	16,9	100,0
10 ezer fő és annál kisebb lakosság- számú települések	2,3	7,3	90,4	100,0
Összesen	7,2	13,0	79,8	100,0

Forrás: www.valasztas.hu.

A parlamenti pártok közül a kormányzó pártok jelöltjei Budapesten szerezték meg a polgármesteri és képviselői mandátumok többségét, a nagyobb településeken és a megyei közgyűlési választásokon túlnyomórészt az ellenzéki pártok jelöltjei nyertek (10.9. és 10.10. tábla).

10.10. tábla. Az önkormányzati választásokon a politikai pártok és társadalmi szervezetek, valamint a független jelöltek által megszerzett mandátumok aránya a fővárosi és a megyei közgyűlési választásokon jelölő szervezetek szerint, 2006

Településtípus	Kormány- pártok és szövet- ségek	Ellenzéki pártok és szövet- ségek	Többi párt és társadalmi szervezet, független jelölt	(%)
				Össze- sen
Budapest	50,0	50,0	0,0	100,0
10 ezer főnél nagyobb lakos- ságszámú tele- pülések*	43,1	55,8	1,1	100,0
10 ezer fő és annál kisebb lakosság- számú települések	34,3	59,6	6,1	100,0
Összesen	38,2	57,7	4,1	100,0

* Megyei jogú városok nélkül.
Forrás: www.valasztas.hu.

10.1.4. Európai uniós választás

Az országgyűlési és az önkormányzati választásoktól függetlenül először 2004. június 13-án szavazhattunk az Európai Unió parlamentjébe kerülő magyar képviselőkről. (A választás során a szavazók úgynevezett pártlistákra szavaztak, és a pártlistákon

10.11. tábla. Az Európai Parlament magyar képviselőinek megválasztása, 2004

Párt, jelölő szervezet	A pártlistára közvetlenül leadott szavazatok		Mandátumot szerzett jelöltek	
	száma	aránya, %	száma	aránya, %
FIDESZ	1 457 750	47,4	12	50,0
MDF	164 025	5,3	1	4,2
MSZP	1 054 921	34,3	9	37,5
SZDSZ	237 908	7,7	2	8,3
MIÉP	72 203	2,4	–	–
Munkáspárt	56 221	1,8	–	–
Magyar Nemzeti Szövetség	20 226	0,7	–	–
Szociáldemokrata Párt	12 196	0,4	–	–
Összesen	3 075 450	100,0	24	100,0

Forrás: www.valasztas.hu.

indultak a listákra leadott szavazatok arányában kaptak mandátumot.) A választáson a jogosultak 38,5%-a vett részt. Az eredmények alapján a 24 fős magyar képviselőcsoportba a legtöbb tagot (12) a FIDESZ küldhette, az MSZP 9, az SZDSZ 2, míg a MDF 1 fővel képviseltetheti magát (10.11. tábla).

A mandátumot szerzett 24 képviselő közül 16 férfi, 8 pedig nő. Életkoruk szerint 40 éves és annál fiatalabb 8 fő, a 41–60 évesek generációjába tartozik 9, míg ennél idősebb 7 fő.

10.1.5. Országos népszavazások

Fontos belpolitikai és meghatározó külpolitikai kérdésekről 1989 és 2004 között öt országos népszavazás történt Magyarországon. (Részben ide sorolható az 1993. május 21-i Egészségbiztosítási és nyugdíjbiztosítási önkormányzatok képviselőinek választása is. Akkor a részvételi arány 38,6% volt.) Az eredményességet és a részvételt illetően az egyes referendumok jelentősen különböztek: három eredményes, kettő eredménytelen volt. A részvételi arányok 14 és 58% között alakultak. Az alábbiakban a három érvényes népszavazás eredményeit mutatjuk be.

A legmagasabb részvételi arány az 1989-es, úgynevezett „négy igenes” referendumon volt, akkor a jogosultak 58,0%-a ment el szavazni. Az első kérdésre – „Csak az országgyűlési választások után kerüljön-e sor a köztársasági elnök megválasztására?” – az érvényesen szavazók 50,1%-a igennel, 49,9%-a nemmel; a második kérdésre – „Kivonuljanak-e a pártszervezetek a munkahelyekről?” – az érvényesen szavazók 95,2%-a igennel, 4,8%-a nemmel; a harmadik kérdésre – „Elszámoljon-e az MSZP a tulajdonában, vagy kezelésében lévő vagyronról?” – az érvényesen szavazók 95,4%-a igennel, 4,6%-a nemmel; a negyedik kérdésre – „Feloszlassák-e a Munkásórséget?” – az érvényesen szavazók 94,9%-a igennel, 5,1%-a nemmel voksolt.

A következő, a NATO-hoz történő csatlakozással kapcsolatos 1997-es népszavazáson a jogosultak 49,2%-a vett részt. A feltett kérdésre az érvényesen szavazók 85,4%-a igennel, 14,6%-a nemmel voksolt.

A harmadik, az Európai Unióhoz történő csatlakozásról szóló 2003. évi eredményes és érvényes népszavazáson a jogosultak 45,6%-a jelent meg. Az érvényes szavazatok közül az igennel válaszolók aránya 83,8%-ot tett ki, a nem mellett 16,2% volt (10.13. tábla).

10.12. tábla. Részvétel az országos népszavazásokon

A népszavazás időpontja	Választási részvétel, %	Téma	Eredményesség
1989. november 26.	58,0	„Négy igenes”	Eredményes
1990. július 29.	13,9	A köztársasági elnök közvetlen megválasztása	Eredménytelen
1997. november 16.	49,2	NATO-csatlakozás	Eredményes
2003. április 12.	45,6	Az Európai Unióhoz való csatlakozás	Eredményes
2004. december 05.	37,5	1. Egészségügyi intézmények állami, önkormányzati tulajdonban maradása; 2. Határon túl élő magyar nemzetiségűek magyar állampolgársághoz jutása	Eredménytelen

Forrás: www.valasztas.hu; Magyarország évtizedkönyve. A rendszerváltás (1988–1998). I–II.

10.2. Társadalmi integráció

10.2.1. Elégedettség az élettel és a személyes élethellyel

Az EU-tagállamok lakóival összehasonlítva a magyarok a legkritikusabbak az életviszonyaikkal szemben: nálunk 2004 és 2006 között az életükkel nagyon elégedettek aránya kisebb, míg az egyáltalán nem elégedettek jóval nagyobb volt. 2006 tavaszán az uniós tagállamokban a megkérdezettek 81%-a volt többé-kevésbé elégedett életével, Magyarországon ugyanez a mutató 55% volt (10.13. tábla).

15–24 évesek között 70%-ot tesz ki, a 25–39 évesek körében 57%-ot, a 40 évesek és idősebbek között pedig már csak 48%-ot. Lakóhelyük szerint a leginkább elégedettek a nagyvárosokban élők (63%), őket követik a kisvárosiak (53%), míg a legelégedetlenebbek a kistelepüléseken, falvakban lakók (48%).

2004 ősze és 2006 tavasza között a magyarországi megkérdezettek körében 25-ről 30%-ra nőtt azok aránya, akik személyes élethelyzetükben javulást észleltek a fél évtizeddel korábbihoz képest, míg több mint egyharmados (36, illetve 37%-os) volt azok hányada, akik ilyen változást nem észleltek. Ugyanebben az összehasonlításban az Európai Unió átlagához képest a hazai lakosság körében mindig is

10.13. tábla. Elégedettség az élettel általában

Főváros, megye	2004. október–november		2005. május–június		2005. október–november		2006. március–május	
	EU-25	Magyarország	EU-25	Magyarország	EU-25	Magyarország	EU-25	Magyarország
Nagyon elégedett	23	7	21	10	21	9	21	7
Inkább elégedett	58	43	60	44	59	47	60	48
Nem nagyon elégedett	15	36	15	34	16	32	15	35
Egyáltalán nem elégedett	4	13	4	12	4	12	4	11

Forrás: Eurobarometer – Nemzeti jelentés 62; 63.4; 64; 65.

2006 tavaszára vonatkozó adatok szerint (Eurobarometer, Nemzeti jelentés 65.) Magyarországon az életükkel elégedettek arányában nemek szerint nincsenek markáns különbségek, az életkor növekedésével azonban fokozatosan csökken: míg a

magasabb volt azok aránya, akik személyes élethelyzetükben romlást tapasztaltak: 2004-ben az összes megkérdezett 38, 2005-ben 42, 2006-ban 32%-a nyilatkozta ezt, szemben az EU összes tagállamának 28–29%-os mutatójával (10.14. tábla).

10.14. tábla. A személyes élethelyzet megítélése az öt évvel korábbihoz képest

Főváros, megye	2004. október–november		2005. május–június		2005. október–november		2006. március–május	
	EU-25	Magyarország	EU-25	Magyarország	EU-25	Magyarország	EU-25	Magyarország
Javult	39	25	37	24	37	28	36	30
Ugyanolyan maradt	32	36	32	37	33	28	34	37
Rosszabb lett	28	38	29	39	29	42	29	32
Nem tudja, nem válaszolt	1	1	1	–	1	1	1	1

Forrás: Eurobarometer – Nemzeti jelentés 62; 63.4; 64; 65.

10.2.2. Az intézményekbe vetett bizalom

Az EU-25 állampolgáraival összehasonlítva a magyar lakosság jobban bízik az olyan nemzetközi intézményekben, mint az Európai Unió és az ENSZ. Nálunk az igazságszolgáltatásban megbízók aránya 2004 ősze és 2006 tavasza között 52-ről 55%-ra nőtt, míg a jogrendszerrel elégedetleneké 39-ről

37%-ra csökkent. Ugyanebben az időszakban a magyar parlamentben megbízók hányada 38-ról 47%-ra emelkedett, a bizalmatlanoké pedig 52-ről 44%-ra szorult vissza. Figyelemre méltó, hogy bár a hazai lakosság nagy többsége továbbra is bizalmatlan a politikai pártokkal szemben, 2004 ősze és 2006 tavasza között a megítélés javult: az elfogadók aránya 18%-ról 29%-ra emelkedett.

10.15. tábla. Az intézményekbe vetett bizalom

Intézmény	Magyarország, %			EU-25, %		
	inkább bízik	inkább nem bízik	nem tudja, nem választott	inkább bízik	inkább nem bízik	nem tudja, nem választott
2004 őszén						
Európai Unió	64	23	13	50	36	14
ENSZ	61	25	14	54	32	13
Igazságszolgáltatás/jogrendszer	52	39	9	45	49	7
Parlament	38	52	10	38	55	8
Politikai pártok	18	70	12	17	77	6
2005 tavaszán						
Európai Unió	58	30	11	44	43	13
ENSZ	55	28	17	52	34	14
Igazságszolgáltatás/jogrendszer	50	43	7	50	45	6
Parlament	29	63	9	35	57	9
Politikai pártok	16	75	9	19	75	6
2005 őszén						
Európai Unió	57	29	14	45	43	12
ENSZ	54	25	21	52	34	13
Igazságszolgáltatás/jogrendszer	44	45	11	47	47	6
A parlament	26	62	12	35	56	8
Politikai pártok	14	71	15	17	76	7
2006 tavaszán						
Európai Unió	70	18	12	48	39	13
ENSZ	66	17	17	54	32	14
Igazságszolgáltatás/jogrendszer	55	37	8	48	47	6
Nemzeti parlament	47	44	9	38	54	8
Politikai pártok	29	60	11	22	72	6

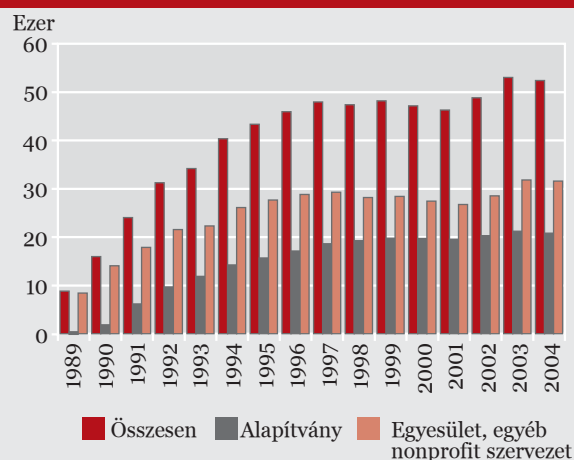
Forrás: 2004 őszi adatok: Nemzeti jelentés 62., 2005 tavaszi adatok: Nemzeti jelentés 63.4., 2005 őszi adatok: Nemzeti jelentés 64., 2006 tavaszi adatok: Nemzeti jelentés 65.

10.3. Társadalmi aktivitás, társadalmi részvétel

Az állampolgárok politikai aktivitása mellett a civil és nonprofit szervezetekben történő részvételük, önkéntes munkavégzésük is fontos mutatója a társadalmi integrációnak. Az alábbiakban a hazai nonprofit szervezetek legfontosabb mutatóit, az ezekben történő lakossági részvételt, majd a civil szervezetekben végzett önkéntes munkavégzést vizsgáljuk meg.

A társadalom tagjai és intézményei érdekeik kifejezése, céljaik elérése érdekében alapítanak nonprofit szervezeteket. A 2004-ben működő 52 391 magán- és közalapítvány, egyesület és egyéb nonprofit szervezet 818 milliárd forint bevételből gazdálkodhatott. 1990 és 2004 között az alapítványok száma 11-szeresére, az egyesületeké pedig duplájára nőtt (10.3. ábra).

10.3. ábra. A nonprofit szervezetek számának alakulása

Forrás: Bocz–Géring–Kmetty–Szabó–Kreidl: Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2004.

10.16. tábla. A nonprofit szervezetek száma tevékenységcsoportok szerint

Tevékenységs-csoport	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Kultúra	4 327	4 680	4 656	4 826	4 970	4 942	4 841	5 162	5 710	5 685
Vallás	1 116	1 227	1 369	1 242	1 295	1 295	1 337	1 383	1 423	1 381
Sport	7 090	7 130	7 140	6 789	6 740	6 469	6 180	6 603	7 008	6 751
Szabadidő, hobbi	7 044	7 559	7 943	7 796	7 664	7 346	7 165	7 618	8 545	8 496
Oktatás	4 615	5 105	5 856	6 275	6 771	6 866	6 932	7 348	7 573	7 665
Kutatás	903	959	1 020	1 046	1 063	1 057	1 066	1 108	1 148	1 130
Egészségügy	1 749	1 913	2 075	2 108	2 084	2 111	2 122	2 296	2 418	2 419
Szociális ellátás	3 442	3 811	4 154	4 052	4 178	4 137	4 090	4 008	4 548	4 587
Polgárvédelem, tűzoltás	1 171	1 134	1 085	1 009	968	892	784	810	842	813
Környezetvédelem	919	984	1 012	973	996	1 019	1 026	1 158	1 246	1 191
Településfejlesztés	1 502	1 673	1 948	2 060	2 349	2 401	2 467	2 714	3 004	3 065
Gazdaságfejlesztés	565	672	730	741	851	878	853	929	1 015	1 060
Jogvédelem	513	549	572	553	560	561	537	598	682	675
Közbiztonság védelme	1 078	1 197	1 322	1 375	1 434	1 408	1 427	1 454	1 702	1 743
Többcélú adományosztás, nonprofit szövetségek	685	701	706	690	684	688	660	729	772	754
Nemzetközi kapcsolatok	580	618	661	663	678	637	636	686	749	722
Szakmai, gazdasági érdekképviselések	5 427	5 396	5 114	4 772	4 490	4 088	3 792	3 803	4 145	3 880
Politika	609	608	600	414	396	349	348	414	492	374
Összesen	43 335	45 916	47 963	47 384	48 171	47 144	46 263	48 821	53 022	52 391

Forrás: Bocz–Géring–Kmetty–Szabó–Kreidl: Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2004.

2004-ben a nonprofit szervezetek 55%-ának főtevékenysége négy funkciótipushoz tartozott. Számszerűleg a legtöbbjük a szabadidő eltöltésével (16%), az oktatással (15%), a sporttal (13%), valamint a kulturális tevékenységgel (11%) kapcsolatos munkát végzett. Jelentősnek mondható azonban a szociális (9%) és az érdekvédelmi tevékenységet (7%) végző nonprofitok szervezetek számára is (10.16. tábla).

10.3.1. Részvétel a nonprofit szervezetek munkájában

Rendszeres adatfelvételek hiányában meglehetősen kevés információ van arról, hogy a lakosság hány százaléka vesz részt tagként nonprofit szervezet munkájában. A KSH 1999/2000. évi életmód/időmérleg-felvételének eredményei szerint a megkérdezettek 27%-a jelezte, hogy 2000-ben tagja volt valamilyen egyesületnek, míg a 2002-re vonatkozó European Social Survey eredményei szerint ez a mutató 25%-os volt. A jelenség más megközelítésére ad alkalmat, de szintén sokatmondó, ha a nonprofit szervezetek által megadott adatokat tekintjük át. Eszerint 2004-ben az egyesületek taglétszáma meghaladta a 3,1, míg az érdekképviselteké a 1,6 millió főt. Ebből azonban nem az következik, hogy a nonprofit szervezetek a társadalom kétharmadát tudnák mozgósítani. Figyelembe kell venni, hogy egy személy több szervezet tagjai is lehet, másrészt a szervezetek esetenként túlbecsülik tagjaik számát, ami szintén torzíthatja a szóban forgó adatokat.

A nonprofit szervezetek munkájában a tagok mellett az önkéntes segítők is aktív szerepet vállalnak. 2004-ben a szervezetek 62%-ának munkáját támogatták önkéntes segítők.

A munkájuk során önkéntes segítőt mozgóító nonprofit szervezetek közül a legtöbb a szabadidő, hobbi (17%), a sport (14%) és az oktatás (14%) területén működött, de jelentős volt még a kulturális tevékenységgel (11%) és a szociális ellátással (9%) foglalkozók aránya is. Amennyiben az adott tevékenységcsoportban működő összes szervezethez viszonyítjuk azok számát, amelyek önkéntes segítőt is mozgóítanak, akkor a környezetvédelem (71%) és a sport (68%) területe emelhető ki. Átlagon felüli mértékben vettek igénybe önkéntes segítőt a többcélú adományozással foglalkozó (67%), a jogvédelem (66%), a szabadidő eltöltése

(66%), valamint a polgárvédelem és tűzoltás (66%) területén tevékenykedő szervezetek is. A nonprofit szektor egészében tapasztalható közel kétharmados (62%) arányhoz képest jóval kisebb mértékű az önkéntesek részvétele a szakmai, gazdasági érdekképviseltek (46%) és a gazdaságfejlesztéssel foglalkozó szervezetek munkájában (39%).

10.17. tábla. A munkájuk során önkéntes segítőt mozgóító nonprofit szervezetek száma és aránya tevékenységcsoportok szerint, 2004

Tevékenységszoport	Szám	Megoszlás, %	Arány az összes szervezethez képest, %
Kultúra	3 670	11,3	64,6
Vallás	882	2,7	63,9
Sport	4 595	14,2	68,1
Szabadidő, hobbi	5 586	17,2	65,7
Oktatás	4 636	14,3	60,5
Kutatás	629	1,9	55,7
Egészségügy	1 356	4,2	56,1
Szociális ellátás	2 941	9,1	64,1
Polgárvédelem, tűzoltás	533	1,6	65,6
Környezetvédelem	849	2,6	71,3
Településfejlesztés	1 782	5,5	58,1
Gazdaságfejlesztés	418	1,3	39,4
Jogvédelem	446	1,4	66,1
Közbiztonság védelme	1 088	3,4	62,4
Többcélú adományozás, nonprofit szövetségek	502	1,5	66,6
Nemzetközi kapcsolatok	467	1,4	64,7
Szakmai, gazdasági érdekképviselő	1 798	5,5	46,3
Politika	238	0,7	63,6
Összesen	32 416	100,0	61,9

Forrás: Bocz–Géring–Kmetty–Szabó–Kreitl: Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2004.

Az önkéntes segítők száma közel 500 ezer főt tett ki; 47%-uk havi rendszerességgel, 53%-uk alkalmanként segítette a nonprofit szervezetek munkáját.

10.18. tábla. A nonprofit szervezetek önkéntes segítőinek főbb mutatói szervezeti forma szerint, 2004

Szervezeti forma	Száma	Megoszlása, %	Az év során végzett munka becsült időtartamának	
			összege, óra	megoszlása, %
Alapítvány	100 313	21,0	14 050 992	17,6
Közalapítvány	5 875	1,2	605 508	0,8
Egyesület	336 987	70,6	59 559 348	74,4
Közhasznú társaság	937	0,2	212 772	0,3
Egyéb nonprofit szervezet	33 047	6,9	5 620 500	7,0
Összesen	477 159	100,0	80 049 120	100,0

Forrás: Bocz–Géring–Kmetty–Szabó–Kreitl: Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2004.

Az önkéntes segítőket mozgósító nonprofit szervezetek közül a legtöbb alkalmi önkéntes a szabadidős, hobbi (19%), a sport (12%) és a szociális tevékenységgel (10%) foglalkozók munkáját segítette. A legtöbb rendszeresen segítő önkéntes szintén a szabadidős, hobbi (15%), a sport (11%) és a nonprofit szövetségek (10%) munkájában vett részt, de kiemelkedők még itt a szociális (9%), a kulturális (9%) és a közbiztonság védelmével (polgárőrségek) foglalkozó szervezetek is.

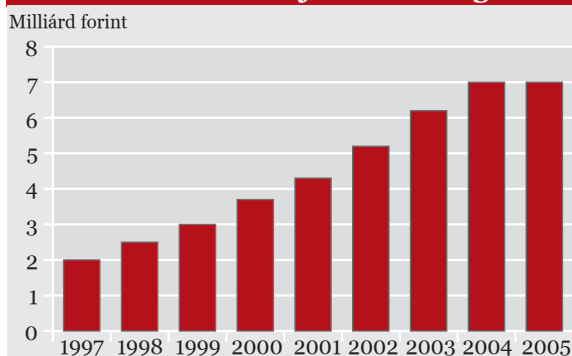
10.19. tábla. A nonprofit szervezetek önkéntes segítőinek száma és megoszlása tevékenységcsoportok szerint, 2004

Tevékenységcsoport	Alkalmi önkéntes segítő		Rendszeres önkéntes segítő	
	száma	megoszlása, %	száma	megoszlása, %
Kultúra	25 494	10,0	19 410	8,7
Vallás	5 436	2,1	4 101	1,8
Sport	30 064	11,8	24 065	10,8
Szabadidő, hobbi	48 971	19,3	33 344	14,9
Oktatás	21 869	8,6	18 290	8,2
Kutatás	3 654	1,4	4 339	1,9
Egészségügy	6 825	2,7	7 570	3,4
Szociális ellátás	25 872	10,2	20 854	9,3
Polgárvédelem, tűzoltás	4 623	1,8	3 415	1,5
Környezetvédelem	8 668	3,4	5 950	2,7
Településfejlesztés	13 884	5,5	9 233	4,1
Gazdaságfejlesztés	2 011	0,8	1 788	0,8
Jogvédelem	4 007	1,6	4 656	2,1
Közbiztonság védelme	19 582	7,7	19 317	8,7
Többcélú adományozás, nonprofit szövetségek	11 431	4,5	21 991	9,8
Nemzetközi kapcsolatok	6 582	2,6	2 470	1,1
Szakmai, gazdasági érdekképviselet	12 222	4,8	20 478	9,2
Politika	2 667	1,1	2 026	0,9
Összesen	253 862	100,0	223 297	100,0

Forrás: Bocz-Géring-Kmetty-Szabó-Kreitl: Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2004.

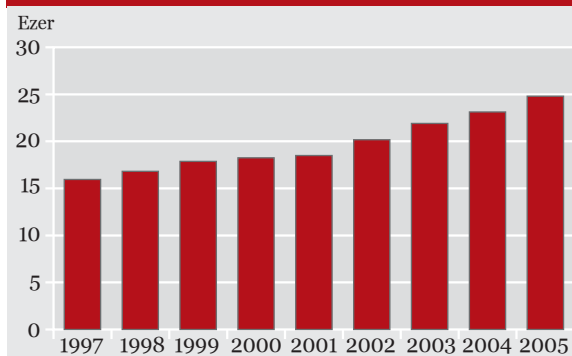
Az állampolgárok nemcsak munkájukkal, hanem számottevő pénzbeli hozzájárulással is segítik a nonprofit szervezeteket. Egyre jelentősebb mértékű és egyre szélesebb kört támogat az adófizetők 1%-os felajánlásaiból befolyt összeg. Ezt első alkalommal 1997-ben teheték meg, 2001 óta a lehetőség 1+1%-ra terjed ki. 1997-ben 16 ezer kedvezményezettként megjelölt nonprofit szervezet 2 milliárd Ft-ot, 2005-ben viszont már 25 ezer szervezet 7 milliárd Ft-ot kapott a lakosságtól (10.4., 10.5. ábra).

10.4. ábra. Az adófizető állampolgárok által a személyi jövedelemadó egy százalékaként a nonprofit szervezetek számára felajánlott összeg

Forrás: APEH, 2006.

10.5. ábra. A személyi jövedelemadó egy százalékából kedvezményezettként megjelölt nonprofit szervezetek

Forrás: APEH, 2006.

10.20. tábla. A személyi jövedelemadó meghatározott részének felhasználására vonatkozó adatok

Megnevezés	1997	2005
Kedvezményezett nonprofit szervezetek száma	15 949	24 811
Kedvezményezett egyházak és költségvetési előirányzatok száma	..	131
Összes kedvezményezett	15 949	24 942
Nonprofit szervezeteknek felajánlott összeg (ezer Ft)	2 048 811	7 006 897
Egyházaknak és kiemelt költségvetési előirányzatnak felajánlott összeg (ezer Ft)	..	4 770 764
Összes felajánlott összeg (ezer Ft)	2 048 811	11 777 661

Forrás: APEH, 2002, 2006.

Az adófizetők 1%-os felajánlásaiból az egyházakhoz, bizonyos kulturális intézményekhez és úgynevezett kiemelt költségvetési előirányzatokhoz is számottevő bevételek juthatnak. 1997 óta a kedvezményezettek köre másfélszeresére, a felajánlott összeg nagysága közel hatszorosára növekedett.

LEGFONTOSABB FOGALMAK

Alapítvány: Közérdekű célra történő vagyonrendelés egyoldalú jognyilatkozattal, az alapítótól független, önálló jogi személy létrehozásával. Magánszemély, jogi személy és jog személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság alapítóokiratban tartós közérdekű célra hozhatja létre. Az alapítvány a nyilvántartásba vételt követően jogi személlyé válik.

Egyesület: Az egyesülési jog – mint alkotmányos jog – alapján a magánszemélyek, a jogi személyek, valamint ezek jogi személyiséggel rendelkező szervezetei által létrehozott szervezet. Az egyesület a nyilvántartásba vételt követően jogi személlyé válik.

Nonprofit szervezet: Nemzetközileg elfogadott definíció szerint öt alapvető kritérium együttesének megfelelő szervezet: 1. intézményesült, 2. a kormánytól független, 3. önkormányzati alapon működik, 4. a profitszétosztással nem élhet, 5. önkéntesség, öntevékenység jellemzi.

Nonprofit szervezet statisztikai fogalma: Minden olyan nem profiteélú szervezet (alapítvány, közalapítvány, egyesület, egyesülés, érdekképviselő, köztestület, közhasznú társaság, valamint az egyesülési törvény hatálya alá tartozó társadalmi szervezet) a nonprofit szektor részének tekintendő, amelyet a hatályos jogi szabályozás rendelkezéseivel összhangban, önálló jogi személyként bejegyeztek. Statisztikai értelemben nem tartoznak a nonprofit szektorba az önkéntes kölcsönös biztosító pénztárak, a politikai pártok, valamint az egyházak, szerzetesrendek.

Országgyűlési választások: Egyéni választókerületből 176 képviselő kerülhet be a 386 fős parlamentbe. Ahhoz, hogy a választókerület már az első forduló nyomán képviselőt tudjon delegálni a parlamentbe, mind az érvényességi, mind az eredményességi kritériumnak teljesülnie kell. Az előbbi azt a követelményt jelenti, hogy a választásra jogosultak több mint fele menjen el szavazni, az utóbbi pedig azt, hogy a leadott szavazatok több mint 50%-át szerezze meg valamelyik jelölt. Területi listáról 152 személy juthat be a parlamentbe. Ilyet azok a pártok állíthatnak, amelyek az adott területi választókerületekben található egyéni választókerületek több mint negyedében, de legalább kettőben jelöltet tudtak indítani. Országos listáról legalább 58 személy kerülhet be a törvényhozásba. A gyakorlat szerint azonban ez a szám általában magasabb, mivel itt osztják ki a területi listán nem realizált mandátumokat. Erre úgy kerül sor, hogy az egyes pártokra leadott szavazatokat természetes számokkal osztják, s amely párt a legmagasabb értéket mutatja fel, az szerez jogosultságot. Szavazategyenlőség esetén az alacsonyabb sorszámú párt jelöltje jut be. A szétosztás egészen addig folytatódik, amíg a fennmaradt összes helyet be nem töltik.

Önkormányzati választások: Az önkormányzati választáson a települések lélekszámától függően eltérő választási módszereket alkalmaznak. Az 1990. évi választáson még érvényben volt a 40%-os részvételi arány, de mivel ez csak kevés helyen teljesült, ezért a következő választáson már eltekintettek ettől. Változás történt a 10 ezer lakosnál nagyobb lélekszámú településeken a polgármesterek megválasztásának tekintetében is: míg 1990-ben a képviselő-testület tagjai választották meg őket maguk közül, 1994-től már közvetlenül a választók döntöttek személyükről. A választói akarat közvetlen érvényre juttatását szolgálja az a változtatás is, hogy csökkentették a kompenzációs listáról bekerülők arányát. A választókerületi rendszer a települések lélekszáma szerint különbözik. Külön kategóriát képeznek a 10 000 lakos alatti települések; a 10 000 lakosú vagy annál népesebb

települések; a főváros. Ezek mindegyikére sajátos választási eljárások a jellemzők. A 10 000 lakosnál kisebb lélekszámú településeken az ún. kislistás – ez csak nevében lista – választási rendszert alkalmaznak. Ennek sajátosságai közé tartozik, hogy a település egyetlen választókerületet alkot, ebből következően jelölőszervezetek helyett csak jelöltekre szavaznak. A jelöléshez az adott településen élő választópolgárok 1%-ának ajánlása szükséges. Amennyiben azonban nincs elegendő számú jelölt (kevesebb induló van, mint amennyi a képviselőtestületi helyek száma), akkor időközi választás kiírására kerül sor. A képviselő-testületi helyek száma (3-13) a lakosságszám függvénye. Mindegyik szavazó annyi jelöltet választ, ahány képviselő a törvény értelmében az adott településen lehet. Képviselők azok lesznek, akik a legtöbb szavazatot kapták. Szavazategyenlőség esetén a rangsort sorsolás dönti el. A polgármester-választáson jelöltként az indulhat, aki a választópolgárok 3%-ának ajánlásával rendelkezik. Az eljárás érdekessége, hogy amennyiben nincs induló, akkor a hivatalt éppen betöltő személy megbízatása folytatódik tovább a következő polgármester megválasztásáig. A főváros kivételével a 10 000 lakosnál népesebb településeken vegyes választási rendszer van érvényben. Ennek szisztémája megegyezik a parlamentinél már megismert egyéni választókerületi, illetve területi listás rendszerrel. Egyéni választókerületekből a mandátumok 60%-át töltik be, a fennmaradó 40%-on pedig a kompenzációs lista alapján a jelölőszervezetek osztozkodnak. Egyéni választókerületi jelölésre az a személy jogosult, aki az adott választókerületben a választópolgárok 1%-nak ajánlását megszerezte, s az válik képviselővé, aki a választáson a relatív többséget megszerzi. Kompenzációs listával az a jelölőszervezet rendelkezhet, amely az egyéni választókerületek legalább egynegyedében jelöltet tudott állítani. Ezzel a módszerrel a mandátumszerzést nem eredményező szavazatok kerülnek szétosztásra, a már ismertetett osztós módszer segítségével. Az önkormányzati választójogi törvény konkrétan meghatározza, hogy a lakosságszám függvényében hány egyéni választókerületi és hány kompenzációs listás mandátum szerezhető:

1. 25 000 lakosig 10 egyéni és 7 listás;
2. 50 000 lakosig 14 egyéni és 9 listás;
3. 60 000 lakosig 15 egyéni és 10 listás;
4. 70 000 lakosig 16 egyéni és 11 listás mandátum.

Minden további 10 000 lakos után eggyel nő az egyéni választókerületi, 15 000 lakos után pedig a listás képviselők száma. A polgármester-választáson való induláshoz 10 000–100 000 lakosú településen a választópolgárok 2%-nak, de legalább 300 főnek, 100 000 lakos felett a választópolgárok 1%-nak, de legalább 2000 főnek az ajánlása az előírás. Szavazategyenlőség esetén időközi választás kiírására kerül sor.

A fővárosban kétfajta eljárást alkalmaznak: a kerületekben az előbbiekben ismertetett vegyes rendszert, míg a fővárosi közgyűlés megválasztására a listás szavazást. A fővárosi közgyűlés 66 tagjáról a jelölőszervezetekre leadott szavazatok döntenek (arányos választás). Fővárosi listát azok a jelölőszervezetek állíthatnak, amelyeknek legalább 6 kompenzációs listájuk van. A bejutáshoz az érvényes voksok 4%-ának megszerzése szükséges. A képviselői helyek kiosztása az ún. osztós módszer segítségével történik. A főpolgármester-jelöltséghez a választópolgárok 0,5%-nak ajánlása szükséges. A megválasztás feltétele a relatív többség megszerzése.

A települési önkormányzatok mellett megyei közgyűlés megválasztására is sor kerül. Ennek során két választókerületi típust kell megkülönböztetni. Az egyiket a kislistás települések, a másikat a 10 000 lakos feletti települések alkotják, a megyei jogú városok kivételével. A választásra jogosultak választókerületenként közvetlenül, listán döntenek a közgyűlés tagjairól, a mandátumok szétosztása pedig az

osztós módszer segítségével történik. Mivel a listaállítás feltétele az adott választókerületben választásra jogosultak 0,3%-ának ajánlása, ezt jobbra csak a pártok tudják teljesíteni. A bekerüléshez 4%-ot meghaladó számú szavazatot kell megszerezni választókerületenként. Közjogi szempontból mindegyik választókerület önálló egységként kezelendő, a szavazati arányok nem adódhatnak össze. A megyei közgyűlés elnökét a közgyűlés tagjai választják.

Társadalmi szervezet: Az egyesülési jog alapján a magánszemélyek, a jogi személyek, valamint ezek jogi személyiséggel rendelkező szervezetei által létrehozott szervezet. Az egyesülési jog alapján a magánszemélyek, a jogi személyek, valamint ezek jogi személyiséggel rendelkező szervezetei – tevékenységük célja és alapítóik szándéka szerint – társadalmi szervezetet hozhatnak létre.

Választási részvétel: az alkotmány valamint a választójogi törvény alapján (az 1949. évi XX. tv. 70.§, az 1989. évi XXXI. tv., illetve az 1990. évi LIX. tv.) választásra jogosultak – a választói névjegyzékbe felvettek – és a választáson ténylegesen szavazók egymáshoz viszonyított aránya százalékban kifejezve.

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. Népesedés család

1.1.	Nyers élveszületési arányszám	11
1.2.	Nyers halálozási arányszám	11
1.3.	A népességszám tényleges változása	11
1.4.	Nyers élveszületési arányszám az Európai Unióban	11
1.5.	Nyers halálozási arányszám az Európai Unióban	12
1.6.	Természetes szaporodás/fogyás az Európai Unióban	12
1.7.	Teljes termékenységi arányszám és a nők életkora első gyermekük vállalásakor ..	13
1.8.	A gyermektelen nők aránya a különböző születési kohorszokban korévenként ...	14
1.9.	A házasságon kívüli születések száma az 1990. évi százalékában	14
1.10.	A nyers házasságkötési arányszám	15
1.11.	A nők teljes első házasságkötési arányszáma	15
1.12.	Átlagos életkor az első házasságkötéskor	15
1.13.	A házások aránya különböző születési kohorszokban korcsoportonként	16
1.14.	Az élettársi kapcsolatban élők aránya családi állapot szerint, 2005	17
1.15.	Az élettársi kapcsolatban élő 15–74 évesek aránya néhány társadalmi rétegben, 2001	18
1.16.	A házasság és az élettársi kapcsolat megítélése, 2002	19
1.17.	Az egyes szempontok teljesüléséhez a házasságot kedvezőbbnek tartók aránya életkor szerint, 2002	19
1.18.	Az egyes szempontok teljesüléséhez a házasságot kedvezőbbnek tartók aránya vallásosság szerint, 2002	19
1.19.	Teljes válási arányszám	20
1.20.	Az elváltak iskolai végzettség szerinti összetétele korcsoportonként, 2005	20
1.21.	Újraházasodási arányszám	21
1.22.	Eltartottsági ráták	22
1.23.	A 15 éves és idősebb népesség megoszlása családi állapot szerint	22
1.24.	A teljes vándorlási és a teljes költözési arányszám	23
1.25.	A nemzetközi vándorlási különbözet	25

2. Oktatás, iskolázottság

2.1.	Az óvodai nevelésben részesülő gyermekek aránya a megfelelő korúak körében ..	29
2.2.	A nappali képzésben részt vevők aránya 16 és 20 éves korban	29
2.3.	A középfokú oktatási intézmények nappali tagozatán tanulók megoszlása iskolatípusok szerint	30
2.4.	A felsőoktatási intézmények nappali tagozatára felvettek aránya az adott évben jelentkezők százalékában	31
2.5.	A különböző típusú középiskolákból a felsőoktatási intézményekbe felvettek aránya	31
2.6.	A felsőfokú oktatási intézmények nappali tagozatán tanulók megoszlása oktatási szintek szerint	32
2.7.	A nappali tagozatos egyetemi-főiskolai hallgatók száma az 1990. évi százalékában	32

2.8.	A nem nappali tagozatra járók aránya az összes felsőoktatási hallgatók között . . .	32
2.9.	A nem nappali tagozatos egyetemi és főiskolai hallgatók száma az 1990. évi százalékában	32
2.10.	A legalább általános iskolai végzettségűek aránya a 15 éves és idősebb népességben	34
2.11.	A legalább érettségizettek aránya a 20 éves és idősebb népességben	34
2.12.	A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25 éves és idősebb népességben .	35
2.13.	A 15–64 éves népesség legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása, 2005	35
2.14.	A legalább középfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25–64 éves népességben az Európai Unió tagállamaiban, 2005	36
2.15.	Az iskolarendszerből korán kilépők aránya, 2005	36
2.16.	Egyes uniós országok átlagos pontszámai a PISA-felmérés által vizsgált területeken, 2003	37
2.17.	Az idegennyelv-tudás szintje a 16 éves és annál idősebb népességben korcsoportok szerint, 2005	38
2.18.	Az idegennyelv-tudás szintje a 16 éves és annál idősebb népességben iskolázottság szerint, 2005	38
2.19.	Számítógép- és internethasználat iskolázottság szerint, 2005	39
2.20.	Számítógép- és internethasználat korcsoportok szerint, 2005	39
2.21.	Az internetet használók aránya a 16 évesnél idősebbek körében különböző európai országokban, 2005	39
2.22.	A különböző iskolai végzettségűek gazdasági aktivitás szerinti összetétele, 2005 .	40
2.23.	A 25–59 éves népesség munkanélküliségi rátái iskolázottság szerint, 2005	41
2.24.	A különböző iskolázottságú 25–64 évesek relatív munkajövedelmei (középisikolai végzettség = 100%)	41
2.25.	A szakiskolában tanulók megoszlása az apa iskolai végzettsége szerint	41
2.26.	A szakközépiskolában tanulók megoszlása az apa iskolai végzettsége szerint	42
2.27.	A gimnáziumban tanulók megoszlása az apa iskolai végzettsége szerint	42
2.28.	A főiskolán tanulók megoszlása az apa iskolai végzettsége szerint	42
2.29.	Az egyetemen tanulók megoszlása az apa iskolai végzettsége szerint	42
2.30.	A tanulásra fordított idő egy átlagos iskolai napon a különböző iskolátípusokba járóknál	43
2.31.	A 15 éves tanulók heti átlagos óraszám az iskolán kívül és az iskolában végzett tanúlással kapcsolatos tevékenységek típusai szerint	43
2.32.	Az oktatásra fordított kiadások a GDP százalékában	44
2.33.	A felsőoktatásra fordított kiadások a GDP százalékában	44
2.34.	Az egy pedagógusra jutó tanulók száma a különböző iskolátípusokban	45

3. Munkaerőpiac, keresetek

3.1.	A 15–64 évesek foglalkoztatási rátája nemenként	49
3.2.	A 15–64 évesek foglalkoztatási rátája az Európai Unió tagországaiban, 2004	49
3.3.	A 15–24 évesek foglalkoztatási rátája az Európai Unió tagországaiban, 2004	51
3.4.	Az 55–64 évesek foglalkoztatási rátája az Európai Unió tagországaiban, 2004 . . .	51
3.5.	A munkanélküliségi ráta nemenként	52
3.6.	A szolgáltatásban dolgozóknak a foglalkoztatottakon belül aránya az Európai Unióban, 2004	55
3.7.	Az alkalmazottaknak a foglalkoztatottakon belüli aránya	56

3.8.	A vállalkozóknak a foglalkoztatottakon belüli aránya	57
3.9.	A tartósan munkanélküliek aránya a munkanélküliek között	57
3.10.	A 15–64 évesek tartós munkanélküliségi rátája az Európai Unióban, 2004	58
3.11.	A határozott idejű szerződéssel dolgozóknak a foglalkoztatottakon belül aránya korcsoportonként	58
3.12.	A határozott idejű munkaszerződéssel/alkalmi munkában foglalkoztatottak aránya, 2004	59
3.13.	A bruttó kereset, a reálkereset, valamint a fogyasztói árak éves változása	63
3.14.	A minimálbér összege és aránya a bruttó átlagkereset százalékában	63
3.15.	Az egyes korcsoportok bruttó átlagkeresete a nemzetgazdasági átlag arányában ..	64
3.16.	A bruttó átlagkereset alakulása néhány foglalkozási főcsoportban	64
3.17.	A nők bruttó kereseti aránya a férfiakéhoz képest néhány foglalkozási főcsoportban	64
3.18.	A teljes munkaidőben foglalkoztatottak törvényes minimálbére, 2004	65

4. Jövedelmi helyzet, jövedelemegyenlőtlenség

4.1.	A lakosság egy főre jutó évi nettó jövedelmének alakulása nominál- és reálértéken, 2004. évi árakon	68
4.2.	Az egy főre jutó nettó jövedelem alapján képzett decilisek részesedése az összes nettó jövedelemből	70
4.3.	A nettó jövedelem Lorenz-görbéi	70
4.4.	Az aktív és inaktív gyermekes háztartások aránya a gyermekszám szerint különböző jövedelmi ötödökben, 2004	73

5. Anyagi helyzet, fogyasztás, kiadások

5.1.	Az élelmiszer-fogyasztás részaránya az összes kiadáson belül	77
5.2.	A háztartási energiára fordított kiadások szerkezete	80
5.3.	Az egy főre jutó közlekedésre, hírközlésre fordított kiadások aránya az alsó és a felső tizedbe tartozó háztartásoknál	83
5.4.	Vezetékes és mobiltelefonnal való ellátottság	87
5.5.	A 100 háztartásra jutó mobiltelefonok száma a háztartás típusa szerint, 2004 ..	88
5.6.	A vezetékes és mobiltelefonnal ellátott háztartások aránya az egy főre jutó jövedelem alapján képzett tizedek szerint, 2004	88
5.7.	A személyi számítógépek 100 háztartásra jutó száma Európa egyes országaiban, 2001	88
5.8.	A 100 háztartásra jutó személyi számítógépek száma az egy főre jutó jövedelem alapján képzett tizedek szerint	90
5.9.	Az internettel rendelkező háztartások aránya a háztartásfő korcsoportja szerint ..	90
5.10.	Az internettel rendelkező háztartások aránya az egy főre jutó jövedelem alapján képzett tizedek szerint	90
5.11.	A színes tv és a mikrohullámú sütő 100 háztartásra jutó darabszáma Európa egyes országaiban, 2001	91
5.12.	Egyes tartós fogyasztási cikkek 100 háztartásra jutó darabszáma	91
5.13.	Befektetési típusok	93
5.14.	A deprivációs index értéke európai uniós országokban, 2002	95
5.15.	Az életkörülmények jelenlegi és öt év múlva várható szintjének megítélése, 2005	95

6. Lakás

6.1.	A magán- és állami tulajdonban lévő lakások aránya	98
6.2.	A magántulajdonú lakások számának alakulása	99
6.3.	A lakott lakásállomány megoszlása épülettípusok szerint	100
6.4.	A lakások nagyságának minősítése	101
6.5.	A hálózati vízvezetékkel ellátott lakások aránya	101
6.6.	A közcsonatorna-hálózatba bekötött lakások aránya	101
6.7.	A fürdőszobával ellátott lakások aránya	102
6.8.	A használatba vett lakások és a kiadott új lakásépítési engedélyek száma	103
6.9.	A használatba vett lakások aránya építetők szerint	104
6.10.	Az új lakások átlagos nagysága	104
6.11.	Ezer lakosra jutó épített lakások száma településtípusonként	105
6.12.	Az új lakások 1 m ² -re jutó, áfa nélküli építési költsége	105
6.13.	Lakásépítés és -felújítás Európában, változás az előző évhez képest	106
6.14.	A lakásfenntartási költségek jellemzői a lakások tulajdonformája szerint, 2005 ..	106
6.15.	Lakásfenntartási kiadás a háztartási kiadás százalékában, 2003	107
6.16.	A lakásfenntartási támogatás alakulása	107
6.17.	A háztartások ingatlanhitel-állománya	108
6.18.	A folyósított lakáshitelek és támogatások összegének megoszlása hitelintézetek szerint	109
6.19.	A folyósított lakáscélú hitelek és támogatások összege	109
6.20.	A lakáskorszerűsítésre folyósított átlaghitelek és az átlagos futamidő	110
6.21.	A lakásépítésre, -vásárlásra folyósított átlaghitelek és az átlagos futamidő	110
6.22.	Az adott félévben épült lakások eladási aránya	111

7. Egészségi állapot, egészségügy

7.1.	A születéskor várható élettartam nemek szerint, 1990–2005	117
7.2.	A csecsemőhalálozás alakulása, 1990–2005	117
7.3.	A születéskor várható élettartam az Európai Unió régi és új tagállamaiban, 2004	117
7.4.	A magas vérnyomásban szenvedők tízezer lakosra jutó száma a 19 éves és idősebb népességben	120
7.5.	Az ischaemiás szívbetegségben szenvedők tízezer lakosra jutó száma a 19 éves és idősebb népességben	121
7.6.	A cukorbetegségben szenvedők tízezer lakosra jutó száma a 19 éves és idősebb népességben	121
7.7.	Az egészségi állapotukat rossznak tartó 15 évesek és idősebbek aránya néhány európai országban, 2002	123
7.8.	A rendszeresen mérsékelt és intenzív testmozgást végzők aránya nemek szerint, 2003	123
7.9.	A tízezer lakosra jutó orvosok száma	124
7.10.	A tízezer lakosra jutó működő kórházi ágyak száma	124
7.11.	A kórházi betegforgalom alakulása	124
7.12.	A gondozóintézetek betegforgalmának változása (az ellátottak száma szerint) ...	125
7.13.	Az egészségügyi ellátások színvonalának lakossági megítélése néhány európai országban, 2002/2003 (15 évesek és idősebbek)	125
7.14.	Egészségügyi kiadások a GDP százalékában, 2004	127

8. Társadalmi problémák

8.1.	Bűnözési ráták az EU-15-ben és a 10 új tagállamban, 2005	131
8.2.	Bűnözési ráta	131
8.3.	A vagyon elleni bűnözés rátája	132
8.4.	A közrend elleni bűnözés rátája	132
8.5.	A személy elleni bűnözés rátája	132
8.6.	Felderítettségi mutató	132
8.7.	Bűnelkövetői ráta	133
8.8.	Bűnelkövetői ráta régiók szerint	133
8.9.	Bűnelkövetői ráta korcsoportok szerint	133
8.10.	Bűnelkövetői ráta nemek szerint	134
8.11.	Az ismertté vált bűnelkövetők megoszlása iskolai végzettség szerint	134
8.12.	Sértetti ráta nemek szerint	134
8.13.	Sértetti ráta korcsoportok szerint	134
8.14.	Az elmúlt 5 évben elszenvedett bűncselekmények közül a rendőrségen bejelentettek aránya	135
8.15.	Öngyilkossági ráták az EU-15-ben és az új tagállamokban, 2003	135
8.16.	Öngyilkossági ráta	136
8.17.	Öngyilkossági ráta nemek szerint	136
8.18.	Öngyilkossági ráta régiók szerint	136
8.19.	Öngyilkossági ráta településtípusok szerint	137
8.20.	Az öngyilkosságok megoszlása az elkövetés típusa szerint	137
8.21.	Az öngyilkosságok megoszlása nemek és az elkövetés módja szerint	138
8.22.	Egy főre jutó alkoholfogyasztás az EU-15-ben és az új tagállamokban	138
8.23.	Egy főre jutó alkoholfogyasztás	139
8.24.	Az év végén nyilvántartott alkoholisták száma	139
8.25.	A nyilvántartott alkoholisták megoszlása korcsoportok szerint, 2005	139
8.26.	Az alkoholos májbetegségben elhaltak százezer lakosra jutó száma nemek szerint	140
8.27.	Az alkoholos májbetegségben elhaltak százezer lakosra jutó száma településtípusok szerint	140
8.28.	A bűncselekmény elkövetésekor alkohol hatása alatt állók aránya az összes- bűnelkövetőkön belül	140
8.29.	Az egészségügyi intézményekben kábítószer-probléma miatt kezelésen megjelent betegek száma	141
8.30.	A kábítószer-problémával kezelésre jelentkezők megoszlása korcsoportok szerint	141
8.31.	A kezelésen megjelent legális, illetve illegális kábítószer használók száma	141
8.32.	A kezelt kábítószer-fogyasztók megoszlása a használt szerek szerint	142
8.33.	A kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények és elkövetőik száma	142
8.34.	A kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények megoszlása a cselekmény tárgyát képező szer típusa szerint	142
8.35.	A kábítószerrel visszaélés miatt jogerősen elítéltek megoszlása a büntetés típusa szerint	142

9. Szociális védőháló

9.1.	A családtámogatásokra fordított összeg változása a GDP százalékában	146
9.2.	A család- és gyermekellátásokkal kapcsolatos szociális kiadások a GDP százalékában az Európai Unió tagállamaiban, 2003	147
9.3.	A családi pótlékban részesülő gyermekek aránya a 0–18 éves népességben, 2005	147
9.4.	A gyesben, gyedben, gyetben részesülők számának változása, 1990 = 100	147
9.5.	A különböző szociális támogatások reálértékének változása, 1990 = 100%	148
9.6.	A gyermekjóléti szolgálatok főbb adatai	148
9.7.	A családsegítő szolgálatok főbb adatai	149
9.8.	A működő bölcsődék számának és telítettségének változása, 1990 = 100%	149
9.9.	A gyámság alatt álló, illetve a veszélyeztetett kiskorúak ezer megfelelő korúra jutó számának változása	150
9.10.	Az engedélyezett örökbefogadások száma	150
9.11.	A gyermekvédelmi gondoskodásban részesülők a 0–17 éves népesség arányában	150
9.12.	A közgyógyellátási igazolvánnyal rendelkezők számának változása	151
9.13.	Az egészségkárosodott embereket támogató szociális kiadások a GDP százalékában, 2003	152
9.14.	A munkanélküliséggel kapcsolatos szociális kiadások a GDP százalékában az Európai Unió tagállamaiban, 2003	153
9.15.	Az idősek otthonában, gondozóházában és szállást biztosító idősek klubjában ellátottak, valamint az ellátóhelyek száma, 1993 = 100%	153
9.16.	A házi segítségnyújtásban és szociális étkeztetésben részesülők aránya a 60 évesek és az ennél idősebbek között	153
9.17.	Az öregségi nyugdíjak átlagösszege az alkalmazásban állók havi nettó átlagkeresetének arányában	155
9.18.	Az öregségi nyugdíj minimuma és reálértéke	156
9.19.	A nyugdíjakra és a nyugdíjszerű ellátásokra fordított összeg a GDP arányában	156
9.20.	Az idősellátással kapcsolatos szociális kiadások a GDP arányában az Európai Unióban, 2003	156

10. Társadalmi integráció, társadalmi részvétel

10.1.	A megválasztott országgyűlési képviselők száma nemek szerint	162
10.2.	Az önkormányzati választásokon a független jelöltekre, a pártokra és a társadalmi szervezetek önálló és közös jelöltjeire leadott összes szavazat aránya jelölő szervezetek szerint, 2006	164
10.3.	A nonprofit szervezetek számának alakulása	169
10.4.	Az adófizető állampolgárok által a személyi jövedelemadó egy százalékaként a nonprofit szervezetek számára felajánlott összeg	171
10.5.	A személyi jövedelemadó egy százalékából kedvezményezettként megjelölt nonprofit szervezetek	171

SZÖVEGKÖZI TÁBLÁK JEGYZÉKE

1. Népesedés, család

1.1.	A lakónépesség száma nemenként	10
1.2.	Élveszületések az anya iskolai végzettsége és korcsoportja szerint, 2005	13
1.3.	Az ideálisnak tartott gyermekszám, 2002	14
1.4.	Az először házasodók iskolai végzettség és korcsoport szerinti összetétele, 2005 ..	17
1.5.	Az élettári kapcsolatban élők aránya a párkapcsolatban élő 20–49 éves nők között korcsoportonként	17
1.6.	Az élettársi kapcsolatban élők a megfelelő korú nőtlenek és hajadonok arányában	18
1.7.	Az újrահázasodók iskolai végzettség szerinti összetétele korcsoportonként, 2005 ..	21
1.8.	A népesség megoszlása korcsoportok és nemek szerint	22
1.9.	A népesség megoszlása háztartástípusok szerint	23
1.10.	Az összes belföldi vándorlási különbözet aránya régióként	23
1.11.	Az összes belföldi vándorló megoszlása korcsoportok szerint	24
1.12.	A Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok megoszlása korcsoportok szerint	25
1.13.	A Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok megoszlása állampolgárság szerint	25

2. Oktatás, iskolázottság

2.1.	A hallgatók aránya az egyetemi, főiskolai szintű oktatásban képzési területek szerint	33
2.2.	Az oktatás egyes szintjein idegen nyelvet tanuló diákok, hallgatók aránya a nyelvek szerint az összes tanuló, hallgató között	39

3. Munkaerőpiac, keresetek

3.1.	A 15–64 éves népesség foglalkoztatási rátája nemek és korcsoportok szerint	50
3.2.	A 15–74 évesek foglalkoztatási rátája régióként	52
3.3.	A 15–64 évesek munkanélküliségi rátája korcsoportonként	53
3.4.	A 15–74 évesek munkanélküliségi rátája régióként	54
3.5.	A 15–64 éves népesség megoszlása gazdasági aktivitás szerint nemenként és korcsoportonként, 2005	54
3.6.	A foglalkoztatottak megoszlása nemzetgazdasági ágak szerint	55
3.7.	A foglalkoztatottak megoszlása a munkahely tulajdonformája szerint	56
3.8.	A tartósan munkanélküliek aránya a munkanélküliek között korcsoportonként ..	58
3.9.	A foglalkoztatottak átlagos heti munkaideje	60
3.10.	A részmunkaidőben foglalkoztatottak aránya a foglalkoztatottakon belül	60
3.11.	A két (vagy több) állással rendelkezők aránya a foglalkoztatottakon belül	60
3.12.	A 15–64 éves foglalkoztatottak megoszlása a napi munkarend változtathatósága és az egész napos távollét lehetősége szerint, nemenként, 2005	60

3.13.	A tört- vagy egész napot a munkahelyüktől távol töltő 15–64 éves foglalkoztatottak megoszlása az ellentételezés módja szerint, nemenként, 2005	61
3.14.	A megelőző 12 hónapban munkahelyet változtatók aránya a foglalkoztatottakon belül	61
3.15.	A közeljövőben munkát, munkahelyet változtatni tervező foglalkoztatottak aránya	62
3.16.	A munkahely-változtatás okai a változtatást tervezők körében nemek szerint	62
3.17.	A munkahely-változás okai a változtatást tervezők körében korcsoport és iskolai végzettség szerint	62

4. Jövedelmi helyzet, jövedelemegyenlőtlenség

4.1.	A piaci és a társadalmi jövedelmek részaránya az összjövedelemből decilisenként	69
4.2.	Néhány fontosabb jövedelemegyenlőtlenségi mutató	71
4.3.	A különböző gazdasági aktivitású háztartásfők háztartásának jövedelem-összetétele annak forrása szerint	72
4.4.	A háztartások összetétel szerinti megoszlása és egy főre jutó nettó jövedelme az országos átlag százalékában	73

5. Anyagi helyzet, fogyasztás, kiadások

5.1.	A fogyasztás szerkezete	77
5.2.	Az egy főre jutó élelmiszer-kiadás aránya a háztartás típusa szerint	77
5.3.	A háztartásban fogyasztott élelmiszerek egy főre jutó mennyisége a háztartásban élők gazdasági aktivitása és a gyermekek száma szerint, 2004 ...	78
5.4.	Az egy főre jutó élelmiszer-fogyasztás alakulása az alsó és a felső tizedbe tartozó háztartásokban, 2004	79
5.5.	A vásárolt és a saját termelésű élelmiszerek részaránya az élelmiszerre fordított összes kiadáson belül, 1989–2004	79
5.6.	A lakásfenntartásra és a háztartási energiára fordított kiadások aránya az összes személyes célú kiadásból, 1993–2004	80
5.7.	A háztartások egy főre jutó évi energiakiadásai folyó áron, 1993–2004	80
5.8.	A lakások megoszlása a fűtés módja szerint, településtípusonként, 2004	81
5.9.	A háztartások energiakiadásának megoszlása településtípusonként, 2004	81
5.10.	A közüzemi díjjal hátralékba került háztartások aránya a háztartás típusa szerint, 2004	81
5.11.	Az elmúlt 12 hónapban a közüzemi díjjal hátralékba került háztartások aránya, 2004	82
5.12.	A háztartások egy főre jutó közlekedési, hírközlési kiadásainak aránya a háztartás típusa szerint	82
5.13.	Az egészségügyre, testápolásra fordított kiadások megoszlása egyes háztartástípusokban, 2004	83
5.14.	A háztartások egy főre jutó kiadásai főcsoportonként az alsó és a felső jövedelmi tizedbe tartozó háztartásokban, 2004	84
5.15.	A villamos energiára fordított kiadást befolyásoló néhány fontosabb adat az alsó és a felső jövedelmi tizedbe tartozó háztartásoknál, 2004	85

5.16.	Az energiakiadások aránya az összes személyes célú kiadás arányában a háztartásban élők gazdasági aktivitása szerint, 2004	85
5.17.	A vezetékes telefonnal ellátott háztartások aránya a háztartás típusa szerint	87
5.18.	A háztartások vezetékes és/vagy mobiltelefonnal való ellátottsága	89
5.19.	A 100 háztartásra jutó személyi számítógépek száma a háztartás típusa szerint ..	89
5.20.	Egyes tartós fogyasztási cikkek 100 háztartásra jutó száma kiválasztott jövedelmi tizedekben	92
5.21.	Egyes tartós fogyasztási cikkekkel rendelkező háztartások aránya korcsoportonként, 2004	92
5.22.	A legfontosabb megtakarítási célok előfordulása	93
5.23.	Fogyasztói döntések, illetve kényszerek életkor, gazdasági aktivitás és jövedelmi helyzet szerint, 2005	94
5.24.	A jelenlegi és a jövőben várt életkörülmények megítélése	95

6. Lakás

6.1.	A tulajdonos által lakott lakások aránya	99
6.2.	A lakásállomány megoszlása építési év szerint	99
6.3.	A lakott lakások egyes minőségi mutatói, laksűrűség	101
6.4.	A lakások közművekkel való ellátottsága és az 1999–2003 között végzett beruházások	102
6.5.	A minőségi problémás lakások aránya	102
6.6.	A substandard lakások és a bennük élő népesség aránya településtípusonként ..	103
6.7.	Az építési engedélyek, lakások számának növekedési rátája	104
6.8.	Az épített lakások megoszlása építési cél és kivitelező szerint	104
6.9.	A leggyakrabban előforduló karbantartási munkák	106
6.10.	Egyes lakástípusok lakásfenntartási költségének jellemzői	107
6.11.	Egy négyzetméterre jutó átlagos lakásár településtípus és épülettípus szerint, 2003	111
6.12.	Az eladott használt lakások száma településtípus szerint	111

7. Egészségi állapot, egészségügy

7.1.	Születéskor várható élettartam településnagyság szerint, 2005	118
7.2.	Százezer megfelelő korú lakosra jutó halálozás	118
7.3.	A keringési rendszer betegségei és a daganatos betegségek standardizált halálozási arányai az EU-15-ben és Magyarországon, 1990, 2000, 2004	119
7.4.	A rendszeresen gyógyszerrel fogyasztók aránya nemek szerint	119
7.5.	A tartósan betegek aránya különböző ismérvek szerint, 2005	119
7.6.	A tartósan betegek és a fogyatékosok aránya különböző európai országokban a háztartás jövedelmi helyzete szerint, 2002	120
7.7.	A tartósan betegek akadályoztatottsága, 2005 (a csoporton belüli arány)	121
7.8.	A lakosság mentális egészségi állapota, 2000	122
7.9.	A klinikai kezelést igénylő depresszióban szenvedők aránya, 2002	122
7.10.	Az egészségi állapot megítélése különböző jellemzők szerint, 2002	123
7.11.	A dohányzók aránya, 2003	124
7.12.	A rendszeres egészségi panaszok esetén orvoshoz nem fordulók aránya, 2000 ..	126
7.13.	A háziorvosi rendelőt és a lakóhelyükhöz legközelebb lévő kórházat 20 percen belül elérők aránya – jövedelmi helyzet szerint, 2002	126
7.14.	Az Egészségbiztosítási Alap kiadásai	127

8. Társadalmi problémák

8.1.	Egy főre jutó alkoholfogyasztás italtípus szerint (liter)	139
8.2.	Az alkoholos májbetegségben elhaltak százezer lakosra jutó száma korcsoportok szerint	140

9. Szociális védőháló

9.1.	Rendszeres gyermekvédelmi támogatásban részesülő 0–24 évesek számának változása	150
9.2.	A felnőtt korú fogyatékosok otthonában élők számának változása	151
9.3.	Az ápolási díjban, illetve rendszeres szociális segélyben részesülő megváltozott munkaképességűek számának változása	151
9.4.	Az aktív korú nem foglalkoztatottak rendszeres szociális segélyében részesülők száma (december)	152
9.5.	Az idősek támogatásával foglalkozó nonprofit szervezetek száma	154
9.6.	A nyugdíjban részesülők száma és népességen belüli aránya	154
9.7.	A rokkantsági nyugdíjasok egy főre jutó átlagos ellátása és aránya az alkalmazásban állók havi nettó átlagkeresetéhez viszonyítva, nemenként	155
9.8.	A szociális támogatásokra fordított kiadások funkciók szerinti megoszlása Európa egyes országában, 2003	157

10. Társadalmi integráció, társadalmi részvétel

10.1.	Részvételi arány a parlamenti és önkormányzati választásokon	162
10.2.	A parlamenti választásokon egyéni és területi listán indult jelöltek száma megyék szerint, 2006	163
10.3.	A parlamenti választásokon nyilvántartásba vett jelöltek nem és kor szerinti összetétele, 2006	163
10.4.	A megváltozott parlamenti képviselők száma választási típusok és jelölő szervezetek szerint, 2006	163
10.5.	A parlamenti mandátumok száma és megoszlása pártok szerint, 2006	164
10.6.	A megválasztott parlamenti képviselők száma életkoruk szerint	164
10.7.	Az önkormányzati választásokon indult jelöltek száma megyék szerint, 2006	165
10.8.	Az önkormányzati választásokon a politikai pártok és társadalmi szervezetek, valamint a független jelöltek által megszerzett polgármesteri mandátumok aránya jelölő szervezetek szerint, 2006	165
10.9.	Az önkormányzati választásokon a politikai pártok és társadalmi szervezetek, valamint a független jelöltek által megszerzett mandátumok aránya a települési önkormányzati választásokon jelölő szervezetek szerint, 2006	165
10.10.	Az önkormányzati választásokon a politikai pártok és társadalmi szervezetek, valamint a független jelöltek által megszerzett mandátumok aránya a fővárosi és a megyei közgyűlési választásokon jelölő szervezetek szerint, 2006	166
10.11.	Az Európai Parlament magyar képviselőinek megválasztása, 2004	166
10.12.	Részvétel az országos népszavazásokon	167
10.13.	Elégedettség az étellel általában	167
10.14.	A személyes élethelyzet megítélése az öt évvel korábbihoz képest	168
10.15.	Az intézményekbe vetett bizalom	168
10.16.	A nonprofit szervezetek száma tevékenységcsoportok szerint	169

10.17. A munkájuk során önkéntes segítőket mozgósító nonprofit szervezetek száma és aránya tevékenységcsoportok szerint, 2004	170
10.18. A nonprofit szervezetek önkéntes segítőinek főbb mutatói szervezeti forma szerint, 2004	170
10.19. A nonprofit szervezetek önkéntes segítőinek száma és megoszlása tevékenységcsoportok szerint, 2004	171
10.20. A személyi jövedelemadó meghatározott részének felhasználására vonatkozó adatok	171